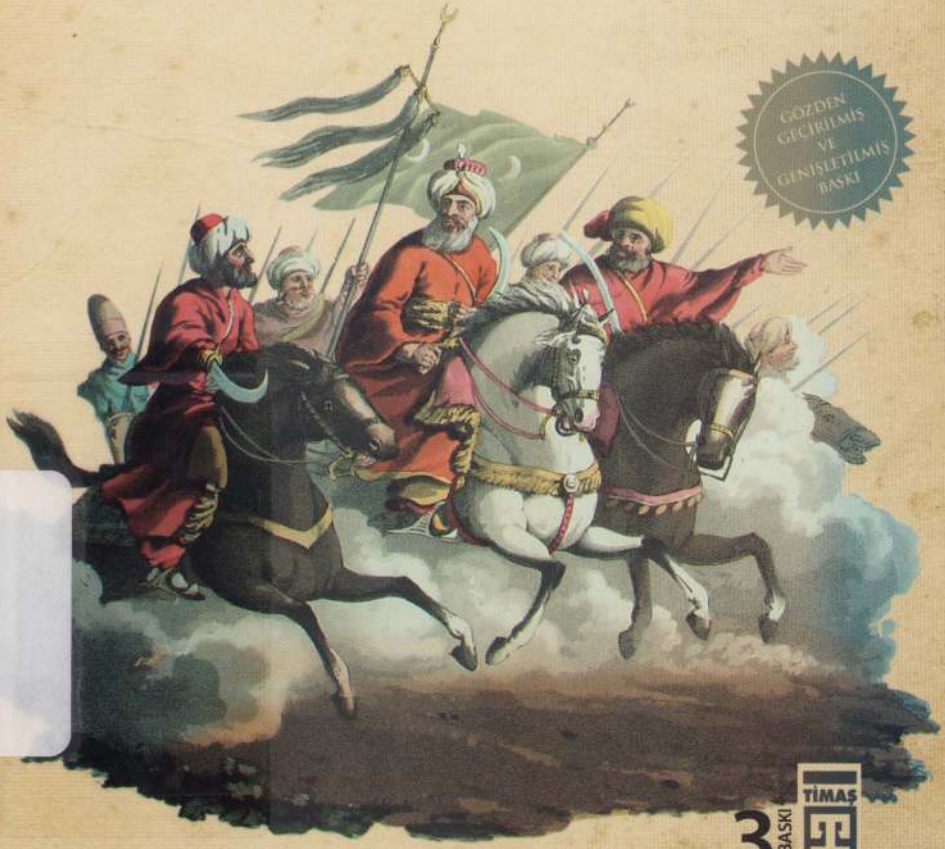

FERİDUN M. EMECEN

İlk Osmanlılar

VE BATI ANADOLU BEYLİKLER DÜNYASI

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ BASKI

3. BASKI

TİMAŞ

iyi ki kitaplar var..

TİMAŞ YAYINLARI

İstanbul 2016

timas.com.tr

İLK OSMANLILAR VE
BATI ANADOLU BEYLİKLER DÜNYASI
Feridun M. Emecen

TİMAŞ YAYINLARI | 2890
Osmanlı Tarihi Dizisi | 78

PROJE EDİTÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

DİZİN
Ayhan Yüksel

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Eylül 2012, İstanbul

3. BASKI
Temmuz 2016, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-0497-3
9 786050 804973

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas. com.tr
timas@timas. com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İLK OSMANLILAR
VE
BATI ANADOLU BEYLİKLERİ DÜNYASI

Feridun M. Emecen

TİMAŞ

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

Giresun'un Bulancak ilçesinde doğdu. 1979 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nden mezun oldu. 1981'de aynı kürsüde asistan olarak akademik hayata başladı. 1985 yılında doktora tezini tamamladı. 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu. 1986 yılından itibaren TDV İslam Ansiklopedisi Telif Heyeti içinde yer aldı. 1995-2001 yılları arasında Türk Tarih Kurumu üyeliği yaptı. 2012 Şubatında İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden emekli oldu. Hâlen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Tarih Bölümü'nde akademik faaliyetlerini sürdürmektedir.

Diğer Kitapları:

Osmanlı Klasik Çağında Savaş

Osmanlı Klasik Çağında Siyaset

Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum

Yavuz Sultan Selim : Zamanın İskenderi, Şarkın Fatihi

XVI. Asırda Manisa Kazası

Osmanlılar'da Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (İ. Şahin ile birlikte).

Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri

İstanbul'un Uzun Dört Yılı 1785-1789: Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi Tarihi

İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri

Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz

Tarihin İçinde Manisa

Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi: Ağasar Vadisi, Şalpazarı-Beşikdüzü

Fetih ve Kıyamet: İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları

İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-1: Bayezid II-Yavuz-Kanuni

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 7

YENİ BASKI İÇİN SUNUŞ 9

ÖNSÖZ 11

1. BÖLÜM
İLK OSMANLILAR: KÖKEN VE BAŞLANGIÇ

Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı? 19

Kökenler ve Kimlik Tartışmaları 29

"Tavâif-i Mülûk'dan" Osmanlılaşmaya 47

Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında
Bazı Mülâhazalar (1300-1389) 55

Osmanlı Beyliğinin Teşekkül Tartışmalarında
Örnek Bir Vak'a: Pelekanon Savaşı ve Orhan Bey 67

Geleneğin İnşasında Önemli Bir Figür:
Rumeli Fâtihi Süleyman Paşa 73

Osmanlılar ve Türkmen Beylikleri (1350-1450) 83

Gazâya Dair XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında
Bir Gezinti 125

Osmanlılarda Gazâ Anlayışını Yeniden Düşünmek 137

Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı
Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülahazalar 151

2. BÖLÜM

BATI ANADOLU BEYLİKLER DÜNYASI VE OSMANLILAR

Saruhanoğulları ve Uc Dünyası (1300-1346) 167

Osmanlıların Batı Anadolu Türkmen Beylikleri
Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği 181

Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş
Devirlerinde Saruhanoğulları ve Osmanlılar 191

Saruhanoğulları ve Mevlevîlik 205

Beylikler Döneminde Batı Anadolu:
Menteşeoğulları ve İlyas Bey 223

Efsaneden Tarihî Kimlik Oluşturmak:
Aydınoğlu Gazi Umur Bey 233

3. BÖLÜM

İMAJLAR, KİMLİKLER VE İLK BELGELER

Eski Bir İmajın Yeniden Keşfi: İlk Osmanlı
Kroniklerinde Oğuz Geleneği ve Orta Asya Bilgisi 259

İlk Osmanlı Kroniklerinde
Timur İmajı 271

Osmanlılarda Türklük Kavramı Üzerine Notlar:
"Aşağılama Edebiyatı" Miti 285

Batı Anadolu'da Yörükler 295

Orhan Bey'in 1348 Tarihli Mülknamesi Hakkında
Yeni Bazı Notlar ve Düşünceler 307

EKLER **323**

Makalelerin Künyesi 331

BİBLİYOGRAFYA **333**

DİZİN **351**

KISALTMALAR

a. mlf.: Aynı müellif
BA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bk.: Bakınız
BSOAS: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*
ed.: editör
EI²: Encylopedia of Islam, new edition (İng.)
Haz.: hazırlayan
hük.: Hüküm
IJTS: *International Journal of Turkish Studies*
İA: Milli Eğitim Bakanlığı *İslâm Ansiklopedisi*
İÜ: İstanbul Üniversitesi
İÜEF: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
krş.: Karşılaştırınız
Ktb.: Kütüphânesi
MAD: *Maliyeden Müdevver Defterler*
nr.: Numara
nşr.: Neşreden
OA: *Osmanlı Araştırmaları*
s.: sayfa
TD: *Tahrir Defterleri*
trc.: Tercüme
TK. Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi
vd.: ve devamı

YENİ BASKI İÇİN SUNUŞ

Osmanlı Devleti'nin "bilinmeyen / karanlık çağı" olarak tarihçiler arasında hayli verimli bir tartışma ortamı oluşturan kuruluş dönemiyle ilgili muhtelif tarihlerde kaleme almış olduğum araştırmaları bir araya getiren bu kitabın ilk baskısı 2001 yılında yapılmış, aradan geçen zaman zarfında kitap özellikle akademik çevrelerin ilgisine mazhar olarak beşinci baskıya ulaşmıştı. Şimdi yeniden bir başka yayınevinde yayımlanması söz konusu olduğunda kitabı yeni baştan gözden geçirmek icab etti. Ancak bu iş, mevcut makaleler için bazı küçük tashihlerle sınırlı kalırken, bu arada yazmış olduğum konuyla ilgili bazı yeni yazıların da buraya eklenmesi şeklinde gerçekleşti. Yani köklü bir değişikliğe gidilmeyerek kitabın ana bünyesi korundu. İlk iki baskı için yazdığım "Önsöz" kısımları ise (2001 ve 2002) birleştirilerek ana mesajına dokunulmaksızın yine burada aynen yer aldı. Bununla beraber makaleler konuları itibarıyla üç bölüm halinde tasnif edildi.

Öncelikle eklemiş olduğum makalelerin bir bölümünün daha öncekileri tamamlayıcı mahiyette bulunduğunu belirtmeliyim. Bunlar arasında hâlâ ilgi çekmeye devam eden, tekrarlanan bilgilerle bir ölçüde artık yeni bir yaklaşım ve bilgi açılımını da beklemediğim "gazâ" konusunda bazı noktalara dikkat çeken makalem dışında çok önem verdiğim ve Osmanlı devletinin teşekkül safhasında belirleyici amillerden biri olduğunu düşündüğüm "savaşçı bölükler" tezini destekleyen ilk Osmanlı savaşları temelinde konuyu ele aldığım diğer bir yazıyı daha zikretmeliyim. Buna Rumeli fâtihi olarak şöhret kazanan Süleyman Paşa'nın Osmanlı kaynaklarında nasıl algılanmış ve hangi imajlarla tanıtılmış olduğunu ele alan

bir diğer biyografik makalemi de dahil ettim. Yine "Türkmen/Beylikler Dünyası" şeklinde nitelendirdiğim zeminde, bütünleştirici bir bakışı ortaya koyma çabasına yönelik şekilde yazdığım iki biyografik karekterli makaleye de (Gazi Umur Bey ve Menteşeoğlu İlyas Bey) kitapta yer verdim. Son olarak Osmanlılık ve Türklük konusuna kaynaklar temelli izah getiren bir başka yayımlanmış yazımı, kitabın maksadına uygun düştüğü için buraya koydum.

Bu kitaba olan akademik ilginin, en iyimser düşünceyle ifade edersem ya dil problemi yüzünden, ya da demek istediğim tam kavranamadığından, mevzu üzerinde sonradan kalem oynatan ve bir ölçüde âdeta "Amerika'yı yeniden keşfeden" -bazıları yerli olmak üzere- özellikle de yabancı meslektaşların dikkatinden vâreste kaldığını belirtmeden geçemem. Bu satırların yazarı için aslında bunun pek de önemi yoktur, fakat genişleyen Osmanlı araştırmaları alanında çalışan bir kısım araştırmacıların kendi aralarında oluşturdukları çemberlerin dışında kalanlara, çalışmaları ne kadar değerli olursa olsun peşin hükümlü davranarak onları görmezden gelme gibi pek bilindik bir tavır sergilemeleri keyfiyetini ciddi bir mesele olarak gördüğümü de ifade etmeliyim. Şüphesiz önemli olan "tarihe bir işaret" koyabilmektir. Buradaki yazıların en azından "silik" de olsa böyle bir iz bırakacağı yolundaki ümidi koruyarak, öncelikle ilk baskıları yapan ve aramızdaki "manevi sözleşmeye" riayet eden Kitabevi sahibi Mehmet Varış'a anlayışı için teşekkür etmek isterim. Bu yeni baskı için büyük gayret sarfeden ve bunun daha öncek yayımlanan kitaplarla bir "külliyat" haline gelmesini arzu eden Timaş Yayınları Tarih Editörü Adem Koçal'a ve diğer yetkililere de müteşekkir olduğumu belirtirim.

Feridun M. Emecen

Temmuz 2012

ÖNSÖZ

Bu kitap, 1990'lı yıllardan itibaren tarafımdan kaleme alınan Osmanlı tarihinin ilk dönemlerine ait bir dizi makaleden oluşmaktadır. Osmanlı tarihinin en karanlık yılları olarak nitelendirilebilecek bu devir hakkında mahdut kaynaklara dayalı yapılan çalışmalar pek çok tarihçiye kendi yönelim, ideoloji ve düşünce sistemi içinde kolayca kalem oynatabileceği bir vasat sağlamış gözükmektedir. Osmanlıların XIV. asır başlarında benzeri siyasî topluluklar içinde yükselerek zamanla bir imparatorluk haline geliş sırları, modern tarihçiler için daima merak konusu olmuş, bu hususta zamanımıza kadar önemli sayılabilecek bir literatür oluşmuştur. Ancak geçtiğimiz yüzyıl boyunca bir hayli artan bu çalışmalar, 1950'li yıllardan sonra, hususiyle F. Köprülü'nün bilinen görüşleriyle genel bir kabul görecek bir olgunluğa ulaşmış sayılarak Türk tarihçilerinin ilgisinden giderek uzaklaşırken 1980'li yıllardan itibaren Türkiye dışındaki Osmanistlerin revizyonist görüşleriyle yeniden hayli sıcak bir alakaya mazhar olmuştur. Bu sonuncu çalışmaların revizyonist bakış açıları ve yaklaşımları nedense Türkiye'de akademik tarihçi kesimde bir iki istisna hariç hiçbir yankı bulmamıştır. Hatta çoğu kez görmezlikten gelinmiş, bazen de bunların ne demek istedikleri anlaşılmaksızın sadece atıfta bulunularak geçiştirilmiştir. 1991'de Girit'in Resmo şehrinde yapılan ve Osmanlı Beyliği'nin 1300-1389 yılları arasındaki durumunu konu alan, bu sahadaki belli başlı otoriteleri bir araya getiren küçük ama ilk dönem Osmanlı tarihi araştırmaları için bir dönüm noktası olan sempozyum, ayrıca yaklaşan Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş yıldönümü, söz konusu dönemin problemlerini yeniden tarihçilerin gündemine getirmiştir.

Bu satırların yazarı da Saruhan Beyliği dolayısıyla dikkatini teksif ettiği XIV. asır Batı Anadolu beylikleri üzerine çalışırken, Osmanlı Beyliği'ni de bu çerçeve içinde değerlendiren ve belirli meseleleri ele alan birbirini tamamlayıcı bir dizi yazı kaleme almıştır.

Elinizdeki kitap yukarıda belirtilen saikler doğrultusunda -ve tabii burada yer alan makalelerin başlık ve muhtevalarından da anlaşılacağı üzere- Osmanlı merkezli bir bakış açısından çok Türkmen Beylikleri dünyasından bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Bu durum sunulan makalelere genel olarak bakıldığında belirsiz gibi görünse de bunların temelinde Batı Anadolu Beylikleri yer almakta, ancak başrollerini Saruhanoğulları ve Osmanlılar üstlenmektedir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ve ortaya çıkış şartları hususunda bu yazılarla ortaya konulmak istenen başlıca tez, beylikler dünyasının temel ve kroniklerde hemen hiç yer almayan sessiz tabanının oynadığı belirleyici roldür. Hayli sıcak tartışmalara yol açan gazâ meselesinden dinî heyecanı işleyen motiflerin kaynaklarına, sosyal tabanın ortak tavırlarına, bunların siyasî oluşumdaki fonksiyonlarına, siyasî teşekküllerin üst kesimdeki ilişki ağlarına dikkat çekildiği ilk kısımdan sonra, ikinci adımda vakıaya yönelik olarak Osmanlıların diğer beylikler üzerindeki siyasetlerinin niteliği, Anadolu'nun içlerine doğru yayılmaları, dış çerçevede Orta Asya geleneklerinin yansımaları, buna bağlı olarak Osmanlıları adeta küllerinden yeniden doğuran bir dizi olaylara sebep olan Timur'un nasıl algılandığı gibi birbirine bağlı konuları işleyen yazılar burada bir araya getirilmiştir. Ayrıca ilk Osmanlıların bürokrasi anlayışlarının yine zamanımıza ulaşan ve şimdilik bilinen ilk örneği olarak tanımlayabileceğimiz Türkçe yazılmış belgenin tahlili ile Batı Anadolu Beylikler coğrafyasının Osmanlı idaresi altındaki durumu ve buradaki konar-göçer Türkmen bakıyyeleri ile ilgili makaleler de eklenmiştir.

Okuyucu bir araya getirilen yazılarda benzeri ifadelere, kaçınılmaz tekrarlara, hatta bazı tenakuz gibi görünen fikirlere rastlayabilir. Bu durumun makalelerin her birinin müstakil olarak hazırlanmış ve değişik zaman dilimleri içinde kaleme alınmış

olmalarından kaynaklanmış bulunduğunu belirtmeliyim. Üstelik tenakuz gibi algılanabilecek ve belirli bir süreçte fark edilemeyenleri tespit, fark edilenleri yeniden düşünmenin yol açtığı yeni fikir açılımlarının okuyucu tarafından böyle bir derleme için hoş karşılanacağını ümit etmekteyim. Özellikle yayımlanmış olan yazılara tashihattan kaynaklanan bir-iki küçük ilâve dışında herhangi bir müdahalede bulunmadım.

İlk Osmanlılar hakkındaki birçok meseleyi beraberinde getiren bilgilerin yeniden yorumlanabilirliğini tecrübe etmeyi hedefleyen bu derlemenin ilk baskısı özellikle akademik çevrelerde ilgiyle karşılandı ve kısa sürede tükendi. İkinci baskısı gündeme gelince ilk baskıdaki bazı ufak tefek yazım hatalarının düzeltilmesi imkânı da doğmuş oldu. Bunların kitaba yansıtılması dışında başka bir eklemede bulunulmadı. Baskısından bu yana geçen kısa süre içinde kitap hakkında genellikle olumlu görüşler bildirildi. Genişçe bir tanıtımı ve değerlendirmesi E. Afyoncu tarafından yapıldı ("Çözülemeyen Muamma: Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kuruldu", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XI, Mart 2002, s. 257-266). Öte yandan daha önce 1995 yılında *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*'nda intişar eden ve burada da yer alan "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik" adlı makalenin 8. dipnotundaki bir açıklama tehevvürle karışık bir itiraza yol açtı. İtiraz sahibi, burada tenkit bile denilemeyecek üslupta kaleme alınmış, belli bir konuda dikkat çekme amacı taşıyan ifadeleri, kendisine yönelik karşı bir görüş gibi algılayarak büyütüp bu açıklamayı, "dikkatsizlik, yüzeysellik ve bihudelik" gibi tanımlamalarla itham etti (A. Y. Ocak, "Türk ve Türkiye Tarihinde İslam'ı Çalışmak Yahut Arı Kovanına Çomak Sokmak", *Toplum ve Bilim*, 91 Kış, 2001/2002, s. 111, not 14). Bu sebeple burada ölçüsünün iyi ayarlanmadığını düşündüğüm bu eleştiriye kısaca temas etmek gereği hasıl oldu.

Öncelikle bu kitapta eleştiri konusu olan dipnotuna bakanlar, burada Ocak'ın daha evvel önemli bir iddiayı kesin bir dille ifade ettiği makalesinden alıntı yapıldığını göreceklerdir. Yani Ocak'ın eleştirisinde söz ettiği gibi, "*Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol*

oynayan çevreler arasında Rıfaî, Nakşî, Kadirî vb. sünnî tarikatların bulunmadığı ..." ibaresi bana değil kendisine aittir. Tarafımdan burada genel bir ifadeye yer verilmiş olup (Sünnî tarikatlar) herhangi bir tarikat adı sayılmamıştır; dolayısıyla adını verdiği bu tarikatların mevcudiyetine dair kaynak göstermem gerektiğini belirtmesi anlamsızdır. Diğerleri yanında Nakşîlerin adını zikredip uçtaki fetih faaliyetlerine katılmadıklarını belirten de kendisidir. Böyle olunca Nakşîlere dair "âlimâne dersi" bir bakıma yirmi yıl önce kaleme almış olduğunu belirttiği makalesinin (*Osmanlı Araştırmaları*, 1981, II, 36-37) yazarına, yani kendi kendisine vermek gibi bir duruma düşmektedir. Nakşîlikten bahsetmenin bir anakronizm olduğu yolunda yönelttiği ithamın muhatabı yine kendisi olmaktadır ve yirmi yıl önceki ve sonraki Ocak'ı ilgilendirmektedir. Aslında insanın zaman zaman kendi kendisiyle hesaplaşması, yadırganacak bir şey değildir, bir fazilettir; fakat bunu başka birini vasıta olarak kullanmak suretiyle yapmak ne derece doğrudur bilemem. Bu satırların yazarı anakronizmin nasıl yapıldığını, XV-XVI. yüzyıl kaynaklarının Osmanlıların ilk devirlerindeki dinî, sosyal ve siyasî yapısıyla ilgili bilgilerinin safiyâne tarzda bugünün bir kısım tarihçileri tarafından nasıl kullanıldığını; bu gibi kronik yazarlarının daha kendi dönemlerinde yaptıkları anakronizmi, diğer bir kısım araştırmacıların işlerine geldiği ölçüde zihin dünyalarında teşekkül eden öngörülerine dayanak oluşturacak raddelerde rahatlıkla kabullenebildiklerini de çok iyi bilmektedir. Bütün bu temel noktalar dikkate alındığında, Ocak'ın söz konusu yazısında "diğer beyliklerde sadece Kalender ve Rum abdallarının bulunduğunu" iddia ettiğimi, bunlar diye tanımladığı -herhalde beni de içine alan- kesimin "diğer tarikatlardan özellikle bahsetmeyip Rum abdallarını öne çıkardığını" sanmak gibi bir yanlışın içinde olduklarını belirtmesi, başka makalelerini okuma tavsiyesinde bulunması tamamıyla anlamsız kalmaktadır. Eleştiri konusu dipnotunda dikkat çekilmeye çalışılan husus, içinde Osmanlıların da bulunduğu Türkmen dünyasının dinî düşüncelerinin geniş bir çerçevede ele alınmasına vurgu yapmakta, bu anlamda da Ocak'ın

genel olarak ortaya koyduğu noktalara mutabık bulunmaktadır. Dönemin görgü şahidi tek kaynağı olarak İbn Battuta'nın bilgileri ise her zaman önemlidir. Daha önce Ocak'ın İbn Battuta ile ilgili itirazlarına da cevap olabilecek hususlar üzerinde durulduğu için bu konu burada tekrar ele alınmamıştır (Bk. bu kitapta s. 106-107).

Son olarak şunu belirtmem gerekir ki, Ocak'ın eleştirisinin son kısmında sorduğu sorunun muhatabı bu açıklama dipnotu değildir. Bir dipnotundan kendisinin ömrünü hasrettiği bir araştırma konusuna cevap beklemenin ne derecelerde doğru olduğunun takdiri okuyucuya aittir. Ocak'ın peşin hükümle, yazılanları yüzeysellikle itham etmeden önce söz konusu makalenin başlığına asıl amacına dikkat etmesi gerekirdi. Bu bakımdan, fikirlerine saygı duyduğum Ocak'ın bu kitapta toplu olarak yer alan yazıları kaale almaksızın sadece kendisine yönelik zannettiği bir ifadeye takılıp kalmasına, lüzumsuz bir tartışmaya girmesine, kendi ifadeleriyle boğuşmasına bir anlam veremediğimi belirtmek isterim.

1. BÖLÜM
İLK OSMANLILAR: KÖKEN VE BAŞLANGIÇ

KAYILAR VE OSMANLILAR: SAHTE BİR KİMLİK İNŞASI MI?

Osmanlı Devleti'nin kurucu hanedanının bir Oğuz boyuna mensup olup olmadığı, eğer mensupsa bu boyun tarihî geleneğe göre Kayılarla ilgisinin bulunup bulunmadığı, ilk dönem Osmanlı tarihi üzerinde çalışan araştırmacıların başta gelen tartışma mevzularından biri gibi görünür. Esasen Osmanlı hanedanının Kayı boyuna mensubiyeti, ilk Osmanlı kroniklerinden bu yana Osmanlı tarihçileri için hemen hemen hiç tartışılmaksızın genel bir kabul görmüş durumdadır. Fakat XX. yüzyıl başlarından itibaren zamanla ortaya çıkan yeni tarihçilik bakışları, Osmanlı İmparatorluğu'nun menşeini özellikle Avrupa'da XVIII. yüzyıldan itibaren pek meşhur olan 400 çadırlık bir aşiretten muhteşem bir imparatorluğa dönüşme hikâyesini ciddi bir şekilde yeniden ele almayı gerektirdi. Bunda biraz da o sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışın eşiğinde olmasından hareketle, kendisine yeni bir kimlik bulmak telaşına ve bu kimlikle küçülen imparatorluklarını ideolojik açıdan milli bir devlet gibi gösterme gayretine düşen, kadim toprakları üzerinde hayat-memat savaşına girişen "yeni rejimin" izlemekte olduğu siyasete karşı çıkışın rolü vardı. Batılı emperyal güçler, tabii kaynaklarıyla iştah kabartan kadim Osmanlı İmparatorluğu'nu küçültmeye ve parçalamaya yönelirken onun tarihen de nasıl bir kimliği olduğu konusuna revizyonist bir bakış yöneltmekten geri durmadılar. Bir taraftan Osmanlıların çok önem verdiği ve neredeyse bütün İslâm dünyasında son asırda kabul gören "Osmanlı hilafetine" yönelik sarsıcı yazıların,[1] öte yandan Osmanlıların ger-

1 T.W.Arnold, *The Caliphate*, Oxford 1924; W. Barthold, "Khalif i Sultan", *Mir* İslama, I/1-2,Petersburg 1912 (trc. İ. Kamalov, *Halife ve Sultan*, İstanbul 2006). Ayrıca hilafet

çek kimliğinin "Türk/Oğuz" geleneğine dayalı olmadığı yolundaki etkili neşriyatın[2] hemen hemen aynı döneme denk düşmesi, bir tesadüften öte muhtemelen bilinçli bir "siyasi" tercih gibiydi. Bununla beraber bu iki tezin, zaman içerisinde Osmanlı tarihçiliği açısından hayli verimli bir tartışma zeminine yol açarak, yeni araştırmalara ve yaklaşımlara temel olduğu da inkâr edilemez. Bu kısa incelemede özellikle konumuz itibarıyla bu ikinci durum, yani ileride üzerinde yoğun bir tartışmayı da beraberinde getiren Osmanlı hanedanının Oğuz/Kayı boyuna bağlı olup olmadığı konusu üzerindeki iddiaları yeniden gündeme getirmek istemekteyim.

Küçük bir aşiretten doğan büyük bir imparatorluk fikri, ideolojik boyutta romantik tarihçilik akımının en sevdiği kuruluş hikâyelerinden biridir,[3] üstelik bu sadece Osmanlılar için değil başka imparatorluklar/devletler için de geçerlidir. Osmanlı hanedanının menşeine içeriden bakan kronik yazarları Osmanlıların Oğuz boylarına mensubiyeti konusunda genel bir ittifak halindeyken,[4] bu bilgiyi onlardan alan ve kendilerini hayli zorlayan büyük bir tehdit ve tehlike altında bırakan bir imparatorluğu tanımaya ve tanıtmaya hevesle sarılan Batılı meslektaşları daha farklı mitolojik hikâyelerin de peşinde koştular.[5] Ancak zaman içerisinde tarihçiliğin modern bir safhaya ilerlediği dönemlerde Osmanlı kaynaklarının bilgileri esas kabul edildi ve Osmanlı hanedanının menşei ile ilgili açıklamalardan başvurulan mitolojik hikâyeler

---

konusuyla ilgili literatür için bk. T. Buzpınar , "Osmanlı Hilâfet Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, II/1 (2004), s. 113-131.

2 H. A. Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire*, Oxford 1916.

3 İlk Osmanlı kroniklerinden yayılan bu anlayış, Batıda da yankı bulmuştu: A.Lamartine, *Histoire de la Turquie*, Paris 1854. Keza Namık Kemal'in *Osmanlı Tarihi*'ndeki (İstanbul 1326) yaklaşımı: "cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten" söylemine bugün bile romantik edebi çevreler veya entelektüel düzeyde bazı amatör tarihçilerin yanı sıra daha acısı meslekten gelenlerin de iştiraki, modası geçmiş hamasetten kurtulunamadığının ilginç bir göstergesidir.

4 Özellikle XV. yüzyıl ilk Osmanlı kroniklerindeki vurgular için Neşri'nin derleme olduğu anlaşılan Tarihi önemli bir örnektir: *Cihannüma*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 2008, s. 3-37; Ayrıca geniş bilgi için bk. bu kitapta, ileride , s. 259-269.

5 Truva kökenleriyle ilgili Rönesans döneminde hızlanan tartışmalar için bk. R. Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of Turk*, Nieuwkoop 1967. Ayrıca A. Pertusi'nin yayımladığı İstanbul'un fethi ile ilgili çağdaş kaynaklardaki değinmeler: İstanbul'un Fethi, I-III, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2004-2008.

giderek temizlenmeye başlandı. Bunda Türk kaynaklarının XVI. yüzyıldan itibaren başlayan tercümelerinin[6] ve D. Kantemir'in eserinin[7] ve Hammer'in XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme aldığı Osmanlı tarihinin büyük etkisi oldu. Fakat XX. yüzyıl başlarından itibaren bazı Batılı tarihçiler, biraz da o dönemdeki siyasi konjonktürün etkisinde kalarak Osmanlı hanedanının menşei meselesinde Oğuz geleneğini dışlayıcı bir tavır sergilediler. Menşe tartışmaları Osmanlıların Oğuz boylarından biri olan Kayılara mensup olup olmadığı konusunda düğümlendi ve giderek modern tarihçiler için hayli verimli bir kalem oynatma alanını teşkil etti.

Özellikle Amerikalı bir gazeteci olan Gibbons'un Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile ilgili kitabında ileri sürdüğü görüşler bu tartışmaları alevlendiren kıvılcımı oluşturdu.[8] İçeriden ona karşı verilen cılız cevaplar yanında asıl güçlü itiraz, o dönemde yaptığı modern tarzda araştırmalarla sosyolojik/tarihî alana yeni bir soluk getiren F. Köprülü'den geldi. Fakat Köprülü de başlangıçta Kayı tezine muhtemelen Wittek'in etkisiyle serin bakıyordu.[9] 1930'lu yıllarda P. Wittek, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu "gaza ruhuna" bağlarken, Osmanlı hanedanının Oğuz/Kayı kökeni hakkında ilk ciddi itirazı yapmakta gecikmedi: "Kayı'nın Oğuz'un en büyük oğlunun en büyük oğlu olması ve dolayısıyla Oğuz'un meşru varisi olan Kayı aşiretinin bütün Oğuz aşiretlerini arasında en önde gelen sayılması daha başından şüphemizi çekmektedir," dedikten sonra Yazıcıoğlu Ali'nin Türkçeye uyarladığı *Selçukname*'den itibaren Kayı geleneğinin

6 Bazı anonim Osmanlı tarihlerinin tercümeleri ve derlemeleri: J. Leunclavius, *Annales Othomanidarum a Turcis Lingua scripti*, Frankfurt Main 1588; Ayrıca Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinin XVII. yüzyıl başlarındaki tercümeleri bu meyanda zikredilebilir: Bk. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. C. Üçok, Ankara 1992, s. 140.

7 *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, trc. Ö. Çobanoğlu, I (İstanbul 1998), s.36-54. Burada XV. yüzyıl Bizans tarihçilerinden Chalkokondyles'in Osmanlıların atası Kayı Alp'ten söz ettiğine bile değinilir.

8 *The Foundation of the Ottoman Empire*, Oxford 1916: trc. R. Hulusi, haz. M. Everdi, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul 1998. İlk tepkiler için bk. F. Giese, "Das Problem der Entstehung des osmanischen Reich", *Zeitschrift für Semitistik und verwandte Gebite*, 2 (Leipzig 1924), s. 246-271.

9 "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, I (1925), s. 187-191.

yerleştiğini, ilk kroniklerdeki bir taraftan Oğuz'un büyük oğlu Gökhan'a diğer taraftan Günhan'a (Günhan'ın oğlu Kayı idi) bağlanan iki şecerenin birbiriyle çeliştiğini, II. Murad döneminin edebi geleneği çerçevesinde ilk romantik hareketin doğduğunu ve milli karakterli Türk geçmişi konusunda bir ilgi uyandırıldığını ifade etti. Ona göre daha II. Murad zamanında Kayı geleneği Osmanlı sarayı tarafından benimsenmişti ve bu sultanın kestirdiği sikkede Kayı damgası bulunmakta, topların üzerinde de bu damgalara rastlanmaktaydı. Wittek, Gök Oğuz ve Çavuldur/Çavdar meselesinin irdeledikten sonra Kayı geleneğinin Osmanlıların tarihine sonradan eklendiği fikrini açık şekilde savundu.[10] Onun görüşlerine karşı F. Köprülü'nün ve Z.V.Togan'ın Kayı ile ilgili ileri sürdükleri fikirler, Osmanlıların Kayı boyuna mensup olup olmadıklarından çok bu boyun Oğuzlar içindeki durumuna ve Anadolu'ya ne zaman nasıl gelebilmiş olacaklarına odaklandı. F. Köprülü'nün 1934'ten itibaren kaleme aldığı ve 1943'te *Belleten*'de çıkan Kayılar ile ilgili makaleleri sonradan Türk tarihçiliğinde âdeta tartışılmaksızın genel bir kabul gördü.[11]

Belki de bu yüzden Kayılar ile ilgili tartışmalar muhafazakâr Osmanlı tarihçileri için çok büyük bir anlam ifade etmeksizin ya eski geleneğin tekrarlanmasıyla ya da F. Köprülü ile mutabık halde bir ölçüde görmezden gelinirken Batı tarihçiliği ve ondan etkilenen diğerlerinde, Osmanlıların Kayı kökenleri daha baştan göz ardı edilen bir olguya dönüştürüldü. Bu hava, Wittek ekolünü esas olarak takip eden ancak onu biraz daha geliştirip F. Köprülü'nün açıklamalarıyla imtizaç ettirici bir tarzda konuyu ele alan H. İnalcık ile devam etti. H.İnalcık da tıpkı Wittek gibi Kayı meselesini II. Murad döneminin siyasi şartlarının bir ürünü gibi değerlendiriyordu.[12] İlginç olan bir başka taraf muhafazakâr kanadın "Osmanlıcı" olmayan "Türkçü" temsilcilerinin konuya ayrı zaviyelerden bakışı oldu. F. Sümer, Osmanlılara karşı olumsuz bakışını sürdürerek onların Kayılarla

10 *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, trc. F. Berktay, İstanbul 1995, s. 15-25.
11 "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, VII/28 (1943), 219-313.
12 *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Ankara 2010, s. 18-21.

olan irtibatının hayli zayıf olduğunu ima etti[13] (Osmanlı tarihine "Türklük" zaviyesinden bakan kesimlerin beynelmilel kimlikli bir imparatorluk olarak gayri Türk Müslüman unsurların iş başında olduğu bir devlet türünden hoşlanmadıkları açıktır. Bunda yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı tarihine karşı oluşturduğu alternatif milli tarih kavramının rolünü de unutmamak lazımdır). Kayı boyu ve Osmanlılarla irtibatı meselesi bu tartışmalardan sonra âdeta unutuldu, bir kesim için bu durum açıklamalarda neredeyse hiç yer almaz yahut uydurma olarak nitelenirken, diğer kesim ise oluşan "Osmanlıcı/yeni Osmanlılık ve diriliş" kavramlarıyla Kayı boyu konusunu neredeyse mitolojik bir mahiyette romantizm üstü bir yaklaşımla abartmayı sürdürdü. 1980'lerden itibaren başlayan gaza tezi konusundaki yoğun tartışmalar içerisinde bile Kayı boyu meselesi tarafların açık bir ilgisine mazhar olmadı.

Şu halde bütün bu heyecanlı tartışma noktalarının ışığında acaba Osmanlıların Kayı boyuna mensubiyetleri konusunda başka bir yaklaşımla yeni bulgulara ulaşılabilir mi? Bu suali yukarıda beyan edilen tartışmalardan azade şekilde yeniden ilgili kaynaklara dönerek cevaplamak sanırım daha uygun olacaktır. Üstelik XV. yüzyıl tarihçilerinin bilgilerini en azından maddi temelde ölçebilecek Tahrir Defterleri gibi önemli bir kaynak serisini daha iyi inceleme imkânına da sahibiz. Şimdi ilk Osmanlı kroniklerinden başlarsak, öncelikle XV. yüzyılın başında eserini kaleme alan Ahmedî, konuyu ideolojik boyutta yeniden tasarlayan ve bir gelenek icat ettiği ileri sürülen Yazıcızade Ali'den hayli zaman önce, Yıldırım Bayezid döneminin şartları dâhilinde, Osmanlıların kökeni hususunda bildiğimiz şecerelere hiç değinmeksizin doğrudan Osmanlıları "Oğuz" menşeine bağlamakta bir beis görmez.[14] Asıl derdi İslâmî bir devlet olarak Osmanlıları göstermek ve bu yolda "gaziliği"

13 "Kayı", *İA*, VI, 461. Burada tereddüt izhar eden bir dil ve Wittek'in görüşlerini benimseme, ima yollu olsa da görülebilir. Yine de Kayı boyuna mensubiyet konusunun imkânsız olmadığı da söylenir. F.Sümer, *Oğuzlar* adlı kitabında da Kayı ile münasebeti "oldukça şüpheli" görür, fakat yine de küçük bir açık kapı bırakır (İstanbul 1999, s. 240).

14 İ*skendernâme*, faksimile nşr. İ. Ünver, Ankara 1982, vr. 65b.

öne çıkarıp idealleştirmek olan Ahmedî'nin Oğuz geleneğini de bilmesi ve nakletmesi hayli önemli bir husus olarak dikkat çeker. Ahmedî eserinde Kayı adını vermemektedir, fakat bunu çağrıştırır şekilde Osman'ın ataları arasında Gök Alp'i işaret etmektedir. Gerçi Gök Alp geleneği Kayı'nın bağlı bulunduğu Gün Han ile çelişir gözükür, fakat benim kanaatim bu inceliğe/geleneğe ilk Osmanlı tarihçilerince pek dikkat edilmemiş olduğu yönündedir.[15] Üstelik Osmanlı kroniklerindeki Osmanlı hanedan şecere ve adları arasında "Gündüz ve Gökalp"in yer almakta olması da Gün Han ve Gök Han konusunun nasıl imtizaç ettirilmiş bulunduğuna güzel bir örnek oluşturur. Wittek'in ısrarla üzerinde durduğu Gök Han ve Gün Han meselesinin Kayı ile irtibatlandırma noktasında bir çelişki olduğunun o dönemin yazarlarının farkında bulunduğu çok şüphelidir. Burada esas olan nokta gaziliği öne çıkaran Ahmedî'nin bile Osmanlı hanedanın kökeni konusunda Oğuz vurgusunu ima etmiş olmasıdır. Fatih dönemi tarihçilerinden Enverî de manzum tarihinde benzeri bir açıklamayı tercih eder; 100.000 çadırlık Oğuz obaları içinde Osmanlıların ataları da vardır.[16]

Hiç şüphe yok ki Yazıcızade Ali, II. Murad döneminde Kayı boyunun Oğuz boyları içindeki yeri ve Osman Bey'in atalarının bu boya mensubiyeti konusunda ilk ve tek bilgi kaynağıdır.[17] Böyle olunca onun Kayı'ya bütün Oğuz boyları içinde devlet kurma yetkisini haiz bir boy gibi formüle etmesi ve Osmanlılarla bağlantılı olarak bunu açıklamakta olması ciddi şekilde şüpheyi celb etmiş gözükür. Bunun sebebi Wittek'ten beri kuruluş dönemiyle ilgili çalışan araştırmacıların benimsedikleri gibi, Anadolu beylikleri ve Karamanlıların iddialarına karşılık II. Murad'ın siyasi bir gelenek icad ederek üstünlük sağlama veya Fetret dönemi sonrasında menşe meselesinde keskin bir dönüşle artık anlamı kalmayan Moğol/İlhan-

15 Mesela ilginç şekilde Yazıcızade, ucun Hüsameddin oğlanlarına, Kayı'dan Ertuğrul'a, Gündüz Alp'e ve Gök Alp'e ısmarlandığını söyler ki bu da Kayılar ile Gök Alp geleneğinin nasıl bağdaştırıldığına, bir ölçüde sözünü ettiğimiz inceliklere dikkat edilmediğine işaret eder (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. A. Bakır, İstanbul 2009, s. 353).

16 *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enveri*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 5, 21.

17 *Tarih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1391. İlgili bahisler, vr. 431a, 444a (Keza krş. A. Bakır neşri, s. 353, 872-873).

lı bağlılığından Türkmen/Oğuz geleneğine yönelme amacı olabilir; hele Şükrullah'ın sözünü ettiği Karakoyunlu Cihanşah'ın Osmanlılarla akrabalık bağları vurgusu yapmış olması da buna mümasil bir örnek gibi gözükür.[18] Bu durumda akla şu sorular gelir: Acaba ilk Osmanlı kroniklerindeki Oğuz/Kayı bağlılığı yönündeki bilgiler, âdeta zamanımızdaki algı yerleştirmesine benzer şekilde, bu kadar bilinçli bir menşe uydurma gayretinin bir yansıması olabilir mi? O tarihte bu insanlar için böyle bir gereklilik ne ölçüde elzemdi? Daha doğrusu bugününü insanın ideolojik değerleri gibi milli veya dinî bir vahdet oluşturma yolunda sahte bir kimlik arayışı peşinde koşacak kadar kristalize bir algı ve bilinç sahibi miydiler? Bunu kime karşı kullanacaklardı? Böyle dahi olsa buna kim inanacak ve inansa da nasıl bir etkilenme mümkün olacaktı? Zamanımızın haberleşme ağlarıyla modernleşen algı dünyasının oluşumunun kökenleri en fazla XIX. yüzyıla veya bir önceki yüzyıla kadar indiği açık olduğuna göre XIII. ve XIV. yüzyıl dünyası düşünüldüğünde, bütün bu soruların bir anda anlamsızlaşacağı aşikârdır.

***

Bu noktada kaynaklardaki vurgularla öne çıkan Kayıların izlerini Anadolu coğrafyasında ararsak bize en iyi manzarayı hiç şüphe yok ki XV. ve XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtları sağlayacaktır. Osmanlı tarihî kaynakları müttefiken Oğuz kökenine vurgu yaptığına göre Osmanlı hanedanının Oğuzların Kayı boyuna mensubiyetleri bilgisini bütünüyle reddetmeden önce onlara biraz kulak verip başka kaynaklarla mukayese ederek bir kanaate ulaşmak mümkün olabilir mi? Tahrir kayıtları temelinde Osmanlı beyliğinin ortaya çıktığı çekirdek coğrafyadaki demografik çeşitlilik incelendiğinde, karşımıza Batı Anadolu bölgesi için yoğun bir konargöçer Türkmen/Oğuz boyları yayılışı çıkar. Mesela Bursa kazasında XVI. yüzyıl başlarında yerleşik hayatın daha çok hâkim olduğu ve az sayıda Yörük cemaatinin kaydedilmiş bulunduğu görülür. Bunda ilk Osmanlı hâkimiyeti dönemindeki süreklileşen iskânın ve Rumeli yakasına yönelen göç hareketinin etkisi olduğu açıktır. Ancak Söğüt mercek altına alındığında bu böl-

18 *Behçetü't-tevârih*, trc. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, içinde, s. 51.

gede Sultan Murad vakfı oldukları belirtilen 556 hanelik büyük bir Yörük topluluğuna rastlanır.[19] Bu topluluğun hangi boylara mensup oldukları defterde kaydedilmiş değildir. Bunun sebebi Osmanlı tahrir sistemi bünyesinde bu gibi büyük grupların vergi amaçlı olarak parçalanmış bir yapı dâhilinde kaydedilme alışkanlığıdır. Bunların Söğüt perakendesi şeklinde zikredilmekte bulunmaları dikkat çekicidir. Yani bunlar muhtelif Yörük gruplarından oluşan bir karma grup özelliği taşır. Onlarla ilgili tanımlayıcı yegâne kaydı, hemen sonraki yüzyıllarda bulmaktayız. Burada Söğüt perakendesi olarak Karakeçililerin[20] adının zikredilmesi tam bir sürprizdir. Karakeçililerin ve Kayıların izleri Manisa merkezli olarak bölgede önemli bir idari konumu bulunan şehzadelerin divan kararlarını ihtiva eden kayıtlarda bile zikredilir.[21]

Bununla ilgili mütalaaları bir tarafa bırakarak Kayılarla devam edecek olursak, 1466 tarihli bir defterde Mihaliç'e bağlı nahiyelerden birinin Kayı adını taşıdığı tespit edilebilir. 19 köyden ibaret bu nahiye yerleşik bir düzen takdim etmektedir. Bu da Söğüt örneğiyle birlikte Kayı boyunun izlerinin Osmanlı çekirdek coğrafyasındaki mevcudiyetine şüpheye mahal bırakmayacak ölçüde açık biçimde işaret eder.[22] Kayılarla ilgili kayıtlara ayrıca Balıkesir/Karasi, Saruhan, Aydın ve Kastamonu bölgelerinde de rastlanır. Bu durum Batı Anadolu bölgesindeki Oğuz boylarının yayılma alanları itibarıyla birbirleriyle de irtibatlı olabileceklerine delil teşkil eder. *Kısaca coğrafi anlamda Kayı geleneği bağlantısını masadan kaldıracak bir bilinmezlik ihtimali tamamıyla ortadan kalkmaktadır.* Hatta Karakeçililerin Söğüt bölgesindeki varlıkları da bunun II. Abdülhamid'in sonradan icat ettiği bir gelenek olmadığını, en azından Söğüt ihtifallerindeki ananevi törenlere tarihî bir derinlik kazandırdığını söyleyebiliriz.

19 BA, *Tahrir Defteri*, nr. 166, s. 57.

20 Ü. Bulduk, "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", *A.Ü.Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 30 (1997), s. 37-52.

21 Şehzade Selim'in (II.) divan defteri olan ve BA, A.DVN, nr. 792'de bulunan bu kayıtlarda Muğla yöresinde kadar gelen Karakeçililer ve Denizli/Lazkiye'de Kayıların (Beylerbeyi Yörükleri) izleri ile ilgili 954 Zilhicce/1548 Ocak tarihli dikkat çekici kararlara rastlanır (s.188, 218).

22 Bk. İ. Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul 2006, s. 81 (BA, *MAD*, nr.8, 15b-16a ve 23b-27b'den naklen).

Üstelik Kayılarla Çobanlı aşireti arasında bir birlikteliğin[23] izlerini yine Saruhan yöresinde tespit etmek mümkün bulunmaktadır.[24] Bütün bunların tarihî olaylar dizisi içinde bir yere oturuyor olmaması için bir sebep yoktur. Osman Bey'in Bafeus Savaşı sırasında yanında toplanan Türkmenler arasında Menderes yöresinden gelenlerin bile bulunduğunu belirten çağdaş Bizans kaynağının beyanları da düşünüldüğünde vaziyet hayli ilginç bir şekle bürünür.[25]

Öte yandan hanedanın Kayı geleneğine sahip çıkması ayrıca düşündürücü olmalıdır. Bu bilgi II. Murad döneminde icat edilmiş olsa bile hanedanın kendisini Türk/Oğuz geleneğine bağlaması ve bunu yıkıldığı döneme kadar da devam ettirmesi belirli bir sahiplenme bilincinin yansımasından başka bir şey değildir. Diğer boylar varken Osmanlıların pek de şöhret-âmiz olmayan Kayı'yı seçmeleri, bazı tarihçilerin belirttikleri diğer beylere karşı üstünlük konusunu belirli bir temele oturtmaz. Yazıcızade Ali belki de aslen Kayı boyuna olan mensubiyeti, Oğuz töresi içine yerleştirirken bir manipülasyon ve yeni bir kurgu yapmış olabilir. Bu ondaki bilgilerin bütünüyle reddini ve göz ardı edilmesini gerektirmez. Ayrıca onun zaten bilinen bir durumu, yeniden "keşfederek" aktarmış olma ve ideolojik/siyasi bir zeminde izah etme ihtimalini de gözden uzak tutmamak gerekir. Yani bir bakıma Yazıcızade siyasi ihtiyaçlar tahtında II. Murad döneminde hanedanın kökenini –uydurma bir kurgu yapmaktan ziyade- yeniden esaslı şekilde ortaya çıkararak vurgulamayı hedeflemiş olabilir.

Sonuç itibarıyla kanaatime göre Osmanlı hanedanının veya onların mensup bulunduğu aşiretin Kayılarla ilgisi noktasında açık bir belirlilik var gözükür. Bunların Batı Anadolu'ya gelen Harezmli topluluklarla yakın bağları olduğu, en azından dönemin Selçuklu kaynaklarının delaletiyle anlaşılmaktadır. Bu noktada Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'a sığınan Harezmli emirleri içinde

23 Tarihî geleneğe göre Hüsameddin Çoban Kayıların ulu beylerinden idi (Yazıcızade Ali, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, nşr. A. Bakır, s. 344, 443).

24 Bk. "Batı Anadolu'da Yörükler", s. 301.

25 Bk. F.M. Emecen, "Bafeus Savaşı ve Önemi Üzerine Bir Mütalaa", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*, Bilecik 2011, s. 65 vd.

önde gelen bir şahsiyet olarak Kayır Han'ın menşe itibarıyla tam da Osmanlı kaynaklarında Osmanlıların ana yurtları olarak gösterilen Azerbaycan'daki Mahan bölgesiyle irtibatlı olması, karşımıza biraz spekülatif olmakla birlikte Kayı ve Osmanlı hanedanının menşe hikayesine cılız bir mum ışığı tutacak vasat sağlar.[26]

Kısaca özetlemem lazım gelirse, Köprülü'nün Kayı tezine yakın durmakla birlikte, ondan Kayıların ilk göç dalgasıyla Anadolu'ya gelen zümreler oldukları yolundaki iddiası noktasında ayrılmaktayım. Z. Velidi Togan'ın 1230'larda Osmanlıların atalarının Anadolu'ya gelmiş olabilecekleri tezini benimsemekle birlikte Osmanlılar için kullandığı "Türkleşmiş Moğol" tezine ihtiyatla yaklaşıyorum.[27] Bu sonuncu noktada XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtlarının da gösterdiği veçhile, Kayıların Menteşe yöresinde Horzumlu/Harezmli gruplarıyla birlikteyken Manisa yöresinde Çobanlı, Bursa bölgesinde ise Karakeçililer ile beraber zikredilmiş bulunmalarının tarihî bir anlamı ve zemini olduğunu, bunun temellendirmesinin yapılması gerektiğini düşünüyorum.

26 Geniş bilgi için bk. "Kökenler ve Kimlik Tartışmaları", s. 29-45.

27 Son zamanlarda Togan'ın görüşlerinin yeniden revaç bulmakta olması dikkat çekicidir. Lindner'in ardından (*Osmanlı Tarih Öncesi*, trc. A. Arel, İstanbul 2008), B. Tezcan da özellikle Âşıkpaşazâde'nin metninden yola çıkarak bu bağların kuvvetli olabileceğine, "Osmanlıların Türk-Moğol menşei" konusuna temas etti, ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber bu hususa temayül ettiğini gösteren bir yaklaşım sergiledi ("Erken Osmanlı Tarih Yazımında Moğol Hatıraları", *Journal of Turkish Studies*, vol 40: *Defterology. Fetstschrift in Honor of Heath Lowry*. Harvard 2013, s. 385-399). Aslında ilk Osmanlı kroniklerinin anlattıkları olayları süslemek için naklettikleri rivayetlerden yola çıkmak ve belirli bir iddiayı temellendirmek yahut güçlendirmek amaçlı bu hikâyeleri tarihî olaylarla bağdaştırmaya çalışmak boş bir çaba olmamakla birlikte, bir ölçüde bu kronik yazarlarının safiyane kurgularına olduğundan büyük değer vermek gibi bir tehlikeyi de beraberinde taşıdığına inanıyorum. Kısaca ilk Osmanlılar hakkında Âşıkpaşazâde veya onun çağdaşı tarihçilerin verdikleri bilgilerle oynamak tarihçiler için hayli cazip bir mahiyet arz eder, fakat Tezcan'ın da dediği gibi "menşe anlatımları söz konusu olduğunda tarihî metinler edebî bir kurgu kadar yaratıcı olabilir." Ancak "yaratıcı kurgu" hayli yanıltıcı bir yönelime yol açabilir, edebî maharet veya sanat gösterme, okuyucuyu hoş üslupla oyalama ve ona cazip bir metin sunma endişesinin tarihî olayların anlatımındaki ana örgüleri değiştirebileceğini unutmamak lazımdır. Önemli olan hususun, menşe meselesi bağlamında, bu hikâye veya kurgulardan tarihî gerçek çıkarma peşinden koşmak gibi bir çaba yerine, öncelikle bunların nereden kaynaklandığını ve hangi mehazlarla irtibatlı bulunduğunu tespit etmek olduğunu düşünüyorum.

KÖKENLER VE KİMLİK TARTIŞMALARI

İkinci Roma'nın başkentinin yanı başında, Anadolu'nun kuzeybatı ucunda küçük bir beylik olarak tarih sahnesine çıkıp bir dünya devleti haline gelen ve tek hanedana dayalı bir imparatorluk olarak 600 yıl gibi uzun bir süre yaşayan Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi, sadece modern tarihçileri değil, daha zamanında kadim Osmanlı kronik yazarlarını da hayli meşgul etmiş gözükmektedir. Bu sonuncuların Osmanlı hanedanının menşei ve beylik olarak teşkilatlanması hususunda verdikleri bilgiler, zamanımız tarihçileri için çok açık, doğru ve tatminkâr bulunmamış; kaynak problemi birçok araştırıcıyı hanedanın menşeini aydınlatmaktan ziyade, Osmanlı beyliğinin nasıl siyasî bir teşekkül olarak ortaya çıktığı problemini izâha yöneltmiştir. Bu temelde yapılan izâhlar ve ortaya konan teoriler üzerindeki tartışmalar makul bir ortak kabullenmeye yol açmamış, aksine yeni yeni meseleleri beraberinde getirmiştir. Ancak hususiyle Osmanlı beyliğinin teşekkülü konusunda Wittek, Köprülü, İnalcık ekolü genel olarak akademik Türk tarihçileri, hatta bir kısım yabancı Osmanistler tarafından da benimsenmiştir. Bununla birlikte tarihî bir şahsiyet olarak muasır bir Bizans kaynağında adı geçen Osman Bey ve onun adına basıldığı tespit edilen bir paradaki Osman Bey'in babası olarak ismi geçen Ertuğrul Bey dışında hanedanın ataları, menşei ve nereden geldikleri, Osman Bey'in ortaya çıkışından bir asır sonra yazılmış bilinen ilk Osmanlı kaynağı ve onu takiben XV. asrın ortalarında, çoğu II. Bayezid döneminde kaleme alınmış Osmanlı kroniklerine dayalı olarak açıklanmıştır. Ancak bu Osmanlı kroniklerinin verdikleri bilgilerin efsanelerle örülü olduğu ve hanedanı yüceltme amacı taşıdığı, dolayısıyla sun'î bir menşe hikâyesi ortaya çıkardıkları

birçok tarihçinin ortak görüşü halinde belirginleşmiş gözükmektedir. Bir kısım tarihçiler söz konusu kaynakların zaaflarını nazarı itibara alarak ve bilgileri tahlil edip karşılaştırarak, yeni bir takım tarihî olgulara erişmeye çalışırken bir kısmı ise bu malzemeye dayalı bilgileri neredeyse bütünüyle reddederek bu ilk Osmanlı kroniklerinin niçin kullanılmaya salih olmadığını ispat etmek gibi revizyonist bir yaklaşım sergilemekten de geri kalmamışlardır.

Bütün bunlara rağmen zikredilen kaynakların ilk Osmanlı tarihi hakkında verdikleri bilgiler, başka kaynakların yardımıyla bir ölçüde kontrol edilebilir vasıftadır. Asıl problem ilk Osmanlıların bizatihi kimlikleri üzerinde düğümlenmiş gözükmektedir. Zira Osmanlı kaynaklarının bu konuda verdikleri bilgileri gerek kontrol gerekse karşılaştırmaya yarayacak herhangi bir kaynak mevcut değildir. Hal böyle olunca bu tip bilgiler, kroniklere yönelik güvensizliğin bir delili gibi sunulmaktadır. Ancak bu efsanevî hikâyelerin, düzmece bilgilerin nereden kaynaklandığı ve bunların nasıl ortaya çıktığı hususunda herhangi bir fikir ileri sürülememektedir. Özellikle C. Imber'in Osmanlı hanedanı hakkındaki efsaneleri ele alarak bunlardan tarihî gerçeğe ulaşmanın muhal bir iş olduğunu gösterme amacıyla kaleme aldığı yazısı, Osman Bey'in geçmişteki atalarına ait hikâyelerin hayal ürünü olduğu ana fikri üzerine inşa edilmiştir.[1] Söz konusu hikâyelerin veya efsanelerin kaynakları pek sorgulanmaksızın, bu tip bilgilerin yer aldığı Osmanlı kroniklerinin karşılaştırıldığı bu kıymetli makale, yazarın Osmanlı beyliğinin ortaya çıkışı hakkındaki ayrıntıları reddeden fakat genel hatları kabullenen araştırmacıların dayandıkları doneleri inceleyen ve bu tip hikâyelerin Osmanlı dışı kaynaklarda da yer aldığını göstermeyi amaçlayan yazılarını tamamlayıcı bir mahiyet arzetmektedir.[2] Bu görüşlere mukabil mesela H. İnalcık ve E. Zachariadou'nun söz konusu efsanelerle ilgili tarihî gerçeklere ulaşma çabalarını da burada anmak gerekir. Mesela öteden beri araştırmacıların ilgisi-

1 "Osmanlı Hanedan Efsanesi", *Söğüt'ten İstanbul'a* (Derleyenler O. Özel-M. Öz), İstanbul 2000, s. 243-270.

2 "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", *Aynı Eser*, s. 271-300.

ni çekmekte olan ve Âşıkpaşazâde'nin kroniğinde yer alan *Yahşi Fakih Menakıbnâmesi* hakkında ciddi tahlillerin yapıldığı, bilgilerin mahiyeti üzerinde durulduğu görülmektedir.[3]

Bütün bu meselelere rağmen, Osmanlı tarihinin ilk dönemlerini çalışacaklar için tekrar tekrar söz konusu kaynaklara başvurmaktan başka bir çare bulunmadığını da hatırlatmalıyız. Her ne olursa olsun ister ispatlanabilen ister ispatlanamayan bilgiler sunsun, bu kaynaklar dışında söz konusu dönemlere ait çizilecek tabloya pek de yardımcı olabilecek başka bir karine mevcut bulunmamaktadır. Bu yüzden ilk Osmanlı tarihiyle ilgili çalışmalarda ortaya atılacak yeni fikirleri, bile bile dipsiz kuyuyu doldurmaya çalışma gibi ümidsiz bir uğraş olarak görmekten ziyade, kör kuyuyu atılan taşlarla doldurabilme beklentisi olarak mütalaa etmek herhalde daha umut verici bir yaklaşım olmalıdır.

Burada bu yaklaşımın etkisiyle ilk Osmanlılar hakkında ayrıntılı bilgiler aktaran Osmanlı kroniklerinin uydurmuş oldukları bu efsanevî bilgilerin nereden kaynaklandığının tespiti önem kazanmaktadır. Söz konusu kayıtların doğrudan tahliline ve naklettikleri bilginin kritiğine girmeden önce bu hususta iki ayrı gözleme yer verelim. İlki genellikle 1422'ye kadar gelen ve Âşıkpaşazâde tarafından kendi tarihine alınan *Yahşi Fakih Menakıbnâmesi*'nin ilk Osmanlılar hakkında verdiği bilgileri konu edinen bir çalışmadır.[4] Burada Yahşi Fakih'in Osmanlıların menşei ile ilgili olarak sözlü kaynaklara dayandığı, bu sözlü rivâyetlerin homojen yapısı yüzünden olayların birbirine karıştırılmış olabileceği, Yahşi Fakih'in Selçuklu Sultanı Alaeddin ile Osman'ın babası Ertuğrul'un aynı kökten olduğunu yazdığı, ilk Osmanlıların Selçuklu sultanının hizmetinde bulunduğunu belirttiği, bunun da meşruiyet iddiasından kaynaklanmış olduğu, gerçekte onun Osmanlıların menşeini bilmediği üzerinde durulur. Burada görüldüğü gibi doğrudan

3 Menage, "The Menaqıb of Yakhsi Faqıh", *BSOAS*, XXVI (1963), s. 50-60; H.İnalcık, "Âşıkpaşazâde tarihi Nasıl Okunmalı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 119-123; E. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", *Aynı Eser*, s. 354-357.

4 E. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", s. 354-357.

verilen bilginin tahlili yapılmış, nereden kaynaklanmış olabileceği hususu ise sözlü kaynaklara dayandırılmıştır. İkincisinde Osmanlı kroniklerinin ortaya koydukları şecerenin tarihî bir gerçek olarak algılanmasından çok hanedanın meşruiyetini ve nasıl bir orijinden geldiklerini kendi dönemlerine gösterme gayretinde bulunduklarından söz edilir. Temel motif Alaeddin adlı bir Selçuklu sultanı -bunun I. Alaeddin Keykubad olduğu açıktır- ve onun yanında yer alan Osman Bey'in ataları, özellikle babası Ertuğrul ve ona verilen uç kesimindeki topraklardır. Her kroniker bunu birbirinden biraz farklı anlatmıştır. Hepsinde temel olarak vurgulanmak istenen husus, Osmanlıların Selçukluların varisi olduğunu okuyucuya gösterme gayretidir.[5] Ayrıca verilen Osmanlı şeceresi onların asil bir Türk soyu olduğunu komşu Türkmen beylerine ispatlama amacı taşır. Zira, 1400-1500 yılları arasında yazılan kronikler buna özel bir önem veriyorlardı. Yazıcıoğlu Ali Oğuz geleneğine sarılmıştı, devleti idare etme yetkisine sahip Kayı boyu hanedan ile özdeşleştirilmişti ve Süleyman Şah hikâyesi ön plana çıkarılmıştı.

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere bu rivâyetler ve efsaneler uydurulmuş olabilir, ancak acaba böyleyse bunlar nereden bu kaynaklara intikal etti ve nasıl oluşturuldu? Eğer sözlü kaynaklara dayandılarsa, bu sözlü kaynakların zihnindeki bilgiler nereden geliyordu?

Bunun için öncelikle Ahmedî ve Yazıcıoğlu'ndan başlayarak Neşrî'nin tarihine kadar 1400-1500 yılları arasında kaleme alınmış kroniklerdeki Osmanlı hanedanın ortaya çıkışı ve Osman Bey'in ataları hakkındaki bilgileri hatırlatarak soruların cevaplarını aramaya başlayalım.

Bilinen en eski kaynak olan Ahmedî manzum eserinde Osmanlı tarihine Sultan Alaeddin ile başlar ve birden Gündüz Alp ile Ertuğrul'un onun yanında yer aldığını, Gök Alp ve birçok Oğuz beyinin onun yoldaşı olduğunu ifade eder. Mekân olarak ise Konya ve Sultanöyüğü'nün adı geçer. Sultan Alaeddin'in bunlarla

5 C. Imber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", s. 251-261.

birlikte harekete geçtiğini, fakat sulh içinde bulunduğu Tatar'ın ahdi bozup onun üzerine yürümesi üzerine uç kesimindeki gazâ faaliyetini Ertuğrul'a bıraktığını, Ertuğrul'un Söğüt'ü ele geçirdiğini kaydeder.[6] Bu ilk bilgiler daha sonraki tarihçiler tarafından esas alınmış gözükmektedir. Nitekim Yazıcızâde Ali İbn Bibi'nin Farsça Selçuknâmesini tercüme ederken araya önemli sayılabilecek bilgiler ilâve etmiş ve bu arada Oğuz töresini ön plana çıkarmıştır. Yazıcızâde, Sultan Alaeddin Keykubad'ın hasletlerini anlatırken, İbn Bibi'nin yazdıklarının dışına çıkmış ve Osman Bey'e ve Osmanlı beyliğine en ufak bir atıf yapmaksızın birden Gündüz Alp ve Ertuğrul'dan bahseden eklemeler yapmıştır. Gündüz Alp adı ilk olarak Rüknettin Süleymanşah'ın ölümü (1204) ve yerine İzzeddin'i tahta çıkışı sırasında onu destekleyen Tokat ulusları arasında zikredilir. İkinci olarak Hüsameddin Çoban'ın Kıpçak seferi sonrasında Tatar fetretine değin Sultan Alaeddin'in askerle birlikte Gündüz'ü yanına alıp Konya'dan Sultanöyüğü'ne geldiğini, uç tarafına yürüdüğünü, Tatar'ın gelişi üzerine geri döndüğünü ve ucu Hüsameddin oğlanlarına, Kayı'dan Ertuğrul'a ve Gündüz Alp'e ve Gök Alp'e ısmarladığını belirtir.[7] Bu sonuncu bilgiler Yazıcızâde'nin Ahmedî'nin eserini gördüğünü düşündürmektedir.

Yazıcızâde daha sonra Gıyaseddin Keyhusrev'in Cimri ile savaşından söz edilirken İbn Bibi'nin "Sultan Karahisar, Sandıklı, Şuhud tarafını dolaşıp uçtaki Türklere çağrıda bulundu ve kendine muti yaptı" cümlesinin ardına Osmanlılar ile ilgili şu ilâveyi yapar: "Sultan Gıyaseddin Sultanönü'ne kadar geldi, o tarafda Kayı boyunun beyi merhum Ertuğrul yanına gelip hizmetine girdi, pişkeşler sundu, oğlu Osman Bey'in bir oğlunu Sultan Gıyaseddin'in hizmetine verdi. Sonra Gıyaseddin bu oğlana Kahta nahiyesinde Bağnik ilini timar verdi ki bunların neslinden Halil Bey, Bayat Bey, Ahmet Bey, Yıldırım Bayezid'in Malatya'ya vardığı yıl, yanına

6 *İskendernâme*, faksimile nşr. İ. Ünver, Ankara 1982, 65b; Atsız neşri, *Osmanlı Tarihleri*, Ankara 1949, s. 7-8.

7 İbn Bibi, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Türkçe Tercüme, nşr. Houtsma, Leiden 1902, III, 61, 217-218.

gelip aynı kavimden olduklarını söylediler." Burada Yazıcızâde, diğer kaynakların atıfta bulunmadığı ilginç bir rivâyeti aktarır ve Sultan Gıyaseddin ile Ertuğrul Bey arasındaki bağa işaret eder.[8] Daha sonra Oğuz töresine yeniden döner. Anadolu'da Sülemiş'in isyanından söz edip Gazan Han'ın Rum sultanlığını, Feramurzoğlu Alaeddin Keykubad'a verdiğini, sonra Simre, Kastamonu, Sinop, Samsun'dan İznik, Karasi ve Saruhan'a kadar olan yerleri Sultan Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'ye tevcih ettiğini yazar ve bu arada uç kesiminden gelen haberlere temasla, Kayı'dan Ertuğrul oğlu Osman Bey'in durumunu anlatır. Ona göre uç kesimindeki Türk beyleri toplanıp "kurultay" yapar, Oğuz töresine göre Osman'ı han olarak tanırlar. Uçtaki Türk beyleri Oğuz'un her boyuna mensupturlar, Tatar şerrinden korkup yaylak kışlak mahalleri arasında dolaşırlar. Tatardan incinenler uçta toplanıp çoğalırlar. Bütün bu illerin önde gelen "beyleri ve kethudaları" Osman Bey katına gelip meşveret ederler. Birçok "kāl u kīlden" sonra, Kayı Han'ın bütün Oğuz beylerinin Oğuz'un ardından tabi oldukları han olduğunu söyleyip Gün Han vasiyeti üzerine Oğuz töresince hanlık ve padişahlığın Kayı soyu varken diğerlerine "değmeyeceği"ni, Selçuklu sultanlarından kendilerine meded olmayacağını, Sultan Alaeddin'in (I) dahi vaktiyle onlara iyi nazarla baktığını, onların han olması gerektiğini belirtirler. Osman Bey de bu teklifi kabul eder. Oğuz töresine göre biat merasimi yapılır. Cemiyet dağılır ve Bilecik kalesi üzerine gidilir. Osman Bey Bilecik'i 699/1299'da zapt eder, şöhreti her yere yayılır. Sultan Mesud'un oğullarının Simre'de karışıklıklar içine düşmesi üzerine buradan Osman'ın yanına ve Karasi, Aydın iline göçler olur, "Türk evleri" gelip dolar, Rumili'nde Dobruca'da duran müslümanlar da "gâvurdan üşenip" Karasi iline geçer.[9] Anlaşılacağı gibi Yazıcıoğlu'nun bu ilâvesi kendi dönemi için oldukça önemlidir. Ancak başka hiçbir kaynakta bu bilgiler teyid bulmaz, nereden alındığı da tam olarak tespit edilemez. Bununla beraber söz konusu bilgilerin sonraki kaynaklara tesirleri oldukça fazladır.

8 *Târih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1391, vr. 431a.

9 *Aynı eser*, vr. 444a.

XV. asrın ikinci yarısında tarihlerini kaleme alan yazarlar ise bu ilk bilgileri biraz daha süslemişlerdir. 1460'larda eserini yazan Şükrullah'ın bir şecere tanzim ettiği veya böyle bir şecerenin esere eklendiği dikkati çeker. Ertuğrul'u Oğuz neslinden olarak tanıtan yazar Süleyman Şah'ı ortaya çıkarır. Fakat daha sonraki yazarların Süleyman Şah ile alakalı hikâyelerine yer vermez, doğrudan doğruya Ertuğrul'u 340 kişilik bir grupla Anadolu'ya getirir, Karacadağ'a yerleştirir. Yine Sultan Alaeddin'i öne çıkarır. Alaeddin'in savaş niyetiyle adam topladığını öğrenen ve onun yanına Konya'ya gelen Ertuğrul, Karacahisar kuşatmasına katılır. Kalenin güney yanı onun payına düşer. Tatar gâilesi yüzünden Alaeddin dönünce Ertuğrul'u bu kale üzerine başbuğ diker. Ertuğrul orayı ve ardından Söğüt'ü alır. 93 yaşında ölür ve yerine oğlu Osman geçer.[10] Bu anlatılanlar Ahmedî ve Yazıcızâde'nin yazdıklarını daha da detaylandırmış ve boşluklarını doldurmuştur.

Yine aynı tarihlerde Enverî'nin Osmanlı tarihi kısmında, diğer kaynaklardakilerden hayli farklı bilgiler mevcuttur. O Oğuz obalarının 100.000 çadır halinde olduğunu belirtip Oğuz Han destanına temas eder ve bu süreci Osmanlılara kadar getirir. Sultan Alaeddin yine arka planda yer alır. Mir Süleyman oğlu Şah Melik adlı biri Urfa'da ortaya çıkar, iki oğlu vardır Gök Alp ve Gündüz Alp. Sultan Alaeddin onların kahramanlıklarına hayran kalır, fakat sonra bunları hasetçiler gözden düşürür. Şah Melik ölür, Alaeddin iki kardeşi denizden gelen Tatar'a karşı savaşmak için çağırır. Bunlar Sultanöyüğü'ne gelir. Tatar bozguna uğratılır. Alaeddin onlara Sultanöyüğü'nü verir. Bunlar 150 evdir, 3000 çerisi vardır. Ermenibeli'ni alırlar, İnegöl'ü yağmalarlar. Sonra iki kardeş birbirine düşer. Gök Alp zehirlenir, Gündüz duruma çok üzülür. Gündüz'ün yanında oğlu Ertuğrul vardır, üç yıl geçer ve Gündüz de ölür, yerini Ertuğrul alır.[11] Enverî bu hikâyeyi anlatırken araya zaman zaman mesela ejderlerle savaş gibi destanî motifler ekler. Ahmedî'nin eserindeki gibi Sultanöyüğü ve Alaeddin hikâyenin

10 *Behçetü't-tevârih*, trc. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri* içinde, s. 51-52.

11 *Düsturnâme-i Enverî*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928, s. 74-75, 79-82.

temelini oluşturur. Gündüz ve Gök Alp yine ön plandadır. Ancak Ahmedî'nin belirttiğinin aksine burada kardeş olarak tanıtılmışlardır. Araya bir iktidar mücadelesi de ilâve edilmiştir. Tatar ile savaş yine temel motiftir. Şah Melik'in babası olarak takdim edilen Mir Süleyman ise muhtemelen diğer Osmanlı yazarlarının Süleyman Şah'ıdır.

Enverî gibi farklı bilgileri ile dikkati çeken Karamanî Mehmed Paşa, Moğollar'ın ortaya çıkışı, Bağdad'ı işgalleri sırasında Selçuklu bakiyyelerinin Rum memleketine kaçtıklarını yazarak, Ahlat civarında koyun, deve ve er sahibi olan bir kavmin bulunduğu, bunların önderinin Kayık Alp olup Oğuz neslinden olduğu üzerinde durur. Ona göre bunlar Selçuklular ile birlikte kaçıp Orta Anadolu'ya gelirler, 1258'de Karacadağ'da yerleşirler. Kayık'ın ölümünden sonra yerine oğlu Sarkuk Alp geçer ondan sonra sırasıyla Gök Alp, onun oğlu Gündüz Alp ve onun oğlu Ertuğrul bu kavmin başında yer alır. Bunun ardından yazar yine Sultan Alaeddin hikâyesine döner ve onun savaş için Konya'dan hareket ettiğini, Ertuğrul'un bunu öğrenmesi üzerine ona elçi gönderip yanında yer aldığını, birlikte Karacahisar'ı kuşattıklarını, güney tarafını kuşatma işini Ertuğrul'un üstlendiğini, Tatar ortaya çıkınca Konya'ya dönmek zorunda kalan Alaeddin'in kale muhasarası işini Ertuğrul'a havale ettiğini belirtir.[12] Anlaşılacağı üzere hikâyenin son kısmı diğer kaynaklarla mesela Şükrullah'ın anlattıkları ile uygunluk gösterir, yalnız Karacadağ'a geliş ve hanedanın ataları kısmı farklılık arzeder.

Yukarıda zikrettiğimiz müelliflerin ayrıntıya fazla yer vermeyen fakat temel çerçevede birbirine muvâfık görünen bilgileri, Âşıkpaşazâde, Oruç Bey, Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'lar geleneğine bağlı kronikler ve Neşrî, ayrıntılı hale getirip eklemelerle oldukça geliştirmişler ve daha geniş bir şecere düzenlemişlerdir. Daha profesyonel bir iş yaptığı anlaşılan ve yüksek sentez gücü ile dikkati çeken Neşrî'yi bir tarafa bırakırsak, diğerlerinin birbirlerin-

12 *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. İ. H. Konyalı, Osmanlı Tarihleri içinde, s. 343-344.

den ufak tefek farklılıklarla benzeri bir metni aktardıkları anlaşılmaktadır. Bunları bir arada karşılaştırmalı olarak değerlendirelim.

Âşıkpaşazâde'nin Yahşi Fakih'ten aktardığı ve ne ölçüde müdahale ettiği kestirilemeyen bilgileri, Anonimler ve Oruç metinlerine göre biraz daha muhtasar görünmektedir. Verdiği şecereden sonra Süleyman Şah'ı ön plana çıkaran yazar, onun idaresindeki 50.000 Türk ve Tatar'ın Rum'a gaza edip Erzurum, Erzincan'dan Rum vilayetine gelerek altı yıl boyunca buralarda dolaştıklarını, sonra geri dönmeye karar verdiklerini, bu maksatla Haleb'e indiklerini, bu arada Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçerken boğulduğunu, oğulları Sungurtekin, Gündoğdu ve Ertuğrul'un geri dönüp Pasin Ovası'nda Sürmeli Çukur'a vardıklarını, buradan kardeşlerin birbirinden ayrıldıklarını, Ertuğrul'un 400 göçer evle burada kaldığını ifade eder. Bu kısımdan sonra yine Sultan Alaeddin devreye girer. Alaeddin Rum'a gelmiştir, padişah olmuştur. Ertuğrul kendi neslinden olan Alaeddin'in katına gider, yanında Osman, Gündüz ve Sarıyatı adlı üç oğlu vardır. Oğlu Sarıyatı'yı Alaeddin'e gönderen Ertuğrul ondan yurt ister. O da Karahisar ile Bilecik arasındaki Söğüt'ü verir. Ertuğrul bunun üzerine Ankara'ya gelir, yerine ulaşır, burada ölünce yerine Osman geçer. Bundan sonra Tatar'ın Ereğli'ye gelişi, Alaeddin'in onlarla cengi ve ucu onlara bırakması hikâyesine temas edilir. Ancak hadise Osman Bey dönemine yerleştirilmiştir. Karacahisar'ı da Osman feth etmiştir.[13]

Bu hikâye Oruç kroniği ve Anonimler ile benzerlik gösterir. Bu ikisi, şecere bahsini naklettikten sonra Cengiz Han'ın ortaya çıkışı Belh'e gelişi sırasında Osmanlıların atalarının Oğuz taifesinden olup Mahan'da bulunduklarını belirtir. Oruç, Cengiz'i Bağdad'a kadar indirip orada savaştırırken, Anonimler Bağdad'ı harap edenin onun oğlu Ogeday olduğunu belirterek ondan ayrılırlar. Fakat sonra hikâye benzeri şekilde sürer. Selçuklu'dan Alaeddin Moğol baskısı yüzünden Rum'a gelmiş, Sivas ve Konya'yı imar etmiştir. Bu sırada Mahan'daki Oğuzların başı Süleyman Şah'tır. Onun Erzurum,

13 *Âşıkpaşazâde Tarihi*, nşr. Atsız, Osmanlı Tarihleri içinde, s. 92-97.

Erzincan, Amasya'ya gelişi, Haleb'e inişi, boğulması, geride kalan üç oğlunun Pasin'e ulaşması ve Ertuğrul'un oğullarıyla kendilerine verilen yurtlarına gidişi Âşıkpaşazâde'nin anlattıklarıyla paralellik arzeder.[14] Anonimler'de Ertuğrul'a Domaniç ile Ermenek (Ermeni Beli) dağı arasının yaylak tahsis edildiği, Karahisar ile Bilecik arasının yurt verildiği belirtilir. Sonra Alaeddin'in bu yöreye gelişi, idareyi Ertuğrul'a bırakışı, Ertuğrul'un Ankara yoluyla vilayetine ulaşması anlatılır.[15] Oruç metni bu bilgiler arasına bazı eklemelerde bulunur. Mesela Ertuğrul Pasin'de iken Osman'ın doğduğu, küçük iken babasının ona çift sürdürdüğünden söz edilir. Sonra Ertuğrul ve Sarıyatı Ankara'da durup Rum'a gazâ eder, bu arada her ikisi de ölür. Osman, bey olur, gelir Söğüt'e yerleşir. Alaeddin'in Rum tekfurunun oğlu ile yaptığı savaşa Osman da katılır bu orduyu yenip Alaeddin'in takdirini kazanır ve bey olarak tanınır. Sonra Baba İshak olayına geçilir, ardından Tatar ile olan savaş araya sıkıştırılır.

Bu metinlerdeki bilgileri Neşrî'nin ustaca birleştirip kendisine göre bir mantık silsilesi içinde bir sentez vücuda getirdiği dikkati çeker. Söz konusu bilgilerin kronolojik sırasına ve Selçuklu sultanlarının kimliğine itina gösterip bunları açıklamaya çalışır. Bu arada sözlü kaynakların şahidliğine de başvurur. Anlattıkları genel olarak diğer kroniklerle temelde benzerlik gösterir. Söğüt'e geliş, Karacahisar fethi, Tatar'ın Ereğli baskını, Alaeddin'in buraya yönelişi, onun ölümü üzerine yerine geçen Gıyaseddin'in Baycu tarafından mağlubiyete uğratılması, Ertuğrul'un Söğüt'te uzun süre sessiz kalışı, I. Alaeddin Keykubad'ın ölümü üzerine Karacahisar'ın elden çıkışı ve Ertuğrul ölünce yerine üç oğlundan

14 Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925, s. 5-12, 80-86.

15 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 8-10.; Hemen hemen aynı bilgileri havi bir başka Anonim için bk. *Anonim Osmanlı Kroniği* (1299-1512), haz. N. Öztürk, İstanbul 2000, s. 8-11. Anonimler arasında bu geleneğin dışında çok farklı bilgiler aktaranlar da vardır Mesela Ruhi'ye atfedilen kronikte yer yer diğerleriyle benzeyen, yer yer Dede Korkud'a ve Oğuz töresine atıfta bulunarak Osmanlı hanedanının menşeini hikâye eden bilgiler örnek gösterilebilir (bk. Ruhi Tarihi, nşr. E. Cengiz-Y. Yücel, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992, s. 375-380).

Osman'ın geçişi, Gazan Han'ın Rum'u (Anadolu'yu), Mesud ve Alaeddin Keykubad arasında paylaştırması, uc kesiminin kontrolünün Alaeddin Keykubad'ın elinde bulunması gibi diğerlerinden farklı ve Selçukluların Mogol idaresi altındaki durumlarını da hesaba katan bir panaroma sunar.[16]

Bu Osmanlı müellifleri dışında Osmanlı hanedanının menşeini de veren ve hemen hemen yukarıda zikredilen tarihlerle aynı dönemde kaleme alınmış olan Osmanlı sahası dışı kaynaklarda, mesela İbn Haldun, İbn Hacer, Konstantin Mihailoviç, Angiolello gibi yazarların eserlerinde Osmanlı rivâyetleri etkilidir.[17] Bundan dolayı Osmanlı kaynakları temelinde, söz konusu bilgilerin nereden ortaya çıktığı konusunu ele almak mecburiyeti hasıl olmaktadır. İlk Osmanlılar hakkında menşe hikâyesini aktaran kroniklerden yalnızca Âşıkpaşazâde ve Neşrî kaynaklarını açıklamış gözükmektedir. Âşıkpaşazâde Yahşı Fakih'ten ilk dönem gelişmelerini aktarırken, Neşrî, Orhan Gazi'nin rikabdarı ile görüşmüş olduğunu söyleyen Mevlana Ayas'tan dinlediklerine yer verir. Bu sonuncu rivâyet, Ertuğrul'un Rum'a 400 evle gelişiyle başlar, bundan önceki gelişmeler hakkında hiçbir bilgi vermez. Sonra bilinen hikâyeyi aktarır.[18] Neşrî'nin kendi döneminde bile hanedanın menşei konusunun karanlıklar içinde olduğu, bundan dolayı yazarın bu konuda kaynak arama endişesi içinde bulunduğu ifadelerinden açık olarak anlaşılmaktadır. Hatta Neşrî ilginç bir şekilde Karamanî Mehmed Paşa'nın rivâyetini metne alıp sonunda buradaki Ertuğrul'un Osman'ın atası olmadığı, hatta "cedd-i Osman Süleyman Şah dahi tevâtürdür" diyerek bu rivâyetin de asılsız olduğu kanaatini izhar eder.[19] Öte yandan yine Şükrullah'ın elçilikle gittiği Cihan Şah'ın sarayında, sultanın, getirttiği "Mogol yazısıyla" yazılmış kitapta

16 *Kitab-ı Cihannüma*, nşr. Fr. Teaschner, I (Leipzig 1951), s. 18-25.

17 Mesela bunların ilgili kayıtlarının değerlendirildiği çalışma için bk. C. Imber, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", s. 271-300.

18 Neşrî, I, 20.

19 Bu bilgi sadece Menzel nüshasında bulunur, diğer nüshalarda çıkarılmıştır (Teaschner nşr., I, 21-22).

Osmanlılarla olan akrabalığın vurgulandığı bir şecereye atıf yaptığı anlatılır ki bu da yine belirli bir amaçla metne konulmuş olmalıdır.

Yukarıda temas edilen kaynaklardaki bilgilere topluca bakılınca, öncelikle iki ayrı bölüm dikkati çeker. Bunlardan ilki Ertuğrul'un Söğüt'e gelişine kadar olan kısım, diğeri ise Söğüt'e gelişten sonraki Osman Bey'in faaliyetleridir. Olayların sıraları karışık olarak aktarılmakta ise de kabaca yapılabilecek bu ayırım, iki temel farklı rivâyetin birbiriyle bağdaştırılmasından ileri gelmiş olmalıdır. Sondan başlarsak, tarihî çerçevede, önemli karıştırmalar bulunmakla birlikte, 1298'de Anadolu'da Moğollar'ın III. Alaeddin Keykubad'ı tahta çıkarmış olduğu, 1299 kışında ise Sülemiş'in isyan ettiği, Moğol birliklerinin Sülemiş isyanını bastırmakla uğraştıkları, Sülemiş'in kaçıp uç Türkmenleri arasında saklandığı olaylar yer almaktadır.[20] I. Alaeddin Keykubad'ın faaliyetleri, 1243 Kösedağ bozgunu sonrası gelişmeler, 1256'da Baycu'nun Konya'yı tazyiki, II. Keykavus'un mağlub olması üzerine İznik imparatoruna sığınması, Baycu'nun Anadolu'dan ayrılması ardından Denizli Türkmenleri ile birlikte Konya'yı ele geçirişi (1257), sonra kardeşi Kılıçarslan ile ülkeyi paylaşmaları, ikisi arasında yeniden savaş başlaması, kendisine tabi olup Sivrihisar'da asker toplayan Ali Bahadır'ın yenilip uç Türkmenleri'ne sığınması, Keykavus'un da İstanbul'a kaçışı, oradan Kırım'a geçip 1278'de ölümü gibi olaylar[21] yine belli belirsiz Osmanlıların atalarının faaliyetleriyle ayinleştirilmiştir. Osmanlı kaynaklarında Moğollar'ın Konya'ya gelişi üzerine Sultan Alaeddin'in Ertuğrul'u uçta bırakıp dönmesi hadisesi Baycu'nun faaliyetiyle benzerlik arzetmektedir. Kısaca bu kısımdaki bilgileri bir tarihî çerçeveye oturtmak mümkün görünmektedir. Rivâyetçiler bu çerçeveyi alt plana yerleştirmişler ve bir panaroma sunmuşlar, Neşrî bu panaromadaki çizgileri daha sağlam tarih bilgisiyle yerli

20 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1984, s. 620 vd.; İ. Kafesoğlu, "Keykubad III", *İA*, VI, 662-663.

21 Aksarayî, *Müsameretü'l-ahbar*, trc. M. Öztürk, Ankara 2000, s. 163, 193, 201, 218, 251-252; O. Turan, *Aynı Eser*, s. 431 vd.; a.mlf, "Keykavus II", *İA*, VI, 644-645. Keza bu olaylar bk. N. Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.

yerine oturtup ayıklamak, kronolojik bir sıraya koymakla tamamlamıştır. Böylece döneminin okuyucusunun tatminkâr bulabileceği bir çözüme kendince ulaşmıştır.

Asıl problem Ertuğrul'un Söğüt'e gelişine kadarki macerada düğümlenmekte, bu konuda aktarılanlar belirli bir tarihî çerçeveye oturtulamamaktadır. Bundan dolayı bu kısım genellikle modern araştırıcıların tahlilî çalışmalarının dışında kalmış görünmektedir. Bu bölümle ilgili rivâyetin ayrıntıları, Ahmedî ve Şükrullah dışındaki Enverî de dahil diğer kroniklerde yer alır, hatta giderek daha da süslenir. Bunları yeniden hatırlatacak olursak, Ahmedî, Sultan Alaeddin ve Gündüz Alp'i ön planda zikrederken onların nereden gelmiş olduklarını belirtmez. Enverî, hanedanın atalarından Şah Melik'i Urfa'dan yola çıkarmış ve Sultanöyüğü'ne getirmiş; Şükrullah ise bunların Selçuklu soyuyla Anadolu'ya gelip Karacadağ'a yerleştiklerini belirtmiştir. Karamanî Mehmed Paşa Ahlat'ı temel almış, burada bulunan ve önderleri Kayık Alp olan kavmi, Ankara ve Karacadağ'a ulaştırmıştır. Verdiği çıkış hikâyesi tarihi olan 1258 yılı Moğollar'ın Konya kuşatması sonrasıdır. Âşıkpaşazâde, Anonimler ve Oruç, Süleyman Şah'ın Anadolu'ya geliş hikâyesine sıkı sıkıya sarılmışlardır. Oruç metninde ve Anonimler'de çıkış hikâyesi Mahan'da başlar. Âşıkpaşazâde yer belirtmez, Neşrî'ye ise Ahlat daha cazip gelmiştir. Bu kroniklerin sonraki bilgilerinde bir müştereklik vardır: Dönem Sultan Alaeddin devridir. Celaleddin Harezmşah mağlup olmuştur. Moğollar Anadolu'ya doğru ilerlemektedirler. Osmanlıların ataları Erzurum, Erzincan, Amasya taraflarında bir süre oyalanırlar, oradan eski vatanlarına dönmek isterler, Haleb tarafına inerler, sonra Pasin Ovası'na çıkarlar, burada ailenin bir kısmı ayrılır, diğerleri Ertuğrul ile Ankara, Karacadağ yoluyla Söğüt'e yerleşir. Bu hikâyede yer alan Süleyman Şah'ın bir karıştırma mahsulü olduğu, buradaki şahsın aslında Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ı nitelediği, fakat anılan olayların onunla ilgisi bulunmadığı pek çok modern tarihçinin ortak fikridir. O halde bu tafsilatın bir alt yapısı, dayanağı var mıdır?

Bu noktada Anadolu'daki Selçukluların yerli kaynaklarından İbn Bibi'ye dönmek gerekecektir. İbn Bibi, yukarıda belirtilen benzeri bir olay zincirini Celaleddin Harezmşah'ın Moğollar ile mücadelesi ve ölümü ardından I. Alaeddin Keykubad'a sığınan Harezm emirlerinin faaliyetlerini naklederken anlatır. 1230'da Ahlat'ı zapt eden ve aynı yıl Yassı Çimen'de Selçuklu Sultanı Alaeddin'e mağlup olan Celaleddin 1231'de öldürülünce, onun kumandan ve emirlerinden çoğu Selçuklulara sığındılar. Bunların başında bulunan Kayır Han Alaeddin'e bağlılık gösterip onun hizmetine girer. Yanında diğer Harezm beyleri olan Bereket, Yılanboğa, Canbirdi, Saruhan, Güçlühan da vardır. Emirlerin reisi olan Kayır Han Ahlat civarındadır ve Alaeddin bu sığınmacılara Erzurum bölgesini tahsis eder. Onun yanındaki diğer beylere de bu bölgeyi paylaştırır. Konar-göçerlerden oluşan maiyyetleriyle bu beyler Erzurum'a hareket ederler. Fakat bunlardan 4000 kadar Harizmli, karşılarına çıkan 700 Moğol askerinin baskınına uğrayıp dağılır. Harezmlilerin çoğu Erzurum ve Erzincan dağlarına perakende olmuşlardır. Sonra Alaeddin bu beylerden Kayır Han'a Erzincan'ı, Bereket'e Amasya'yı, Güçlü Han'a Larende'yi, Yılanboğa'ya Niğde'yi verir (629/1231-1232).[22] Alaeddin 1237'de Melik Kamil'e karşı savaşmak için ileri gelen emirleri Kayseri'de toplar ve Fahreddin Ayas'tan boşalan Sivas'ı Kayır Han'a tevcih eder. Alaeddin'in vefatı üzerine Kayır Han'ın başında bulunduğu Harezm emirleri İzzeddin'i desteklerler, ancak sonra Kayır Han Gıyaseddin'e bağlılık bildirir. Sadreddin Köpek, Kayır Han aleyhine çalışıp onu gözden düşürür. Kayır Han yaka-

22 *El-evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye, Selçuknâme*, trc. M. Öztürk, Ankara 1996, I, 430-431, 454. Krş. Yazıcızâde, *Târih-i Âl-i Selçuk*, 292a - 295b (Yazıcızâde'nin tercümesinde bazı farklılıklar mevcuttur. Harezmli beylerinden Canbirdi, Yılanboğa zikredilmez. Ayrıca Niğde'nin tevcih edildiği beyin adı Kaplantogo gibi karışık bir imla ile yazılıdır). Kayır Han'ın ise Cüveynî'de adı geçen Kayır Buku Han, Kadir Buku Han ve Buku Han ile aynı şahıs olması muhtemeldir. 1194-1195'te Cend bölgesi hakimiyken Harezmli Sultan Tekiş'in onun üzerine yürüdüğü, daha sonra 1198'de onu yenip esir aldığı ve sonra emirlik makamını verdiği Kayır Han, son anlarına kadar Celaleddin Harezmşah'ın yanında bulunmuştur (*Târih-i Cihangüşâ*, trc. M. Öztürk, Ankara 1988, II, 28, 31-32,152).

lanıp Zamantı Kalesi'ne hapsedilir ve orada ölür. Bunun üzerine Harezm emirleri ayaklanıp, etrafı yakıp yıkarak geri, vatanlarına dönmek için harekete geçerler. Arapgir'e ulaşıp buradan Fırat'ı aştıktan sonra Harran, Urfa, Rakka, Suruc taraflarına yayılırlar, buralardaki Türkmenlerle birlikte hareket etmeye başlarlar. Bu bölgelerdeki ticaret yollarını kesip karışıklığa yol açarlar. İbn Bibi'nin babası Mecdeddin Muhammed onların yanına gönderilerek itaatleri sağlanmaya çalışılır. Harezmliler Kayır Han'a yapılanları unutmadıklarını söylerler, ancak sultana bağlı kalacakları, onun emirlerine boyun eğecekleri taahhüdünde bulunurlar. Fakat az sonra ahdlerini bozarlar ve Resülayn'da mağlup edilirler. Bu sırada Harezmlilerin başında Bereket Han vardır. Harezm toplulukları bu mağlubiyetin ardından Bağdad taraflarına doğru giderler.[23] Tam bu olaylar olurken Anadolu'da Baba İshak İsyanı patlar. Ardında Harezmliler, Celaleddin'in kızkardeşinin oğlu Yağan Tayşi ile birlikte içlerinde Germiyan/Kirman Türkleri olduğu halde Eyyübilerin Meyyafarikin idarecisi Melik Gazi yanında toplanırlar. Onun yanında Bereket Han idaresi altında savaşırlar. Sonra savaş durur ve Melik Gazi, Sultan ile anlaşır.[24] Harezmlilerin adı daha sonra Kösedağ savaşı sırasında Şemseddin'in Haleb'e yardım almak üzere gidişi olayında geçer. Şemseddin yanına Harezmli, Kıpçak kuvvetleri toplamıştır.[25] Bundan sonra Harezmlilerin Sadreddin Kutluşir ve Ali Bahadır gibi emirlerin idaresi alında Ruknettin Kılıçarslan (IV) ile İzzettin Keykavus'un mücadelelerine katıldıkları anlaşılmaktadır. Bu olayın ardından bir daha Harezmlilerin adına rastlanmaz. Ancak Ali Bahadır'ın Sivrihisar'da bir topluluğun başı olup Sultan Rüknettin Kılıçarslan'a ve Moğollara baskın yapmak istediği ve yenilince uca gittiğine temas olunur.[26] Ali Bahadır sonra sultanı kuşatmak için Konya'ya gider, Pervâne tarafından bozgu-

23 İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 20-21,23, 39; krş. Yazıcızâde, vr. 307b, 309b-312b, 320a-322b.

24 İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 79, krş. Yazıcızâde, 332b-333b. Yazıcızâde Yağan Tayşi'den söz etmez, Bereket'i Sultan Celaleddin'in yeğeni olarak gösterir.

25 İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 141.

26 İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 160. Ayrıca detay için. N. Kaymaz, *Pervâne*, s. 69-111.

na uğrar, yine uca döner. Orada Türkmenler arasında duramaz, İstanbul'a İzzeddin'in yanına gider, orada bir komploya karıştığı gerekçesiyle Bizanslılar tarafından öldürülür.[27]

Dikkat edilirse Harezmlilerin macerası Osmanlı kroniklerinin bazılarında yer alan Anadolu'ya geliş ile ilgili bilgilerle temelde paralellik gösterir. Muhtemelen Kayır Han'ın faaliyetleri, râvilere kadar ulaşan karışık bilgilerin kaynağı olmuştur. Hatta Karamanî Mehmed Paşa'nın eserinde adına rastlanan Kayık Alp nisbesinin Kayır ile ilgisi ihtimal dahilindedir. Binaenaleyh yukarıda anlattığımız bu ilk kısmın hikâyesi, İbn Bibi'nin eserindeki bilgilere dayanıyor olabilir. Buradaki bilgiler muhtemelen Türkçe versiyonu ile kaynaklara aksetmiştir. Bu bilgilerden yola çıkan ve Horzumlu aşiretinin coğrafî yayılışına bakan bazı modern araştırıcılar, Batı Anadolu'daki beyliklerden bazılarının kurucularını Harezmli beylere bağlarlar. Bu arada Osmanlıların da bunlara mensup olduğu yolunda iddiada bulunanlar yok değildir.

Bütün bu hikâyeler ne yazık ki ilk Osmanlıların gerçek atalarının teşhisine çok yardımcı olmamaktadır. İbn Bibi'nin Harezmli emirleri ile ilgili anlattıkları doğrudur, fakat bunların Batı Anadolu Türkmen beylikleri ile ilgisini sağlayacak sağlam deliller yoktur. Benzer şekilde Osmanlı kroniklerinde yer alan rivâyetlerin, hafızalarda türlü şekiller almış sözlü kaynaklar vasıtasıyla girmiş olabileceği düşünülebilir. Yukarıda adlarını verdiğimiz Osmanlı kroniklerinden ilk Osmanlılar hakkında sağlam bilgiler çıkarma gayretlerini boş birer çaba olarak görmemekle birlikte, bu rivâyetlerin köklerinin ortaya konması, tahlillerin buna göre yapılması gerektiğini soyleyebiliriz. Bundan dolayı hareket noktamızdan itibaren zihin

27 İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 160-161. Yazıcızâde Ali Bahadır ile ilgili farklı rivâyetleri nakleder. Ona göre Ali Bahadır, İzzeddin Keykavus ile anlaşıp birlikte Bizans imparatoruna, kendilerine yurt verilmesi teklifinde bulunurlar. "Biz Türk taifesiyiz daima şehirde durmayız, taşrada bize yer-yurt olsa Anadolu'dan bize taalluk eden Türk evlerini getirüp anda yaylarız ve kışlarız" demeleri üzerine imparator Dobruca ilini onlara yurt verir. Bunlar el altından haber gönderip kışlık bahanesiyle İznik'e gelen Türk obalarını Dobruca'ya geçirirler. Sarı Saltuk da onlarla birliktedir (vr. 392a-393b).

karıştırıcı bilgi levhalarıyla dolu yolda ilerlerken ulaştığımız sonucun muhassalası, Ahmedî'nin basit şekilde ortaya koyduğu temel tespitlerdir. Diğer bilgiler sağlam olup olmadıkları tartışmalı temeller üzerine inşa edilmiş hayli süslü, fakat o ölçüde iğreti bir binadan başka bir şey değildir.

"TAVÂİF-İ MÜLÛK'DAN" OSMANLILAŞMAYA

Osmanlı devletinin teşekkülü ve bir imparatorluk haline gelişi sırları üzerinde duran modern tarihçilerin bir kısmı yeni bir kavramı daha ortaya atmış bulunmaktalar. Bunlara göre Osmanlı tarihinin genel seyri bir "Osmanlılaşma"yı orijinal bir tabir olarak tedai ettirecek sosyal terkibe yol açmıştır. Yani Osmanlılar şaşırtıcı bir şekilde -bazılarına göre ise klasik bir antik imparatorluk anlayışı çerçevesinde- bir içtimai terkibi gerçekleştirmişler ve hatta bu "birlikte yaşama tecrübesi"nin zamanımızda "üstün Batı Medeniyeti"nin yayıldığı coğrafya da dahil, birçok bölgede cereyan eden etnik menşeli "mikro siyasî oluşumlar" yaratma sevdasıyla yaşanan bazıları fecaat mertebesine ulaşan çalkantılarla sarsılan modern dünya için bir çıkış yolu olabileceği üzerinde bile ciddi biçimde durulmuştur. Bazıları söz konusu gelişmeyi "Türkleşme" yahut "İslamlaşma" değil de bu yapıyı belirlemek üzere "Osmanlılaşma" olarak izâh etme meyli içindedirler. Kavram daha çok Balkanlar'ın elde edilmesiyle bu topraklarda şaşırtıcı şekilde hızla genişlemenin ve tanınmış olan haklar manzumesiyle kalıcı yerleşmenin ve bunun da çabucak kabul görmesinin çağdaş bir yorumu olarak ortaya atılmıştır. Osmanlı muasır tarih külliyatında bu kavram yer almadığı gibi yapılan yorumlarda da Balkanlar dışındaki gelişmelerin rolü dikkatlerden kaçırılmıştır. Kavramın döneminin orijinal bir tavsifi olmadığı açık olmakla birlikte bunu tıpkı XIX. yüzyılda uydurulan mesela "rönesans" tabiri gibi kabullenmek gerekirse, tarihi çıkış tabanını nasıl teşhis edebiliriz? Bir başka ifadeyle Anadolu'daki "Türkleşme" vetiresi, Osmanlı

hakimiyeti döneminde bir "Osmanlılaşma" tarzına mı dönüşmüştür? Bunun ilk devirler için mevcudiyetini ve nasıl ortaya çıktığını tespit etmek mümkün müdür? Konuyu bu sualler çerçevesinde -XIX. yüzyılda bir kimlik vasfını kazanan "Osmanlı/Osmanlılık" kavramı dışında- Osmanlı beyliğinin Selçuklu hakimiyetinin sona erişi ile ortaya çıkan Anadolu tavâif-i mülûku içinde sivrilişiyle sınırlamak, dolayısıyla konunun yukarıda belirtilen hususlarının dışında farklı bir yönüne dikkatleri çekmek bu yazının mevzuunu oluşturmaktadır.

Osmanlı beyliğinin kurulduğu coğrafyanın sosyal şartlarının, dayanılan tabanın özelliklerinin ve Bizans'a komşu olmanın getirdiği tesirlerin dışında, bizatihi onun kendi iç yarı yerleşik aşiret yapısından çıkan ve Ortaasya konar-göçer Türkmen boy geleneklerinin, uzun zamandır yerleşik bir hayat yaşayan ve yeni topraklara ihtiyaç duyan kesimlerin, manevi alt yapıyı yine ananevi anlayışlarla derinden etkileyen tarikat ehlinin böyle bir terkibin oluşmasındaki rolleri, şüphesiz farklı ve fakat önemli bir mütalaa konusunu teşkil eder. Aslında XIII. yüzyıl sonlarında özellikle Batı Anadolu'da ortaya çıkan Türkmen beyliklerinin durumu, bu bakımlardan birbirlerinden çok da farklı değildi. Bu beylikler yahut bu parçalanmış siyasî teşekkül halini de ifade eden bir tabir olarak kullandığımız tavâif-i mülûk, XV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar siyasî varlıklarını ve etkilerini sürdürebildiler. Her ne kadar aralarında Osmanlı beyliğinin de yer aldığı bu tavâif-i mülûk dünyası, ayrı siyasî teşekküller olsa da anlayış, kültürel alt yapı, insan unsurları bakımından aynı dünyanın temsilcileriydiler. Bir başka ifadeyle taban itibariyle aynı inanış ve değerler manzumesinin hakim olduğu bir manevi birlik özelliği göstermekteydiler. Bilindiği üzere bu siyasî teşekküller, Moğollar'ın baskısı sonucu Orta ve Doğu Anadolu'daki yaylaklarını kaybeden ve onların önünden çekilerek Batı Anadolu'ya akıp Kuzey Batı Anadolu sahillerinden Akdeniz sahillerine kadar uzanan dikey çizgide dağlık sahaya kesif bir şekilde yerleşmiş bulunan Türkmen cemaatlerine dayanıyorlardı. Hatta bunlardan bazıları hiç alışık olmadıkları denizcilik faaliyeti-

ne girişip bu yolda faaliyetlerini sürdürürken daha kuzeydekiler Bizans ile mücadele ederek veya bazen onun müttefiki olarak iç savaşlara katılmak suretiyle siyasî oluşumlarını güçlendirme eğilimi içindeydiler. Hususiyle eski Selçuklu payitahtı Konya'yı ele geçirip merkez ittihaz eden Karamanlılar, aynı zamanda Selçukluların varisi olma iddiasıyla diğer siyasî teşekküller üzerinde hakimiyet kurmaya çalışıyor; başlangıçta Batı Anadolu kesiminde onunla rekabet edebilecek sadece Kütahya merkezli kurulmuş eski Selçuklu aristokrasisine dayanan Germiyanoğulları ve Kastamonu-Sinop havâlisindeki güçlü Candaroğulları bulunuyordu. Bu sonuncuları devlet geleneği bakımından daha oturmuş yapıda idiler. Germiyanoğulları daha batıdaki Karesi, Aydın, Saruhan, Menteşe gibi beylikler üzerinde etkili olmakta iken Candaroğulları, Osmanlı beyliği ve Orta Karadeniz beylikleri üzerinde belirli bir nüfuz oluşturmuş idi. Karesi, Aydın, Saruhan ve Menteşe beyleri yönlerini denize çevirmişlerdi, aynı zamanda da Karaman, Germiyan ve hatta daha uzakta olmasına karşı Candaroğullarına karşı dengeli bir siyaset izlerlerken, hem bunlar hem de içlerinde sivrilen nüfuzlu beyler, Anadolu'yu kontrolleri altında tutmaya çalışan İlhanlı valilerinin durumuna da dikkat etmek zorundaydılar. 1320'li yıllardan itibaren İlhanlı nüfuzunun azalması sadece bu beylikler bakımından değil içlerinden sıyrılıp bir cihan devleti haline gelecek olan Osmanlı beyliği için de bir dönüm noktası olmuştur denilebilir.[1]

Tavâif-i mülûk içinde başlangıçta kimsenin fazlaca dikkatini çekmeyen ve Kastamonu uç bölgesinde bulunan, yönünü Bizans'a çeviren küçük bir beyliğin zuhuru ve güçlenmesi, önce civardaki Türkmen beylikleri, sonra da Avrupa ve dünya tarihi açısından şaşırtıcı sonuçlara yol açmakta gecikmemiştir. Osmanlı beyliğinin ilk yıllarında onların Çobanlı-Candarlı tesiri altında bulundukları

1 Bk. F. M. Emecen, "Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanoğulları ve Osmanlılar", *Essays on Ottoman Civilization Archiv Orientalni*, Suppl. VII (Prag 1998), 111-120; Keza a. mlf., "The Ottoman Policy of Conquest of the Turcaman Principalities of Western Anatolia", *The Ottoman Emirate*, Rethymnon 1993, s. 37 vd.

anlaşılmaktadır.[2] Nitekim kendilerini Kayı boyuna bağlama ananesi doğru ise, XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde Kayı-Çobanlı boylarının müşterek bir ad altında zikredilmiş olması, söz konusu irtibatın çok geç dönemlere yansımış ve belki de unutulmuş bir serpintisi olarak önemli bir ipucu olma özelliği taşır. Bunun dışında ilk ciddi münasebetlerin varlığı hakkında tartışmalar süregelen Bolu yöresindeki küçük Umurlu beyliği ve kendileriyle aynı bölgeye yönelik faaliyet gösteren Karesioğulları ile olduğu bilinmektedir. Bunlar Bizans'a çevrilmiş yönleriyle bir bakıma birbirlerine rakib iki güç olarak ortaya çıkmışlardır.[3] Zamanla bulunduğu bölgedeki sosyal yapıyı ve bunun sağladığı avantajları iyi kullandığı anlaşılan Osmanlı beyliği söz konusu rekabette giderek ağır basmaya başlamıştır.

Osman Bey'in bulunduğu boy yapısı içinde siyasî bir teşekkülün lideri haline gelişinden Orhan Bey'in Bursa'yı alışına kadar geçen süre içerisinde Osmanlı beyliğinin diğer Türkmen dünyası, yahud Batı Anadolu tavâif-i mülûku içerisindeki pozisyonu, ilişkilerin mahiyeti hakkında kaynaklara dayalı bilgilere ulaşılamamaktadır. Bununla beraber çevredeki mahallî feodal beylere karşı bazen dostluk bazen uzlaştırıcı, bazen de sert bir siyaset izlediği istidlal edilebilen, bunların bir kısmını, oldukça gevşek bir siyasî teşekkül özelliği gösteren bünyesine katan Osman Bey'in tarihî bir şahsiyet olarak sivrilmesi 1302'de Bafeus Savaşı'nda bir Bizans kuvvetini yanındaki Türkmen birleşik güçlerinden oluşan ordusuyla bozguna uğratmasından sonradır. H. İnalcık'a göre Osman Bey'in en büyük hedefi, eski bir Selçuklu payitahtı olmakla mensubu bulunduğu Türkmen dünyasının nazarında kudsî bir şehir olarak hatıralarda hâlâ canlılığını koruduğu anlaşılan İznik olmuştur.[4] Burası sürekli

2 Bu bilgi muasır Bizans kaynağı olan Georgios Pachymeres'e dayandırılır (bk. E. Zachariadou, "Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu", *Byzantine and Modern Greek Studies*, III (1977), 57-70.

3 E. Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri İki Rakib Devlet", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 243-255.

4 Bk. H. İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, s. 78-105; Ayrıca bunun İznik ideolojisi olarak yorumlandığı görüşler için bk. S. Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996, s. 72-78.

bir abluka ile kontrol altına alınmış; hatta denilebilir ki Bursa'nın elde edilişi, bu yolda bir atlama taşı olarak görülmüş; Bursa'nın 1326'da fethiyle yakın hale gelen bu hedefe, nihayet Orhan Bey tarafından ulaşılmıştır. Orhan Bey döneminin bir bakıma Bursa'nın alınışıyla başlamış olması, bir taraftan Marmara sahillerine ve Gelibolu Yarımadası'na uzanma yolunda, diğer taraftan da yakın çevreden başlamak üzere civardaki Türkmen beyliklerine karşı yeni bir siyasî anlayışın şekillenmesine yol açmıştır. Başka bir ifadeyle Bursa'nın alınışı, Türkmen beyliklerine yönelik siyasetlerinde yeni bir anlayışın yani "Osmanlılaşma"yı kavram olarak çağrıştıracak bir anlayışın teşekkülüne mesned oldu. Biraz daha kuvvetle vurgulamak istersek Türkmen beyliklerinin kademe kademe ilhâk süreçlerinin başlamasıyla bu kavramın -karşılıklı tesirleşmeler ile- içi doldurulabilecek bir evsaf kazandığını söyleyebiliriz.

Burada kasdedilen Osmanlı tesirinin ve nüfuzunun Batı Anadolu'yu -tavâif-i mülûk anlayışının hilâfına- içine alacak derecede yayılması ve ortak bir tabanın oluşmasıdır. Osmanlılar bu birliği oluştururken hiç şüphesiz bilinçli bir "Osmanlılaşma" veya kendilerine benzetme anlayışını teorik olarak ortaya koyup sistemli bir siyaset haline getirmiş değillerdi. Bu daha ziyade onun bünyesine giren ve kendilerine has bir takım özelliklerle süslenen bir bakıma kendiliğinden husule gelmiş yeni bir oluşumdu. Bunun doğuşunda, zaten aynı tabana dayalı olan beyliklerin ilhâkıyla onlarla her bakımdan sağlanan bütünleşme etkili olmuştur. Karşılıklı etkileşme nispetinde zamanla meydana gelen bu terkip giderek yayılmış ve hatta sadece Anadolu'da değil Rumeli kesiminde de tesirini icra etmiştir.

Orhan Bey döneminde komşu Karesi beyliği üzerinde ilhâka varacak ince bir siyaset takip edilmeye başlanmıştı. Beyliğin iç karışıklıklara sürüklenmesi, Balıkesir ve Bergama kolu olarak ikiye ayrılması, Osmanlılara müdahale yolunu açmıştı. Bu saltanat mücadelesinin körüklenmesinde Osmanlıların rolü olup olmadığı malum değildir. Fakat taraflardan birinin Osmanlı yardımına başvurması bu hususta manidardır. Bu mücadeleler sırasında

Karesi'nin huzursuz askerî gurupları ve alt tabanında Osmanlılara müteveccih bir temayülün husule geldiği anlaşılmaktadır. XV. yüzyıla ait olup Karesi beyliğinin ilhâkını anlatan Osmanlı kronikleri bu ilhâk konusunda son derece mutedil ifadeler kullanırlar. Verdikleri bilgilere "hâdisât" çerçevesinde güvenmek pek mümkün değilse de vakfiyeler ve tahrir defterlerindeki kayıtlardan intikal eden birtakım bilgiler, en azından bu ilhâk konusunun çerçevesinin bir bütünleşme şeklinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla Orhan Bey zamanında ilk "Osmanlılaşma" bu şekilde başlamıştır denilebilir. Nitekim Karesi ümerası, Osmanlı hizmetindedir, hatta Rumeli'ye geçişte onların tecrübelerinden istifade edilmiştir. Bu ilk bütünleşme ve dolayısıyla "Osmanlılaşma"nın alt tabanda ne gibi tepkilere yol açtığı konusunda kaynaklara yansıyan herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte genel olarak beylikler dünyasının alt yapısının aynı geniş tabana dayandığı, birbirlerinden çok farklı olmadığı düşünülecek olursa, bunun önemli bir muhalefete yol açmadığı ileri sürülebilir. Hususiyle daha sonraki devirlerde, Batı Anadolu'ya doğru olan yayılmada bu tip tepkilerin daha ziyade üst zümrelerden kaynaklandığı dikkati çekmektedir.

Karesi ümerasının ön ayak oluşuyla Osmanlı beyliği Bizans'a karşı izlediği dengeli siyaseti ve iç karışıklıkları nazarı itibara alarak, zaman zaman da ittifaklar kurarak Rumeli kesiminde yerleşmeye başlamış ve bu durum Orhan Bey'in şöhretini artırmıştır. Bu yerleşmeden önce, 1330'lu yıllarda Anadolu'yu dolaşan İbn Battuta'nın ifadelerinden anlaşıldığına göre, Osmanlılar diğer beylikler içinde giderek öne çıkmaya başlamışlardır.[5] Orhan Bey'i Bursa beyi olarak tanıtan İbn Battuta, onu Türkmen beylerinin ulusu diye anar ki bu ifade diğerleriyle karşılaştırıldığında önem kazanmakta ve Osmanlı beyliğinin durumu hakkında fikir verebilecek özellikte görünmektedir. Bir başka coğrafyacı Ömerî'nin sözlü kaynaklarından olan Cenevizli Balaban adlı şahsın ise Orhan Bey'in komşularıyla sulh içinde yaşadığını belirtmesi, yukarıda Karesi'nin ilhâkında söz

5 *Seyahatnâme*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, I, 340-345.

konusu edilen mutedil ve dengeli siyasetin mahiyeti hakkında dikkat çekicidir. Burada üzerinde durulacak bir başka husus, yine Orhan Bey'in hakim olduğu sahada yaşayan halkın "fena kişiler" oldukları yolunda söz konusu eserin bir başka sözlü kaynağından nakledilen bilgidir.[6] Bunlar eğer karşı propagandanın ürünü değillerse, aslında Osmanlı anlayışının bütünleşme çerçevesinde tipik bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Bu demektir ki Osmanlı toplumu içinde farklı sosyal gruplardan insanlar bulunuyordu ve bunları bir arada yaşatmada bu dönemlere uzanan bir tecrübe kazanılması yolunda ilk adımlar atılmıştı. Bir bakıma kendi iç dinamiklerinden, bulunduğu coğrafyanın sosyal yapısından kaynaklanan farklılaşma eğilimi gösteren terkib, önce Karesi'yi içine alacak derecede genişliyor ve böylece sosyal taban itibariyle kendisinden çok da farklı olmayan geniş Türkmen dünyasına yönelmiş bulunuyordu. Şüphesiz daha önce de söz edildiği gibi aslında bu sistemli olarak formüle edilmiş bir hareket değil, kendiliğinden oluşan bir meylin tabii sonucuydu. Bu anlamda bahis konusu görünüşün hızlanması ve kapsamının genişlemesi 1350'li yıllarda Rumeli'ye kalıcı bir şekilde geçiş hadisesinden sonra gerçekleşmiştir. Giderek Rumeli'de yayılmada, Anadolu'nun insan gücü kaynaklarından istifade etme mecburiyeti husule gelmiş, zamanla uç beylerinin kazandıkları ihtişam ve zenginlik, muhtemelen durgun bir ekonomiye sahip Batı Anadolu'daki diğer beyliklerin tabanlarını ve askerî zümrelerini etkilemiş; birçok savaşçı Rumeli'de fetihlere katılmaya başlamıştır. Bundan sonra özellikle de I. Murad döneminde başlayan vasallik siyaseti ile birçok Batı Anadolu beyi Osmanlı nüfuz ve tesirini daha katı bir şekilde hissetmişler, "Osmanlılaşma" vetiresi de işte bu tarihten itibaren farklı bir yön kazandığı devreye girmiştir. Bu bakımdan ilk Osmanlı tarihçisi sayılan Ahmedî'nin daha 1400'lü yılların hemen başında "Osmanîler" deyimini kullanmış olması pek şaşırtıcı değildir.[7] Ahmedî'den sonraki Âşıkpaşazâde, Neşrî gibi

6 Bunlar için bk. Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî-Memâliki'l-emsâr* (faksimile neşr. F. Sezgin), Frankfurt 1988, III, 156-157; 174-175.

7 *İskendernâme*, nşr, İ. Ünver, Ankara 1983, tıpkıbasım 66a.

XV. yüzyıl tarihçilerinin hatta Kemalpaşazâde'nin "Türk" lafzını ön plana çıkarmış olmaları ise, bilinçli bir ideolojik tanımlamadan çok, daha sonraki yerli ve yabancı muasır kaynaklar muvacehesinde, her iki tabirin birbiriyle olan imtizacının bir göstergesi olarak mütalaa edilmek istenmektedir.

SİYASÎ VE JEOPOLİTİK DİNAMİKLER HAKKINDA BAZI MÜLÂHAZALAR (1300-1389)

Osmanlı beyliğinin teşekkülünde bulunduğu bölgenin coğrafî ve jeopolitik yapısının etkili olduğu öteden beri üzerinde durulan konuların başında gelir. Beylikten bir devlet organizasyonuna geçişin gerçekleştirilmesinde yine jeopolitik faktörün, yani Bizans ucunda bulunmanın getirdiği sosyal ve ekonomik alt yapıların önemli rol oynadığı tezi esas olarak benimsenmiş gözükmektedir. Bu küçük uç beyliğinin gerçekte hangi siyasî şartlar altında kurulup bir dünya devleti haline geldiği konusu, doğrudan kaynakların belirleyiciliğinden çok ya bunların aktardığı çoğu epik tarzda anlatılmış hadiselerin doğrudan doğruya nakledilmesiyle izâh edilmekte ya da bu aktarılan destanî hikâyelerin kritiği kapsamında geliştirilmiş olan teorilere dayanmaktadır.[1] Bunun dışında eldeki yerli Osmanlı kaynaklarının geç tarihlerde kaleme alınmış olmasının getirdiği güvensizlik hissiyle onları tamamen göz ardı ederek sadece çağdaş Bizans kaynaklarına itibar edici bir anlayışla kronolojik doğrultuda[2] yahut yan disiplinlerin etkili şekilde

1 Bilhassa Gibbons'tan (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, trc. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928 ve Ankara 1998), bu yana geliştirilen bu kabil yaklaşım tarzı, onu tenkid eden F. Köprülü (*Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1994) ve farklı bir bakış açısıyla konuyu ele alan Wittek'in (*The Rise of The Ottoman Empire*, London 1938) çalışmalarıyla da kendisini gösterir. Buna en son olarak C. Kafadar'ın çalışması da ilâve edilebilir (*Between Two Worlds, The Construction of the Ottoman State*, University of California Press 1995).

2 Böyle bir anlayış C. Imber'de görülür (*The Ottoman Empire, 1300-1481*, İstanbul 1990).

hakimiyeti altında aşırı bir teorik çerçevede[3] söz konusu döneme bakıldığı dikkati çekmektedir. Her ne şekilde olursa olsun yerli kaynak külliyatının mahiyeti artık iyice tebellür etmiş olduğuna göre bunlardaki malzemenin muasır yabancı kaynaklarla yapılan ancak pek bir çözüm getirmeyen mukayesesi yerini yine çoğu geç tarihli olmakla birlikte erken tarihlere atıflarda bulunan resmî kayıtların ve topografik malzemenin yol göstericiliğine bırakmış gözükmekte ve bu yolda bazı itirazlara rağmen dikkat çekici bilgiler ortaya koymaktadır. Fakat bugün için Osmanlı tarihinin ilk yıllarındaki siyasî gelişmelerin şekillendirilmesinde ve devlete dönüşümü sağlayan ana süreçlerin tespitinde eldeki geç tarihli kroniklerin nispeten mufassal bilgilerinin dışında da herhangi bir benzeri kaynak serisi mevcut değildir. Bu bakımdan bu malzemenin çeşitli yollar ve metotlarla sorgulanması dışında da tarihçinin yapabileceği bir başka şey yoktur.

Hem bu kroniklerin hem de Osmanlı dışı kaynakların delâletiyle ilk Osmanlı siyasî faaliyetlerinin mahiyeti hakkında bazı karinelerden hareket etmek mecburiyeti vardır. Bir devlet organizasyonuna dönüşme ve Yıldırım Bayezid dönemi ile yeni bir devrin açılışına kadar Osmanlıların bulundukları coğrafyadaki siyasî mevkilerini tayin etmek ve bunun nasıl teşekkül etmiş olduğunu anlamak için şüphesiz onun gelecekte kazanmış olduğu imparatorluk vizyonunun mahiyetini, kendi dinamiklerinin itici faktörlerinin karakterini ortaya koyabilmek önemli görülmektedir. Şu halde ilk Osmanlı devlet siyaseti hangi şartlar altında nasıl oluştu?

Geç tarihli "erken" Osmanlı kronikleri muhtemelen kendi zamanlarına mesaj vermek, gazâ ruhunu atalarının epik hikâyeleriyle canlandırmak ve teşvik etmek amaçlı bilgi ağlarıyla örülmüş olarak beyliğin kurucusu Osman Bey'e "kut" almış bir aşiret reisi

3 Bu meyanda antropolojik bir yaklaşım olarak S. Divitçioğlu'nun çalışması (*Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996) zikredilebilir. Fakat bu inceleme antropolojik temelde farklı bir yorum denemesinin, esas itibarıyla dayanılan kroniklerdeki bilgilerin iyi tahlil edilememesinden kaynaklanan ne gibi zaaflara yol açabileceğinin ilginç bir örneğidir.

veya bey sıfatıyla zamanlarında artık iyice yerleşmiş hanedanın kurucusu olmasının meşru temellerini tayin etmek için ilginç bir siyasî kimlik giydirmişlerdir. Bunu çok sofistike bir bilinçlilikle yaptıkları iddiaları[4] zannıma göre haddinden oldukça fazla bir şüpheciliğin yansımasıdır.

Bununla birlikte muasır kaynak olarak Osman Bey'den ilk bahseden tarihçi Pachymeres'tir ve onun 1302'deki Bafeus yahut Koyunhisarı Savaşı dolayısıyla verdiği bilgi, Osman Bey'in tarihî ve siyasî bir şahsiyet olarak muayyen bir kimliğinin teşekkül etmiş olduğunu gösterir. Buradaki ifadelere göre Paflagonya Türkmenleri Sakarya boylarında faaliyet gösteriyorlardı ve bunlardan Aşağı Sakarya Türkmen Reisi Ali Bizans ile çatışmış ve bilahare onun yerini Osman almıştı. Osman Meander (Menderes) Nehri civarındaki Türkmenlerin de katılımı ile gücünü artırdı. Böylece Bafeus Savaşı'nda bir Bizans kuvvetini yendi.[5] Bu bilgiler coğrafî olarak pek yerli yerine oturmamakta ve beraberinde birçok problemi de getirmektedir. En başta sorulacak soru Osman Bey'in kuvvetleri arasındaki Meander Nehri civarından gelen müttefiklerin kimler olduğudur. Coğrafî uzaklık Menderes havâlisi Türkmenleri ile daha çok Bitinya yöresinde bulunan Osman Bey arasındaki irtibatı engeller gibi görünmekle birlikte, geç tarihli Osmanlı resmî belgelerindeki karineler, Türkmen boylarının coğrafî dağılımı böyle bir irtibatın olabileceğini düşündürebilir.[6] Bütün bu meseleleri bir tarafa bırakacak olursak buradan esas itibariyle anlaşılacak husus, Osman'ın bir lider olarak kazanmış olduğu siyasî kimliktir. Bundan hareketle onun hem Bizans hem de civar Türkmen beylikleri dünyasında önemli bir şahsiyet olarak sivrilmiş olduğu sonucu çıkarılabilir.

4 Bk. C. Imber, "Osman Gazi Efsanesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 68-77.

5 Ayrıntılı tahlil için bk. H. İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, s. 78-100.

6 Bk. F. Emecen, "Batı Anadolu' da Yörükler", *Yörükler ve Türkmenler*, Ankara 2000, s. 111-120. Bk. Bu kitaptaki aynı adlı makale.

Pachymeres'in önemle vurguladığı husus uç bölgesinde sınır boylarında Bizans'ın yapmış olduğu tahkîmatın niteliğidir. Bu da kabaca ilk Osmanlı coğrafyasını zihnimizde canlandırmamıza imkân vermektedir. 1250'den itibaren Paflagonya dağları Türkmen boylarıyla dolmuştur. Tam bu sırada VIII. Mikael'in 1260'lı yıllardan itibaren takip ettiği askerî güç oluşturma yolundaki gayretlerinin tepki ile karşılanması, sınır boylarındaki savunma zincirini zayıflatır, savunma çöker; fazla vergi talepleri de Paflagonya köylülerinin Türklere dönmelerine ve onlara lojistik destek sağlamalarına yol açar. VIII. Mikael Sakarya Nehri boylarında 1281 ve 82'de tahkîmatı artırırsa da savunma zinciri bir süre sonra aksamaya başlar. Üstelik 1302'de çok kuvvetli yağmurlar Sakarya Nehri'nin yatağının değişmesine ve taşmasına sebep olur, bu tabii hadise de savunmayı tam anlamıyla çökertir. VIII. Mikael'in oğlu Andronikos ancak 1290'da Bursa tarafına geçer ve İznik, Bursa, Ulubat gibi şehirlerin savunma düzenlerini gözden geçirirse de iç siyasî çekişme dolayısıyla bu faaliyet etkisiz kalır. Artık Sakarya savunma hattı tamamıyla zayıflamıştır.[7] Osmanlı beyliğinin bu en erken tarihinde, bulunduğu bölgenin jeopolitik durumu bu merkezde olup müsait vasat oluşmuş görünmektedir.

Osman Bey öyle anlaşılıyor ki, bu vasatta etrafında topladığı muhtelif boy beylerinin birleşmesiyle müştereken bir hareketi sağlayacak siyasî oluşumu husule getirmiştir. Ayrıca Bizans'ın savunma amaçlı olarak ana sınır hattı olan bu bölgeye sevk ettiği Alanların bir kısmının da yukarıda belirtilen şartlar muvacehesinde onun safına geçmiş olma ihtimali büyüktür.[8] Hatta 1305'de Katalanlardan ayrılan bir grup da Osmanlı hizmetine girmiştir.[9] Bu bakımdan Osman Bey'in dayandığı muhtelit, gayri mütecânis savaşçı grupların onun henüz belirginleşen siyasî kimliğinin tayininde

7 Bk J. Lefort, "13. yüzyılda Bitinya", *Osmanlı Beyliği*, s. 107 vd.

8 Lefort, *aynı makale*, s. 107; Keza D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, trc. B. Umar, İstanbul 1999, s. 135 vd.

9 P. Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938, s. 42 (Pachimeres'den nakl).

diğer beyliklerde görüldüğünden biraz daha farklı bir belirleyici rol oynamış, beyliğin teşekkülünü sağlamış olması düşünülebilir.

Bu cümleden olarak Osman Bey'in Bursa ve İznik'i esas hedef aldığı 1320'li yılların başlarına kadar bulunduğu Bitinya bölgesinin ve Sakarya Irmağı civarının sakinlerinin etnik, dinî ve sosyal yapılarının mahiyeti, yeni bir beylik teşkilatının ortaya çıkışında farkına varılmayan ana tabanı oluşturmuş olmalıdır. Gerek geç Osmanlı ve gerekse çağdaş Bizans kaynaklarından çıkarılan karîneler, bölgedeki sert akınlardan yılan Bizans köylülerinin Batı Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Bitinya bölgesini tamamıyla terk ettiklerini pek göstermez. Çok geç tarihli resmî Osmanlı tahrirlerine bile yansıyan bu izler, Bitinya bölgesinin daha aşağılarında mesela Karesi'den Menteşe'ye kadar uzanan yörede tam bir kaosun yaşandığını, Hristiyan halkın yerlerini terk ettiklerini,[10] buna mukabil Hüdavendigar yöresinde Hristiyan/Ortodoks, ancak etnik menşeleri tartışmalı köylülerin çeşitli ad ve namlarda -bazıları Türkçe adlarıyla- varlıklarını sürdürdüklerini hatıra getirmektedir.[11] Bütün bunlar Osman Bey'in bulunduğu bölgede kısa süre sonra güçlü bir konuma gelmiş olmasının hangi sosyal şartlar altında gerçekleştiğine naif bir izâh tarzı olarak öne sürülebilir.

Osman Bey'in vefatının ardından Orhan Bey'in hızla Bursa ve İznik'i alışı sonucu Osmanlı Beyliği bulunduğu bölgede ilk gerçek tutunmayı sağlamış oldu. Bunda dönüm noktasını 1326'da Bursa'nın kolay bir şekilde alınışının ardından 1329 Haziranı'nda Pelekanon Savaşı'nda kazanılan kat'î başarının çok önemli bir rolü vardır. Doğrudan olaylara inersek, konuyu daha iyi kavrayabiliriz. Bursa düşünce imparator II. Andronikos çok üzülür. Yerine geçen III. Andronikos, Orhan'ın İznik ve İzmit'e yönelmesi üzerine alelacele ordu toplayıp başına geçer ve İzmit Körfezi boyunca ilerler, Pelekanon'a varır. Orhan 8000 savaşçıyla kıyıya inen yamaçlarda beklemektedir. 10 Haziran'da çatışma başlar Kantakuzenos'un

10 Genel olarak bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 17, 114-115.

11 Beldiceanu-Steinherr, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus", *Osmanlı Beyliği*, s. 8-22.

tavsiyesiyle imparator bu sert saldırı karşısında geri çekilir, bu arada saldıran Türkler Bizans ordusuna zayiat verdirdikleri gibi imparator da dizinden yaralanır. Türkler geri çekilen kuvvetleri 11 Haziran'da Filokrene (Tavşancıl) surları önünde bir kere daha bozguna uğratır, imparator ve kuvvetleri güçlükle gemilere binip İstanbul'a ulaşabilirler.[12]

Bu savaş eski ihtişamlarından çok şey kaybetmiş olmakla beraber bir Doğu Roma imparatoru ile o vakte kadar basit bir Türkmen beyi olarak görülen Orhan Bey'in doğrudan karşı karşıya gelip çarpıştıkları ilk muharebe olmaktadır. Bundan dolayı bu savaş bir taraftan Osmanlılara İznik ve İzmit yolunu açarken bir taraftan da Orhan'ın diğer Türkmen beylikleri nezdindeki şöhretini oldukça artırmış olmalıdır. Nitekim 2 Mart 1331'de İznik alındıktan sonra imparator bu durumu kabullenmiş ve 1333'te Orhan ile bir anlaşma yapmış, Bitinya bölgesinde Bizans'ın elinde kalan birkaç şehir için haraç ödemeyi kabullenmiştir.[13] Artık Osmanlı Beyliği çok tanınan ve bilinen bir siyasî varlık haline gelmiş, yine siyasî anlamda ilk ve en önemli dönemeci geçmiştir.

Üzerinde durulması gereken ikinci temel siyasî olgu, Türkmen beylikler dünyasında Osmanlıların yeridir. Uç bölgesinin aynı değerler manzumesini paylaşan küçük siyasî birlikler arasında yer

12 Bu savaşa bizzat katılan Kantakuzenos'un yazdıkları dikkat çekicidir. Burada ondan hareketle hadiseyi aktaran D. Nicol'un yorumu takip edilmiştir (*Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 180-181). Bu önemli olay ilk Osmanlı tarihlerinde yer almaz, ya da layık olduğu önem vurgulanmaz. Âşıkpaşazâde ve Neşrî bu savaşı zikretmez. Anonim Osmanlı Tarihlerinde ise buna benzer bir savaştan İznik'in fethi öncesinde bahsedilir (bk. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 11. Ayrıca bk. Lütfî Paşa, *Tarih*, nşr. Ali Bey, İstanbul 1341, s. 23-24). Burada Bafeus Savaşıyla Pelekanon Savaşı'nın karıştırıldığı açıktır.

13 D. Nicol, *aynı eser*, s. 181-182. Nicol, 1333 Ağustosu'nda Orhan Bey'in İzmit kuşatmasını kaldırmak bahanesiyle Anadolu'ya geçen imparatorun, savaşmak yerine kendisiyle görüşmek üzere Orhan'la buluşmak istediğini ve böylece ilk defa bir imparator ile bey arasında diplomatik görüşmenin sağlandığını ve bunun Türk problemine karşı Bizans'ın bulduğu yeni bir yaklaşımın işareti olduğunu, bu politikanın ardında ise Kantakuzenos'un bulunma ihtimalinin büyük olduğunu belirtir.

alan Osmanlı beyliğinin, diğer beyliklerle aralarında olan rekabetin ana kaynağını doğru teşhis etmenin uç bölgesinin siyasî ve sosyal tabanının birbiriyle olan mübâyenetini anlamak bakımından önemi vardır. Burada ana konu siyaseten Selçuklu mirasına kimin sahip çıkacağı noktasında düğümlenmiş gözükmektedir.[14] Kayı boyuna müntesib olma gibi bir faktörün ön plana çıkarılmasının altında bu rekabetin yatıp yatmadığı ayrı bir merak konusudur.[15] Ayrıca bu devre için mutlaka İlhanlı valilerinin tavırlarını ve faaliyetlerini de göz önüne almak gereği vardır. Bu kavî İlhanlı bağı 1320'li yılların sonlarına kadar etkisini katı bir tarzda göstermiş, bundan sonra giderek zayıflamış ve beylikler daha rahat hareket etmeye başlamışlardır.

Bizans'a karşı önemli bir avantaj sağlanıp Marmara sahillerine ulaştıklarında Osmanlılar komşu beyliklere karşı yeni bir siyaset oluşturmakta gecikmediler. Başlangıçta Germiyanoğulları ve Karesi Beyliği ile olan ilk münasebetlerin mahiyeti hakkında kaynaklara akseden kayıtlar belirleyici olmaktadır. Ancak bu bilgilerin Osmanlı kaynaklarından geldiği ve bu kaynaklar esas alınarak incelemelerde bulunulduğu bilinmektedir. Bu münasebetlerde mutlaka karşı zaviyeden bakışa ihtiyaç vardır. Böyle bir bakışla Osmanlı beyliğinin durumunu değerlendirmeye alacak olursak, onun bu dünyada yükselişinin mahiyetini daha iyi anlayabiliriz.[16]

Osmanlı beyliği ilk adımda Marmara sahillerine ve Ege'ye açılan bir beylik olan Karesioğulları ile dikkat çekici bir rekabet ve siyasetin içine girdi.[17] Onu kademe kademe ilhâk etti ve Çanakkale Boğazı'na doğru bir hareket sahası kazandı. Ayrıca bu rakip beyli-

14 Bu hususta bk. F. M. Emecen, "Batı Anadolu Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanoğulları ve Osmanlılar" (Bu kitaptaki aynı adlı makale).

15 Bk. F. M. Emecen, "Eski Bir İmajın Yeniden Keşfi, Osmanlı Kroniklerinde Orta Asya Geleneği" (Bu kitaptaki aynı adlı makale). Ayrıca bk. A. Galotta, "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devletinin Kökenleri, Bir İnceleme", *Osmanlı Beyliği*, s. 41-67.

16 F. M. Emecen, "Batı Anadolu Beyliklerinin Son Direniş Devirleri", s. 111-112.

17 E. Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri, İki Rakip Devlet", *Osmanlı Beyliği*, s. 243-255.

ğin alt yapısını kazanarak onu barışçı bir siyasetle saf dışı bıraktıktan sonra Karesi ümerasının denizcilik tecrübesinden yararlandı. Bu beylerden atılmaya kararlı oldukları Rumeli macerasında kılavuzluk bakımından çok istifade etti. Aslında Gelibolu Yarımadası'na geçiş Osmanlı beyliğinin komşu Türkmen beyliklerine karşı olan siyasetlerinde keskin bir değişmeye yol açmış olmalıdır. Rumeli'den elde edilenin Anadolu'ya aktarılması, Anadolu'nun insan gücü kaynaklarının kullanılması sonucu çift taraflı bir hareketlenme söz konusu olmuştur. Bu çift taraflı etki Osmanlı beyliğinin devlete dönüşümünün ikinci önemli adımını oluşturur.

1360'lı yıllardan itibaren esaslı bir şekilde Rumeli kesiminde tutunmalarında bu bölgeye daha önce geçen ve faaliyetlerini sürdüren Karesi ümerasının ve özellikle diğer kendi namlarına hareket eden paralı asker gruplarının Türkmen reislerinin[18] rolü kadar Bizans'ın İmparator Kantakuzenos'un hakimiyetini sağlamlaştırmak için Orhan Bey ile kurduğu ilginç münasebetin payı vardır. Kantakuzenos iç savaş yıllarında iki esaslı dostu Umur ve Orhan ile müttefikâne hareket etmişti. Hatta 1346'da ikinci kızı Theodora'yı Orhan Bey'e verdi ve onu damat edindi. Bu arada Osmanlı gücü içinde yer alan savaşçı grupları kademe kademe Trakya'ya geçip faaliyette bulunuyorlardı. Fakat esaslı olarak burada tutunma, Kantakuzenos'a yardım maksadıyla Şehzade Süleyman'ın emrindeki kuvvetlerin 1352'de Gelibolu Yarımadası'na geçip Çimpi Hisarı'nı üs olarak tutmaları ve bilahare imparatorun burayı boşaltmasını istemesine, hatta babası Orhan'ın da bu yolda telkinlerine rağmen bu teklifleri duymamazlıktan gelen ve bölgede kalıcı bir şekilde yerleşme hususunda ısrarla duran Süleyman'ın yoğun faaliyetleri sonucu gerçekleşmiş olmalıdır. İki yıl sonra Gelibolu'nun bir tabii felaket sonucu kolayca elde edilişi ile de önemli bir köprübaşı temin edilmiş

18 Mesela 1312'de bir çarpışma sonucu öldürülen Melik Halil kendi namına hareket eden hatta bir ara imparatorluk tacının kaderini tayin eden bir Türk beyi idi. Trakya'da faaliyette bulunmuştu (D. Nicol, *aynı eser*, s. 149). Bunun gibi grupların daha sonraki tarihlerde de bu yörede varlıklarını sürdürmüş olma ihtimalleri büyüktür.

oldu. Böyle bir ortamda Kantakuzenos'un bizzat kendi ifadelerinde belirttiği, hiçbir şey yapamama ve şaşkınlık ortamı, kendisine karşı sert muhalefete az sonra da tahttan feragatine yol açtı. Suçlamaların onun Türklerle savaşmaktan kaçındığı noktasında düğümlenmiş olması oldukça ilginçtir.[19]

Rumeli'de uç sisteminin giderek ilerilere atlaması sonucu, Osmanlı uç beyleri büyük bir ihtişam ve zenginlik kazandılar. Bu ihtişam, Batı Anadolu ve Orta Anadolu beyliklerinin tabanlarını ve askerî zümrelerinin Osmanlı tarafına kaymasını aynı imkânlara kavuşma hevesi dolayısıyla kolaylaştırmıştır denilebilir. Osmanlı tarihçisi Şükrullah'ın bu konudaki ifadelerini doğru kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur.[20] Osmanlılar böylelikle Anadolu'daki Türkmen beylikleri üzerinde son derece dikkatli ve ilginç bir siyaset izlediler. Yıldırım Bayezid'in seri, atak hızlı ilerleyişinden önce, Osmanlılar vasallik siyasetiyle geniş Türkmen dünyasını kendi bayrakları altında gevşek bir konfederasyon şeklinde toplamayı hedeflemişlerdi. Bunun en önemli sebebi Orta Anadolu'da Selçuklu vârisi olma iddiasındaki Karamanoğulları'nın benzeri politikaları ve bu meyanda onlarla girmeye mecbur oldukları rekabettir. Bunda ayrıca muhtemelen halen devam eden İlhanlı etkisinin rolü de hesaba katılmalıdır. Ancak bu faktör 1360'lı yıllardan sonra tamamen ortadan kalkacak, Karaman faktörü ön plana çıkacaktır.

Osmanlılar bu geniş Türkmen eski uç dünyasında artık "kâfirle savaşma" şöhretlerini iyice yerleştirmiş ve öne çıkarmış

19 Kantakuzenos böyle bir ortamda çok gerçekçi bir düşünce içerisindeydi. O Türklerin yaptıklarının hepsine boyun eğilmemesi gerektiği, fakat aptallar gibi kendi güçlerine de fazla güvenmemeleri, mutlaka yabancı bir kuvvetin yardımının gerekli olduğu; Türkleri durdurmak için donanmaya ihtiyaç duyulduğu, zira onlar deniz yollarına hakim olurlarsa, yalnız Trakya'daki Orhan ve adamlarıyla değil, onun yardımına gelecek olan Asya'daki bütün barbarlarla savaşmak zorunda kalacakları; sapkınların başının onlara karşı savaşırken öleceklere ölümsüzlük ödülü vaadetmiş bulunduğunu; arada yapılan anlaşmaları yenilemek ve görüşme yoluyla onları Trakya'dan çıkmaya razı etmek için elçi göndermenin uygun olacağını ifade etmekteydi (Kantakuzenos, *Historiae*, nşr. L. Schopen, III, 295-299'dan nakleden D. Nicol, *aynı eser*, s. 261-262).

20 *Behçetü't-Tevârih*, trc. N. Atsız (Osmanlı Tarihleri İçinde), İstanbul 1949, s. 53.

durumda idiler. Uç dünyasındaki dengeler bozulmadan önce Germiyanoğulları'nın üstlenmiş olduğu rol, şimdi Osmanlılar tarafından oynanmakta idi. Vasallik bağı ile bu konfederasyonu gerçekleştirme başarısı göstermişlerdi. Fakat Karamanoğulları yarıştan çekilmek niyetinde değildi. Bundan dolayı kendiliğinden bir denge oluştu; iki gücün arasındaki küçük beylikler durumlarını bu iki büyük beylik arasındaki stratejilere göre ayarladılar. Fakat Osmanlılar iki önemli olay sonrası liderliği üstlenmekte gecikmediler.

Bunlardan ilki Karamanlılar'ın Osmanlıların gazâ şöhretlerini kendilerinin de üstlenebileceği iddiasıyla giriştikleri Gorigos seferidir.[21] Selçuklu vârisi sıfatıyla Türkmen beyliklerini kendi bayrakları altında gazâya çağıran Karamanlılar bu seferde başarısızlığa uğradılar. Kıbrıs Frank krallığının elindeki kaleyi alamadılar. Halbuki hilâfet makamı olarak meşruiyetlerini temin bakımından bütün beyliklerin büyük önem verdikleri Memlük sultanlığı da onların bu hareketini desteklemişti. Anadolu Türkmen beyleri bu başarısızlık dolayısıyla büyük hayal kırıklığına uğramış olmalılar. Karamanoğulları'nın etki ve nüfuzu ise tamamen azaldı, gazâ liderliği misyonunu Rumeli'de defalarca ispat etmiş olan I. Murad birden daha etkili olarak ön plana çıktı. Karaman'ın beylikler üzerindeki iddialarının tam manasıyla iflası ise 1387'deki Frenkyazısı Savaşı'nda[22] Osmanlılar önünde uğradıkları yenilgi sonunda oldu ki bu da ikinci adımı oluşturmaktadır. Böylece 1367'den 1387'ye kadar geçen yirmi yıllık süre zarfında Rumeli'de çok önemli ilerlemeler kaydetmiş olup tarihî ticaret yolları üzerindeki şehirlerin çoğunu ele geçirmiş olan Osmanlılar[23] Anadolu'nun bu kesiminden esaslı rakipleri Karamanlıların nüfuzunu tam anlamıyla kırmış oldular; yüksek hakimiyetleri beylikler tarafından tanındı. Bu önemli bir

21 Bu sefer için bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", İÜEF, *Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174.

22 Bk. F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 322.

23 Bk. E. Zachariadou, "From Avlona to Antalya Reviewing the Ottoman Military Operations of the 1380s", *The Via Egnatia under Ottoman Rule 1380-1699*, Rethymnon 1998, s. 227-232.

düğümün ilk çözülüşü oldu, artık bir daha uzun vadeli çatışmalara rağmen bu düğüm bir daha yeniden bağlanamadı; hatta Timur'un eski statüyü ihyâ çabaları bile başarısızlığa uğramıştı. Toprak satın alınmak suretiyle biri Isparta yönünde, diğeri ise Orhan Bey zamanında Ankara yönünde uzatılan iki kol bu şekilde birleşmiş ve Osmanlı gücü Orta Anadolu'nun doğusuna kayma eğilimi içerisine girmiştir. I. Murad'ın gerçekleştirmeye çalıştığı konfederasyon, ilk ciddi imtihanını 1389'da Kosova Savaşı'nda vermiştir. Bütün vasallerin katıldığı bu savaşta kazanılan başarı, onun hayatını kaybetmesi sebebiyle beklenen sonuca ulaşmadıysa da yerine geçen Yıldırım Bayezid'e köklü çözüm yolunu gösterdi; bu ise sert ve katı bir siyaset izleyerek gerçekleştirilecek olan kat'î ilhâk anlayışıydı. Artık Osmanlı beyliği, bir devletti hatta cihan devleti, imparatorluk olma yolunda ilk başarısız tecrübeyi yaşamaya hazır hale gelmiş bulunuyordu.

Bununla beraber Osmanlıların bu çok kompleks siyasetleri, yukarıdaki izâhlara rağmen hâlâ şu sorulara esaslı cevaplar beklemektedir. Osmanlı beyliğinin yayılmasını ortaya koyan ve o dönem Anadolusu'nda alışılmamış, görülmemiş olan bu bilinçlilik nasıl açıklanabilir? Osmanlı hanedanı daha başlangıçtan beri nasıl eşsiz sağlamlıkta bir meşruiyet zeminini ortaya koyabilmiştir, hanedanın siyasî otoritesi nasıl şekillenmiştir? Son olarak Anadolu beyliklerinden bazıları da Rumeli'ye geçmiş ve Bizans'ın iç çatışmalarında rol oynamış olmakla birlikte, sürekli Avrupa'da tutunma anlayışı niçin Osmanlı idarecileri ve kumandanlarının hatırına gelmiştir? Böylesine bir bilincin altında hangi faktörler yatmaktadır? Bütün bu suallerin cevaplarının beyliğin jeopolitik durumuna dayandığını söylemek şimdilik en kolay açıklama tarzı olacaktır.

OSMANLI BEYLİĞİNİN TEŞEKKÜL TARTIŞMALARINDA ÖRNEK BİR VAK'A: PELEKANON SAVAŞI VE ORHAN BEY

Osmanlı beyliğinin teşekkülü aşamasında devlet organizasyonuna geçişin ilk uygulamalarının Orhan Bey döneminde gerçekleştiği bilinmektedir. Esasen Osmanlı beyliğinin ortaya çıkışında ve siyasî bir güç haline gelişinde askerî bir teşekkül olma vasıf ve kabiliyetinin ön planda olduğu yolunda ciddi emareler mevcuttur. Daha Osman Bey döneminde beliren ve onlara sınır boylarında üstünlük kazandıran en önemli faktör, **savaşçı bölükler** şeklinde yapılmış olan yeni teşkilatlanma biçimidir. Siyasî teşekküle kolaylıkla dönüşebilecek bir nitelik arzeden bu durumun yani savaşçı göçebe topluluk olma karakterinin, step imparatorlukların doğuşunda önemli bir temel teşkil etmiş olduğu İbn Haldun'dan beri çok iyi bilinen teorik bir çerçevede izah olunmaktadır. Genel hatlarıyla ampirik olarak böyle düşünmeyi sağlayacak olguların varlığı, Osmanlıların da benzeri siyasî topluluklar gibi aynı süreçlerden geçtiği konusunda araştırmacılar nezdinde ciddi bir taraftar bulmuştur.

XIII. yüzyılda Selçuklu uçlarında ortaya çıkan türlü sosyal ve siyasî gelişmelerin, diğer pek çok faktör, yani akın-ganimet, menfaat birliği, gazâ ruhu vb. gibi temel alınan belirleyici unsurların etkisi altında oluştuğu şeklinde genel kabullere yol açan bilgileri, başka bir cihetten yani sınır boylarındaki küçük askerî organizasyonlar bağlamında yeniden düşünmek gerektiği kanaatindeyim. Ancak bu oluşumun "basit bir çete/çapul faaliyeti" olduğu fikrini paylaşmamaktayım. Haliyle böyle bir düşünüşü temellendirecek

olan çağdaş kaynaklar temelli vak'aların varlığı bu anlamda son derece önem kazanmaktadır. Burada konunun bu cihetine de ışık tutabilecek vasıfta gördüğüm özellikle de Bizans kaynaklarından ayrıntıları çok iyi takip edilen 1329'da Orhan Bey kumandasındaki Osmanlı birlikleriyle Bizans İmparatoru III. Andronikos'un başında bulunduğu Bizans kuvvetleri arasında cereyan eden Pelekanon Savaşı'nı ele almak istemekteyim. Bunun sadece basit bir çarpışma olmanın ötesinde ve Osmanlı askerî gücünün mahiyetini ortaya koymak yanında, Osmanlı Devleti'nin teşekkül sırrı konusunda önemli ipuçları barındırdığını; kuruluş meselelerini türlü sosyal ve ekonomik şartlar yahut göçebe asabiyeti çerçevesinde teorik yaklaşımlarla ve pek moda terimlerle çözmeye çalışma yolunda oluşan fikriyata, böylece farklı bir "pencere açılacağını" düşünmekteyim.

İlk Osmanlı savaşları ve taktiklerini konu alan bir yazımda, Osman Bey'in Bafeus ve Orhan Bey'in Pelekanon Savaşı'nı karşılaştırarak bu mücadelelerin Osmanlı askerî dönüşümündeki yerlerini belirlemeye çalışmıştım. Özellikle "atlı göçebelerin savaş usulleri" kavramı içinde izah edilen bu savaşların taktik olarak neyi ifade ettiği ve nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durarak 1302'den 1329'a kadar geçen süre zarfında bu iki savaş vesilesiyle görülen askerî dönüşümün varlığını anlamaya çalışmıştım.[1] Burada ise daha çok Pelekanon Savaşı münasebetiyle, Osmanlı beyliğinin kuruluş ve yükseliş meselelerine ışık tutma zemini içerisinde bu askerî dönüşümün mahiyeti konusundaki bazı fikirlerimi paylaşmak isterim.

Öncelikle Pelekanon Savaşı konusunda yegâne kaynakların Bizans kronikleri olduğunu ifade etmeliyim. Bilhassa savaşta hazır bulunan ve daha sonra Bizans imparatoru olan, ayrıca Orhan Bey ile iyi ilişkiler kurup kızını ona veren Kantakuzenos'un yazdıkları öteden beri temel alınmış ve etraflıca genel tarihlere yansıyacak derecelerde kullanılmıştır. Diğer önemli kaynak ise Gregoras'ın eseri olup Kantakuzenos'un yazdıklarından daha farklı bir tasviri ihtiva eder. Bu iki çağdaş kaynak dışında, geç Bizans tarihleri yine

1 F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010, s. 15-25.

söz konusu kaynaklar tahtında konuyu anlatmışlardır.[2] Osmanlı tarafında ise ilk kronikler bu savaş konusunda neredeyse tamamen sessizdirler, yahut Bafeus Savaşı hikâyesiyle karışık bir anlatım sunmuşlardır. H. İnalcık'a göre bu önemli savaş, Osmanlı kaynaklarında Abdurrahman Gazi ile Orhan Bey'in Bizans birliklerini püskürttüğü şeklinde çok kısa ifadeyle geçiştirilmiştir.[3] Osmanlı kroniklerinin neden böylesine önemli bir mücadeleyi teferruatıyla anlatmadıkları, ayrıca tartışılacak bir meseledir, şimdilik bunu bir tarafa bırakarak, daha çok Kantakuzenos'un metni çerçevesinde verilen Pelekanon Savaşı'nı, burada Gregoras'ın yazdıklarını ihmal etmeksizin birlikte değerlendirdiğimi belirtmeliyim. Zira Kantakuzenos, mağlubiyetle biten bu savaşı kendi zaviyesinden ve bir bakıma kendisini müdafaa eder tarzda kaleme almış, hissiyatını metnine yansıtmıştır, Gregoras ise ona göre daha serinkanlı bir yaklaşım benimsemiştir.

Bu kaynaklar temelli olarak bu savaşın safahatına girmeksizin Osmanlı beyliğinin teşekkül safhasında, askerî dönüşümü açısından ne gibi yeni gelişmeleri ortaya koyduğunu ana hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz.

1. Bu savaşın cereyan ettiği Pelekanon, bugünkü Eskihisar civarına denk düşer. Maltepe olarak belirtilmesi yanlıştır. Böyle olunca savaş mevkii İstanbul'a yürüyüş mesafesiyle en fazla iki günlük bir yoldur. Halbuki Orhan Bey için, onun Bursa ve yöresinde bulunduğu düşünülürse, mesafenin hayli uzak olduğu anlaşılır. Burada şu sual karşımıza çıkar: Nasıl oldu da Orhan Bey Bizans birliklerinin savaş hazırlıklarını haber aldı ve onlardan önce davranıp Eskihisar'a kadar geldi? Bu sual ancak Osmanlı tarafının kuvvetli bir istihbarat ağına sahip olmasıyla açıklanabilir. Üstelik

2 İlgili literatür için bk. Kantakuzenos, *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV*, (ed. L. Schopen), *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae(=CSHB)*, I (Bonn 1828), 341-361; Gregoras, *Romaikes Istorias*, (ed. Bekker), Bonn 1829, s.433-437.

3 H. İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, ed. E. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 78-100; a.mlf, "İznik için Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul 2004, s. 59-85.

Orhan Bey Bizans birliklerini karşılayabileceği en iyi mevkie de önceden gelmiş ve beklemeye başlamıştır. İstihbarat ağı hususu, tıpkı daha önceki Bafeus Savaşı'nda olduğu gibi İstanbul'un karşısında Anadolu yakasına kadar uzanan kuvvetli bir keşif harekatının mevcudiyetine delalet eder, bunun ise İstanbul'u gözleyen tekkelerin, yerli haber kaynaklarının vasıtasıyla gerçekleştiği düşünülebilir. O kadar ki daha Anadolu Selçuklularının dağılma devresinde kalabalık Türk obalarının İzmit yöresinde ve özellikle Karadeniz kıyıları istikametine kadar yayılmış bulundukları Bizans kaynaklarıyla da malumdur. İstanbul Boğazı'nın karşısında Türk topluluklarının çadırlarını kurduklarına ve bir süre yaşadıklarına dair epeyi bilgi mevcuttur.[4] Bunların istihbarat sağlamada önemli rol oynadıklarını düşünmemek için bir sebep yoktur.

Bizans kuvvetleri İstanbul'dan ayrılıp Eskihisar'a varana kadar iki gün geçmiştir. Bu kadar kısa sürede Orhan Bey'in bu hazırlıkları haber alması ve hemen hareket ederek Eskihisar'a kadar gelmiş olması başlangıçta tuhaf bir durum gibi gözükebilir, Orhan Bey'in buraya nereden geldiği konusu bilinmemektedir, Bu sıralarda İzmit dolayında olması akla daha yakın gelir. Gerçek olan husus onun Bizans birliklerinin yola çıkışından çok önce kendisine yönelik böyle bir sefer yapılacağını biliyor olmasıdır. Orhan Bey bu şekilde dikkat çekici bir harekat yaparak iyi bir stratejist olduğunu gösterecek raddelerde, kendisinden daha organize olduğunu bildiği kuvvetli bir Bizans ordusunu karşılayabileceği en uygun savaş alanının seçmiş durumdadır.

2. Orhan Bey'in bu savaş sırasındaki askerî gücünün durumu ilginç şekilde, klasik göçebe atlı savaşçılar topluluğundan farklı idi. Orhan Bey atlı birliklerine sayıları neredeyse onlar kadar olan yaya birlikleri eklemişti. 300 atlısını okçu birliği olarak öne

4 Aksarayi, *Müsameretü'l-ahbâr*, trc. M. Öztürk, Ankara 2000, s. 56; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alaiyye (Selçuknâme)*, trc. M. Öztürk, II, Ankara 1996, s. 151, 160-161; Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. A. Bakır, İstanbul 2009, s. 771-773; Ayrıca detaylı bilgi için bk. N. Kaymaz, *Pervane Muiniddin Süleyman*, Ankara 1970, s. 69-111.

yollarken gerideki 3000 askerini biner kişilik üç kısım halinde vadi içlerine saklamıştı. Burada mesela Bafeus'ta Osman Bey'in tamamen atlı birliklerinden oluşan gücü hatırlanacak olursa en azından bu vaziyet bile Orhan Bey'in ordusunda ciddi bir değişim yaptığına işaret eder. Yaya güçlerini yine okçu birlikleri şeklinde düzenlenmiştir. Bunlar atlıların arkasında ok atışlarıyla onları destekleyecek bir sistemde yerleştirilmiştir. Bu tarz sadece vur-kaç taktiğiyle hareket eden ama karşı tarafı dağıtamayınca hemen çekilen geleneksel atlı hücumlarından ciddi anlamda farklılık gösteriyordu. Orhan Bey'in piyade saflarıyla yanaşık düzende hareket eden Bizans kuvvetlerinin nizamını sarsmaya yönelik taktikleri içerisinde atlı saldırı ve ok yağmuru yanında kendi piyadelerini de devreye sokmuş bulunması bu anlamda dikkat çekici bir askerî gelişmenin habercisi olmuştur. Orhan Bey küçük atlı birliğini ileri gönderirken arkadaki yerleşmiş birliklerini beklemeye almış, bu küçük birlik sürekli taciz edici saldırılar ve ok atışları yapmış, Türkmen taktiklerini çok iyi bilmelerine rağmen Bizans birlikleri bu sürekli tacizden sıkılarak bunların üzerine yürümüş ve Orhan Bey'in taktiği böylece tutmuştu. Hücuma geçen Bizans atlı birlikleri ve onları takip eden yayalarına karşı Orhan Bey bu defa beklettiği birliklerin ilk kısmını göndermiş; bunların biteviye vur kaçları ile Bizans ordusunun atlı ve yayaları arasındaki irtibatı koparmış, ardından yaya birlikleri ve diğer kısımları devreye sokarak iç içe geçmiş Bizans safları düzeni tamamen dağıtmıştır. Bu arada imparatorun da yaralanıp geri çekilmesi Bizans tarafı için bozgunu tam anlamıyla bir felakete dönüştürmüştür.

Sonuç itibariyle bu iki husus bile ilk Osmanlı savaş sistemindeki farklılaşmayı ortaya koyar. Bütün bu taktikler ve yayaların devreye sokuluşu, Osmanlı klasik savaş taktiklerinin ilk müjdecisi olmuştur. Orhan Bey'in bu oluşumdaki rolü son derece önemli gözükmektedir. 1389'da I. Kosova Savaşı'ndaki savaş düzenine bakıldığında Pelekanon'da uygulanan taktik ve sistemin buna oldukça benzediği ve adeta klasik Osmanlı savaş nizamının ilk temelini oluşturduğu söylenebilir. Osmanlılar meydan savaşlarında

kuvvetli kale gibi korunan ana merkezi, savaş için temel alıp sabit bir hale getiriyorlar; ön-arka ve sağ-sol kollara yerleştirdikleri hareketli birliklerle taciz savaşı yapıp karşı tarafın harp nizamını ve birliklerinin arasındaki bağı koparmayı hedefliyorlar; bunları takip eden birlikler karşılarında bu kuvvetli ana merkezi buluyor ve bunlara çarpıp duraklıyor, savaşın sonunu buradaki mücadele belirliyordu. Bunun belki de ilk örneğini Pelekanon Savaşı teşkil etmiştir.

Öte yandan başta sorduğumuz suallere dönecek olursak, bu ilk Osmanlı savaş sisteminin mahiyeti ve savaşçı bölüklerin durumu, bilinçli bir askerî organizasyonun varlığına delalet etmektedir. Bu haliyle de siyasî bir oluşum için gerekli alt yapıların teşekkülünü sağlamış olmalıdır. Bu bakımdan Pelekanon Savaşı, bu siyasî organizasyonun durumunu doğrudan kaynaklara dayalı ampirik bir çerçevede belirleyecek önemi haizdir. Osmanlı beyliğinin devlet teşekkülü haline gelişinin sırlarını bu askerî sistemin durumunda aramak yanlış olmasa gerektir. Burada şüphesiz üzerinde durulması gereken hususu, böylesine bir taktiksel ve siyasî dönüşümü çağrıştıracak veya ona yol açacak askerî dönüşüm bilincinin nasıl olup da benimsenmiş olduğu sorusu teşkil eder. Bu durum Orhan Bey'in çevre faktörleri ve karşı tarafın askerî düzeni konusundaki bilgi ve bunları kendi bölük sistemine adapte edebilme böylece farklı bir terkip ortaya koyma kabiliyetini düşündürür. Yani ilk Osmanlı askeri teşkilatının sadece yağma peşinde koşan gaziler topluluğu halinde olmayıp belirli bir devlet organizasyonu tahtında sistemleşmiş bir teşekkül haline geldiği hususunda Pelekanon Savaşı bize en muşahhas verileri sunmaktadır. Her ne olursa olsun Osmanlı beyliğinin kuruluş sırrının bu askeri dönüşüm ile olan bağını, cazip teorik genellemelere kurban etmemek gerektiği açıktır.

GELENEĞİN İNŞASINDA ÖNEMLİ BİR FİGÜR: RUMELİ FÂTİHİ SÜLEYMAN PAŞA

Bu yazı, Osmanlı tarihinde Rumeli fâtihi olarak bilinmekte olan ve geleneğe göre Gelibolu Yarımadası'na çıkarak ilk fetih faaliyetlerini başlatan şehzade olarak tanıtılan Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa'nın, dönemin kaynaklarına dayalı olarak nasıl bir imaja sahip kılındığı konusunu ele almaktadır. İleride Rumeli'ye geçiş mitlerinde başlıca figür olarak klasik Osmanlı tarih metinlerinde öne çıkarılan Süleyman Paşa'nın hayat hikâyesinin ne şekilde nakledilmiş olduğu hususu bu meyanda özel bir önem kazanır. Bundan dolayı burada hakkında hem biyografik bir bilgi verilecek, hem de kaynakların onu nasıl tanıttıkları üzerinde kısaca durulacaktır.

Öncelikle Orhan Bey'in büyük olduğu belirtilen Şehzade Süleyman'ın annesinin Nilüfer Hatun olduğu literatürde yaygın olarak benimsenmişse de bu hususun şüpheli olduğunu belirtmeliyiz. Nilüfer Hatun'un Bursa'nın alınışından sonra Orhan Bey'in hanımları arasına katılmış olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.[1] Annesi muhtemelen 724 (1324) tarihli Mekece vakfiyesinde adı geçen ve Orhan Bey'in amcasının kızı olduğu anlaşılan Akbaşlu (Gündüz Bey?) kızı Efdenze'dir (Efendi/Eftende/Efendizâde). Nitekim Süleyman Paşa'nın kızlarından birinin de aynı adı taşımış olması bu hususta önemli bir ipucu sağlar. Süleyman Paşa'nın adının geçtiği

1 F. Emecen, "Nilüfer Hatun", DİA, XXXIII, 124. Yarhisarlı Nilüfer Hatun, Yarhisarı tekfurunun kızı Nilüfer Hatun tanımlamalarıyla anılması tarihçilerin çıkarımlarının bir sonucudur.

ilk çağdaş kaynak da yine 1324 tarihli bu vakfiyedir. Burada adı şahitler arasında "Süleyman b. Orhan" olarak kayıtlıdır. "Paşa" lakabına ise ilk Osmanlı tarihi olarak kabul edilen Ahmedî'nin eserinde rastlamış olması dikkat çekicidir. Amcası Alaeddin Paşa örneği dışında daha sonra herhangi bir hanedan mensubunun kullanmadığı, yüksek askerî idarecilere verildiği bilinen bu unvan, onun kardeşleri arasında en büyük şehzade olmasıyla ilgili olabilir.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte genellikle herhangi bir kaynağa dayanılmaksızın 716 (1316) tarihi üzerinde durulur. Mekece vakfiyesinden hareketle onun bu tarihte (1324) şahitlik edebilecek yaşta bulunması, doğumunu 1310'dan daha erken bir tarihe çeker. Adının Süleyman konulmasında, ailenin dip atası olarak erken Osmanlı tarihlerinden yer alan Süleyman Şah'ın hatırasının etkili olduğu görüşü kolay bir tahminden öte gitmez.[2] Hayatının ilk yılları hakkında çağdaş kaynaklara yansıyan hiçbir bilgi yoktur. Adı dönemin Çağdaş Bizans kaynağı olan Kantakuzenos'un ve Gregoras'ın eserlerinde ilk olarak 749 (1348) yılı olayları vesilesiyle geçer. Onun vefatından 50 yıl sonra yazılmış olan ilk Osmanlı kaynağı Ahmedî ile 100 yıl sonra kaleme alınmış Enverî'nin verdiği bilgiler ile XV. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Âşıkpaşazade, Neşrî, Oruç Bey, Ruhî, Anonim Osmanlı Tarihleri hemen hemen birbirinin benzeri bilgileri tekrarlayarak, hakkında bugüne ulaşan menkıbelerle örülü bir olaylar silsilesinin temelini oluşturmuştur. Söz konusu kaynaklar onun ilk defa Gerede'ye hakim olduğu (Gerede'yi ele geçiren Candaroğlu Süleyman Bey'le karıştırılmıştır), ardından da İznik'in alınmasında (1331) rol oynadığı, özellikle İzmit'in fethinden (1337) sonra bu bölgedeki bazı yerlerin (Taraklı-Yenice, Göynük, Mudurnu) kendisinin timarı olduğu üzerinde dururlar. Osmanlı tarihçisi Oruç

2 Süleyman Paşa hakkında ilk Osmanlı kaynaklarının bilgilerini tekrarlayan bir çalışmada da bu durum kuvvetle muhtemel olarak ileri sürülür. (E. Konukçu, *Kocaeli'nin İlk Osmanlı Yöneticisi Süleyman Paşa*, Kocaeli 2009, s. 132-140; a.mlf, "Orhan Gazi'nin Şehit oğlu Süleyman Paşa", *Orhan Gazi ve Dönemi*, ed. İ. Selimoğlu, Bursa 2011, s. 128.)

Bey, Kocaili kesiminde, Konuralp, Akçakoca gibi namlı serhat beylerinin vefatlarıyla onların vilayetlerinin Süleyman'a sancak yoluyla verildiğini yazar.[3] Bu bilgiler kesin şekilde doğrulanamasa da babasının özellikle 1329'da Bizans imparatoruyla yaptığı Pelekanon Savaşı'nda hazır bulunmuş olma ihtimali yüksek olan Süleyman Paşa'nın İznik ve İzmit fetihlerinde de yine Orhan Bey'in yanında yer almış olması kuvvetle muhtemeldir.

Osmanlı kaynaklarında Süleyman Bey'in adı ikinci kez, Karesi ilinin Osmanlılara ilhâkı vesilesiyle geçer. Orhan Bey 1337 yazına kadar Marmara sahillerinde bazı yerleri ele geçirerek Trakya'ya yönelik bir sefer yapmış, bunun ardından da 1348'den itibaren Karesi topraklarında kontrolü tam olarak sağlamıştı. Süleyman Paşa'nın bu bölgeye intikalinin söz konusu olaylar sırasında olduğu ve ona babası tarafından Karesi ilinin idareciliğinin verildiği anlaşılmaktadır. Süleyman Paşa bu arada Kapıdağ, Edincik, Lapseki'yi ele geçirmiş olmalıdır. Böylece Bursa-Lapseki yolu Rumeli'ye geçiş güzergahı haline gelecektir. Bu arada Enverî'nin naklettiği hikâyeye göre Süleyman Paşa, Edincik, Biga ve Lapseki'yi ele geçirmiş, denizde Gelibolu tekfuru Andronikos Asan'ın (Esen Tekfur) oğullarından birini esir almış, Müslüman olup Melik Bey adını alan bu şahıs vasıtasıyla Gelibolu Yarımadası'na geçmek için gerekli keşfi yapmıştır.[4] Enverî, Süleyman Paşa'nın Melik Bey vasıtasıyla Lapseki'de hazırlanan gemilerle karşı yakaya geçtiğinden söz ederek bundan sonraki hadiseleri karıştırır, ayrıca bu arada Süleyman Paşa oğlu Melik Nasır'ın Melik Bey ile birlikte bindikleri geminin batmasıyla öldüklerini, Süleyman Paşa'nın tekrar Gelibolu'ya gazâ yaptığını, 3000 kişiyle Kemer'den hareket edip kıyıdaki limandan Bolayır'a uzanan bir vadi olan Kozludere'ye çıktığını, Gelibolu yakınlarında galip geldiğini, bu sırada Gazi Umur Bey ile de görüştüklerini nakleder. Verdiği bilgilerle Âşıkpaşazade, Neşrî geleneğini takip eden diğer kaynaklardan önemli ölçüde ayrılırsa da bunları doğru bir tarihî zemine yerleştirmek gerekir. Bu olaylar muhtemelen

3 *Tarih*, s. 18.

4 *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enveri*, s. 23.

1352'den sonraki gelişmelere dayanmaktadır. Zira Kemer'den Bolayır'ın fethi için hareket ettiğinde, Gelibolu Valisi Andronikos Asan'ın anlaşmazlığa düştüğü kardeşlerinden birinin Süleyman Paşa'ya katıldığı tespit edilmiştir.[5] Bu şahıs Akçaburgaz'ı almış, Gelibolu'nun fethinden sonra bir deniz seferinde boğulmuştur.

Osmanlı tarihçilerince genel kabul gören Âşıkpaşazade, Neşrî, Oruç Bey kaynaklı anlatıma göre ise Karesi ili sancakbeyi olan Süleyman Paşa, Karesi ümerasından olan Ece Bey ve Gazi Fazıl'ı teklifleri üzerine önce keşfe göndermiş, bunlar Çimbi Hisarı civarında birini ele geçirip Süleyman Paşa'ya getirmişler; bu zat vasıtasıyla kalenin zayıf yeri tespit edilmiş ve Çimbi böylece feth olunmuştur. Burada da fetihler için yardımcı olan şahsın Enverî'de adı geçen Asan'ın kardeşi olduğu açıktır. Ardından Akçaliman alınıp buradaki gemiler yakılmış, Çimbi'deki limanda bulunan gemiler vasıtasıyla 2000 asker Anadolu'dan getirilmiş, Aya Şilonya, Odköklük (Balabancık) ve Eksamilye zaptedilmiştir. Ardından da Bolayır merkezli faaliyetler başlamış, zor durumda kalan Gelibolu tekfuru da şehri Osmanlılara teslim etmek zorunda kalmıştır.[6] Ancak bu anlatılanlar bazı genel gelişme noktaları bakımından doğru olmasına rağmen ayrıntılar ve kronoloji cihetinden sıkıntılıdır.

Süleyman Paşa'nın Gelibolu Yarımadası'na geçişi ve burada tutunmasıyla ilgili kesin bilgiler, bizzat olayların içinde bulunan Bizans imparatoru tarihçi Kantakuzenos tarafından kaleme alınan kronikte yer alır. Buna göre Kantakuzenos ikinci iç savaş döneminde (1341-1347) yaptığı mücadeleler sırasında Türk beyleriyle ittifaklar kurarak onlardan askerî destek almıştı. En yakın müttefiki Aydın Beyi Gazi Umur Bey idi. Ayrıca Bursa bölgesinde hakimiyetini genişleten Karesi iline kadar sokulan Orhan Bey ile de irtibat kurdu (1345). Nitekim 1346'da kızı Theodora'yı onunla evlendirdi ve ittifakını daha da kuvvetlendirdi. Sırp Çarı Stefan Duşan'ın Serez ve Selanik'i hedeflemesi üzerine ona karşı koya-

5 İnalcık, *DİA*, XXXIII, 379

6 Aşıkpaşazade, s. 122-126; Neşri, I, 171-187.

bilmek için damadından askerî yardım istedi. Orhan Bey de oğlu Süleyman idaresinde 10.000 kişilik atlı birliği yolladı (749/1348). Süleyman, karşı yakaya geçtiyse de Kavala'dan (Christoupolis) ileri gitmedi, Teselya bölgesini yağmaladı ve geri döndü. İşte bu hadise Süleyman'ın Osmanlı kuvvetleriyle Rumeli harekatına başlamasının ilk adımını teşkil edecektir. Aslında Osmanlı birlikleri daha önce de Trakya'ya geçmişlerdi, ama bu defaki geçiş, Süleyman Paşa'nın liderliğinde 1348-1354 arasında kalıcı sonuçlar verecekti.

Süleyman Paşa'nın Rumeli yakasına ikinci geçişi yine Kantakuzenos'un isteğiyle oldu. Bu sırada Kantakuzenos, Selanik meselesiyle meşguldü ve burayı yeniden kontrolü altına alabilmek için Orhan Bey'den yine yardım talebinde bulundu. Bu defa Süleyman Paşa, büyük bir kuvvetle (20.000 atlı?) karşı yakaya geçtiyse de bunlar Anadolu'da baş gösteren mesele dolayısıyla Orhan Bey tarafından geri çağrıldı (751/1350). Kantakuzenos bu durum karşısında çok zorlandı, ama Struma Irmağı ağzındaki 22 gemilik bir Türk korsan filosunun yardımıyla Selanik'e girebildi. Süleyman Paşa'nın geri dönme sebebi hakkında bilgi yoktur, ancak bunun muhtemelen Orhan Bey'in Orta Anadolu beylikleriyle olan münasebetlerindeki gerginlikten kaynaklanma ihtimali yüksektir. Süleyman Paşa'nın 753'deki (1352) üçüncü geçişi, diğerlerinden daha farklı oldu. Kantakuzenos'un rakibi V. İoannes, Bulgar ve Sırplardan da destek alarak Kantakuzenos'un oğlu Mathiaos'a ait topraklara girip Edirne'yi kuşattı. 10.000-12.000 atlıyla yardıma gelen Süleyman Paşa, Edirne'nin kurtarılmasında rol oynadığı gibi Sırp-Bulgar birliklerini 1352 kışında Meriç Irmağı kıyısında Empithion'da büyük bir bozguna uğrattı. Bu olay farklı şekillerde Osmanlı kaynaklarında da yankı bulmuştur. Hatta bu vesileyle Edirne'nin Süleyman Paşa tarafından fethedildiği bile belirtilmiştir. Muhtemelen bu savaş Osmanlı kaynaklarında yanlış bir tarihe ötelenerek Sırp Sındığı adıyla anılmıştır. Süleyman Paşa bu vesileyle Edirne'ye gelip Kantakuzenos ile görüşmüştür. Bir bakıma Edirne'ye ilk ayak basan Osmanlı beyi de o olmuştur.

Bu sefer sırasında Süleyman Paşa'nın birlikleri Gelibolu Yarımadası'ndaki birçok yeri ele geçirmişlerdi. Bunlardan biri de Tzympe (Çinbi, Çimbi) hisarıydı ve burası bir Osmanlı askerî üssü haline gelmişti. Savaş sona erince Süleyman Paşa geçici olarak kendilerine tahsis edilen Tzympe'den çıkmadı. Burayı bir fetih hakkı gibi görüyordu. Kantakuzenos kalenin boşaltması için 10.000 altın tazminat ödemeyi teklif etti, konuyu damadı Orhan Bey'e götürdü, ancak Osmanlılar işi yavaştan alarak pazarlığı uzattılar. Tam bu sırada 2 Mart 1354'de Gelibolu kıyılarını yıkan büyük bir deprem vuku buldu. Pek çok kale yıkıldı, halk şehirleri terk etti. Süleyman Paşa haberi Biga dolayında iken aldı ve hemen Gelibolu yakasına geçti, şehre hakim oldu, ayrıca Anadolu'dan Karesi ilinden bir çok gönüllüyü aileleriyle birlikte getirtti, bu harap olmuş şehirlere yerleştirdi, Gelibolu'yu da yeniden tamir ettirdi. Osmanlı kaynakları bu göç olayı konusunda doğru bilgiler verirler. Onlara göre burada sistemli bir yerleşme siyaseti uygulanmış, bölgedeki kale halkının bir bölümü Karesi iline sürülürken, Karesi ilinden konar göçer Türkmenler Gelibolu'ya iskan edilmiştir.

İmparator Kantakuzenos bu durumdan çok rahatsız oldu, hatta Orhan Bey ile bir buluşma planladı, fakat Orhan Bey hastalığını ileri sürerek buluşmaya gelmeyince büyük bir ümitsizliğe kapıldı. Daha önceki tazminatı dört katına çıkararak yaptığı 40.000 altın teklifine de kulak asılmadı. Süleyman Paşa bundan sonra Bolayır merkezli olarak gazâ faaliyetlerini Trakya'nın Marmara sahillerine ve Meriç vadisine doğru yaydı. Malkara, Keşan ve Tekirdağ'a yönelik akın faaliyetleri başladı. Bu arada 1354'te Anadolu'daydı ve Ankara'yı ele geçirmişti. Bu sırada Ankara ahilerin kontrolü altına girmiş, onlara karşı Karamanlıların desteğini alan Eretnaoğlu Mehmed harekete geçince, gelen yardım talepleri üzerine Orhan Bey en güvendiği oğlu Süleyman Paşa'yı Bursa'ya çağırarak yanına verdiği birliklerle Ankara üzerine yollamıştı. Süleyman Paşa'nın bu askeri harekatı hakkında ayrıntılı bilgiler yoktur. Kesin olarak bilinen husus Ankara'nın Osmanlı denetimi altına alınmış olduğudur.

Muhtemelen Süleyman Paşa burada fazla kalmayarak yeniden Rumeli kesimine yöneldi. Bu sırada Tekirdağ, İpsala Vize'yi fethettiği belirtilirse de bunun bu bölgelere karşı giriştiği sert akınlar dolayısıyla oluşan bir kanaatte dayandığı söylenebilir. Onun 1356'da taht iddiacısı olarak harekete geçen ve İstanbul'a yürüyen Kantakuzenos'un oğlu Mathiaos'a yardım eden Osmanlı birlikleri içinde yer alıp almadığı konusunda da kesin bir bilgi yoktur. Ancak küçük kardeşi Halil'in esareti sebebiyle ortaya çıkan kriz sırasında (1357), Gelibolu'yu boşaltma tekliflerine şiddetle direndiği kolaylıkla tahmin edilebilir. 1358'de Orhan Bey bu mesele dolayısıyla V. İoannes ile anlaşma yaptığında ise artık hayatta bulunmuyordu.

Süleyman Paşa'nın vefatı, Osmanlı kaynaklarında Bolayır ile Seydigazi arasında avlanırken, atının ayağının bir çukura takılıp tökezlenmesine bağlanır. Bazı kaynaklar onun elindeki doğanını havalanan bir kaza saldığı sırada, bazıları ise bir geyik veya canavar (domuz) avı peşinde koşarken yere kapaklanan atının altında kalıp vefat ettiğini belirtirler. Bu olayın Anadolu'da Biga dolayında olduğunu yazanlar da vardır. Fakat bu Bolayır-Gelibolu arasındaki Biga adlı bir yerle olan karıştırmadan kaynaklanır. Ayrıca bazı araştırmacılar bu hadisenin Bizanslılar ile yapılan bir savaş sırasında meydana geldiği ihtimalini ileri sürerler.[7] Bazı batılı kaynaklarda ise onun bir suikaste kurban gittiğine dair zayıf bir rivayet de vardır. Ölüm tarihi ise 758 (1357), 759 (1358) ve 760 (1359) olarak verilir. Aralık 1358'de Gelibolu'dan geçen gemilere anlaşma uyarınca müdahale etmemesine dair babasının bir uyarı mektubundan ve ayrıca Şaban 761 (Haziran 1360) tarihli babası tarafından onun adına düzenlenen bir vakfiyeden hareketle vefat tarihinin 1359 olması düşünülebilirse de genel olarak 1357 sonbaharında vefat etmiş olduğu bilgisi kabul görmüştür. Vefatını haber alan Orhan Bey'in çok üzüldüğü, hemen Bolayır'a gelerek oğlunu burada defnettirdiği belirtilir.[8]

7 I. Beldecianu-Steinherr, "Le destin des fils d'Orhan", *Archivum Ottomanicum*, XXIII (2005-2006), s. 114-115.

8 I. Beldecianu-Steinherr, buna ihtimal vermez ve sembolik bir anlam yükleme gayretine bağlar (*Archivum Ottomanicum*, XXIII, s. 115).

Bizans kaynaklarında babasının vârisi, devletin fiilî olarak bütün işlerinden mesul idarecisi olarak görülen Süleyman Paşa'nın babasının yaşlılığı sebebiyle iktidarın sahibi olduğu ve daima batıya yöneldiği bildirilir. Osmanlı kaynaklarında şecaat ve sehavet sahibi, gazâ lideri vasfıyla övülür. Onun vefatı sırasında Rumeli kesiminde Osmanlı hudutları batıda Keşan ile İpsala arasında Yayladağı'ndan Malkara ile Hayrabolu'yu ayıran dağlık bölgeden geçiyor, Marmara sahillerindeki Tekirdağ kasabası güneyinde Bakacık Tepesi ve Hora'ya uzanıyordu. Ferecik de onun tarafından ölümüne yakın bir tarihte ele geçirilmiş, Osmanlı akınları Dimetoka'ya ulaşmıştı. Bazı Osmanlı kaynaklarında sınır boylarındaki Rumeli gazilerince Gazi Umur Bey ile birlikte büyük bir askerî ve manevi önder olarak kabul edildiği hatırasının menkıbelerle yaşatıldığı belirtilir. Oruç Bey'e göre, "Gaziler nezdinde Süleyman ve Umur velâyet sâhibidir".[9] Hatta Enverî ve Oruç Bey, bir anakronizm yaparak Süleyman Paşa ile Umur Bey'in Bolayır'da buluştuklarını, Umur Bey'in ona artık bir daha Anadolu'ya gitmeyip burada kalmasını tenbihlediğini bile yazarlar. Anonim Osmanlı Tarihi'nde anlatılan bir rivayete göre, Süleyman Paşa ölümü halinde Bolayır'a gömülmeyi vasiyet etmiş, bu sayede gazilerin burada tutunacağını düşünmüştü.[10]

Süleyman Paşa'nın adı bilinen oğullarından Melik Nasır denizde boğularak ölmüş, İsmail ile İshak ise babalarının vefatından sonra uç kesiminde akın faaliyetlerini sürdürmüştür. İki kızından biri Candaroğlu II. Süleyman Bey ile evli Sultan Hatun (Sinop'taki mezar kitabesi: Ramazan 797/Haziran 1395) diğeri ise Akşehir'de vefat eden Efendizade Hatun'dur (Zilkade 799/ Temmuz 1397).

Süleyman Paşa'ya ait zengin vakıfların mevcudiyeti de tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Özellikle Bursa, İznik ve Gelibolu'daki hayratı mevcuttur. İznik'te bir mescit ve medrese, Bursa'da bir mescit, Bolayır'da da bir cami ve imaret yaptırmış, bunlara zengin vakıflar tahsis etmiştir. Ayrıca Gelibolu'da ve Bolayır'da

9 *Tarih*, s. 21

10 F. Giese neşri, s. 20.

bir saray yaptırttığına dair kayıtlar da vardır. Fethinden sonra Ferecik'de de bir büyük manastırı camiye çevirmiştir. Süleyman Paşa ve Rumeli'ye geçiş olayı II. Meşrutiyet sonrası tıpkı İstanbul'un fethinin kutlanması gibi, yeniden keşfedilen millî değerler kapsamında düşünülerek resmî törenlerle anılmaya başlanmıştır. Bu durum dönemin gazetelerinde de yer bulmuştur.[11]

Osmanlı kaynaklarında efsanevî bir şöhret kazanmış olan Süleyman Paşa'nın şahsiyeti etrafında ortaya çıkan mitler, XV. ve XVI. asırlarda artık Rumeli kesiminde iyici tutunmuş olan Osmanlılar için eski hatıraların bir kahraman etrafında nasıl tebarüz ettirilmiş olduğunun ilginç bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir. Fakat bunların tarihî bir gerçek gibi algılanıp aktarılması, tarihçilerin kaçınacağı ilk şey olmalıdır. Üstelik Süleyman Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri hakkında ulaşılan kroniklerdeki bilgilerin bile ciddi problemler barındırdığı unutulmamalıdır.

Başvurulan Kaynaklar:

Ionnis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* içinde, ed. L.Schopen XX./ vol. III (Bonn 1832) s. 32, 111, 248, 276-278, 288-89, 320-323; Nicephori Gregorae Byzantina Historia: *a.e* içinde, ed. I. Bekker, III (Bonn 1855), s.171, 203, 224; "Ahmedi's History of the Ottoman Dynasty", ed. K. Sılay, *Journal of Turkish Studies*, XVI (1992), s. 148-149; *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enveri, Osmanlı Tarihi Kısmı*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 23-27; *Anonim Tevarih-i Âl-i Osman*, F. Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 17-21. Âşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 122-126; Neşri, *Kitâb-ı Cuhannüma* (Unat-Köymen), I, 171-187; *Oruç Bey Tarihi, Osmanlı Tarihi 1288-1502*, haz. N. Öztürk İstanbul 2007, s. 16-22; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, 188, 193-198; D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, trc. B.Umar, İstanbul 1999, s. 217, 234, 244, 255, 258-259; İ. H. Uzun-

11 Bak. E. Konukçu, "Aynı Makale", s. 148-149.

çarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten*, V/9 (1941), s. 281-283; a.mlf, "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa için Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı", *Belleten*, XXVII/107 (1963), s. 437; H. İnalcık, "Edirne'nin Fethi", *Edirne*, Ankara 1965, s. 138, 140-143; N. Oikonomides, "From Soldiers of Fortune to Gazi Warriors: The Tyzmpe Affair", *Studies in Otoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, ed. C. Heywood-C. Imber, İstanbul 1994, s. 239-247; I. Beldecianu-Steinherr, "Le destin des fils d'Orhan", *Archivum Ottomanicum*, XXIII (2005-2006), s. 105-130; N. Öztürk, "Ferecik'in Süleyman Paşa Tarafından Fethine Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV (1989), s. 135-145; E. Konukçu, *Kocaeli'nin İlk Osmanlı Yöneticisi Süleyman Paşa*, Kocaeli 2009 ; a.mlf, "Orhan Gazi'nin Şehit oğlu Süleyman Paşa", *Orhan Gazi ve Dönemi*, ed. İ. Selimoğlu, Bursa 2011, s. 123-157; H. İnalcık, "Orhan", DİA, XXXIII, 378-381; Ş. Tekindağ, "Süleyman Paşa", İA, XI, 190-194; C. Imber, "Suleyman Pahsa", *EI²* (İng), IX, 843-844; F. M. Emecen, "Süleyman Paşa", *DİA*, XXXVIII, 94-96

OSMANLILAR VE TÜRKMEN BEYLİKLERİ (1350-1450)

XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasî ve sosyal şartlarının bir sonucu olarak kurulan Osmanlı Devleti, XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'daki beyliklerin büyük kısmını kendi idaresi altında birleştirmeyi başararak büyük bir ilerleme sağlamıştır. Bilindiği gibi zayıflayan ve vesayet altına giren Selçuklu merkezî idaresinin kontrolünden iyice çıkmış olan ve devrin kaynaklarında "uç" olarak adlandırılan Batı Anadolu bölgesinde bulunan Türkmen beyliklerini ortaya çıkaran tarihî şartlar Osmanlıların da kurulup gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişme daha sonra giderek Anadolu'yu da içine alacak bir mahiyet kazanmıştır. Dolayısıyla konu bu açıdan ele alınınca Osmanlı beyliğinin Anadolu'ya doğru uzanan hakimiyetinin çerçevesini çizme gereği ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz Osmanlıların Anadolu'ya doğru genişlemesinin siyasî, sosyal ve iktisadî şartlarını bütünüyle kapsamayı hedefleyen bir çalışma için kaynak problemi daima bağlayıcı olmaktadır. Genellikle XV. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı tarihinin önemli sayılabilecek ölçüde bir çağdaş kaynak eksikliği söz konusudur. Mevcut kroniklerin önemli bir kısmının XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığı düşünülürse, bu eksikliğin mahiyeti kolayca anlaşılır. Burada dikkati çeken bir başka husus daha vardır. O da ele alınan konuya Osmanlı tarihi kaynakları açısından bakıştır. Halbuki Anadolu'da diğer beylikler ve devletlerin Osmanlı yayılışı karşısındaki tavırları ancak kendi yerli kaynaklarının delaletine muhtaçtır. Sağlıklı bir değerlendirme için ve özellikle de Anadolu bahis konusu olduğunda bu ikinci tür kaynaklara özel bir önem verilmelidir. XIII-XV. yüzyıla ait olup beyliklerin tarihini konu alan standart çağdaş kaynaklar ise

oldukça azdır.[1] Günümüze kadar ulaşabilenlerin bazılarında ise karışık bilgiler mevcuttur. Bununla birlikte her iki kaynak grubu, Anadolu dışındaki kaynaklarla birlikte yine de önemli bilgi kırıntıları sağlayabilecek hiç olmazsa en azından bir takım suallerin ortaya atılmasına yol açacak niteliktedir:

Şu halde uç bölgesi nasıl tarif edilebilir ve burası ne şekilde Anadolu kavramı ile bütünleşmiştir? Bu bölgede ve iç kesimlerde beyliklerin panaroması nasıldır? Osmanlılar 1350'den 1450 devresine kadar onlarla nasıl bir münasebet kurmuştu ve nasıl bir "fetih" siyaseti izlemişti? Bu bağlamda geniş uç bölgesi taban itibariyle ne gibi özelliklere sahipti? Bu özellikler Osmanlıların Anadolu'ya yayılmasında ne şekilde etkili olmuştu? Hakimiyet yakın komşu beyliklerden Orta ve Doğu Anadolu'daki beyliklere nasıl uzanmıştı? Bu yayılmanın sınırları ne idi? İlhâk sonrası beyliklerin Osmanlılarla bütünleşmesi sırasında hangi temel elemanlar onları etkilemişti? Bölgesel farklılıklar acaba bu etkilemede rol oynamış mıydı? Hangi üst ve alt gruplar Osmanlı idaresini etkilemişti? İlk Osmanlı idarî yapısında bunun ne gibi tesirleri görülmüştü? Bey aristokrasisi nasıl Osmanlı sistemine adapte edilmişti? Bunda hangi uygulamalar esas alınmıştı? Üstten gelen tepkiler nasıl dengelenmişti? Alttan gelen tepkilerde ve bütünleşmede manevi ve dinî yapının etkisi var mıydı? Gazâ ideolojisi Osmanlılar ve beyliklerce nasıl anlaşılmaktaydı? Acaba böyle bir ideoloji özellikle denize yönelik faaliyetler bakımından Batı Anadolu Türkmen beyliklerinden mi Osmanlılara intikal etmişti?

Tabanda yer alan askeri zümreler nasıl Osmanlı sistemi ile entegre edilmişti? Nihayet 1450'ye kadar bütün bu gelişmeler Anadolu'ya doğru yayılan Osmanlı Devleti'nin gücüne neler ilâve etmişti ve

1 Bu kaynaklardan başlıcaları: Esterâbâdî'nin *Bezm ü Rezm*'i (Türkçe trc. M, Öztürk, Ankara 1990); Şikârî'nin *Karamanoğulları Tarihi* (nşr. M. Koman, Konya 1940) ve Enverî'nin *Düsturnâme*'si (nşr. M. Halil, İstanbul 1928: I. Melikoff-Sayar, *Le destan d'Umur Pacha*, Paris 1954) ile nisbeten Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-Veledü'ş-şefik*'i (Süleymaniye-Fatih nr. 4519) ve Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr*'ıdır (nşr. O. Turan, Ankara 1944). Ayrıca bk. F. Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (1943), 459-522.

bu durum Anadolu dışı devletlerle münasebetler açısından problemlere yol açmış mıydı? Genişlemenin boyutları ne idi?

Bütün bu suallerin cevapları kaynaklardan intikal eden rutin bilgilerimize yeni ve farklı bir katkı sağlayacaktır. Ancak bunların çoğunun cevabı aranırken yukarıda belirtilen kaynak problemini daima engelleyici ve cevapları teorik yaklaşımlara kurban edici bir mahiyet kazandıracağı da belirtilmelidir. Bunların hepsine tatminkâr cevaplar verilemese bile sorularla teşekkül eden ve çerçevesi çizilen konu üç ana bölüm halinde incelenmeye çalışılacaktır.

I

Bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlıların ilk kurulduğu mevki, Bizans hududunda diğer komşu beylikleri ile çevrili idi.[2] Uç veya Ucat olarak adlandırılan Batı Anadolu bölgesinde kurulmuş olan ve birbiriyle çoğu defa müttefik olarak hareket edebilen Türkmen beylikleri, siyasî açıdan farklı bir özellik göstermekteyseler de taban itibariyle aynı inanış ve değerler manzumesinin hakim olduğu bir dünyayı oluşturuyorlardı. Meselenin bu şekilde ele alınması, bilhassa Batı Anadolu bölgesinde Osmanlılaşma sürecinin temel olgusunu teşkil eder. Buradaki "Osmanlılaşma", siyasî bakımdan olduğu kadar sosyal ve iktisadî açıdan da değerlendirilmelidir. Dolayısıyla öncelikle söz konusu beyliklerin Batı Anadolu'dan itibaren Orta ve Doğu Anadolu'ya doğru yayılma gösteren Osmanlılar karşısındaki durumları ve Osmanlı hakimiyet anlayışının niteliği önem kazanmaktadır. Burada unutulmaması gereken bir diğer önemli konu ise Osmanlılaşmaya karşı her iki tarafın katkılarıdır. Özellikle bu katkı beyliklerden Osmanlılara intikal eden müesseselerle kendisini göstermektedir. Bu çift taraflı etki yukarıda sorulan suallerin aranmaya çalışılan cevaplarını teşkil ettiği gibi "Osmanlılaşma" kavramının ortaya çıkış, bir sentez niteliğini kazanış ve yayılışını da oluşturmuştur.

2 H. İnalcık, "The Question of the Emergence of the Ottoman State", *IJTS*, II/2 (1982), 71-79; E. Zachariadou, "Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu", *Byzantine and Modern Greek Studies*, III (1977), 57-70.

Kastamonu bölgesinden başlamak üzere Antalya hattına kadar uzanan Batı Anadolu, Moğolların baskısı ile Orta ve Doğu Anadolu'daki yaylak mahallerini kaybeden Türkmen boylarının göçlerine sahne olmuştu.[3] Zamanla söz konusu bölgede müstakil veya yarı müstakil hale gelecek birer devlet şeklinde teşkilatlanan beylikler arasında özellikle eski Selçuklu payitahtını ele geçirmiş olan Karamanoğulları üstün bir mevki kazandılar. Selçuklu vârisi olma iddiaları ve siyasetleri ile diğer Türkmen beylikleri üzerinde hak iddiasında bulunmayı daimî olarak sürdürdüler. Bizans hududuna daha yakın bölgelerdeki Türkmen beylikleri arasında ise Kütahya merkezli kurulmuş olan Germiyanoğulları ile Kastamonu, Sinop havâlisindeki Candaroğulları ilk dönemlerde güçlü beylikler olarak sivrilmişlerdi. Karasi, Aydın, Saruhan, Menteşe beylikleri önceleri denize açık klasik, formel "gazâ" ideolojisinin mahiyet değiştirip idealize edildiği bir itici gücün yönlendirdiği beylikler durumundaydı. Osmanlılar ise ilk önceleri denize kapalı bir coğrafî mevkide kara beyliği olarak yükselmeyi hedeflemişti. Öte yandan bu beylikleri içine alan Batı Anadolu'nun dış cephesinde Karamanoğulları, Eretna, Kadı Burhaneddin, Eşrefoğulları, Ladik beyleri (İnançoğulları), güneyde Hamidoğulları, Tekeoğulları, Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları, kuzeyde Trabzon Rum İmparatorluğu'na doğru Çepni beyleri (Taceddinoğulları, Hacı Emir oğulları gibi) teşkilatlanmış bulunuyordu.[4]

1300'lü yıllardaki bu beylikler dünyasında Anadolu'nun önemli bir bölümü İlhanlı valilerinin doğrudan tasarrufundaydı. Hatta beylikler 1350'li yılların başına kadar İlhanlı etkisini büyük ölçüde hissetmişlerdi. Fakat bundan önce özellikle Timurtaş'ın Anadolu

3 XIII. yüzyılda uç bölgesine yığılan Türkmenlerle ilgili bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 505; a. mlf, "Anatolia in the period of the Seljuks and the Beyliks", *Cambridge History of Islam*, I/A (1970), 231-262; Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamizatian from the Eleventh through the Fifteenth century*, London 1971, s. 258-285.

4 Genel olarak bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969.

valiliği ve isyanı sonunda Mısır'a kaçıp orada katli olayları İlhanlı nüfuzunu oldukça sarsmıştı. Bu olayların meydana geldiği 1320'li yılların bitiminden sonra özellikle Anadolu'nun batı kısmındaki diğer beylikler gibi Osmanlıların da yükselişine şahit olunması ilginç bir gelişme olarak mütalaa edilebilir.

Osmanlı beyliğinin ilk yıllarında Kastamonu beyleri ile bağları dışında kaynaklardan ulaşan bilgilere göre, ilk münasebetleri Karasi beyliği ile olmuştu. Karasioğulları ile Osmanlı beyliği Bizans hududunda aynı hedefe yönelik iki rakib güç olarak ortaya çıkmışlardı.[5] Fakat muhtemelen güçlü Kastamonu emirliğine dayandığı anlaşılan Osmanlı beyliği bu rekabette ağır basarak diğerini zayıflatmış olmalıdır. İlk karşılıklı tesirin de Karasi ile Osmanlılar arasında meydana geldiği anlaşılmaktadır. Osmanlıların Bizans ile olan ilişkileri çerçevesinde daha ağır basması ve hedefini Rumeli'ye yöneltmesi, o sıralarda iç karışıklıklarla sarsılan ve Balıkesir ve Bergama kolu olarak ikiye bölünmüş olan Karasi beyliğinin huzursuz askeri gruplarını olduğu kadar alt tabanı da kendisine çekmiştir. Osmanlı nüfuzunun Karasi'den Germiyan, Hamid, Saruhan, Menteşe istikametinde giderek yayılmasında, Batı Anadolu bölgesinin yani bu geniş uç dünyasının temel yapı benzerliklerinin önemli etkisi olduğu söylenebilir. 1350'li yıllardan itibaren bir taraftan Bursa-İznik merkezli olmak üzere güneye Batı Anadolu cihetine, diğer taraftan Kastamonu bölgesine ve Bolu istikametinde Ankara'ya, Amasya-Sivas hattına ve Karaman sınırlarına doğru üç ana koldan nüfuz ve hakimiyet tesisinin giderek kuvvetlendiği dikkati çekmektedir.

Osmanlı beyliğinin Karasi üzerindeki hakimiyet tesisinden sonra Rumeli'ye geçişi ve gücünü bu yöne aktarması Anadolu'daki fiili yayılma ve nüfuz tesisini hem yavaşlatan ve hem de kuvvetlendirip destekleyen bir etki yaptı. Paradoks gibi gözüken bu durum aslında Rumeli'den elde edilenin Anadolu'ya aktarılması, bir yan-

5 E. Zachariadou, "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, s. 225-236.

dan Rumeli'de yayılmada Anadolu'nun insan gücü kaynaklarını kullanma şeklinde kendisini gösterir. Bu çift taraflı etkinin mahiyetini, Rumeli faktörünü nazarı itibara almaksızın anlamak pek mümkün görünmemektedir. Nitekim Rumeli'ye geçiş buranın uç bölgesinin 1360'lı yıllardan itibaren giderek ilerlemesi, uç beylerinin kazandıkları ihtişam ve zenginlik, muhtemelen artık durgunluk dönemine girmiş olan Batı Anadolu beyliklerinin tabanlarının ve askeri zümrelerinin Osmanlı tarafına geçişlerinde etkili olmuştur. Aynı zamanda bu vaziyet onların şöhretlerinin ve gazi imajlarının her tarafta yayılmasına da yol açmıştı. Vaktiyle Aydınoğlu Umur Bey'in efsanevî şöhretini şimdi Osmanlı beyleri takınmıştı. Geniş kitleler Bizans topraklarında bazen yumuşak bazen sert bir siyaset çerçevesinde ilerleyen ve onun Trakya'daki sınırlarının ötesine geçen Osmanlılara katılmayı arzulamaktaydı. Daha ilk yıllarda Şükrullah'ın eserinde belirttiği gibi civar illerin birçok savaşçısı Osmanlılara katılmıştı.[6] Dolayısıyla denilebilir ki, ilk bütünleşme emareleri bu yolla ortaya çıkmıştır.

Rumeli'ye geçişte gittikçe güçlendiği anlaşılan Osmanlılar Karesi'den sonra diğer Batı Anadolu beyliklerini doğrudan zapt değil vasallik bağı çerçevesinde kendilerine bağlamayı tercih ettiler. Herhalde burada Rumeli'de ilerleyen fetihlerin önemli rolü vardı. Vasallik statüsünün gerçekleşmesi hiç şüphesiz Anadolu'nun batısındaki geniş Türkmen dünyasının zahiren de olsa birleşmesini sağlamıştı. Ancak bu daha ziyade I. Murad devrinde gerçekleşti. Ondan önce Orhan Bey zamanının başlarında durum biraz daha farklıydı. 1330'lu yıllarda Osmanlıların ilgi çekmeye başladığı ve devrin kaynaklarında yer edindiği anlaşılmaktadır. Bu husus İbn Battuta ve Ömerî'nin sözlü kaynaklarının beyanlarında da kendisini gösterir. Bursa hakimi olarak tanıttığı Orhan'ı Türkmen beylerinin ulusu olarak adlandıran İbn Battuta onun sürekli hareket halinde olduğunu ve çok kuvvetli askerî organizasyonu

6 Bu bilginin bir propaganda gayesi taşıma ihtimali varsa da, yine de belirli bir vakıayı ortaya koyar: *Behçetü't-Tevârih* (trc. Atsız, Osmanlı Tarihleri içinde), İstanbul 1949, s. 53.

bulunduğunu belirtirken[7] Ömerî'nin kaynaklarından Sivrihisarlı Haydar, onun Bizans imparatoru ile sürekli savaş halinde olduğunu, denizi geçip Rum memleketlerini istila ettiğini yazar.[8] Haydar'ın Sivrihisarlı oluşu, coğrafî olarak Osmanlı beyliği ile yakınlığını hatıra getirmekte ve onun ifadelerini daha da anlamlı kılmaktadır. Haydar, Germiyan beyini, Kastamonu beyini, Karaman beyini de önemle zikreder; Germiyan beyini diğerlerinin saydığını belirtir. Öte yandan Karamanlılar'a çok yer veren Haydar, onların güçlü olduklarından, Ermeni ve "Tekfur" ülkeleri ile savaştıklarından söz eder. Anlaşıldığına göre, burada kâfire karşı savaşma şöhreti, Osmanlılar ile Karamanlılar'a hasredilmiştir. Ceneveli Balaban ise, dağ kısımlarına hakim Türkmen beyliklerinin Germiyan'a saygı beslediklerini söylerken, Orhan'ın komşularıyla sulh içinde yaşadığını, askerlerinin ise görünüşleri kadar "zengin" olmadıklarını; halkının fena kişiler olduklarını belirtir. Bu sonuncu ifadeler, açık olarak diğer beyliklerin menfi propagandalarının bir sonucudur. Zira Orhan döneminde Anadolu'nun Batı ve Orta kesimlerinde şöhretlerinin yayılması sebebiyle "karşı propaganda" hareketinin yaygın bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunun biraz daha geç dönemlerdeki tezahürlerini Osmanlı dışı kaynaklarda, mesela *Bezm ü Rezm*'de görmek mümkündür.

Anadolu'da Germiyan, Kastamonu, Aydın ve bunun dışında Karaman beylikleri güçlü bir konumda iken İlhanlı baskısını daima hissetmişlerdi. Yukarıda adı geçen kaynaklardan da anlaşıldığına göre, Anadolu'yu İlhanlı hakimiyetindeki yerler ve bunun dışındaki İlhanlı vesayetini az veya çok hisseden Türkmen beyliklerinin hakim oldukları topraklar şeklinde ayırma eğilimi mevcuttur. Bu gerçi gerçek durumu pek yansıtmıyordu. İlhanlı baskısını en fazla hisseden Karaman, Eşrefoğulları, İnançoğulları, Eretnalılar, Hamidoğulları ve Çepni beyleri idi. Bunun dışındakilerin biraz daha serbestçe hareket edebildikleri söylenebilir. Bu dönemlerde

7 *Seyahatname*, (trc. M. Şerif), İstanbul 1330, I, 340-345.

8 *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr* (tıpkıbasım, ed. F. Sezgin), 1988, III, 156-157, 174-175.

dış cephede Karaman'ın yükselişine,[9] Batı Anadolu' da Germiyan'ın yükselişi,[10] iki bölge arasında belirli bir denge unsuru ortaya koymuştu.

Bir taraftan Bizans ile mücadele eden Osmanlılar, diğer taraftan Germiyan'ın nüfuz ve baskılarına karşı halkı koruma iddiasıyla ortaya çıktılar. Bu her şeyden önce etkili bir propaganda ile gerçekleştirilmeye çalışıldı. Yukarıda da belirtildiği gibi Karesi beyliğini ilhâk önemli bir adım olmuştu. Karesi ilinin ele geçirilmesi, Karasi beyinin ölümü ile beyliğinin ikiye parçalanması ve hanedan mensuplarının birbirleriyle rekabet ve mücadele içine girmeleri sonucu taraflardan birine destek verilmesiyle gerçekleşti. Kaynaklarda Bergama Beyi Yahşi ile Balıkesir Beyi Demirhan'ın aralarındaki mücadelede Osmanlıların destek verdiği tarafın güçlü çıktığı, ancak daha sonra buranın da himaye altına girdiği, topraklarının idaresinin kendilerine bırakıldığı, ileri gelen askerî zümre ve idarecilerin Osmanlı hizmetine girdiği ileri sürülmektedir. Bu bakış açısı doğrudan Osmanlı kaynaklarından ortaya çıkmış ve onların izâhlarıyla şekillenmiştir.[11]

Özellikle I. Murad devrinde beylikler üzerinde sistemli bir vasallik bağı kurma siyaseti izlenmeye başlandı. Fakat bu hareket yumuşak bir şekilde tezahür etmekteydi. Germiyanoğulları'na ait toprakların bir kısmı akrabalık bağı ile, Hamidoğulları toprakları ise satın alınmak suretiyle ele geçirildi. Bilhassa bu sonuncu keyfiyet, Türk devlet geleneğine ters düşen bir durumdu. Ancak toprak satın alma konusu, aynı zamanda Osmanlıların zenginliğini de gözler önüne sermiş ve dolayısıyla beylikler tabanında iyi bir propaganda vesilesi olmuştu. Öte yandan Yıldırım Bayezid'in düğününde bir Osmanlı uç beyinin zengin hediyeleri göz kamaştırmış ve yine komşu beyliklerin ilgisini ve dikkatini çekmişti. Komşu Türkmen beyliklerinin askerî zümreleri ve alt tabanının bu zenginlikten

9 Karamanlılar için bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 316-330.

10 M. Ç. Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi 1300-1429*, Ankara 1974.

11 Âşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 120-122; Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma* (Taeschner), I, 46-47.

etkilenmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Geniş beylikler dünyasında çok çabuk yayılan haberler, herhalde bire bin katılarak abartılmış ve bu zenginliğe ortak olma hevesini de beraberinde getirmiş olmalıdır. Toprak satın alacak derecede bir zenginlik Osmanlı iktisadî gücünü teyid edici bir faktör olmuştur.[12] Şüphesiz zenginlik kaynağı Rumeli'den aktarılmakta idi.

Vasallik bağının hızlandığı I. Murad devrinde Osmanlılarla diğer beyliklerin alt ve üst yapı benzerlikleri veya farklılıklarının çerçevesini ortaya koymak gereklidir. Kaynakların sessiz kaldığı bu konularda etraflı bilgilere ulaşılmamakta ise de genel olarak seyyahların ifadeleri, uç dünyasında alt ve üst yapıdaki benzerlikleri işaret etmekte bunun dış cephesinde ise birtakım farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. İleride daha detaylı ele alınacak bu konu, yakın çevreden itibaren bütünleşmenin temininde rol oynamış olmalıdır. İlk planda I. Murad'ın vasallik sistemi bu bütünleşmenin oldukça yumuşak ve bir "konfederasyon" şeklinde uygulanışıdır. Bunu temin eden iki önemli olaya yeri gelmişken değinmek gerekir: Bunlardan biri 1367'deki başarısız Gorigos seferidir. Beylikler üzerinde bir nevi liderlik siyaseti izleyen ve onları Selçukluların varisi iddiasıyla kendi himayesinde gören Karamanlılar, Memlüklerin de büyük desteği ve Türkmen beylikleri üzerindeki manevi nüfuzunun tesiriyle, Kıbrıs Frank krallığının ele geçirdiği Gorigos üzerine sefere çıkmışlardı.[13] Anadolu beylerinin çoğunun askerî kuvvetlerinin de katıldığı bu sefer başarısızlıkla sonuçlanınca, Karamanlıların beylikler nezdindeki nüfuzları sarsılmış ve I. Murad, giderek ön plana çıkmaya başlamıştı. Aslında bu sefer Karamanlılar için önemli bir fırsat idi ve belki de ilk defa beylikler dünyasında büyük bir birleşme meydana gelmişti. Fakat başarı-

12 Âşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 129-130; Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma* (Taeschner), I, 55-57; F. M. Emecen, "The Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Referance to Saruhan Beyliği", *The Ottoman Emirate*, s. 37.

13 Ş. Tekindağ, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", İÜEF, *Tarih Dergisi*, VI (1954),161-174; F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 321-322.

sızlık Karamanlıların izledikleri Anadolu siyasetinin sonunu teşkil etmiştir. Bu siyasetin tam manasıyla iflasında, 1387'deki Frenkyazısı Savaşı'nda Osmanlılar karşısında uğradıkları mağlubiyet de önemli rol oynamıştı.[14] Bu savaş sonrası Karamanlılar Osmanlı hakimiyetini tanımışlar, diğer Anadolu beyleri de yine Osmanlıların yüksek hakimiyeti altına girmişlerdi.[15] Osmanlılar ise ilk defa bu savaş sonucu Orta Anadolu'da önemli sayılabilecek bir ilerleme yapmışlardı. Böylece Osmanlı nüfuzu Sivas'a kadar dayanmıştı. Aslında toprak satın almak yoluyla bir taraftan Isparta yönünde, diğer taraftan Ankara'ya hakim olunarak bu cihette iki ileri kol oluşturulmuştu. Bu kolların birleşmesi ve doğuya doğru daha da kaydırılması, I. Murad devrinde başlamış ve Yıldırım Bayezid'e nasib olmuştu. Fakat 1389'daki I. Kosova Savaşı, Karamanlılar'ın vaktiyle başaramadıkları birliğin ilk görüntüsünü oluşturmuştu; bu savaşa bütün Anadolu beyleri kuvvetleri Osmanlıların yanında katılmıştı ve böylece bütünleşme yolunda fiili olarak ilk önemli adım atılmıştı.[16]

Anadolu'da birliğin temini yolunda esaslı siyasetin takipçisi hiç şüphesiz Yıldırım Bayezid olmuştu. Kosova Savaşı'ndan güçlü çıkıp Balkanlarda rakipsiz hale gelen Bayezid'in önünde İstanbul dışında ilk önemli hedefinin, birçoğu vasal durumda bulunan Anadolu'daki Türkmen beyleri oluşu şaşırtıcı değildir. Kaynaklar, Anadolu beylerinin Karamanlılarla müşterek hareket edip Osmanlılardan kopma noktasına gelmeleri dolayısıyla Yıldırım Bayezid'in süratle Batı Anadolu'ya yürüdüğünü, Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe'yi bilfiil Osmanlı toprağına kattığını yazarlar. Aslında, Yıldırım Bayezid'in bu hareketinin sebebi olarak kaynakların ileri sürdüğü iddialar, ihtiyatla karşılanmalıdır. Bayezid muhtemelen Anadolu'nun bütününde kendi hakimiyetini sağlamak ve vasallik bağının gevşek statüsünü ortadan kaldırıp doğrudan merkeze tabi

14 Bk. F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 322: Burada savaşın tarihi olarak 1386 üzerinde ısrarla durulmaktadır.

15 Neşrî, *Cihannüma* (Taeschner), I, 65; H. İnalcık, "Türkler", *İA*, XII, 293.

16 Neşrî, *Cihannüma* (Taeschner), I, 65.

bir idare tarzı kurma siyasetini izliyordu. Fakat burada dikkat edilmesi gereken esas nokta, ani bir zapt ve buna karşı oluşması muhtemel tabandan gelen büyük tepkileri dengelemeye itina gösterilmesidir. Nitekim her ne kadar buraların idaresi merkezden gönderilen idarecilere verilmişse de, yerli hanedanlara eski topraklarında bir kısım yerler, mülk ve tımar olarak bırakılmıştı.

1389-90 kışında harekete geçen Bayezid, sırasıyla Batı Anadolu beyliklerini, Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe, Hamid'i ele geçirdi.[17] Bu arada Batı Anadolu'da kalan son Hristiyan kalesi olan Alaşehir'i zabt etti.[18] Bunun ardından 1391 baharından 1394 yazına kadar girişilen harekatlarda Bizans imparatorunun oğlu Manuel de Bayezid'in yanında yer almıştı.[19] Önce Karamanlılar sindirilmiş, ardından Candaroğulları'na karşı harekata girişilmiş ve nihayet Kadı Burhaneddin'le mücadeleye başlanmıştı.

Batı Anadolu beyliklerinin kolay sayılabilecek bir şekilde elde edilmesinin ardından Kadı Burhaneddin ve Karamanoğullarına yönelik faaliyetler aslında pek kolay olmamıştı. Kadı Burhaneddin'in, kendi şahsı ile kaim beyliği Osmanlılara karşı katı şekilde direndi.[20] Ankara'ya kadar gelen Kadı'ya karşı 1392'de harekete geçen Osmanlılar, ona muhalefet eden Amasya emirini destekleyip burada hakimiyet kurdukları gibi yine onun nüfuz sahasına giren Ordu-Giresun yöresindeki Çepni beylerini, mahallî hanedanları kendilerine bağladılar. Canik bölgesi 1397'de Karamanoğullarının Akçay'da mağlubiyete uğratılmasından sonra, ertesi yıl Kadı Burhaneddin'in ülkesinin zabtı sırasında elde edildi. Kadı Burhaneddin'in hakim olduğu yerlerin ele geçirilmesi Orta ve Doğu Anadolu'da Osmanlı yayılmasının ana dayanak noktasını oluşturdu. Karaman ülkesi tecrid edildiği gibi Elbistan-Malatya

17 H. İnalcık, "Bayezid I", *EI*², i, 1117-1118.

18 Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma* (Taeschner), I, 84.

19 E. Zachariadou, "Manuel II Palaecologus on the Strife between Bayezid and Kadi Burhan al-Din Ahmad", *BSOAS*, 43 (1980), 471-481; S. W. Reinert, "Manuel II Palaeologos and His Müderris", *The Twilight of Byzantium* (ed. S. Curcic-D. Mouriki), Princeton 1989, 39-51

20 Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti 1344-1398*, Ankara 1970.

istikametinde ilerleme sağlandı. Böylece Anadolu'nun önemli bir kısmı Osmanlı hakimiyeti altına girmişti. Fakat bu uzun sürmedi. İran'a hakim olan Timur'un Selçuklu ve İlhanlı vârisi olarak Anadolu'da takip etmeye başladığı siyaset herşeyi değiştirdi. Ayrıca Osmanlıların daha I. Murad döneminden beri münasebetlerinde gayet özen gösterdikleri, Anadolu'nun güney kesimlerine hakim Memlüklerle de ilişkileri bozulma noktasına gelmiş bulunuyordu. Anadolu birliği yolunda Orta Anadolu'da Karamanoğulları dışında şimdi Timurlu ve Memlüklerle karşı karşıya gelinmişti. Timur ile rekabet, Osmanlıların belki de ilk defa doğuya ve İran'a yönelik ilgilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu dönemde yaşanan olaylar ilerisi için iyi bir tecrübe olacaktı. Timur'un Anadolu'ya girip Erzincan ve Sivas'a gelişi, ardından 1402'de Ankara zaferi, Osmanlıların Anadolu siyasetlerinin iflasına yol açtı. Her şey eski durumuna döndü, beylikler yeniden ortaya çıktı. Küçülen ve I. Murad dönemindeki hudutlarına çekilen Osmanlı Devleti, hanedan mensupları arasındaki mücadele sırasında iyice sarsıldı. Timur Anadolu üzerinde vesayet kurdu.[21] Bir bakıma kendisine bağlı vasalleriyle eski İlhanlı hakimiyetine benzer bir idare tesis etti. Ancak onun da bu siyaseti uzun sürmedi.

Bayezid'in Anadolu'yu merkezî idare altında bütünleştirme ve bir taraftan Memlük sahasına ve Altınordu bölgesine; diğer taraftan İran ve Orta Asya içlerine yönelik siyaseti başarısızlıkla sonuçlanmıştı, fakat bu dönemde kazanılan tecrübeler ileride II. Mehmed dönemindeki faaliyetlere de yol gösterecekti. Bayezid'den II. Mehmed'e kadar olan dönemde Anadolu'nun genel panoramasında önemli gelişmeler yaşandı. Yeniden eski beyliklerini elde eden beyler, kolayca bulundukları mıntıkalara hakim oldular. Zira Osmanlı hakimiyeti uzun süreli olmamış, eski bey ailelerinin bulundukları yerlerde mülk veya tımar sahibi olarak kalmaları da

21 H. İnalcık, "Mehemmed I", *EI*², VI, 974; E. Zachariadou, "Suleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles", *Der Islam*, LX (1983), 268-296; P. Wittek, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına", *Belleten*, VII/27 (1943), 557-589; İ. Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991.

bunlara önemli bir avantaj sağlamıştı. Şu halde bu yeniden hakimiyet sırasında, bu beyliklerin kendi bünyelerinde herhangi bir problem çıkmamış mıydı? Şüphesiz yine de önceki duruma göre Osmanlı sisteminden kaynaklanan değişikliklerin olduğu, bazı iç meselelerin zuhur ettiği, özellikle tatbik edilen tımar sistemi dolayısıyla ve muhtemelen de toprak sahipliğindeki yer değiştirmeler sebebiyle birtakım önemli zorlukların ve sıkıntıların ortaya çıktığı düşünülebilir. Osmanlı tahrir defterlerindeki bazı kayıtlardan, hem tımarlarda belirli bir sürekliliğin hem de kesinti ve nakillerin olduğu anlaşılmaktadır.[22] Fakat yine de eski beylerin bu zorlukları yenip bir müddet daha hakimiyetlerini sürdürdükleri söylenebilir. Onlardan bazılarının Fetret Devri denen dönemde Osmanlı tahtı için mücadele eden şehzadelerle birlikte hareket etmeleri, Osmanlı nüfuz ve tesirinin izlerinin derecesini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Fetret Devri'nin 1413'e kadar süren pek karışık devresinin başlarında, Anadolu'daki beyler Bursa'da İsa, Amasya'da Mehmed, Edirne'de Süleyman Çelebi arasında çok dengeli bir siyaset izlediler. Bunda yine Timurluların etkisi vardı. Hatta Timurlular Anadolu'daki gelişmeleri yakinen takip etmekteydiler. Bursa ve Edirne olarak iki ayrı parçaya ayrılan Osmanlı beyliği önemli bir mücadeleye sahne olmuştu. I. Mehmed yeniden duruma hakim olurken Anadolu beylerine karşı son derece tavizkâr bir siyaset izledi.[23] I. Mehmed'in Amasya'daki şehzadeliği sırasında mahallî Türkmen ve Tatar beyleri ile irtibat kurmuş bulunması, ona yaptığı mücadelede güç kazandırmış ve Mehmed bunların gücünden kardeşi Musa ile olan mücadelesinde oldukça istifade etmişti. Ayrıca Batı Anadolu'da Cüneyd Bey'in faaliyetleri ve Şeyh Bedreddin'in müridlerinin hareketleri endişe verici bir mahiyet kazanmıştı.[24]

22 Aydın sancağına ait ilk defterlerde bu kabil kayıtlar görmek mümkündür: BA, *TD*, 1/1 m. (1455 tarihli). Ayrıca bk. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 127-136.

23 İnalcık, "Mehemmed I", *EI²*, VI, 975-976.

24 F. Emecen, "Cüneyd Bey", *DİA*, VIII, 122; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, Ankara 1986,

Mehmed etrafına bazı beyleri de toplayan Cüneyd'i sindirdi ve bu bölgedeki beyler üzerinde yeniden vasallik bağı kurdu. Ardından Kastamonu ve Karaman cihetinde yeniden Osmanlı nüfuzunun tesisine çalıştı. Hamid ve Said-ili'ne hakim oldu. 1417'ye doğru İsfendiyaroğlu Osmanlı hakimiyetini kabul etti. Karaman'a yapılan seferde Bayezid Paşa başarı kazanıp onları sindirdi. Artık Karaman ve Candarlılar vasallik bağı ile bağlanmışlardı. Fakat bu olayların cereyan ettiği dönemlerde Timurlular Anadolu'yla yeniden ilgilenmeye başladılar. Hatta daha 1414'lerde, Şahruh, Çelebi Mehmed'e gönderdiği mektupta onu kardeşlerini ortadan kaldırdığı için kınamakta, Mehmed ise ona hak verdiğini belirterek, hakimiyetin ortak kabul edemeyeceğini ifade etmekte ve alttan alıcı bir üslup kullanmakta idi.[25] Bu arada Osmanlılar ile Karakoyunlular arasındaki irtibat biraz daha sıkılaşmış; Amasya-Sivas hattındaki Osmanlı ileri karakolu vasıtasıyla bu ilgi giderek artmıştı. Bu aslında biraz da I. Bayezid'in takip ettiği siyasetin üstü örtülü iyi kamufle edilmiş şekli idi.[26] Gerçekte Karakoyunlular'ın Şahruh ile mücadelesi; Osmanlıları oldukça rahatlatmaktaydı. Şahruh'un Karakoyunlular üzerine yürümesi, 1421'de Osmanlılara Samsun yöresini alma fırsatı vermişti.[27]

Bu son tarihe kadar artık iyice Osmanlı toprakları içinde kalmış olan Batı Anadolu beylerinin vasallik bağı da giderek sıkı bir idarî tasarruf halini almaya başladı. I. Mehmed'in bazen sert, bazen gevşek bağlarla kendisine bağladığı bu beyliklerin tam anlamıyla bir Osmanlı toprağı ve daha doğrusu merkezî idareye tabi bir idarî bölge haline gelişi, II. Murad devrinde tamamlanmıştı. II. Murad'ın

---

s. 94-99, 102; E. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and Emirates of Menteshe and Aydın 1300-1415*, Venice 1983, s. 83-89.

25 İ. Aka, "Şahruh'un Kara-koyunlular Üzerine Seferleri", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1989), s. 6-7.

26 F. Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara 1967, s. 109, 111, 116; İ. Aka, "Timur'un Ölümünden sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hakimiyet Mücadeleleri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2 (1984),49-66.

27 F. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 119-123; İ. Aka, "Şahruh'un Karakoyunlular Üzerine Seferleri", s. 9-11.

saltanatının ilk yıllarında büyük sıkıntılar husule geldi. Mustafa'nın taht iddiacısı olarak ortaya çıkmasının ardından Hamid-ili Karamanlılar tarafından alınmıştı. 1410-1415 yıllarında Osmanlı tabiiyetini kabul eden Menteşe, Aydın, Saruhanoğulları müstakil hareket etmeye başlayarak eski topraklarının büyük kısmını ele geçirdiler; İsfendiyaroğlu kaybettiği Tosya ve Çankırı havâlisini geri almıştı. Ortam adeta 1402 sonrasındaki duruma dönmüştü.[28] Murad bu vaziyet karşısında tavizkar davrandı; zira önünde en büyük engel olan Düzme Mustafa İsyanı'nı bastırmakla uğraşıyordu. İzmir Beyi Cüneyd'in faaliyetleri de Batı Anadolu'da Osmanlılar aleyhinde gelişmelere yol açıyordu. 1422 kışında Düzme'nin bertarafının ardından, küçük kardeşi olup Hamid-ili sancakbeyliğinde bulunan ve Germiyanoğlu Yakub Çelebi ve diğer Anadolu beylerinin desteğiyle Ağustos 1422'de Bursa'yı kuşatan Mustafa Çelebi (Küçük Mustafa) ile uğraşmak zorunda kaldı. Candaroğulları da ona destek verdi, Candaroğlu müttefiki Eflak beyi ise Rumeli tarafından harekete geçmiş bulunuyordu.[29] İznik'te yerleşen Mustafa'nın etrafında bütün eski Osmanlı vasalleri toplanmıştı. Onun İznik'te kuşatılıp idamının (20 Şubat 1423) ardından önce İsfendiyar Bey tabilik bağını kabul etti; Karamanoğulları içeride çıkan karışıklıklar dolayısıyla Osmanlılara bağlılık gösterdi. Böylece belki de ilk defa Osmanlı-Karaman bütünleşmesi temin edilmişti. Bu husus bütün Osmanlı kaynaklarında belirtilir.[30]

Öte yandan Aydın-ili'ne geçen ve muhtemelen civardaki beylerden de destek alan Cüneyd Bey 1425-26'da ortadan kaldırıldı.[31] Böylece İzmir ve Aydın-ili tam anlamıyla Osmanlı idaresi altına girdi, Menteşe ve Hamid topraklarında da yeniden merkezî idare kuruldu. Dolayısıyla Batı Anadolu beylikleri bir bakıma kat'î olarak merkezî idareye bağlanmış, bu da 1420'li yılların ilk beş yılı içinde gerçekleşmiş oluyordu. Fakat problemler bir süre daha devam

28 H. İnalcık, "Murad II", *İA*, VIII, 599.

29 Y. Yücel, *Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 94-96.

30 Âşıkpaşazâde (Atsız), s. 168; Neşrî, (Taeschner), I, 157-158.

31 Dukas, *Bizans Tarihi*, (trc. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 116-118.

etti. Şahruh'un Anadolu'ya yönelik faaliyetleri vaktiyle Çelebi Mehmed'i olduğu gibi II. Murad'ı da endişelendirmekteydi. Zira başta Karamanlılar olmak üzere Anadolu beylerinin daha 1420'lerde Şahruh'a müracaat ettikleri belirtilir. Şahruh'un 1447'de ölümüne kadar II. Murad Anadolu'daki hareketlerinde nisbeten ölçülü davranmış ve bağlılığını teyid etmeye çalışmıştı. Şahruh'un Timur'un Anadolu siyasetini takip etmesi, bunun yanında Malatya'ya ve Divrik'e kadar olan yerlere hakim olan Memlükler'in faaliyetleri, Dulkadir ve Karamanlıları himaye altında tutma gayretleri, Osmanlıları dikkatli davranmaya itmekteydi. Şahruh'un tehdidi, Memlük-Osmanlı ve Altınordu-Osmanlı irtibatının gelişmesine yol açmıştı.[32] Fakat 1429'da Karakoyunluların yeniden mağlubiyete uğraması sonrasında Şahruh Herat'a geri dönünce, Osmanlılar rahatlamışlar, Anadolu ile ilgilenmeyi bir tarafa bırakıp Rumeli'ye ağırlık vermişlerdi. 1435'te durum tekrar değişti. Bu ise Şahruh'un yeniden Anadolu'ya yönelmesi, bu arada Kara Yülük ile Memlükler ırasında Urfa, Divriği ve Malatya üzerinde mücadele başlamasıyla kendisini gösterdi. Şahruh Anadolu'da Osmanlılara, Karamanoğullarına, Dulkadirlilere ve Akkoyunlu Kara Yülük'e kendisine bağlı olduklarını hatırlatmıştı (1435).[33] Memlükler bundan hoşlanmadı ve Karamanlılar ile irtibat kurdu; Karamanlıların Kayseri'yi Dulkadirlilerden almasına yardımcı oldu. Osmanlılar Karamanlıların giderek artan gücü ve Sivas'a kadar hakimiyetlerini uzatmaları üzerine Dulkadirlileri desteklediler. Bunun ardından 1437'de Osmanlılar Karaman ülkesine girip onlara boyun eğdirdi ve Aksaray-Beyşehir havâlisini ellerinde tuttular; Dulkadirlileri himaye altına aldılar.[34]

Anlaşılacağı üzre Anadolu'da Şahruh'un kuvvetli nüfuzuna rağmen Osmanlılar yine de Orta ve Doğu Anadolu'da önemli adımlar atmışlardı. Artık dış cephede de genişlemekte ve doğudaki büyük

32 İnalcık, "Murad II", *İA*, VIII, 603-604.

33 F. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 137; İ. Aka, "Şahruh'un Kara-koyunlular Üzerine Seferleri", s. 18-19.

34 R. Yınanç, *Dulkadiroğulları Beyliği*, Ankara 1989; s. 53-54.

devletler muvazenesinde ağırlıklı bir rol üstlenmeye başlamaktaydılar. Her ne kadar Karaman ve Candaroğulları hâlâ varlıklarını sürdürmekte iseler de artık Osmanlılar doğrudan Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Memlüklerle karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı. Karamanlılar yine de Osmanlılara karşı geleneksel tavırlarını sürdürdüler; ancak bu uzun süreli olmadı.[35] Artık hem onların hem de Doğu Anadolu'daki meselelerin çözümü II. Mehmed dönemine kalmıştı. Bu döneme kadar Osmanlılar teşkilatlanmalarını Anadolu'da iyice yerleştirmişler ve bunu kademe kademe yaymaya başlayarak, iyice iç bölgelerde kalan vasal beylerin dış dünya ile irtibatlarını kestikleri gibi onlardan bazılarını da Anadolu dışına Rumeli'ye göndererek iyice tecrid etmişlerdi.

II. Mehmed tahta çıkınca II. Murad tarafından sindirilen ve çoğunun toprakları merkezî idareye bağlanan, kendilerine küçük mülkler veya tımarlar bırakılmış olan bazı beylerin Karamanoğulları etrafında toplandıkları bilinmektedir.[36] Karamanlı İbrahim Bey ve Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe'nin eski beylerinin ahfadı bir araya gelerek karışıklıklar yarattılar. Vaktiyle II. Murad döneminde Balkanlar'da karşı karşıya kalınan tehlikeli durumlarda olduğu gibi İstanbul'un fethi arefesinde de Karamanoğulları'na bazı tavizler verilmişti. Nitekim 1444 buhranı sırasında Karamanlılar Beyşehir, Kırşehir ve Seydişehir'i almışlardı; İstanbul'un fethinden önce de II. Mehmed, İbrahim Bey'le anlaşma yaparak, vaktiyle babasının bıraktığı toprakları aldığı halde, çok önemli olan Alaiye Kalesi'ni onlara terk etmiş, bunun karşılığında sulh yapılarak Karamanlıların bağlılığı temin edilmişti. İstanbul'un fethinin ardından Orta Anadolu'ya sahip olma ve burada bütünlüğü temin etme yolunda önemli adımlar atıldı. Ancak doğrudan buraya yönelik harekete geçilmesi, 1461'den 1468'e kadar yine de geç gerçekleşti. II. Mehmed muhtemelen Anadolu'daki beyliklere karşı girişeceği

35 Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", İÜEF, *Tarih Dergisi*, s. 17-18 (1963), s. 43 vd.

36 Ş. Tekindağ, *aynı makale*, s. 44; İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 113.

hareketin Memlük ve Akkoyunluları yakından ilgilendireceğini ve meseleye onların da karışmasının kaçınılmaz olduğunu hesaba katmaktaydı. 1461'de Karaman'a girince, burayı önce Anadolu beylerinden Kızıl Ahmed'e sancak vermişti. Buranın doğrudan hakimiyet altına alınması, Pir Ahmed Bey'in 1468'de kaçışı ile gerçekleşti. Fakat Toroslar'da Karaman bakiyyeleri üzerinde hakimiyet kurulamamıştı ve bunlar II. Bayezid, hatta I. Selim ve I. Süleyman devirlerinde dahi birçok karışıklığa sebebiyet vereceklerdi. II. Mehmed Dulkadiroğulları üzerinde de Memlükler dolayısıyla tabilik siyaseti izledi. Hatta onlardan bazılarına Kayseri civarında tımarlar dahi verilmişti.[37] Sinop'un alınışı ile İsfendiyaroğullarına, ardından Canik yöresinde ve Ordu-Giresun havâlisindeki Çepni beylerine ve nihayet Trabzon Rum İmparatorluğu'na son verildi. Anadolu'da kendisini Timur'un vârisi gibi gören ve Anadolu'daki bir kısım muhalif grup ve eski beylerin son tutundukları dal olan Akkoyunlu Uzun Hasan'ın 1473'te Otlukbeli'nde mağlubiyeti, Anadolu için uzun süren mücadelenin son noktasını oluşturdu. Sadece güneyde Memlük hakimiyeti veya nüfuzu altında kalan yerler ile Anadolu'nun iyice doğusundaki bölgelerde yeni bir güç olarak ortaya çıkan Safevilerin kontrolündeki topraklar geride kalmıştı. Bunların bertarafı ve Anadolu'nun Osmanlı bayrağı altında bütünleşmesinin son hareketlerini, I. Selim başlatıp önemli adımlar atacak ve ardından oğlu I. Süleyman tamamlayacaktır.

II

1350'den itibaren 1450'ye kadar süren devrede Anadolu'da Osmanlı yayılışının siyasî mahiyeti, içeride Batı Anadolu bölgesinde beylikler üzerinde vasallik bağlarının giderek sıkılaştırılması, dış cephede Karaman, Eretna, Kadı Burhaneddin devleti ve bunun daha gerisinde Timurlu, Karakoyunlu-Akkoyunlu ve Memlüklerle karşı karşıya geliş çerçevesinde tezahür etmişti. I. Murad ve I. Bayezid devirlerinde etkili propaganda ile nisbeten

37 BA, *Maliyeden Müdevver*, nr. 241; BA, *TD*, nr. 124.

gevşek olan vasallik sistemi, daha da sıkılaştırılmış ve kat'î ilhâk süreci başlatılmıştı. Bu önceleri dengelenebilen tepkilerin giderek dozunu artırmasına ve Osmanlı karşıtı bir ittifaklar zincirinin meydana gelmesine yol açmış; Karamanlıların başını çektiği muhalefet, etkilerini doğudaki, güneydeki, hatta batı kesimindeki devletler ve beyliklerle birlikte Osmanlılara karşı ittifak yapma teşebbüslerini dahi gündeme getirmişti. Asıl zorluğun I. Bayezid devrinden itibaren yaşanması tesadüfî bir gelişme olmamalıdır. Fakat burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, tepkilerin hangi tabandan geldiği konusudur. Genellikle bey ailelerinin uzun süre karşı hareketlerde yer alışlarına karşılık, halk tabanındaki kabullenmenin çerçevesini tayin etmek, bu konudaki kaynakların sessizliği dolayısıyla oldukça zordur. Bununla birlikte tabanda alt yapı benzerliklerinin, sağlanan yeni imkânların tatbik edilen toprak hukuku ve vergi sisteminin halkın kolayca adaptesini sağlamakta amil olduğu söylenebilir. Bunun çok geç uygulamalarına dair örnekler, XVI. yüzyıla ait sancak kanunnamelerinde görülebilir. Bunlar incelendiğinde, bölgeler arasındaki bazı ufak farklılıkların aslında alışılmış mahallî uygulamaları sürdürme eğiliminden kaynaklandığı; yeni tatbikatta halkın arzu etmediği eski uygulamaların da kaldırıldığı görülecektir. Bunlar özellikle Batı Anadolu'dan itibaren tabanın entegrasyonunun nasıl gerçekleşmiş olduğu hakkında dikkate değer ipuçları vermektedir. Fakat hiç şüphesiz asıl belirleyici farklılıklar, Batı Anadolu dünyasından ziyade Orta ve Doğu Anadolu'daki bölgelerde kendisini gösterir. Batı Anadolu sancaklarına ait kanunlarda genel ve hatta özel uygulamalarda belirli bir bütünlük ve benzerlik tespit edilebilir.[38] Buna karşılık Orta ve Doğu Anadolu sancaklarında farklı uygulamalar dikkati çekmektedir.[39] Dolayısıyla toprak sistemi ve vergilendirmedeki bu

38 Mesela Aydın, Kütahya, Karasi, Hamid, Hüdavendigar sancakları kanunnamelerindeki benzerlikler açık olarak görülür: Barkan, *Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 1-38.

39 Barkan, *Kanunlar*, s. 110-191.

unsurların tespiti, vaktiyle bu bölgelerin hangi şartlarda Osmanlı sistemiyle entegre olduğunu bir ölçüde ortaya koyar.

Üst kesimde ise, Osmanlılara bağlılık gösteren bey ailelerinin ve önde gelen zümrelerin statüleri önem kazanmaktadır. Vasallik bağı başlangıçta bu beylerin kendi beyliklerinde hakim olmalarını temin etmiş ve belirli şartlarda bir takım mali mükellefiyetler, asker taleb etme dışında onların müstakil yapılarına dokunulmamıştı. Fakat zamanla beylik merkezleri ele geçirilip buralara birer idareci tayin edildiği ve tımar sistemi kurulduğu vakit yerli beylere bazı imtiyazlar tanındığı bilinmektedir. Gerek kitabî kaynaklar, gerekse Tahrir defterlerinden edinilen bilgilere göre, bunlar ya mülk statüsünde, ya da tımar statüsünde bir kısım topraklarını elde ederek mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdi. Osmanlıların ilk olarak ele geçirdikleri Batı Anadolu bölgesinde, soyu sopu ile birlikte yok edildiği bilinen Cüneyd Bey dışında bu kabil harekete maruz kalan herhangi bir bey ailesi yoktur. Bunların çoğu Osmanlı sistemine alınmıştır. Önceleri kendi topraklarından bir kısmı üzerinde hakim olma hakkı tanınmışken sonraları giderek bu durum mülk veya tımar sistemi çerçevesinde bir takım yükümlülükleri de beraberinde getirerek, genel uygulamalara entegre edilmişti. Nitekim bunların bir kısmının daha sonraki devirlerde bir Osmanlı sancakbeyi olarak da istihdam edilmeleri keyfiyeti dikkati çeker. Mesela İsfendiyaroğullarına mensup bazı kimselerin Osmanlı idarî teşkilatında gerek vezir, gerekse beylerbeyi ve sancakbeyi olarak görev yaptıkları ve tam anlamıyla sisteme uygun hale geldikleri bilinmektedir.[40] Saruhan, Aydın, Menteşe beylerinin ahfadı da küçük mülk ve tımar sahipleri olarak varlıklarını sürdürmüşler, bir kısmı kendi kadim yerlerinde kalmışsa da çoğu tımar sisteminin oynaklığı yüzünden eski yerlerinden ayrılmışlardı.[41] Orta ve Kuzey Anadolu'da bazı mahallî beyler de yine Osmanlı hakimiyetini kabul ettikten sonra bulundukları bölgelerde tımar sahipleri olmuşlardı. Özellikle bu

40 Mesela bk. Y. Yücel, *Çobanoğulları-Candaroğulları*, s. 117 vd.

41 Özellikle Saruhanlılar'a Rumeli'de timar verildiği malumdur: F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 25.

bölgelerde uygulanan malikane-divani sisteminin mahallî vasfı hatırlatılabilir.[42] Hatta aşağıda temas edileceği gibi eski idarî teşkilatları ayrıca geçerli olmuş ve Osmanlı sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Diğer taraftan XV. ve XVI. yüzyılda Dulkadirli, Akkoyunlu ümerasının yine Osmanlı idarecileri ve tımar sahipleri olarak Rumeli'ye aktarıldıkları malumdur.[43]

Bu şekilde tepkileri bir ölçüde dengelenen bey ailelerinin kendi iç bünyelerindeki durumu da bütünleşmeyi kolaylaştıran bir diğer unsur olarak görülebilir. Bilindiği gibi Osmanlılar da dahil Türkmen beyliklerinde bey ailesinin eski geleneklerden kaynaklanan veraset usulleri hemen hemen aynı anlayıştan kaynaklanıyordu. Anadolu beylerinin veraset sisteminde esas olarak beyliğe hakim olan kişi, "ulu bey" idi. Onun oğulları çeşitli yerlerde idarecilikte bulunurlardı. Batı Anadolu beyliklerinde, Kastamonu'dan Menteşe'ye kadar hemen hepsinde bu sistem genel olup ulu beyin kim olacağı önceden tayin edilmemişti.[44] Karaman beyliğinde devlet bütünüyle başta bulunan beyin tasarrufundaydı. Ancak Karamanlılarda kimin veliahd olacağı bazen önceden tespit edilebiliyordu.[45] Bu yönüyle bir ölçüde diğer beyliklerden ayrılıyordu. Fakat bu her zaman böyle gerçekleşmeyebiliyordu. Mesela Karaman Bey'in ölümünden sonra yerine ailenin kararı ile büyük oğlu Mehmed Bey geçmişti. Karamanoğlu İbrahim Bey ise daha sağlığında oğlu İshak'ı veliahd tayin etmişti. Öte yandan babalarının sağlığında ülkenin oğulları arasında paylaştırma geleneği de sürüyordu. Bu bazı beyliklerde toprakların parçalanmasına yol açarken, bazılarında bu parçalanma merkeze bağlı idarî bir taksimat niteliği kazanmıştı. Fakat muhtemelen hanedan mensuplarının merkeze bağlı bir yapı çerçevesinde ülkenin belirli yerlerinde idarecilik yapma anlayışının ülkenin taksi-

42 Ö. L. Barkan, "Malikane-Divane Sistemi", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980, s. 151-208.

43 T. Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetinde Akkoyunlu Umerası", İÜEF, *Türkiyat Mecmuası*, IX (1951) 35-46; R. Yınanç, *Dulkadır Beyliği*, s. 80 vd.

44 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970, s. 132-133.

45 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 7-9; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 320 vd.

mi şeklinde anlaşılıp anlaşılmayacağı, üzerinde durulması gereken konuyu oluşturur. Karasi örneğine bakacak olursak, Karesi oğlu Demirhan Balıkesir'de hüküm sürerken Yahşi Bey Bergama'da idi. Aralarında başlayan rekabet ülkenin parçalanmasına yol açmıştı.[46] Aslında ülkenin hanedan temsilcilerince idare edilmesi görünüşte birbirinden ayrı birimler gibi görünürse de bir bütünlük arzeder nitelikteydi. Saruhanoğullarında da bu durum görülmektedir. Saruhan Bey Manisa'da iken kardeşi Ali Bey Nif'te idi. Demirci tarafları Çuga Bey elindeydi. Ondan sonra bu sonuncu yer, Devlet Han'a ve ardından Yakub Bey'e verilmişti. Gördes tarafları Budak Paşa; Kayacık, İdris Bey; Gördek, Yusuf Çelebi, Menemen de Hayreddin Çelebi tarafından idare edilmekteydi.[47] Fakat bunlar merkeze bağlı bir bütünlük arzetmekteydiler. Bu yapı, tarihleri çok iyi bilinen Aydın ve Menteşe'de de görülür.[48] Orta Anadolu'da durum çok farklı değildi. Esrefoğulları'ndan Süleyman Bey'den sonra yerine büyük oğlu Mehmed, Eretnalılar'da Eretna Bey'in yerine emirlerin kararı ile küçük oğlu Gıyaseddin Mehmed Bey geçmişti.[49] Aynı şekilde Kadı Burhaneddin'den sonra yeri oğlu Kayseri Valisi Alaeddin Ali Bey'e kalmıştı. Dolayısıyla beyliklerde hemen hemen aynı veraset usulü dikkati çekmektedir. Bütün emirlerin ve hanedan üyelerinin ittifak edip "ulu bey" seçmeleri keyfiyeti de bazı hallerde mücadeleye yol açmaktaydı. Bu bakımdan verasetin belirli bir statüye oturtulmamış olmasından ötürü ülke topraklarının parçalandığı fikrinin ana çizgileriyle yeniden ele alınması gerekir. Zira Osmanlı sisteminde de bundan farklı bir uygulama olmamıştır. Osmanlılarda daha başlangıçtan itibaren bey oğullarının her biri bir yerde yöneticilik yapmaktaydılar. Bunların müstakiliyetlerinin derecesi belki diğerlerinden farklı bir durumu oluşturmaktaydı. Yani Osmanlıları biraz farklı kılan şey hanedan üyelerinin merkeze bağlılığının daha da kuvvetlendirilmiş olma-

46 Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 139; Zachariadou, "The Emirate of Karasi", s. 228 vd.
47 Uluçay, "Saruhanoğulları", *İA*, X, 239-244; Emecen, *Manisa*, s. 17-22.
48 H. Akın, *Aydınoğulları*, s. 30; P. Wittek, *Menteşe*, s. 69-74.
49 Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1989, II, 15 vd.

sıdır. Aslında siyasî parçalanma keyfiyeti bu tatbikattan ziyade, iç mücadele ortamının körüklenmesi ve dışarıdan gelen tehditlere sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Osmanlılarda veraset sistemi içinde taht için mücadele XVI. yüzyıla kadar sürmüştür. Ancak bu, merkezî idarenin kuvvetlendirilmiş olması, bürokratik ve askerî teşkilatın ana unsurlarının merkeze doğrudan bağlı kılınmasıyla önlenmiştir denilebilir. Diğer beyliklerde merkez dışı unsurların mevcudiyeti veya bunların daha serbest bırakılmış olmaları, hanedan üyeleri arasındaki siyasî parçalanmaya kadar gidecek mücadeleyi desteklemiştir. Şu halde ilk kuruluş yıllarından itibaren aşağı yukarı I. Murad devri sonlarına kadar beyliğin üst yapısını şekillendiren ana güç odakları itibariyle Osmanlı beyliğinin de dahil olduğu beylikler dünyasında bazı temel benzerlikler söz konusudur. Bunun Batı Anadolu ile Doğu ve Kuzey Anadolu'daki beylikler arasında da görüldüğü söylenebilir.

Beyliklerin üst yapı itibariyle bey aileleri yanında ileri gelen zümrelerden hem idareci hem de askerî komutan olarak istifade etmeleri, karşılıklı tesirin bir başka yanını oluşturur. Bu bey bürokrasisi Osmanlı hakimiyeti altında sistemle kaynaştırılmıştır. Yaya ve müsellem gibi askerî grupların başlangıçta diğer beylikler gibi Osmanlılarda da rastlandığı söylenebilir.[50] Gerçekten bu teşkilatın izlerinin Osmanlı beyliğinin kurulduğu yerlerden olan Sultanönü sancağında, oldukça kuvvetli bir şekilde mevcudiyeti, bu gerçeği açık olarak ortaya koyar.[51] XV. ve XVI. yüzyıla ait piyade ve müsellem tahrirlerini ihtiva eden defterler bu konuda ilginç bilgiler sağlamaktadır. Bunlara göre, bu teşkilatın izlerine bilhassa Batı

50 Akdağ ilk yıllarda Osmanlı askerî gücünün Türkmen ahaliden alınan tımarlı sipahiler, ücretle tutulan nökerler (azaplar) ve yaya müsellemlerden oluştuğunu belirtir ve I. Murad devrinden itibaren bu teşkilatta esaslı değişmeler olduğunu yazar (*Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, 1243-1453*, İstanbul 1977, I, 276).

51 Sultanönü ile ilgili II. Murad dönemine ait kayıtları da içine alan yaya-müsellem tahrir defteri: BA, *Maliyeden Müdevver*, nr. 8. Ayrıca bu teşkilat için bk. M. Arıkan, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları*, Ankara 1966 (Basılmamış doçentlik tezi); F. Emecen, *Manisa*, s. 142 vd.

Anadolu sancaklarında rastlanmaktadır. Bu durum tesadüfî olmayıp doğrudan beyliklerden Osmanlılara intikal eden grupları da göstermektedir. Bulundukları çiftliklerde 10-15 kişilik gruplar halinde (ocak) teşkilatlanmış olan bu askerî zümreler, muhtemelen doğrudan beyliklerin tımar sisteminin organizasyonunu yansıtmaktadır. Hatta denilebilir ki Osmanlılar bunları doğrudan kendi sistemlerine aktarmışlardır. Zira bu zaten kendi sistemlerinde de vardı, önemli ve köklü bir değişik organizasyon gerektirmemişti. Nitekim daha 1350'li yıllardan itibaren yeni fethedilen Gelibolu ve Çirmen yöresinde bu teşkilata rastlanması, yaygın ve bilinen bir sistem olduğunun bir göstergesidir. Bu piyade çiftliklerini kuranların çoğunun eski Anadolu beylikleri devresine kadar indikleri kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Piyade-müsellem çiftlik sisteminin Karaman sınırına kadar dayanması ve onun doğusunda buna rastlanmaması da ayrıca dikkat çekicidir. Gerçi Ordu ve Giresun hattındaki Çepni beylerinde müsellem teşkilatına rastlanmaktadır;[52] fakat buranın güneyinde böyle bir teşkilat yoktur. Dolayısıyla Karaman'dan itibaren doğu kesimindeki yörelerde biraz daha farklı bir askerî organizasyonun bulunduğu, piyade-müsellem teşkilatının Türkmen karakteri taşıyan beyliklerde ortaya çıktığı, eski Selçuklu bölgelerinde vakıf-mülk, ikta sisteminin tatbikinin sürdüğü söylenebilir.[53] Ayrıca paralı asker sistemi de Osmanlılarca geliştirilmiş olmalıdır.[54] Bu giderek kapıkulu denilen maaşlı daimî ordu haline dönüşerek, mahiyet değiştirecek ve bu sayede özellikle I. Bayezid döneminden itibaren kazanılan askerî üstünlükte önemli bir rol oynayacaktır. Asker ve idareci temin kaynağı olan kul sistemi, Osmanlılara has bir şekilde gelişme göstermiştir. Bununla birlikte tımarlı sipahilerin sefere götürmekle yükümlü oldukları askerlere "cebeli" adının verilmesi, açık olarak İlhanlı tesirinin bir

52 Mesela bk. F. Emecen, "XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler", Ondokuzmayıs Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV (1989), s. 162.

53 Akdağ, *aynı eser*, I, 36 vd.; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 99-112.

54 Akdağ, *aynı eser*, I, 276; Pal Fador, "The way of a Seljuq Institution to Hungary: The Cerehor", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXXVIII/31 (1984), 367-399.

sonucudur.[55] Merkezî hükümetlerin pek hoşlanmadıkları konar-göçer yörük ve Türkmen grupları ise her zaman problem olmuş, bunlardan daima insan gücü kaynağı olarak yararlanılmışsa da toplu olarak toprağa bağlı olmayan hayat tarzları, yerleşikler ile aralarında sürekli mesele teşkil etmiş; onları küçük gruplara ayırıp parçalama ve bir iskân birimine bağlama gayretleri Selçuklularda olduğu gibi beyliklerde ve dolayısıyla Osmanlılarda da sürmüştür. Beylikler döneminde bu şekilde parçalanmış yapılarıyla bir kısım yörük teşekküllerin aynen Osmanlılara intikal ettiği Tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Osmanlılar da bu toplulukları potansiyel güç kaynağı olarak görmüştür. Hatta vasallik sistemi içinde Osmanlıların Batı Anadolu bölgesindeki bir kısım yörük cemaatlerini Rumeli'ye geçirdikleri bilinmektedir. Hemen hemen devrin bütün kaynaklarında yer alan Saruhan bölgesindeki yörüklerin Rumeli'ye sürülmeleri keyfiyeti buna misal olarak gösterilebilir.[56]

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, Batı bölgesi ile genel olarak Orta ve Doğu Anadolu arasında konar-göçer toplulukların adlandırılmalarında belirli bir farklılaşma mevcuttur. Kızılırmak kavisinin dışındaki konar-göçerlere "yörük", içinde kalan kesimdekilere ise "Türkmen" denilmektedir.[57] Bu ayırımın nasıl ortaya çıktığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak bu adlandırmalar Osmanlı idarecilerince aynen kullanılmıştır. Bunlar statü itibariyle birbirinden farklı değildir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, yörükler iskâna daha müsait bir yapı göstermekte ve Türkmenlere göre daha parçalanmış bir durumda bulunmaktaydılar; ayrıca Batı Anadolu bölgesindeki birçok iskân birimi onlar tarafından kurulmuş ve iskân edilmiştir.

55 F. Emecen, "Cebelü", *DİA*, VII, 188-189

56 F. Emecen, *Manisa*, s. 23.

57 F. Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi bir Bakış", İÜ, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/I-4 (1952) 511-522; İnalcık, "The Yürüks; Their Origins, Expansion and Economic Role", *Oriental Carpet and Textile Studies*, II (1986), s. 39-65.

Öte yandan başıboş macera arayan birtakım gençlerin de fütuhata katılmak üzere geldikleri ve bunlardan bir askerî grup oluşturulduğu sanılmaktadır. Uç bölgesindeki beyliklerde de görüldüğü sanılan ve "garib" yiğitler denilen bu gruptan Osmanlılar özellikle Rumeli'de istifade etmişlerdi.[58] Yine vasallik çerçevesinde beyliklerin askerî güçlerinin, mesela okçu birliklerinin, Osmanlı saflarında çarpışmaları, bütünleşmenin bir başka unsurunu oluşturmuştur denilebilir.[59] Bu gruplarla Osmanlılar arasındaki yakınlaşmanın ölçüleri hakkında bilgi sahibi değiliz; fakat bu birlikler ile münasebetler, asker ve halk tabanında Osmanlılar lehine bir kaymaya yol açmıştır denilebilir.

Türkmen beyliklerinin Osmanlılarla entegrasyonundaki bir başka önemli ölçü ilk Osmanlı idarî teşkilatında kendisini göstermektedir. Osmanlıların diğer beylikler gibi eski boy teşkilatının ana kademelerine sahip olduğu, çeşitli grupların bir araya gelerek beylik yapısını oluşturdukları, önceleri bir nevi konfedere-birleşik beyler topluluğu iken giderek bir beyin idaresinde toplanıp merkezî bir yapıya geçtikleri bilinmektedir. İlk idarî teşkilatın ana elemanları da bu çerçeve içerisinde ortaya çıkmıştır denilebilir. Zira ilk Osmanlı kroniklerinin verdiği topografik malumatın Tahrir defterlerinin ve vakıf defterlerinin verileri ile arzettiği benzerlik bu konuda önemli bir ölçüdür. Bilhassa piyade-müsellem teşkilatını yansıtan Tahrir defterlerindeki idarî birimler,[60] bununla ilgili terminoloji bu hususta bize ilk bilgileri verdiği gibi, henüz boy yapıları bozulmamış büyük konar-göçer gruplara ait defterler de söz konusu ilk yapı hakkında ipuçları sağlar.[61] Bunlardan elde edilen ilk bilgiler genel olarak beyliklerin idarî yapılarında ve toprak sistemlerinde benzerlikler olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu yapı Osmanlı idaresi al-

58 İnalcık, "Türkler", *İA*, XII, 288.

59 Mesela Kosova'daki durum için bk. Neşrî, I, 65, 84.

60 Bunlardaki idarî malumata örnek için bk. F. Emecen, *Manisa*, s. 146, 310-325; M. Arıkan, *aynı tez*, s. 12-46.

61 Mesela Menteşe yöresi yörükleri için bk. BA, *TD*, nr. 47 ve 61; Ayrıca F. Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992; P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 75 vd.

tına giren bölgelerde aynen korunmuştur. Dolayısıyla beylikler ile Osmanlı sisteminin karşılıklı bütünleşmesinin mahiyetini anlamak mümkün görünmektedir.

1349-1350 yıllarına rastlayan bir vergi listesinde,[62] İlhanlılara bağlı olan ve vergi veren Batı Anadolu beylikleri "ucat" şeklinde zikredilmektedir. "Memleket-i Rum" başlığı altında yer alan Anadolu iki kademede zikredilmekte, Diyarbekir'den, Trabzon, Erzurum, Malatya, Sivas, Amasya, Tokat, Merzifon ve Ankara'ya kadar olan kesim ayrı bir kategoride iken "ucat" denilen kısım ikinci ana idarî ve mâlî birim olarak kabul edilmiştir. Burada ilgi çeken bir husus, 1350'lere doğru uç bölgesi hariç, Ankara'nın doğusundaki kesim şehir adları ile ana bölgelere ayrılmışken, uç denilen bölgenin beyliklerin veya onların idarecilerinin adları ile zikredilmesidir. Bu mâlî ve idarî açıdan belirli bir ayırımı ifade etmektedir. Uç olarak zikredilenler arasında, Karaman, Hamid, Denizli, Umur Bey (Aydın), Orhan (Osmanlı), Geredebolu, Sinop, Kastamonu, Eğridir yer alır; Karasi, Saruhan ve Menteşe'den söz edilmez. Bu listeden bölgede siyasî bir gruplaşmanın olduğu anlaşılmakta, "uc" denilen bir ana birliğin varlığı ortaya çıkmaktadır. İlhanlılara olan bağın gevşemeye başladığı dönemlere ait olan bu listede yer almayan Saruhan ve Menteşe'nin durumu, statüsü ise belli olmamaktadır. Ancak bu listenin daha eski bir durumu yansıttığı tahmin edilebilir. Bundan daha eski bir kaynak olan *Menakıbü'l-ârifîn*'de ise, bu uc bölgeler için vilayet lafzı kullanılmaktadır. Mesela Aydın ve Menteşe vilayet olarak geçtiği gibi uç bölgesinin tamamı da "vilayet-i uc" şeklinde tarif edilmektedir.[63] Vilayet yanında subaşılık terimi ve il teriminin de idarî birimler olarak muasır kaynaklarda yer aldığı dikkati çekmektedir. Bu tabirlerin bilahire Osmanlı idarî terminolojisinde bulunuşu, karşılıklı tesir ve bütünleşmenin bir sonucu olarak mütalaa edilebilir. Dolayısıyla zaman zaman coğrafî maksatlara yönelik olsalar da aynı

62 Mazenderanî, *Die Resala-ye Falakıyye* (ed. W. Hinz), Wiesbaden 1952, s. 162.
63 Eflâkî, *Menakibü'l-ârifîn* (nşr. T. Yazıcı), Ankara 1980, II, 948.

zamanda askerî teşkilat çerçevesinde idarî birim özelliği kazanan bu tabirler, ortak bir kullanım sahası bulmuştur.

Osmanlılara dönecek olursak, kuruluştan 100-150 yıl sonra kaleme alınmış olan Osmanlı kroniklerinin nisbeten sağlam topografik malzemesi, idarî yapılanmada beyliklerin ilhâkı ile meydana gelen gelişmeyi ve tesiri gözler önüne serer. Nitekim Bursa'nın fethinden önce subaşılık olarak nitelenebilecek iki idarî birim ve bunların altında iki vilayetin yer aldığı anlaşılmaktadır.[64] Sancak terimi idarî bir terim olarak hem ilk Osmanlı beyliği hem de diğer beylikler tarafından kullanılmış olmayıp daha sonra ortaya çıkan Osmanlılara has bir tabirdir ve muhtemelen de Türkmen beyliklerinin ilhâkının hızlandığı XIV. asrın ikinci yarısında ortaya çıkmış olmalıdır.[65] Zira beyliklerin toprakları bir bütün olarak Osmanlılara intikal etmiş ve eski yapısı bozulmaksızın bunlara birer idareci tayin edilmiş, eski beylikler birer Osmanlı sancağı haline gelmiştir. Osmanlılar Karesi'yi ele geçirince burayı Balıkesir ve Bergama olarak daha önceki şekline sadık kalarak, aynen muhafaza etmiş ve iki ayrı idarî birim halinde kendi topraklarına katmışlardı.[66] Nitekim 1430'lu yıllara ait olduğu sanılan Osmanlı sancaklarını gösteren bir listede,[67] Balıkesir ve Bergama iki ayrı idarî birim şeklinde yer alır. Daha sonra Bergama Hüdavendigar sancağına dahil edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlılar ele geçirdikleri yerleri eski haliyle birer idare bölgesi haline getirme anlayışlarını beylikler temelinde ilk defa Karesi'de uygulamışlardı. I. Murad devrinde gevşek vasallik bağının I. Bayezid zamanında sıkı hale getirilmesinin ardından merkezî idare anlayışının tatbiki, II. Murad döneminde tam anlamıyla gerçekleştirilmişti. Yukarıda sözü edilen Quirini'nin listesine göre, 1430'larda Osmanlı toprakları on

64 T. Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara 1988, s. 84.

65 Nitekim M. Kunt bu tabiri XV. yüzyılda idarî birim olarak yaygınlaştığını belirtir: *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1978, s. 16-17.

66 E. Zachariadou, "The Emirate of Karasi", s. 228.

67 E. Zachariadou, "Lauro Quirini and the Turkish Sandjaks, ca 1430", *IJTS*, s. 239-247.

altı idarî birime ayrılmıştı. Aslında Cüneyd Bey isyanının hemen sonrasındaki durumu yansıtan bu liste, Osmanlılarla beyliklerin bütünleşmesinin tamamlandığı bir devreyi işaret etmektedir. Listede Menteşe, Saruhan, Aydın, Karesi, Bursa, Biga, Bergama, Kütahya gibi eski beylik adları ve merkezleri, birer Osmanlı sancağı olarak geçmektedir. İlk ele geçen ve merkezî idareye bağlanan bu yerlere, yani eski beylik merkezlerine hanedana mensup şehzadelerin sancakbeyi olarak tayini de hanedan ile eski beyliklerin halkını yakınlaştırmada, tepkileri dengelemede önemli bir rol oynamıştır. Böylece bütünleşme sürecinde Osmanlı hanedanının meşruiyet ve tanınması amaçlanmış idi.

Osmanlıların beylikleri kendi topraklarına kattıklarında o sıradaki coğrafî sınır ve haliyle yapılarını pek bozmaksızın bunları kendi sistemleri ile bağdaştırmaları, Osmanlılar açısından bir bakış açısıdır. Beylikler tarafından bakılacak olursa, ilk idarî birimlerin ana unsurlarının bu şekilde Osmanlı sistemine girdiği söylenebilir. Hatta, yukarıda temas edilen idarî terimler dışında, hakim olunan bölgeye ait birtakım özel idarî terimler de Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. Özellikle Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre, "divan", "bölük", "tir", hatta "zeamet" gibi terimler nahiye ve onun alt idarî birimleri şeklinde veya askerî bir üniteyi niteler halde Osmanlı bürokrasisine girmiştir.[68] Bunlar Osmanlı Tahrir defterlerinde idarî birimler olarak zikredilmiştir. Kadılık ve niyabet bölgelerini ihtiva eden kazaî terimler bunların üzerine yerleştirilmiştir. Öte yandan hukuklarına riayet edilen eski vakıf ve mülkler de yine sisteme değiştirilmeksizin alınmıştır. Bu sonuncusu için malikane-divani sisteminin tatbik bölgelerine bakmak yeterlidir. Bu sistemin eski uygulamalara ait bir kısım örnekleri, Batı Anadolu beylikleri topraklarında da görülmektedir.[69] Fakat daha ziyade Orta Anadolu'da yaygın olarak rastlanması ve Osmanlı hakimiyeti devrinde de

68 F. Emecen, "Beylikten Sancağa: Batı Anadolu'da ilk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülahazalar", *Belleten*, LX (1996), 81-91.

69 F. Emecen, *Manisa*, s. 118.

uzun süre devam etmesi, bütünleşmenin bir başka farklı yönünü oluşturur.[70]

Osmanlı idaresi altına alınan beyliklerin adlarını da ayrıca korumuş olmaları bir başka ilginç yönü teşkil eder. Germiyan dışında, Saruhan, Karesi, Menteşe, Aydın bunun en güzel misalleridir. Rumeli beylerbeyliğinin kuruluşundan sonra söz konusu eski beylik toprakları tamamen Anadolu beylerbeyliği adı altında birleştirilmiştir. Dolayısıyla burada Anadolu kavramı Ankara-Antalya hattının batısını ihtiva eden bir anlam kazanmış ve bu aynı zamanda resmî, idarî ana ünitenin adı olmuştur. Karaman'ın ilhâkından sonra burasının bir beylerbeylik haline getirilmesi, Amasya-Sivas-Tokat'ın Rum beylerbeyliği adı ile anılması, Anadolu kavramını dar bir sahaya sıkıştırmış gözükmektedir. Karaman'ın dışında Dulkadiroğulları beyliği ele geçirilince, buraya doğrudan merkezden idareci tayini, ardından buranın bir beylerbeylik yapılışı (1531) vasal beyliklerin sadece "sancak" değil, "beylerbeyilik" şeklinde de teşkil edildiğini gösterir.[71] Bu aslında Osmanlı sisteminin artık iyice yerleştiği anlamını taşımaktadır.

Anadolu kavramı, idarî bölge olarak dar bir bölgeye münhasır kaldığı halde, zamanla anlam genişlemesi sonucu yarımadanın tamamını niteler bir özellik kazanmıştır. Dolayısıyla beylikler dünyasının bütününü ihtiva eden Anadolu tabirinin, Osmanlılar tarafından idarî bir ad oluşu bile açık olarak bir entegrasyonu ifade etmektedir. İdarî olarak Anadolu kavramının, onun dış cephesi olan Rum ve Karaman idare bölgelerini yutup XV. asrın ikinci yarısında Akkoyunlu, Trabzon Rum İmparatorluğu, XVI. asırda Safevi ve nihayet Memlük nüfuz bölgelerini içine alarak büyümesi, Osmanlı hakimiyetinin bir sonucudur.

Netice olarak denilebilir ki, Osmanlılar ele geçirdikleri beylik topraklarını yeni bir idare sistemi içine almamaları, üst ve alt

70 Barkan, "Malikane-Divani Sistemi", *Toplu Eserler*, s. 154-155.

71 Karaman'ın ele geçirilişinden sonra beylerbeyilik haline getirilmesinin bir başka örneği Dulkadir bölgesinde uygulanmıştır (BA, *TD*, nr. 124).

zeminde oluşacak tepkileri dengelemede son derecede elverişli bir siyaset olmuştur. Aynı kültür, inanış ve dile sahip beyliklerin ilhâkının katı bir savaş ortamı olmaksızın gerçekleşmesinde, bey ailelerinin hukukuna riayet, onların mülklerini muhafaza etme, birçoğunu tımar sistemi içinde eritme, askerî sistemlerini aynen olduğu gibi alma etkili olmuştu. Ani uygulamalarla yerleşik sistemi alt üst etmeyip son derece pratik ve aynı zamanda pragmatik bir yaklaşımla hareket edilmiş, beyliklerin adlarının bile değiştirilmemesinde aynı hassasiyet etkili olmuştu. Tımar sisteminin ve idarenin iyice yerleştiği, eski hassasiyetin kaybolduğu devirlerde vaktiyle yapılan uygulamaların hala sürdürülmesi, tamamen eskiye olan bağlılığın, yani "kanun-ı kadim" anlayışının bir sonucudur.

III

Beylikler dünyasında manevi hayatı düzenleyen ve fethin itici gücünü temin eden tarikatların üst ve alt yapıdaki etkilerinin ortak niteliği, üzerinde durulması gereken bütünleşmenin diğer önemli yönünü oluşturur. Gerçi 1350'li yıllara doğru söz konusu dinî ve manevi hareketlerin mahiyetinde farklılaşma meydana gelmiştir, fakat bu farklılaşmanın diğer beylikler gibi Osmanlılar üzerinde de müessir olduğu anlaşılmaktadır. F. Köprülü'den bu yana Orta Anadolu'dakilere nisbetle uç bölgesinin cemiyet yapısında gayri Sünnî olarak nitelenen tarikatların rolleri üzerinde ehemmiyetle durulmuştur.[72] Bunun kuvvetli manevi ve dinî idealizmi de beraberinde getirdiği belirtilir. Heterodox derviş gruplarının fetihleri yönlendirmedeki -biraz da abartılan- yönlerine bir başka boyutun mutlaka ilâvesi gerekir. Beylikler dünyasının manevi dinamiklerinin ve ideallerinin karşılıklı tesirleri mutlaka değişik yaklaşımlarla dengelenmelidir. Burada söz konusu manevi hareketlere temas

72 F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 137-172. Son çalışmalar: I. Melikoff, "L'orgine sociale des premiers Ottomans", *The Ottoman Emirate*, s. 135-144; A.Y. Ocak, "Les milieux soufis dans les territoires du Beylicat ottoman et le probleme des Abdalan-ı Rum (1300-1389)", *The Ottoman Emirate*, s. 145-158.

edilmeyerek, sadece "gazâ" ideolojisi çerçevesinde bütünleşme üzerinde durulacak ve mesele bu yönüyle ele alınacaktır. Ayrıca Orta ve Doğu Anadolu beylikleri ile uç bölgesindeki beylikler arasında bu anlayış bakımından herhangi bir benzeşme veya farklılaşmanın olup olmadığının tespiti de, bir ölçüde söz konusu ideolojinin ortak çerçevesini oluşturmakta önemli olacaktır.

Bilindiği üzere Orta Asya ve İran'dan intikal eden birçok tarikat arasında Sünnî ve gayri Sünnî karakterli olanlar mevcuttu. Fakat bunları kesin hatlarla ayırmak hiç olmazsa XVI. yüzyıla kadar pek mümkün değildir. Böyle bir ayırımı katı şekilde yapmak zorsa da Sünnî karakteri ağır basan tarikatların özellikle üst yapıda önemli etkileri olduğu belirtilmelidir. Aslında 1350'li yıllara doğru gayri Sünnî olarak nitelenen tarikatların alt yapıdaki etkileri, uç bölgesinde, giderek azalmaya ve daha tenha yerlere çekilmeye başlamıştır. Ancak üst kesimde, idareci zümreler arasında ve beylik aristokrasisinde, hatta şehirli unsurlar arasında giderek Konya mahreçli Mevlevîlerin etkili faaliyetleri dikkati çekmektedir. Çok önceleri Anadolu'nun Orta ve Doğu kesiminde faaliyet gösterip Tokat, Amasya, Sinop bölgelerine doğru yayılan Mevlevîler, özellikle uç bölgesinin gelişmeye açık imkânlarını iyi görerek Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe'de özellikle bey aileleri üzerinde etkili oldular. Nitekim 1350'li yıllara doğru hemen hemen bütün beylik merkezlerinde Mevlevîhaneler kurulmuş, beyler Mevlevî oldukları gibi bu aile ile sıhriyete önem vermişlerdi. Mevlevîler bir ölçüde bey ailelerinin dinî anlayışlarını daha da katılaştırmada ve yüksek İslamî görünüşe önem verilmesine vesile olmuşlardı. Öte yandan Mevlevîlik Karamanlıların beylikler üzerinde siyasî bir güç olma isteklerinde rol oynamıştır. Osmanlıların giderek yükselişi beyliklerin insan gücü kaynaklarını, tabanlarını kazanmaları ve onlar üzerindeki siyasetleri, Karamanoğullarının bu siyasetlerine hız vermelerine yol açmıştır. Ayrıca cevaplanması gereken bir başka önemli sual, beyliklerin bu hareketlere karşı nasıl tavır takınmış olduklarıdır. Muhtemelen diğer Sünnî karakterdeki tarikatlar içinde Mevlevîliğin daha kolay kabul görmesinde ve bey aileleri tarafından

benimsenmesinde, başlangıçta Türkmen babalarının geniş ölçüde tebşiriyle hızlı fetih ve ganimet siyaseti izleme sürecini aşıp bir devlet teşkil etme eğiliminde olan beylikler üzerinde önce Moğol, sonra da Karamanlıların nüfuz tesisi gayretleri önemli rol oynamış olmalıdır. Diğer taraftan Mevlevîlik vasıtasıyla yüksek İslâmî anlayış ile temsil edilme görüntüsüne kavuşmak da muhtemelen bu beylikler için hem Karamanlıların nüfuzunu azaltmak, hem de meşruiyeti sağlamak yolunda Kahire'deki hilâfet merkezi ile irtibat kurmayı kolaylaştıracaktı. Böylece denilebilir ki Mevlevîlik şemsiyesi altında bey aileleri arasında belirli bir bütünleşme meydana gelmişti.[73]

Fakat asıl önemlisi "gazâ" anlayışının temel kalıplarının tanıtılmasındaki rolleridir. Mesela daha uç beylerinin ortaya çıktığı yıllarda bölgeyi Mevlana'nın torunu Ulu Ârif Çelebi ile birlikte dolaşan Eflakî'nin eserinde, gazâ ideolojisinin şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ulu Ârif Çelebi'yle Birgi'ye gelişlerinde Alişiroğlu'nun subaşılarından Aydınoğlu Mehmed Bey'in bu yöreleri yeni fethetmiş olduğunu belirttikten sonra, Ârif Çelebi'nin Mehmed Bey'e vilayetinin çok genişleyeceği müjdesini verdiğini evladının "gazi" olacağını söylediğini yazar. Yine Eflakî'ye göre, Sultan Veled (ö. 1312) Türk ve Moğol emirleri arasında en çok Aydınoğlu Mehmed'i övüyor ve ona "sultanü'l-guzât" diyordu. Ayrıca Umur Bey de gazi olarak anılmakta ve deniz gazâlarında Mevlana'nın manevi himmetine nail olduğu belirtilmektedir.[74] Eflakî'nin eserinde geçen "Sultanü'l-guzât", "gazi-i Rabbani", "gaziyân-ı halis" tabirleri bu ideolojinin beylikler dünyasında iyice nüfuz ettiğini ve bilindiğini göstermektedir. İbn Battuta'nın ifadeleri ve Ömerî'nin iki sözlü kaynağı da 1330'lu yıllarda bu ideolojinin artık hemen hemen bütün uç bölgesinde bilindiğini ve yaygın olarak kullanıldığını doğrulamaktadır. Hatta beylikler bünyesinde bürokratik teşekkülleri ve unvanları veren inşa kitaplarında da çeşitli askerâ zümre

73 Bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 60-61; F. Emecen, "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 284-85.

74 *Menakıb*, II, 342-345.

mensuplarına gazi mücahid dendiği dikkati çekmektedir.[75] Ayrıca Mevlevîlerin tesiriyle bazı beyler hem "çelebi" hem de "mücahid, gazi" unvanlarını kullanmışlardı. Mesela Saruhanoğlu İshak Çelebi yaptırdığı Ulu Cami külliyesi (1365-1380) kitâbesinde kendisini bu unvanlarla anmıştı.[76] Aydınoğlu Mehmed, Umur Bey, Menteşeoğlu Ahmed Gazi, Saruhanoğlu İshak, Gazi Çelebi, özellikle gazâ faaliyetleri ve Mevlevîlerle olan temaslarıyla dikkati çekmektedirler. Uç bölgesinin büyük bir kesiminde bu hareketin önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla muhtemelen 1300'lü yılların ikinci çeyreğinde gelişmesini sürdüren Osmanlılara da bu hareketin girdiği söylenebilir.[77] Osmanlıların da yer aldığı uç bölgesindeki Türkmen beylikleri taban itibariyle aynı kaynaktan beslenen ve birbirinden çok farklı mütecanis bir yapı çerçevesinde, gazâ anlayışını yüksek İslâmî teorik anlamına pek dikkat etmeksizin, muhtemelen Mevlevîlerin de tesiri ile itici güç olarak kullanmışlardır. Çok sonra XV. yüzyılda bu ideoloji Osmanlılar tarafından şeklî açıdan, sofistike tarzda idealleştirilecek ve "ilâ-yı kelimetullah" sürekli cihad olarak takdim edilecektir. 1350'li yıllardan sonra Osmanlıların Rumeli'ye geçişleri ile daha da önem verdikleri gazâ anlayışının uç dünyasının dış cephesinde çok fazla etkisi olmaması normal bir vakıadır. Bunun en önemli sebebi muhtemelen Orta ve Doğu Anadolu'daki beyliklerin Trabzon Rum İmparatorluğu ve güneydeki Ermeni ve Latin beyliklerine karşı girişilen cılız mücadeleler istisna edilirse, büyük Hristiyan ana kütlesiyle karşı karşıya kalmayıp daha ziyade birbirleriyle mücadele etmeleridir. Fakat yine de "küffara karşı" girişilen akın ve fetih faaliyetlerinin övgü ile karşılandığı bilinmektedir. Mesela Kadı Burhaneddin 1397'de Giresun'u alan Emir Süleyman'ın fetih haberini duyunca, büyük bir sevince kapılmış, ona hitaben bir mektup göndermişti.

75 F. Emecen, "Gazaya Dair: XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, (Ankara 1995), s. 191-197.

76 F. Emecen, "Gazaya Dair", s. 196.

77 Osmanlıların teşekkülünde bu ideolojinin rolü hakkında ilgi çekici bir araştırma için bk. C. Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, California 1995, s. 62 vd.

Bunun büyük bir zafer olduğunu yazan Esterabadî, gazâ lafzını kullanmamaktadır.[78] Dolayısıyla öyle anlaşılıyor ki, gazâ ideolojisi Anadolu'nun iç bölgelerindeki eski Selçuklu toprakları üzerindeki beyliklerden ziyade, uç bölgelere münhasır kalmış, bunun idealleştirilmesinde de Mevlevîlerin faaliyetleri etkili olmuştur.

Öte yandan uç bölgesi aslında dışa kapalı bir yapı da göstermemekteydi. Anadolu'nun iç mıntıkalarındaki eski Selçuklu şehirlerinden olduğu gibi Memlük ve İran sahasından birçok ulema, fakih bu bölgelere gelerek manevi hayatın düzenlenmesinde etkili olmuşlardır. Özellikle 1350'li yıllarda artık bu bölgedeki beylerin merkezlerinin sabitleşmiş, tanınmış hale gelişi bunda etkili rol oynamış, inşa edilen birçok dinî mabed ve eğitim binaları hayli hareketli ilmî faaliyete sahne olmuştur.[79] Daha 1330'lu yıllarda Anadolu'ya gelip birçok beyliği dolaşan İbn Battuta için beylikler dünyasının yapısı pek şaşırtıcı olmamıştı. Katı Sünnî çevrenin mensubu olan İbn Battuta'nın Anadolu'nun kır kesimindeki hayattan habersiz olduğu için verdiği bilgilerin nazarı itibara alınmaması yolundaki kanaatin pek doğru olmadığı belirtilmelidir. Her ne olursa olsun İbn Battuta temas ettiği çevrelerde kendisine dinî akaid yönünden pek garip gelen bir olayla karşılaşmamıştır. Onun beyanlarına göre bey ailelerinin çevresinde kalabalık fakih zümreleri vardı. Birgi'de buluştuğu Aydınoğlu Mehmed'in yanında müderris ve fakih olduğunu ve onlarla Arapça rahat bir şekilde anlaştığını, Mehmed Bey'in "hadis tahriri" yaptırdığını, İzmir'de Rıfaî tekkesine rastladığını yazar. Bayram namazını Saruhan Bey ile birlikte kılmış, Bursa'da kaldığı zaviyede Kur'an okunmuş, vaazlar verilmiş, sabah namazı topluca kılınmıştır. Kastamonu-Sinop bölgesinde oldukça katı Hanefi mezhebi mensuplarına rastlamış, halkın cumadan sonra "salât-ı

78 *Bezm ü Rezm*, s. 485.

79 Mesela özellikle ulemanın biyografilerini toplayan eserlerde ilk dönem ulaması üzerinde kabaca yapılan bir tarama, bunların menşelerini ortaya koyar (Bk. Taşköprizade, *Şakaikü'n-Nu'mâniyye*, Mecdî tercümesi, ed. A. Özcan, İstanbul 1989, indeks).

nafile" kıldığını özellikle belirtme ihtiyacı duymuştu.[80] Dolayısıyla 1350'li yıllarda Anadolu'nun genel manevi yapısının sanılandan oldukça farklı olduğu, gayri Sünnî olarak adlandırılan tarikatların etkilerinin hiç olmazsa bu sıralarda ana merkezlerden çekildiği ve dengelendiği söylenebilir. Yine de sofistike dinî anlayışın uç bölgelerinin gözden uzak yerlerinde yaşayan konar-göçer gruplar üzerinde fazla müessir olmadığını kabul etmek gerekir. Bu durum yüksek İslâmî anlayışın hakim olduğu eski Selçuklu bölgelerinin Türkmenleri için de aynıdır. Ayrıca hiç olmazsa uç bölgesinde tarikatlar arasında katı bir ayrılmanın henüz pek söz konusu olmadığı, tek taraflı belirli zümrelerin etkilerinden ziyade serbest hayat görüşlerinin de tesiriyle, değişik kesimler arasında belirli bir bütünleşmenin sağlandığı ileri sürülebilir. Bu bütünleşmenin Batı'da uç bölgesinde görülmesi, Osmanlıların gelişme sırlarını da beraberinde taşımaktadır. Orta ve Doğu Anadolu'da daha sofistike manevi yapı, Anadolu'da birliğin sağlanması ile eski uç bölgesinin manevi hayatının şeklini giderek etkilemeye başlamış olmalıdır. XV. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Safevi hareketi, mukaddes yerleri ele geçiren Osmanlı Devleti'nin dinî misyonunun çerçevesini tam anlamıyla çizecektir. XV. yüzyıl Osmanlı kronikleri de Osmanlı devletinin kuruluş yıllarını bu manevi havanın etkisiyle idealleştirip efsanelere boğmuşlardır.

Anadolu'da genel kültürel yapı ve ilmî merkezler ise henüz bu dönemlerde önemli bir değişmeye ve zayıflamaya maruz kalmamıştı. Batı Anadolu'da beylik merkezleri yeni kültürel merkezler haline gelmiş, dinî binalar inşa edilmiş ve bütün bunlar manevi hayat üzerinde müspet rol oynamıştır. Yerleşme şekilleri ve iskân merkezlerinin özellikleri bakımından 1350'li yıllardan itibaren eski uç bölgeleri ile iç kesimdeki eski Selçuklu şehirleri, kır iskân birimleri arasında bariz farklılıkların kalmadığı söylenebilir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında bu merkezlere Anadolu'nun iç kesimlerinden ve İran'dan pek çok manevi zümre mensupları ve ulemanın

80 *Seyahatname*, I, 321-357.

gelişleri, kurulan medrese, tekke ve hatta darülhadislerdeki eğitim faaliyetlerini, kültür hayatını etkileyerek, belirli bir bütünleşmenin temellerini atmıştır. Osmanlı'nın idarî gelişimi, Anadolu'nun iç bölgeleriyle olan irtibatı ve ulema trafiğini giderek Osmanlı merkezleri lehine olmak üzere daha da artıracaktır. İnşa edilen âbidelerin mimarî özellikleri açısından ise bu ölçüde bir benzeşmenin görülmemesi ilginçtir. Beylikler devrinde inşa edilen ilk âbidelerde değişik mimarî tarzlar dikkati çekmektedir. Bu muhtemelen mimarın mensup olduğu çevrenin özelliklerini yansıtma ve yeni arayışlar peşinde koşmanın bir neticesi olabilir. Fakat zamanla Osmanlı merkezli bir üslubun sabitleşerek Anadolu'daki şehirlerin yapılarını etkilediği ve bu açıdan da özellikle 1400'lü yıllardan sonra bir bütünleşmenin meydana geldiği anlaşılmaktadır.[81]

1350'lerde Anadolu'nun önemli bir kısmı üzerinde vasallik bağlarını sıkılaştırmış Osmanlılar, iktisadî açıdan Anadolu'daki diğer beylikleri de etkilemeye başlamıştı. Anadolu'daki Moğol hakimiyeti görünüşte bir iktisadî bütün oluşturmuş, burayı, İran'a, Rusya steplerine, Suriye ve Mısır'a, hatta Uzakdoğu'ya bağlamıştı. Bu durum uçta denize yönelik faaliyet gösteren, iktisadî bünyesi ganimet ve esir ticaretine dayanan beylikleri,[82] Orta ve Doğu Anadolu'daki eski Selçuklu merkezleri ile nisbeten irtibatlandırmıştı. Güney ve Doğu Anadolu'da Memlüklü tesiri de yine İlhanlılar döneminde kırılmıştı. Fakat bu geçici bir dönemdi. İlhanlı etkisinin XIV. yüzyılın ortalarında zayıflamasının[83] ardında Osmanlıların giderek Anadolu'ya doğru yayılması, Osmanlı merkezli ekono-

81 Beylikler mimarisi hakkında bk. A. Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. Yüzyıl sonuna kadar)*, İstanbul 1958; O. Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, İstanbul 1977.

82 E. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 6-7; a. mlf., "Holy War in the Aegean during the fourteenth century", *Mediterranean Historical Rewiew*, IV (1989), 212-225; H. İnalcık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia: Byzantium and Crusades", *Byzantinische Forschungen*, XI (1985), 179-217.

83 Z. V. Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931) 1-42.

mik hayatı şekillendirmeye başlamış olmalıdır. Ancak Timur'un Anadolu harekatı, herşeyi alt üst etmiş, bu defa çok kısa süren bir Timurlu iktisadî monopolü görülmüştür. Ancak para sistemleri Anadolu'nun pek çok yerinde hâlâ farklıydı; Beyliklerin paraları, Batı menşeli paralar, Memlük sikkeleri, diğerleriyle birlikte ticarî nüfuz bölgelerinde bol miktarda rayiçte idi. İlk dönemlerde paranın ağırlık, şeklî yapısı itibariyle beylikler arasında belirli bir benzerlik dikkati çeker. Mesela Saruhan, Menteşe, Osmanlı paralarında bu görülür. Dolayısıyla uç bölgesinde aynı tip bir para sistemi ve buna bağlı bir ekonomik organizasyonunun husule geldiği söylenebilir. Özellikle XIV. yüzyılda Osmanlı temel para birimi olan akçe,[84] giderek yayılmaya başladı. Henüz II. Mehmed devrine kadar altın para basılmamıştı; bunun yerine Venedik, Memlük sikkeleri geçerliydi. Osmanlılar XV. yüzyılda gümüş para birimleri olan akçeyi tek temel birim haline getirdiler. Orta, Doğu ve Güney Anadolu bölgelerinin XV. ve XVI. asır kanunnamelerinde vergi değerlerinde Memlüklü, Akkoyunlu, hatta Timurlu para sistemlerinin hâlâ zikredilmesi ilginçtir.[85] Karaman ve diğer beyliklerin paraları tabii olarak Osmanlı hakimiyeti sonrasında ortadan kalkmıştı, fakat Memlük ve Akkoyunlu paraları devletlerin mevcudiyeti dolayısıyla geçerli durumdaydı. Özellikle Adana, Sis (Kozan) bölgesinde Memlük etkisi daha fazla hissedilirken, Mardin, Erzincan, Urfa hattında Akkoyunlular yanında Timurlu ve hatta Memlüklü etkisi hakimdi. Mesela Karaca akçe, Halebî akçe, Kayıtbeği, Şahrukî, Eşrefî gibi gümüş ve altınlar dikkati çekmektedir.[86] Burada hemen ilgi çeken nokta, gümüş para birimi olarak "akçe" tabirinin artık iyice yerleşmiş olması keyfiyetidir (Halebî "akçe", Karaca "akçe" örneği gibi).

Yukarıda zikredilen özelliği vergi sistemlerinde de görmek mümkündür. Fakat bölgelerin vergilendirme usullerinin Osmanlı kanunnamelerine girdiğini belirtmek gerekir. Bu açıdan Osmanlı vergi sisteminin, onu etkileyen ve sistemine giren eski beyliklerin

84 H. Sahillioğlu, "Akça", *DİA*, II, 224-227.

85 Barkan, *Kanunlar*, s. 110-191.

86 Barkan, *Kanunlar*, s. 154, 156, 159.

vergi anlayışları ile birlikte merkezileşmeye başlaması, II. Mehmed devri sonunda önemli ölçüde gerçekleşmiştir denilebilir.

1350'den 1450'ye kadar olan devrede Anadolu'da iyice hissedilen Osmanlılaşma sürecinin, alt yapıda toplumun çeşitli kesimlerinde önemli sayılabilecek bir tepkiyle karşılanmadığı belirtilmişti. Uç bölgesinde taban itibariyle aynı temele dayanmanın getirdiği avantajları rahatlıkla kullanan Osmanlılar, uç bölgesinin dış cephesinde bu kadar kolay bir hareket kabiliyeti bulamamışlardı. Özellikle Orta Anadolu'da Karaman topraklarında bu tepki açık olarak kendisini gösterir. Zira XV. yüzyıl sonunda dış tesirlerin geniş ölçüde rolü ile ortaya çıkan isyan hareketleri en hararetli taraftarlarını bu bölgeden bulmuştu. Uç bölgesinde de bazı problemler çıkmamış değildi. Fetret döneminin fevkalâde şartları hariç tutulursa, Cüneyd Bey'in hareketi ve Şeyh Bedreddin ve müridleri Torlak Kemal ile Börklüce isyanları eski uç bölgelerinde etkili olmuştu. Ancak bu isyanlar eski beyliklerinin ahfadının rolü ve konar-göçer grupların tahrik edilmesiyle alevlenmişti. Yerleşik halkın bu isyanlardaki rollerine dair kaynaklarda herhangi bir karine yoktur. Muhtemelen bunlardan kuvvetli bir destek görmediği için bu isyanlar bastırılabilmiştir.

Daha ziyade bey aileleri ve gayrı memnun beylik aristokrasisine dayanan tepkiler görülmüş, ilk bölümlerde anlatıldığı üzre bunlar kolayca bertaraf edilmiştir. Öte yandan Osmanlı yayılışının üst kademelerdeki tepkilerini Osmanlı dışı kaynaklardan öğrenmek mümkündür. 1390'lı yıllarda I. Murad'ın ve I. Bayezid'in Anadolu'ya yönelik hareketlerinin nasıl karşılandığı hakkında en önemli kaynakların başında Esterâbâdî'nin *Bezm ü Rezm*'i gelmektedir. Esterâbâdî, Osmanlıların Orta Anadolu'ya yönelik tehdit ve seferlerinden bahsederken, I. Murad'dan "ilm ve irfandan, incelikten nasibi olmayan ve basit bir Moğol olan Osmanoğlu" ifadesini kullanır.[87] Bu basit gibi görünen cümle, genel olarak uç bölgesindeki beylikler ile eski Selçuklu ana bölgesindeki merkezler arasındaki sosyal görüş farklılıklarının önemli bir ifadesidir. Hatta

87 *Bezm ü Rezm*, s. 353.

Kadı Burhaneddin'in bir rüyasını da nakleden Esterâbâdî, Kadı Burhaneddin'e rüyasında gördüğü Hz. Peygamber'in Murad Bey için "yollarını kaybettiklerini ve nasihat dinlemediklerini" söylediğini yazar.[88] Ayrıca Kosova'da şehid düşen I. Murad'ın oğlu Bayezid tarafından katledilmiş olduğuna dair maksadlı bir rivâyete de yer verir.[89] Bütün bunlar Orta Anadolu kesiminde Kadı Burhaneddin ile rekabete giren Osmanlılara karşı propaganda ve tepkilerin bir sonucudur. Bu olumsuz düşüncelerin halk tabanında geniş ölçüde etkisiz kaldığı söylenebilir. Bizzat Kadı Burhaneddin'in kendisinin Osmanlılara karşı kendisini sefere teşvik edenlere, I. Murad'ın "kâfirlere karşı savaşa gitmesi" dolayısıyla onlara arkadan saldırmayı vicdanına ve dine sığdıramadığını söylemesi ve böyle bir hareketin dini zayıflatmak ve küfrün yayılmasına sebep olmak dernek olacağını belirtmesi,[90] aslında Osmanlılara karşı duyulan gizli bir hayranlığın satır aralarına sıkışmış ifadesidir. Şüphesiz Esterâbâdî bunu Osmanlıları övmek için değil, Kadı'nın âlîcenablığını ve dindar kişiliğini göstermek için yazmıştır. Bu ifadeler, Osmanlıların aslında "gazâ" şöhretlerinin bütün Anadolu beyleri nezdinde daha XIV. asrın son çeyreğinde artık iyice belirlenmiş olduğunu ortaya koyar. Böylece yakın çevrede uç bölgesi etkilenirken uzak çevredeki halk ve ulema üzerinde de müsbet yönde tesirli olmuştur. Bu şekilde dış cephede Osmanlılaşmanın temelleri, geniş ve sessiz tabanda XIV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren atılmaya başlamıştır. I. Bayezid'in Malatya'ya kadar inmesinde bu kazanılan imajın nisbî bir rolü vardır.

Osmanlıların Anadolu'da imaj çabalarının bir başka örneği II. Murad devrinde görülmüştür. Zira Anadolu'da yaşanan problemler, Osmanlıların eski Oğuz geleneğini canlandırmalarına yol açmıştı. Özellikle Şahruh'un faaliyetleri, Karamanlıların beylikler üzerindeki veraset iddiaları, karşı propaganda, II. Murad devrinde Kayı boyuna bağlılığın ön plana çıkarılmasına, buna ait

88 *Bezm ü Rezm*, s. 354.
89 *Bezm ü Rezm*, s. 354.
90 *Bezm ü Rezm*, s. 353

sembollerin kullanılmasına âmil olmuştu. Yazıcıoğlu Ali'nin İbn Bibi tercümesinde bu üstünlük iddiaları açık olarak görülür.[91] Bu sayede Anadolu'daki beyler üzerinde belirli bir otorite ve üstünlük imajı ortaya konmaya çalışılmıştı. Ayrıca Kayı boyunun üstünlüğü vurgulanarak devlet kurma yetkisinin bu boya ait olduğu fikri işlenmişti. Fakat şurası bir gerçektir ki, bu devirdeki faaliyetler, Türk dilinin resmî ve ileri bir edebî dil haline gelişine, Türkmen ananesinin yaygınlaşmasına yol açtı.

Netice olarak konunun başında sorulan suallerin önemli bir kısmına yeterli cevaplar getirilememiş olmakla birlikte, Anadolu'nun 1350-1450 yılları arasında gelişen Osmanlı hakimiyeti sırasındaki durumuna belirli bir açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda Anadolu'daki birçok beylik tedricen Osmanlı idaresi altına girdiği gibi bunların pek çok müesseseleri, maddi kültür unsurları yeni idarecilerin sistemiyle adapte olmuş ve karşılıklı olarak bir entegrasyon oluşturmuştur. Bu karşılıklı tesir, zaman içerisinde birbiriyle imtizac ederek, bölgesel farklılıklarıyla da olsa, Osmanlı sistemini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Osmanlılaşma derken, beyliklerin bunu oluşturmadaki rollerini mutlaka hatırlamak icab eder. Bölgesel farklılıkların "merkez dışı" (desantrilizasyon) ile izâh edilmesi keyfiyeti üzerinde durulurken mutlaka Osmanlı sistemini oluşturan bu farklı unsurların nereden ve nasıl girdiğinin nazarı itibara alınması gerekir. Öte yandan Osmanlılaşmanın yakın çevreden Bizans ile olan münasebetler bir tarafa, özellikle eski uç bölgesinin bir sentezi olarak ortaya çıktığı; ama uç bölgesinden daha farklı bir yapı gösterdiği anlaşılan dış cephedeki değişik unsurları da bünyesine alarak yeni bir sistem özelliği kazanıp bütünleşmeyi sağladığı söylenebilir.

91 *Târih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1391, vr. 444 a.

GAZÂYA DAİR XIV. YÜZYIL KAYNAKLARI ARASINDA BİR GEZİNTİ

Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesinde gazâ ideolojisinin rolü, uzun zamandır üzerinde durulan ve çok işlenen konuların başında gelir. Söz konusu ideolojinin Osmanlı Beyliği'nin teşekkülü ve genişlemesindeki itici gücü, özellikle P. Wittek'in araştırmalarından[1] bu yana pek çok taraftar bulmuş gözükmektedir. Ondan önce F. Köprülü'nün[2] gazâ ve gazilik hakkındaki görüşleri ile birlikte bu bilgiler H. İnalcık tarafından daha da geliştirilmiş ve yeni fikirlerle desteklenmişti.[3] Ancak son zamanlarda bu tez üzerinde bazı itirazlar yapılmaya ve bunun dayandığı kaynakların yetersizliği ve geç tarihli oluşu ileri sürülerek şüphe izhar edici görüşler ortaya atılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle R.

1 Bk. P. Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938. Ayrıca onun bir diğer makalesi de oldukça ilgi çekmişti: "De la defaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Revue des Etudes Islamiques*, XIII (1938), 1-34; Türkçe trc. H. İnalcık, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", *Belleten*, VII/27 (1943), 557-589.

2 *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 146-153. Burada alp/gazi geçişi üzerinde ehemmiyetle durulur. Uç beylerinin gazi lakabını almaları onların artık şehir hayatına geçmiş ve az çok medrese tesiri altına girmiş olmalarına bağlanır. Ayrıca F. Köprülü'nün Wittek'in görüşleri ile ilgili tashih ve mütalaası için bk. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, VII/28 (943), s. 284-301.

3 "Türkler", *İslam Ansiklopedisi*, XII/1, 287-290; "The Question of the Emergence of The Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, II/2 (Medison 1982), 71-79.

P. Lindner'in[4] tespitlerinin ardından bu hususta R. C. Jennings,[5] C. Imber'in[6] itirazlarını, son olarak Ş. Tekin'in "*gazâ*" ve "*gazi*" kelimelerinin ortaya çıkışı, menşe ve anlamı ile birlikte bu kelimelerin Anadolu'da ne zamandan itibaren kullanılmaya ve kudsî bir anlam kazanmaya başladığı konusundaki dikkate değer makalesi[7] takip etti. Dolayısıyla burada, sözü edildiği gibi, XV. asır Osmanlı müellifleri ve "Sünnî çevrelerin" ilk Osmanlı beylerini bu yüksek dinî ideal çerçevesinde görmek istedikleri için mi gazâ kelimesini ortaya attıkları; daha önceki kaynaklarda gazâ ve gazi kelimelerinin gerçekten geçip geçmediği meselesi, üzerinde durulması gereken konuyu oluşturmaktadır. Bu cümleden olarak, kelimenin niteliği ve ortaya çıkışının tarihî şartları üzerinde durmaksızın gazâ ve gazi kelimelerinin geçtiği XIV. yüzyıl kaynakları arasında bir gezinti yaparak, buradaki bilgilere dikkati çekmeye çalışacağız.

Kaynaklara geçilmeden önce, gazâ tezine karşı olan görüşlere kısaca değinmek gerekmektedir. İlk olarak Wittek'in gazâ tezini dayandırdığı kitâbe üzerinde şüphe izhar eden R. P. Lindner aşağıda sözü edilecek kaynakları ve Osmanlılarla aynı dönemdeki diğer Türkmen beyliklerine ait maddi malzemeleri nazar-ı itibara almayıp doğrudan Osmanlı beyliği üzerinde yoğunlaşarak onu diğer beyliklerden ayrı bir yapıda mütalaa etmekte ve Ahmedî ile başlayan Osmanlı tarihçilerinin bu ideolojiyi, kendi çağdaşları Sünnî ve yerleşik halka izâh etmek için uydurmuş olduklarını,

4 *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 1-38. Ayrıca bundan önce Gy. Kaldy-Nagy'nin bu konudaki görüşleri için bk. "The Holy war (Jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, III-IV (1979-1980), 467-473.

5 "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 76 (1986), 151-161.

6 *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, s. 12-13; "Paul Wittek's De la defaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Osmanlı Araştırmaları*, V (1986), 65-81.

7 "Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerinde Düşünceler I: Başlangıçtan Osmanlıların Fetret Devrine Kadar" *Tarih ve Toplum*, XIX/109 (Ocak 1993), 9-18; "II: Gazi Teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması", *Tarih ve Toplum*, XIX/110 (Şubat 1993),73-80.

bunun onlar için makul olduğunu ama modern tarihçilerin bu tuzağa düşmemeleri gerektiğini ifade eder.[8] Ş. Tekin ise, bu ifadeye aslında gerek olmadığını, Wittek'in gazâ nazariyesinin dayandığı Orhan Gazi'ye ait 1337 tarihli kitâbenin esasen 1417 tarihli bir orijinal kitabeden veya sonraki devirlere ait herhangi bir kitâbenin üslubunu takliden yazılmış olabileceğini dolayısıyla kitâbenin kesinlikle sahte olduğunu belirtir. Orhan Bey'in aslında bu unvanı kendisi için kabul etmiş olup olmadığını sorarak, kitâbenin gerçekten o devirde yazılmış olsa bile R. P. Lindner'in ifade ettiği gibi yerleşik Sünnî kesimin ve aydınların onu nasıl görmek istediklerini belirttiğini, Orhan Bey'in kendisini bu şekilde andığı manasına gelmediğini yazar.[9] Netice olarak Wittek'in gazâ nazariyesinin dayandığı kitâbeyi XIV. asra değil XIX. asra ait olduğunu zikreder. Ş. Tekin'in bu konudaki diğer mütalaalarına ileride tekrar dönmek üzere şimdilik bırakarak, diğer iki değerli araştırıcının yazdıklarını özetlemeye çalışalım:

R. C. Jennings, Wittek'in gazi teorisini ele alarak bunu özetledikten sonra, cihad, darülharb, gazâ konularında İslâmî görüşleri anlatır. Bizans önünde Osmanlı beyliğinin durumuna temas ederek onların Hristiyan beyler ve devletlerle olan ilişkilerinin yoğunluğundan söz edip Osman Bey'in durumundan, onun Hristiyan ortodoks savaşçı gruplarla münasebetlerinden bahis açar. Şayet Wittek'in açıkladığı gazâ siyaseti uygulanmış olsaydı bu grupları kontrol edemeyip ele geçirdiği köy ve kasabalarda yaşayanları ortadan kaldırıp harap etmesi lâzım geleceğinden söz eder. Bizans'a karşı kutsal savaş ve gazâ yapılsaydı o zaman aradaki münasebetlerin çok karışık bir hal alacağını, gazâda düşman topraklarında kuvvetli bir İslâmî idarenin mümkün olduğu kadar çabuk ve sert kurulmasının gerekliğini[10] de belirten Jennings, Orhan Bey

8 *Nomads and Ottomans*, s. 2-9.

9 "II: Gazi Teriminin", s. 74-75.

10 Gazâ hakkında bk. T. M. Johnstone, "Ghazw", *EI²*, II, 1055-1056; I. Melikoff, "Ghazî", *EI²*, II, 1043-1045; Keza gazanın mukaddes savaş anlamında Bizans ile yapılan mücadelede kullanılışı ve Emevî-Abbasî devrindeki megazi kitabların-

döneminde de bunun aksine dostça münasebetlerin olduğunu, onun müttefik ve imparator damadı olup bu ortamda 1337 tarihli kitâbedeki ibarelerin uygun düşmediğini ve bunun sonradan hazırlanmış bulunduğunu yazar. Ona göre Orhan Bey, gazânın şiddetli yakıcı gücünü asla kullanmadığı gibi kendisini de gazi olarak görmemişti. Keza I. Murad'ın annesinin bir ortodoks Rum olduğunu ve onun Bulgar ve Bizanslı prenseslerle evlendiğini, Bizans, Sırp ve Bulgar devletleriyle ittifakta bulunduğunu, bütün bunların gazâ ile irtibatlandırılmasının güç olduğunu belirtir. I. Bayezid zamanında İslâmî bir imparatorluk peşinde koşan Osmanlıların II. Bayezid devrinden itibaren sistematik olarak cihad anlayışını işlediklerini, XIV. yüzyıl Osmanlı beylerinin gazâdan ziyade, askerî, siyasî pragmatik yaklaşımları ön plana çıkardıklarını, sistemli bir gazâ siyaseti izlemediklerini, Ahmedî'nin ise bir tarihçi olmayıp destanı unsurları ve kahramanlığı ön plana çıkarma amacını taşıyan bir şair olduğunu, I. Bayezid'den önceki Osmanlı beylerinin sadece bir "*bey*" olarak zikredilmesi gerektiğini yazar.[11] Ancak bu görüşlerin sadece Osmanlı-Bizans ve diğer Hristiyan beyler arasındaki münasebetler çerçevesinde şekillendiği, Osmanlı tebaası yerleşik müslüman ahali ve konar-göçer grupların durum ve tepkilerini hesaba katmadığı, üstelik "gazâ"nın sürekli savaş hali olarak anlaşılmasının pek yerinde olmadığı, bu mefhumun şekli, teorik tarifinin uygulamadaki özelliklerine dikkat edilmediği, hatta bu lafzın Bizanslı ve diğer Hristiyan dostlarının, Hristiyan tebaasının hatırlarını kırmamak için kullanılmamış olduğu gibi bir intibaın ortaya çıktığı ve nihayet uç toplumunun genel özelliklerine dikkat edilmediği söylenebilir.

C. Imber ise, Wittek hakkında daha da ileri giderek onun zamanının siyasî ideolojilerine göre teorisini şekillendirdiği üzerinde

dan Ebu İshak el-Fezârî (ö. 185/802) ve Abdullah b. el-Mübarek (ö. 181/797)'in eserlerindeki şekilleri. "*Gazî Halife*" tabiri için bk. M. Bonner, "Some Observations Conceming the Early Development of Jihad on the Arab-Byzantine Frontier", *Studia Islamica*, LXXV (Paris 1992), s. 5-31.

11 "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", s. 151-161.

önemle durur. XV. asır Osmanlı kaynaklarının ilk dönem Osmanlı beyleri hakkındaki bilgilerine inanmaz; Wittek'in bu tezini ortaya koyduğu sırada Alman nasyonalizminden etkilenmiş olduğunu ve nasyonalist siyasî teoriyi Osmanlı tarihine uyguladığını, halbuki Osmanlıların millî temele dayalı bir devlet olmayıp hanedan devleti olduğunu belirtir. Bütün bu karışıklığın ise, XV. asır Osmanlı müelliflerinden ve özellikle Ahmedî'den kaynaklandığını söyler. Wittek'in bunlara dayanarak gazâ ideolojisini geliştirdiğini ve analizlerinin doğru olmadığını yazar.[12]

Bu görüşleri belirttikten sonra yeniden Ş. Tekin'in makalesine dönersek, burada özellikle Wittek'in dayandığı kitâbenin sahteliği üzerinde durulduktan, Orhan Gazi'ye ait 1324 tarihli Farsça vakfiye ve 1348 tarihli Türkçe mülknâme ile sikkelerinde "gazi" sıfatına rastlanmadığı belirtildikten sonra Anadolu beylikleri sahasında yazılan kaynaklarda bu kelimelere tesadüf edilmediğine dikkat çekilir.[13] Ş. Tekin, "Anadolu hatta bütün Akdeniz bölgesinde yerleşik Sünnî, eli kalem tutan ahalisi, büyük ihtimalle Ahmedî'nin faaliyet gösterdiği XIV. asrın ikinci yarısına yani I. Murad devrinin sonlarına kadar gazi unvanını kullanmaktan kaçınmış ve hemen hemen hiç

12 Bu konudaki görüşlerini muhtelif makalelerinde belirten C. Imber, XV. asır kaynaklarının suni bir Osmanlı hanedanı destanı ortaya attıklarını ve buna inanılmaması lâzım geldiğini belirtir (*The Ottoman Empire*, s. 12-13; "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX, 1987, 7-27; "Paul Wittek's De la ..", *OA*, V, 81; "The Legend of Osman Gazi", *The Ottoman Emirate 1300-1389*, Rethymnon 1993, s. 67-75). Söz konusu kaynakların kendi zamanlarına ait düşünce ve görüşleri eserlerinde yansıttıkları malumdur, ancak bu onların ilk devir ile ilgili bilgilerin tamamıyla reddini gerektirmez kanaatindeyiz. Dikkatle yapılacak ayıklama ve karşılaştırma şüphesiz değerli ipuçları verecektir. Burada hemen bütün bu kaynaklar adeta birbiriyle sözleşmişçesine hanedanı meşrulaştırmak için acaba C. Imber'in belirttiği ölçüde bilinçli mi davranmışlardı suali de hatıra gelmektedir. P. Wittek'in görüşlerinin oluşumu ile ilgili ayrıca bk. C. J. Heywood, "Wittek and the Austrian Tradition", *Journal of the Royal Asiatic Society*, I (1988), 7-25.

13 Ş. Tekin'in, ilk makalesinde gazâ ve gazi kelimelerinin hangi anlama geldiği ve tarihî seyri incelenmiş, ikinci makalede bu unvanların nasıl itibar kazandıkları ve Anadolu sahasındaki anlamı konu edinilmiştir. Bk. "II: Gazi Teriminin", s. 73-80.

kullanmamışlar; 1400'lere gelindiğinde gazâ ve gazilik artık bilhassa Anadolu'da bütün göçebe ve yerleşik müslüman kitleleri tarafından benimsenmiştir" dedikten sonra, gazâ ve gazi kelimelerinin nasıl eski itibarını kazandığını izâha çalışır. Yine Selçuklularda ve Anadolu'da hatta Asya'da ilkin gazi unvanının hemen hemen hiç kullanılmadığını, İbn Bibi'nin eserinde "alp" kelimesinin geçtiğini, gazânın ise, "gazv" şeklinde yalnız başlıklarda görüldüğünü; öte yandan Kastamonu'da Konya'nın bir uç beyi olarak faaliyet göstermiş olan Çobanoğullarından Muzafferüddin Yavlak Arslan ve oğlu Mahmud'a XIII. yüzyıl sonlarında intisab edip Farsça iki inşa risalesi kaleme alan Hasan b. Abdülmümin el-Hoyî'nin eserlerinde, gazâ ve gazi kelimelerinin hiç kullanılmadığını, "alp" kelimesinin geçtiğini de zikreder. Netice olarak 1300'lerde Anadolu halkı gözünde gaziliğin hiç olmazsa hor görülmediğini tahmin ile bu faaliyetlerin nasıl adlandırılması gerektiğinin bugün tam olarak bilinemediğini belirtir.[14]

Söz konusu görüşlerden anlaşıldığına göre, XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolusu ve Osmanlı beyliğinin kuruluşuna dair çağdaş kaynak kıtlığı, gazâ ve gazi kelimelerinin yaygın olarak kullanılıp kullanılmadığı ve bunun kudsî bir mücadele anlamında algılanıp algılanmadığı konusunda tereddüt uyandırmıştır. Her ne kadar Osmanlılara ait yerli kaynaklar, XV. yüzyıla kadar mevcut değilse de, onların da dahil olduğu Türkmen beylikleri hakkında dolaylı da olsa bilgi veren kaynakların mevcut bulunduğu bilinmektedir. Şimdi bu kaynaklardan görebildiğimiz bazıları arasında küçük bir gezinti yaparak bunlarda gazâ ve gazi hatta cihad, mücahid kelimelerinin geçip geçmediği üzerinde duralım:

Burada ilk bahsedilecek olan eser, Mevlana Celaleddin-i Rumi ve etrafındakiler, Mevlevî tarikatı ve o devrin tarihî olayları konusunda başlıca kaynaklardan olan *Menâkıbü'l-ârifîn*'dir. 1319'da ölümünden önce ve babası Sultan Veled'in sağlığında (ö. 1312) Batı Anadolu'daki uç beylerini ziyaret eden Ulu Ârif Çelebi'nin

14 *Aynı makale*, s. 79.

seyahatlerinden de bahseden *Menakıb* müellifi Ahmed Eflakî, eserini 718/1318'de yazmaya başlamıştır.[15] Ulu Ârif Çelebi'nin yanında onun seyahatlerine katılan Eflakî, Birgi'ye gelişlerinde, Alişirağlu'nun subaşılarından Aydınoğlu Mehmed Bey'in bu yöreleri yeni fethetmiş bulunduğunu belirttikten sonra, Arif Çelebi'nin ona vilayetinin çok genişleyeceği müjdesini vererek evladının da "*gazi*" olacağını söylediğini yazar. Yine *Menakıb*'a göre, Sultan Veled de Türk ve Moğol emirleri arasında en çok Aydınoğlu Mehmed Bey'i övüyor ve onu "*sultânü'l-guzât*" diye anıyordu. Eserde yine Umur Paşa'dan "*gazi*" olarak söz edilmekte ve deniz gazâlarında Mevlana'nın manevi himmetine nail olduğu belirtilmektedir. Burada orijinal Farsça metinde geçen tabirler, "sultânü'l-guzât, gazî-i Rabbânî, gaziyân-ı hâlis, ..dâyim der-gazavât" şeklindedir.[16]

XIV. asır Anadolusu'nun bu yerli kaynağın yanında, yine aynı asra ait Anadolu dışı iki kaynak daha dikkati çekmektedir. Bunların ilki, Batı Anadolu beyliklerini 1332-1333 yıllarında dolaştığı tahmin edilen meşhur seyyah İbn Battuta'nın seyahatnamesidir. Sünnî çevreye mensup olan İbn Battuta, bu beylikleri dolaşırken onların dinî durumları hakkında da dikkate değer bilgiler verir; o hemen bütün beylerin yanında bir fakih görmüş ve onlara çok hürmet beslendiğini tespit etmiştir. Bu arada Umur Bey'in faaliyetlerini "gazâ" kelimesiyle açıkladığı gibi, Sinop'ta Kastamonu emiri Gazi Çelebi'den söz eder.[17] Hemen hemen aynı döneme ait olan Ömerî'nin (ö. 1348) eserinde de beyliklerden ve uç bölgesinden bahsedilirken yine "*guzât, gazve, gazavât*" ibarelerine rastlanır.[18] Ömerî bu bölge

15 *Menâkıbü'l-ârifîn*'in hem asli Farsça metni (Ankara 1980), hem de Türkçe tercümesi (İstanbul 1989) T. Yazıcı tarafından hazırlanmıştır.

16 Bk. Asli Farsça metin, II (Ankara 1980), s. 948, satır 6, 14; s. 949, satır 11, 17.

17 Anadolu beylikleri tarihi ile ilgili hala ilginç bir kaynak olma özelliğini sürdüren eserdeki bu tabirler için bk. *Seyahatname*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, I, 337, 355-356; krş., asli Arapça metin: *Rıhletü İbn Battuta*, Beyrut ts., s. 304-305, 319. Ayrıca Gazi Çelebi için bk. Cl. Cahen, "Ghazi Çelebi", *EI*², II, 1045; E. Zachariadou, "Gazi Çelebi of Sinope", *Oriente e Occidente*, Genova 1997, s. 1271-1275.

18 *Mesâlikü'l-ebsâr fî Memâliki'l-emsâr* (faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988, III-IV, 176-177. Ayrıca Kalkeşendî (ö. 1418), Ömerî'nin *et-Ta'rif* adlı eseri ile Kadı Takıyuddin Abdurrahman Halebî'nin (ö. 1384) *et-Teskif* adlı eserine dayanarak

hakkında bilgileri bu yöreyi gören ve bilen iki kişiden, Ceneveli Balaban ve Sivrihisar kasabası ahalisinden Şeyh Haydar Uryan'dan naklen aktarmaktadır ki, bundan da kullanılan kelimelerin o sırada halk arasında yaygın olduğu düşünülebilir.

Bu kaynakların dışında, Ş. Tekin'in sözünü ettiği *Risâletü'l-İslam* adlı eserle İbn Bibi'nin eserini[19] bir tarafa bırakırsak, gazâ ve gazi terimlerinin hiç geçmediğinden bahsettiği Hoyî'nin eserlerine yeniden göz atmak gerekmektedir. Burada hem gazâ ve hem de mücahid kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Hoyî'nin *Gunyetü'l-kâtib ve Munyetü't-tâlib* adlı inşâ risalesinde, "*Hitâb-ı leşkerkeş-i memâlik*" başlığı altında zikredilen unvanlar arasında, "*..nâsırü'l-guzât ve'l-mücâhidîn..*" yer aldığı gibi "*umerâ-i sipâh*" başlığı altında "*..nusretü'l-guzât..*" tabiri geçer.[20] *Rusûmü'r-resâil* adlı diğer inşâ risalesinde de yine hem "*leşkerkeş-i memâlik*" için hem de "*emîr-i sipâh*" için yukarıdaki unvanların tekrar edildiği, yalnız sonuncusunun ilk risaledekinden daha uzun bir şekilde, "*nusretü'l-guzât ve'l-mücâhidîn*" tarzında yazıldığı görülmektedir.[21] Hatta bu unvanların sonunda "filan Alp" şeklinde isim ibaresinin yer alması, alp/gazi geçişi hakkında ilgi çekicidir. Her ne kadar sultan unvanları arasında bu tabirler geçmemekte ise de beylerbeyi, ordu kumandanı gibi askerî zümre mensupları için kullanılmış olması,

---

verdiği bilgilerde, Germiyanoğlu'ndan bahsedilirken "*..nusretü'l-guzât ve'l-mücâhidîn..*" unvanına rastlanır. Ayrıca burada Yıldırım Bayezid "el-Gazi" diye nitelendirilir (bk. *Subhü'l-a'şâ*, nşr. Y. A. Tavil, Beyrut 1987, VIII, 12-19, 225).

19 *Risâletü'l-İslam*'ın XIV. asra ait olup Karesi bölgesinde meydana getirilmiş olabileceğini belirten T. Tekin, bu risalede özel bir bölüm halinde yer alan gazilik ile ilgili kısmı yayımlamıştır: "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, Gaziliğin Yolları Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihad Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, XIII (1989), 139-204. 1379-1380 tarihli *Kitâbu'l-Gunye*'de gazâ ve cihad başlıklı kısımlar bulunduğu gibi İbn Bibi'nin eserinde yalnız başlıklarda "gazv" tabirinin sık geçtiğini, bundan başka nadir de olsa gazâ ve gazi kelimelerinin bulunduğunu belirtir (bk. "Il: Gazi Terimi...", *Tarih ve Toplum*, XIX/110, s. 77, not 46; krş, *al-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, nşr. N. Lugal-A. Erzi, Ankara 1956, s. 102, 103, 135).

20 *Gunyetu'l-kâtib ve Munyetü't-tâlib*, nşr. A. Erzi, Ankara 1963, s. 5, satır 20, s. 8, satır 6.

21 *Rusûmü'r-resâil ve Nücûmü'l-fazâil*, Ankara 1963, s. 4, satır 18-19, s. 7, satır 9.

üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur. Hoyî, küffarla savaşan bu beylere gazi-mücahid unvanlarını lâyık görmüştür. Sultan ve vezirler ise daha tepede, daha tantanalı unvanlar ile anılmıştır.

Ancak burada hemen Celaleddin Harezmşah'ın Selçuklu sultanı Alaeddin'e gönderdiği mektubda "*..mücâhid ... gazî sultan..*" tabirlerinin geçtiğini de belirtelim.[22] Öte yandan Hoyî'nin *Kavâidü'r-resâil* adlı bir başka inşâ mecmuasında, Yavlak Arslan'ın "*..nâsırü'l-guzât ve'l-mücâhidîn..*"; Taşköprü'deki Muzafferüddin Medresesi kitabesinde (729/1328-29) "*.. ma'denü'l-cûd ve'l-keremi'l-guzât kami'ü't-tugat ve kahirü'l-kefere..*" şeklinde anıldığı dikkati çekmektedir.[23] Ayrıca XIII. ve XIV. asır Anadolusu için önemli iki kaynaktan Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr* ve Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-Veledü'ş-Şefîk* adlı eserlerinin bu gözle taranması gerekiği de hatırlatılmalıdır. Mesela her iki eser üzerinde alelusul yapılan bir tarama sonucu, gazâ ve cihad kelimelerinin geçtiği tespit edilmiştir.[24]

Kitabî kaynaklardaki bu kısa gezintiden sonra beyliklere ait kitâbelerden bazılarına da temas etmek gerekecektir. Birgi'de Ulu Camii kitâbesi (712/1312), *Menâkıb*'ın ifadelerini teyid eder tarzda Aydınoğlu Mehmed Bey'in unvanları arasında "*..el-emîrü'l-kebîr el-Gazî..*"yi de zikreder. Türbesindeki kitabede ise, "*..el-âdil ..., es-Sultanü'l-guzât ... el-mücâhid..*" unvanlarına rastlanır. Umur Bey'in mezar taşında da "*Gazî Umur Bey..*" ibaresi bulunur.[25] Menteşe beyi "*Ahmed Gazî*" ibaresi ise, 1378 tarihli Milas Camii ile 1375 tarihli Peçin'deki medresenin kitâbelerinde görüldüğü gibi, ona

22 Bu mektuplar için bk. O. Turan, *Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1982, s. 82-95; metinler, s. 94,98.

23 Süleymaniye Esad Efendi Ktp., m. 3369/II'de bulunan *Kavâidü'r-resâil*'in ilk hitab kısmı (vr. 33a) Y. Yücel tarafından aynen iktibas edilmiştir (*XIII-XIV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadalu Tarihi: Çobanoğulları Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 43; ayrıca kitabeleri için bk. s. 152).

24 Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, nşr. O. Turan, Ankara 1944, s. 41; Niğdeli Kadı Ahmed, *el- Veledü'ş-şefîk*, Süleymaniye-Fatih Ktp. nr. 4519, s. 291-293.

25 Kitabeler için bk. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 105-108.

ait sikkelerde de aynı unvan kullanılır.[26] Bunun diğer bir unvanı da "*Çelebi*" dir. Saruhanoğulları'ndan İshak Çelebi ise Manisa'da yaptırdığı Ulu Cami külliyesi (1365-1380) kitabelerinde, "*..sultânü'l-a'zam nâsırü'l-guzât ve'l-mücahidîn..*" olarak anılır.[27] Anlaşıldığı üzre, hem Mehmed ve Umur Beyler, hem de Ahmed Gazi ve İshak Çelebi özellikle gazâ faaliyetinde bulunma sıfatlarıyla ön plana çıkmakta olup bunlar aynı zamanda Mevlevîlerle yakın temas içindeydiler. Bu durum Mevlevîlik ile "*gazâ*" ideolojisi arasındaki irtibat konusunda oldukça dikkat çekicidir.[28] Eldeki kaynaklar ve maddi malzemelere göre, denize yönelik akınlarda bulunan ve bu yönleri ile sivrilen Kastamonu/Sinop, Menteşe, Aydın, Saruhan sahasında XIV. yüzyıl başlarından beri söz konusu faaliyetler için gazâ ve bunu gerçekleştiren beyler için gazi ve hatta mücahid unvanlarının kullanıldığını söylemek mümkündür. Şu halde, kaynak problemini göz önüne almayarak, uç bölgesinin aynı şartları altında kurulup geliştiği bilinen diğer beyliklerde bu anlayışın bulunmadığı düşünülebilir mi?

Bu sual çerçevesinde denilebilir ki, bütün bu kitabî kaynaklar ve kitâbeler, Batı Anadolu sahasında 1300'lü yıllarda gazâ ve geziliğin basit şekillerde de olsa anlamının bilindiği ve kullanıldığını göstermektedir. Osmanlıların da yer aldığı uç bölgesindeki Türk-

26 Bk. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986, s. 137, 139, 156. Ayrıca Peçin'deki 1332 tarihli bir başka kitabede de, "*el-emîrü'l-mu'azzam ... el muzaffer Sultanü'l-guzâti'l-etrâk şucâ'ü'd-devlet ve'd-dîn*" ibaresi görülür. (Bu ve benzer diğer kayıtlar için bk. R. Mantran, "De la titulature des derniers Seldjoukides a celle des premiers ottomans", *Varia Turcica*, XIX, Melanges offerts a Louis Bazin, s. 207-211).

27 Ulu Cami kitabeleri için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, II, 74-76; H. Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XIX (1985), 127-146.

28 Wittek'in görüşleri doğrultusunda, Mevlevîliğin gazâdaki itici gücünün denizci Türkmen beylikleri üzerindeki tesiri gazâ ideolojisinin 1354'te Selanik metropolidi olup bir ara Türklere esir düşen Gregory Palamas'ın eserindeki ifadesi için bk. E. Zachariadou, "Holy war in the Aegean during the Fourteenth century", *Mediterranean Historical Review*, IV/I (1989), 212-225. Ayrıca Mevlevîlerle Türkmen beylikleri arasındaki münasebet için bk. F. M. Emecen, "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik", *E. H. Ayverdi Armağanı*, İstanbul 1995, s. 282-297.

men beylikleri aslında taban itibariyle aynı kaynaktan beslenen ve birbirinden çok farklı olmayan mütecanis bir özellik taşımakta idi. Dolayısıyla bu büyük cemiyetin gerek liderlerinin gerekse fakih denilen dinî otoritelerinin söz konusu faaliyet ve unvanları belki yüksek İslâmî teorik anlamına tam olarak dikkat etmeksizin, muhtemelen Mevlevîlerin de rolü ile, bilmekte ve kullanmakta oldukları ileri sürülebilir. Bu çerçeve içinde Osmanlıların kurulup gelişme ortamını, komşu beyliklerden farklı addetmek ilk dönemler için herhalde pek mümkün değildir. Ayrıca onların kendilerine has bir anlayış çerçevesinde büyüyüp geliştiğini, hele bunda Bizans ile ilişkilerin ve onların tabanına dayanmalarının etkili olduğunu söylemek pek doğru olmasa gerektir.[29] Osmanlıların diğer beyliklere nispetle gelişme şansı, her şeyden önce bulundukları bölgenin stratejik önemi ve sürekli akın-gazâ siyasetini diğerlerine göre daha canlı tutmuş olmalarından kaynaklanmış olmalıdır.[30] Aksi halde, sistemli bir şekilde İznik,[31] Bursa ve yöredeki diğer önemli istihkâmları elde etmeleri, hatta Rumeli'de yeni bir fetih cephesi açmaları oldukça zorlaşır, ayrıca bunun için gerekli insan gücünü harekete geçirecek maddi imkânlar (ganimet) yönünden de sıkıntılı bir durum ortaya çıkardı. Onların Bizans bakıyyeleri ve diğer Hristiyan unsurlarla ittifakları, barış şartları ile toprak elde etmeleri, Hristiyan tebaalarına gösterdikleri tolerans ve istimalet[32] anlayışlarının gazâ/cihad fikri ile bağdaşmayacağını ileri sürmek herhalde pek yerinde olmasa gerektir. Osmanlıların bu siyasetleri, diğer Türk-İslam devletlerinin uyguladığı fetih anlayışlarından çok farklı değildir.

---

29 Bu nazariyelerle ilgili bk. F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 46 vd., 110, 142-145.

30 Bk. F. M. Emecen, "Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Reference to Sarukhan Beyliği", *The Ottoman Emirate*, s. 36 vd.

31 Mesela Osman Gazi'nin İznik'e yönelik fetih siyaseti için bk. H. İnalcık, "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate*, s. 77-92.

32 İstimalet ve Balkanlar'daki fetih siyaseti için bk. H. İnalcık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), 103-129.

Yukarıda verilen örnekler dikkate alındığında, gazâ/cihad kavramlarının Anadolu sahasında XIV. asırda iyi bilindiği, P. Wittek gibi kaynakları son derece titiz bir şekilde incelediği bilinen bir araştırıcının, söz konusu teorisini sadece bir kitâbeye dayalı olarak kurmayıp onlara komşu diğer beylikler sahasındaki uygulama tarzını da göz önüne almış olabileceği söylenebilir. Şüphesiz P. Wittek'in gazâ tezinin müdafaası bu yazının konusu değildir, ama değerlendirme ve itirazların sadece Osmanlılara odaklanmayıp daha geniş bir çerçeve içinde, bütün uç bölgesinin genel yapısı dikkate alınarak yapılması gerektiği de hatırlatılmalıdır. Şu halde P. Wittek'in tezini bütünüyle kabul veya red etmeden önce, yukarıda sözü edilen kaynakları yeniden değerlendirme gerektiği ve Neşrî'nin "*..atası Ertuğrul tarîki üzre gazâya nasb-ı nefs edüp ve niyyeti hayr olup mahzâ itmeği gazâdan çıkarayın hiç bir melike ihtiyâc göstermeyeyin hem dünyâ ve hem ahiret elüme girsin derdi, zamânında olan selâtîn-i izâm ve mülûk-ı kirâm sıdk-ı niyyeti ve hulüs-ı taviyyeti olmağın Bilecik'i feth edicek ana mâni' olmayup belki kâfirden ne fethederse ana helâl olsun dediler, anun içün Osman'a ve evladına gâzî denildi. Zirâ bunlarun bünyâdı sâir mülûk gibi mü'mine tagallüble olmayup hemân mahza gazâ ve cihâdla olmağın hakîkaten gâzîlik adına bunlarun istihkak-ı zâtîsi olup ism müsemmâya mutâbık oldu..*"[33] tarzındaki veciz ifadesi kadar idealleştirilmese bile bu anlayışın basit şekillerde bilindiği ve uygulandığı belirtilmelidir.

33 Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, nşr. Fr. Teaschner, Leipzig 1951, I, 19; Unat-Köymen neşrinde metin biraz daha farklıdır: Ankara 1987, I, 52-53.

OSMANLILARDA GAZÂ ANLAYIŞINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Osmanlı beyliğinin kuruluşunda ve devlet haline gelişinde en önemli amillerden biri olarak gazâ anlayışının gösterildiği ve bununla ilgili tartışmaların hâlâ canlılığını koruduğu bilinmektedir. Göçebe kültürünün gazilik konsepti ile olan bağı konusu ise bu tartışmalarda genellikle gözden kaçırılmakta, hatta gazânın kelime anlamı olarak ifade ettiği olgunun zaman içerisindeki gelişme çizgisi de tam olarak anlaşılamamış gözükmektedir. Gazâ tezi üzerindeki tartışmaların odağını oluşturan P.Wittek'in görüşleri[1] tarihçi kesim arasında uzunca süredir verimli bir yazı konusu alanı teşkil etmiş, Wittek'in görüşlerine yönelik itirazlar ilk Osmanlı beyliğinin durumu hakkında bazıları oldukça aşırıya kaçan bazıları ise eski tezleri yeniden ısıtarak gündeme getiren yeni bir literatürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tarihçiler dışında konuyu sosyolojik boyutta ele alan, kısa bir süre önce yitirdiğimiz değerli sosyolog Baykan Sezer ise Wittek'in söz konusu tezlerini, yazılarından bazı çıkarımlarda bulunarak dikkat çekici bir değerlendirme yapmıştır. O sosyolog gözüyle Wittek'in sınır boyu gazi beylikleri ile ilgili fikirlerini belirttikten sonra, Osmanlı Devleti'nin bir dünya imparatorluğuna dönüşmesinin yeni bir örgütlenme sonucu olduğunu ifade etmiş, bunun savaş alanlarının kısıtlanmasından değil, bu yolda kendisine izin veren yeni koşulların bir gereği olarak ortaya çıktığını, yeni koşulların coğrafî konumu nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Batı önünde egemen İslâm gücünü temsil edebilme

1 *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, trc. Fatmagül Berktay, İstanbul 1995.

fırsatını ele geçirmesine yol açtığını yazmıştır.[2] Anlaşılacağı gibi o gazâ konusunu Wittek'in ifade etmek istediği şekilde lafızdan çok manasına göre geniş ölçekte değerlendirerek, Batı dünyasına yönelik güçlü bir şekilde teşkilatlanmış karşı siyasî-ideolojik oluşum kavramını ortaya koymaya çalışmıştır.

Gazâ ve Gazilik konusuyla ilgili çalışmaların bugün ulaştığı boyut, sosyolojik bir çerçeveden ziyade, tarihî planda kalmış ve kelimenin ilk Osmanlı kroniklerindeki varlığının sorgulanmasından, söz konusu kronik yazarlarının beyliğin kuruluş yıllarından uzun süre sonra (100-150 yıl) eserlerini yazmış olmaları sebebiyle dönemlerindeki yüksek İslâmî anlayışın kalıplarıyla ilk devirleri değerlendirmekte olduklarına kadar genişleyen yoğun tartışmalarla hayli renkli bir özellik kazanmıştır. O kadar ki bu durum Amerika'nın kuruluş hikayesiyle mukayese edilmiş, "Amerikan Bağımsızlık Savaşı dönemi için de benzer şekilde kaynak sıkıntısı olsaydı, günümüz araştırmacıları Amerika'nın I. Dünya Savaşı'ndaki halini 1780'lerin gerçekliğine yansıtmaya çalışsalardı, ona müsamaha gösterilmezdi" denerek ironik bir teşbih dahi yapılmıştır.[3]

İlk Osmanlı beylerinin gazi olmadıkları, bu unvanı hiç kullanmadıkları, gazânın sonradan bilhassa ilk Osmanlı tarihçisi kabul edilen ve eserini kuruluştan 100 yıl kadar sonra kaleme alan Ahmedî* tarafından idealize edildiği ve tanımlandığı, gelecek nesillere ilahî bir görev gibi sunmak için gazâ konusunu tarihî bir dayanak noktası gibi kullandığı, halbuki onun tarihçi olmaktan ziyade Germiyan (Kütahya) sahasında yetişmiş bir âlim ve şair olup amacının ahlakî öğretileri ön plana çıkarmak olduğu gibi karşı itirazlar ve tezler 1980'li yıllardan itibaren oldukça etkili olmuş, bu revizyonist bakış açıları yeni karşı çıkışları da beraberinde getirmiştir.[4] Gazâ konusu Gy. Kaldy-Nagy, R. Lindner, R. C. Jennings, C. Heywood, C. Imber gibi Osmanistler tarafından çeşitli yönleriyle ele alınıp, bir

2 *Unutmadıklarımız: XIX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi*, 2, İstanbul 2001, s.480-481.

3 H. Lowry, *Erken Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, trc. K. Tanrıyar, İstanbul 2010, s. 157.

4 Bu konuyla ilgili tartışmalara için genel olarak bk. F. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003 (Bu kitaptaki ilgili makale).

itici motor olduğu yolundaki Wittek'in görüşleri tenkit edilmiş, F. Köprülü'nün Türkmen menşeine dayalı açıklamalarıyla Wittek'in gazilik kavramını birleştiren ve yeni bir sentez sunan H. İnalcık çizgisinde konuya bakanlar ise bunların görüşlerine karşı olabilecek bir konumda yer almışlardır. Özellikle C. Kafadar'ın *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State* adlı kitabı[5] bu çizgide ilginç doneler taşır. Konuya yeni bir yaklaşım getirmediği hususunda tenkit edilmesine rağmen bu kitap, tartışmaların ihmal ettiği toplumsal yönü de tebarüz ettiren farklı bir açılım sunmaktadır. Keza gazilik ve gazâ kelimelerinin dönemin çeşitli kaynaklarında nasıl geçmekte olduğuna dair yapılan bir çalışma, kelimenin Osmanlı sahasında bilinmediği tezlerinin tamamıyla rafa kaldırılmasını müncer olmuştur.[6]

Gazâ ve gazilik konusunun cihad kavramıyla olan bağı, meseleyi günümüze yönelik vurgularla gündemde tutmayı sürdürmektedir. Son olarak H. Lowry, sonradan Türkçeye de tercüme edilen kitabında,[7] esas ağırlığı yine gazâ konusuna vermiştir. Öncelikle Wittek'in tezine dayalı olarak yapılan tartışmalara değinen H. Lowry, onun gazâ ile ilgili temel önermesinden rahatsızlık duyan akademisyenlerin hiç birinin şimdiye kadar tutarlı bir alternatif geliştirmeyi başaramadığını belirterek, bunun konuya Wittek'in oluşturduğu ölçüler çerçevesinde yaklaşılmasından kaynaklandığını, İslâmiyetin temel faktör olarak satır aralarında peşin olarak kabul edilmiş bulunmasından dolayı bu itirazların da aynı çizgide olduğunu, kendisinin ise meseleye başka bir yerden (retrospektif değil prospektif) yaklaşım getirmeyi amaçladığını ifade eder. Bu durum haliyle ilk Osmanlı kaynaklarının yeniden taranmasıyla mümkün olabilecektir. Ayrıca XV. yüzyılda Hristiyan köylü hayatının analizi ve Osmanlı öncesinden o döneme ulaşan Bizanslı ve

5 Berkeley 1995.

6 F. Emecen, "Gazaya Dair. XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s.191-195.

7 *The Nature of the Early Ottoman State*, New York 2003; *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, trc. K. Tanrıyar, İstanbul 2010.

Balkan kökenli aristokratların Osmanlı idarî mekanizması altında toplanma şeklinin incelenmesi gibi iki vak'a çalışmasıyla bu önemli meseleye farklı bir açıklama getirilebileceğini de düşünerek, dine dayalı açıklamanın karşılıklı sosyal etkileşim, çok dinli hayat tarzı ile yer değiştirmesi gerektiği, bir nevi ganimet konfederasyonu oluştuğu noktai nazarından hareket edeceğini de vurgulamaktadır.

Yazar bilinen tartışmaları kendi görüşlerini de yer yer katarak özetledikten sonra, yukarıda belirttiği yaklaşımı temelinde gazâ konusunu ele alarak, bütün tartışmaların odağı olan Ahmedî'nin eserini tekrar inceleyip bunun kritiğini yapmakla işe girişir. Onun hangi şartlar altında kimler için bu unvanı kullandığını belirlemeye çalışır, yazdığı dönemin (Fetret Devri: 1403-1413) karışık ortamı içinde nasihatname tarzında eserini kaleme almış olduğuna tekrar dikkat çeker, Wittek'in Ahmedî'nin eserini manzum bir tarih olarak algılaması hatalıdır; ayrıca onun yazılış dönemi şartlarına ve eserin niteliğine bakmaksızın sadece orada geçen birkaç satırdan yararlanmış bulunduğunu dile getirir. Bundan dolayı Ahmedî'nin eserinin tek ve önemli bir mehaz olamayacağını savunur.

İkinci olarak yazar, 1337 tarihli olan ve gazâ tezinin yine temelini oluşturan Bursa Şehadet Camii kitâbesini ele alır. Kitâbenin ne zaman yazılmış bulunduğu konusunu irdeler. Bunun Selçuklu ve Anadolu Beylikleri sahasındaki benzerleriyle şekil ve muhteva bakımından farklı olmadığını, benzeri formülasyonları ihtiva ettiğini belirler. Anadolu beylikleri sahasında gazâ/gazi unvanlarını belirten kitâbelerden söz eder. Ona göre otantik olan kitâbedeki Orhan Bey için kullanılan "Gaziler Sultanı" tabiri doğrudur, bu konuda şüpheye mahal yoktur. Dolayısıyla burada önemli olan gazâ/gazi kelimelerinin varlığından ziyade onun ne manaya geldiğidir. Bu amaçla erken dönemde gazâ ve gazi terimlerinden ne anlaşıldığını açıklamaya girişir. Gazâ ve gazi terimlerini İslâmî vurgunun ötesine taşır; böylece akın ve gazâ ilişkisini ele alır. Tespitlerine göre, erken dönem Bizans kaynaklarında gazâ/gazi terimleri yer almaz, akın/akıncı tabirleri bulunur. XV. yüzyılda kelimenin kullanımında bir değişme olmuştur, aslında gazâ akın

faaliyetini gösterir, dinî bir sembole ve ideal bir manevî vurguya atıf yapmaz. Çünkü Osmanlı beyliğinde hem müslüman hem de gayrimüslim akıncılar mevcuttur, dolayısıyla XV. yüzyıl belgelerinde farkedilen bu durum, ilk Osmanlı coğrafyasında Bursa yöresinde de benzeri bir özellik gösterir.[8]

Yazar bunların ardından kitabının beşinci bölümde konunun yeni açıklamalara ihtiyaç gösterdiğini belirterek, meseleyi Spandugnino'nun XVI. yüzyıl başlarında kaleme aldığı Osmanlı İmparatorluğu'nun menşeine dair eserinden ilhamla, Osman Bey ve onun yakın silah arkadaşları olan ona destek veren mahallî Rum beyleri (Köse Mihal, Evranos Bey ve Turahanoğlu) arasındaki bağlar esasına taşır. Sınır boylarının etnik bakımdan karışık yapısına atıf yapar, ana tezini Bitinya (Bursa) yöresinin Müslüman ve gayrimüslim savaşçıları birliğinin dönüşümü sağlamadaki fonksiyonları üzerinde yoğunlaştırır. Burada daha önce benzeri bir açılımı ilk defa daha XX. asrın başlarında gündeme getiren ve oldukça eleştirilen H. Gibbons'ın görüşlerine kuvvetli bir vurgu mevcuttur.[9] Yazar Hristiyan menşeden geldikleri açık olan Köse Mihal ve Evranos'a gazi unvanının verilmiş olduğuna dikkat çekerek tezini kuvvetlendirmeye çalışır. Bu ailelerin ileride akıncı beyleri olarak Rumeli fütuhatında öncü rollerine temas eder. 1417 tarihli orijinal bir kitabe İsa Beyoğlu Hacı Evranos Bey'i "melikü'l-guzât" olarak tanımlamıştır. 1391 tarihli vakfiyede de Köse Mihal oğlu Gazi Ali Bey yine aynı unvanla anılır. İlk Osmanlı hükümdarları Osman, Orhan ve Murad da benzeri unvanlarla anılmışlardır. Şu

8 *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 5-59.

9 H. Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire*, Oxford 1916. Türkçe tercüme: *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, çev. R. Hulusi, İstanbul 1928 ve Ankara 1998. Daha 1924'te yapılan tenkit için bk. Fr. Giese, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu Meselesi", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (der.O. Özel- M. Öz), İstanbul 2000, s.149-175. M. Öz, H. Lowry'nin Amerikan tecrübesinin de ilave etkisiyle Selçuklu-Bizans-Balkan sentezi diye adlandırılabilecek yaklaşımının Gibbons'ın izlerini taşıdığını belirtir (Bunun ve ayrıca gaza ile ilgili muhtelif görüşlerin yeniden değerlendirildiği çalışması için bk."Kuruluş Aşamaları: Kaynaklar ve Literatüre Eleştirel Bakış", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*, Bildiriler kitabı, Bilecik 2011, s. 59-80).

halde XV. yüzyıl son çeyreği ile XVI. yüzyılın başlarında bir süre Osmanlı topraklarında yaşamış Kantakuzenos ailesine mensup tarihçi Theodore Spandugnino'nun belirttiği gibi dört meşhur aile Mihaloğulları, Turahanoğulları, Evranosoğulları ve Osmanoğulları, her biri geç XIII. asır Bitinya'sının önde gelen savaşçı guruplarının liderlerini nitelemektedir. Osman zamanla eşitler arasında ilk sırada yer alacaktır. Bu aileler, İslâmiyeti kabul ederek gazâ/akın ve yağma faaliyetine girişmemişlerdir. Bunu zaten yapmaktadırlar. Akın yahut gazâ faaliyeti İslâm'ın yayılmasına hizmet etmekten çok ganimet ve esir elde etme gibi bir amaç taşımaktadır. Hristiyan ve yeni Müslüman olmuş unsurlar beyliğin doğuşunda anahtar rol oynamışlardır. Bunları bir arada tutan unsur ise akın/gazâ ile elde edilen ganimet ve servettir. Bundan dolayı Ahmedî'nin iddia ettiği gibi "kâfirleri ortadan kaldıran" gazi tipi, bu gerçek olguyla bağdaşmamaktadır. Onun idealize ettiği husus, ölmek veya Müslüman olmak gibi iki tercihtir, halbuki durum hiç de böyle olmamıştır. Üstelik Osman'ın kimliği de burada önem kazanır. Onun Selçuklular, İlhanlılar yahut Germiyanlılar'ın sınır boylarına yolladığı bir "gulam" (köle) olması ihtimali akla yakın gelir.[10]

Yazar tezini oturtmak için biraz da zorlama mahsulü olduğu anlaşılan bu görüşlerinin ardından konuya devamla, Orhan Bey'in kendisini gaziler sultanı olarak anmakla tebaasındaki etnik çeşitliliğe ve kompozisyona atıf yaptığını dile getirir. Gazi kavramı İslâm'ı kabul etmeyen Hristiyanların öldürülmesi idealine dayanırken, o bunun yanında tebaasının tamamını koruyan bir başka unvanı da kullanmıştır. Yani burada bir tezat vardır. Ancak bu gazânın formel yönüyle ilgili gözükmemektedir. 1324 tarihli Mekece vakfiyesi ile 1360 tarihli İznik vakfiyesi altında yer alan şahit imzaları incelenecek olursa bunların bir kısmının Hristiyan asıllı oldukları anlaşılır. Yazar ayrıca görüşlerini altıncı bölümde XV. yüzyıl Osmanlı topraklarındaki Hristiyan köylülere ilişkin belgelerle kuvvetlendirmeye çalışır. Limni, Maçka gibi örnekler-

10 *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 86.

den hareket eder. İstimalet politikalarından söz eder. H. İnalcık'ın ortaya koyduğu ve Hristiyanları, onlara müsamaha ile davranarak yumuşaklıkla kendilerine meylettirme, İslâm'a kazanma şeklinde anlaşılabilecek bu anlayışın[11] önemini tekrar vurgular, bunun kökenine değinir. Yeni Müslüman olmuş köylülerin statülerine dikkat çeker. Bir bakıma bu uygulamaların yüksek bir dinî idealizm ile açıklanan gazilik kavramıyla ne ölçüde bağdaşıp bağdaşmadığının düşünülmesini ima eder.

Kitabın yedinci bölümünde Osmanlı idaresinde yüksek mevkilere gelmiş Bizans ve Balkan menşeli soylu aile mensuplarını ele alır. II. Mehmed'in devşirme asıllı içerisinde aristokrat geçmişleriyle dikkati çeken vezirleri mercek altına alınır: Paleologlar'dan Mesih, Has Murad ve Gedik Ahmed (?) Paşalar, Mahmud Paşa (Angelovic), Hersekzade Ahmed Paşa (Hersegovic, Sava dükünün oğlu), Hadım Ali Paşa (Bosnalı, Radoşin Ostoya'nın oğlu) Dukaginzade Ahmed, Hadım Sinan Paşalar. Yazara göre bütün bunların bir anlamı vardır, Balkan ve Bizans'ın soylu ailelerinin bu çocukları vasıtasıyla bir bakıma eski gelenek sürdürülmektedir. Yani Osman Bey ve onun mahallî Hristiyan beylerine benzer bir durum devam etmektedir. Böylece gazâya yüksek bir dinî mana verildiği ve idealize edildiği devirlerde bile erken dönem uygulamaların benzerlerine rastlanmış olması lafız, mana ve uygulama farklılıklarının iyi bir göstergesi gibidir.

Kitapta sonuç olarak Osmanlı beyliğinin erken dönemlerinde yüksek İslâmî vurguların çok zayıf olduğu, bu eğilimin çok sonra paradoksal bir şekilde yeni Müslüman olan elit guruplar vasıtasıyla ortaya çıktığı, dolayısıyla Osmanlı genişleme ve yayılmasını İslâmî gayreti ifade eden gazâ faktörüne bağlayan Wittek'in görüşlerinin bu çerçeve içerisinde son derece cılız kaldığı belirtildikten sonra gazâ/gazi, akın/akıncı kavramlarının birbiriyle aynı şeyi ifade ettiği, Osmanlıların bunu ganimet/esir elde etme amaçlı olarak andıkları ve savaş faaliyetini basit bir şekilde nitelemek üzere kullandıkla-

11 Bak. H. İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 443-472.

rı, daha sonraki tarihçilerin bundan yüksek idealizme dayalı bir anlam çıkardıkları, dinî motiflerle süsledikleri vurgulanır. Yazar yine Türkleşme ve Osmanlı kültürüne asimilasyonun din değiştirmelerle oluştuğu, karşılıklı etkileşimin husule geldiği, Osmanlı toplumunun esas olarak Selçuklu, İlhanlı ve Türkmen beyliklerinin mirasına dayalı klasik İslâmî idare uygulamalarının bir sentezi olarak ortaya çıktığı, bunun Bitinya'nın gayri mütecanis etnik ve dinî guruplarından gelen müslüman nüfusun oluşturduğu yeni bir toplum halinde tanımlanması gerekeceği fikrindedir. Osmanlılar bir uç/sınır imparatorluğudur ve kozmopolit bir yapıya sahiptir. Erken dönem Osmanlı Hristiyan eliti, zamanla idarecilerinin dinlerine girerek yeni bir örgütlenmeyi vücuda getirmişlerdir. Esas önemli değişim budur. Osmanlı hanedanı miti ise çok sonra ortaya atılmış, Selçuklular ve Abbasilerle bağ kurulmaya çalışılmıştır. Erken dönem liderlerinin gazi olduklarına şüphe yoktur, onların gazilikleri Hristiyan komşularının zararına olmak üzere kendi memleketlerini genişletmek amacı taşımıştır. Böylece sınır boylarında erken dönem Osmanlı liderleri yeni bir "İslamochristian" sentezi geliştirmişlerdir, fakat paradoksal olarak şehirlerde yüksek İslâmî karakterin belirlediği idare tarzı ile kırsal kesimde köylüler ve yöneticilerce gerçekleştirilen bu İslâm-Hristiyan bağdaşması (senkritizmi) arasındaki çekişme, zamanla yüksek İslâm'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Gazâ konusu da bu kontekst içinde değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

H. Lowry'nin gazâ/akın faaliyetinin gerçek niteliğini ve Osmanlı çekirdek coğrafyasının etnik yapısını belirleme yolunda öne sürdüğü bu fikirler, bunları, Osman Bey'in ve yakın arkadaşlarının kimlikleri ile ayrıca ilk Osmanlı belgelerindeki geçen adlarla, hatta I. Bayezid'in oğullarına verdiği isimlerle (İsa, Musa, Mehmed gibi) desteklemeye çalışması, çözümsüz olan meseleye yeni bir mesele daha ilâve etmekten başka bir nitelik taşımaz görünüyor ve tartışma kapılarını kapatmaya yetmiyor. Yine de sağlanan yeni açılım üzerinde tekrar düşünülmesini gerektiren bir boyut da sağlıyor. Ayrıca gazâ tezinin tek başına "Osmanlı İmparatorluğu'na dönü-

şecek olan meyvenin tohumlarını atan güçleri yeterince açıklamadığı" konusunda hem fikir olmayan tarihçi yok gibidir. Herhalde Wittek bile bunun tek başına yeterli olduğunu düşünmemiştir. Diğer olgular zincirini bir tarafa bırakarak yukarıda özetlenmeye çalışılan görüşler bağlamında esas olarak gazâ konusundaki yaklaşımı burada yeniden ele almak gerekecektir.

***

Yazar esas olarak gazâ/gazi terimlerinin erken dönem Osmanlı idarecilerince kullanılmakta olduğu fikrine iştirak etmektedir ve bu tabirlerin varlığından şüphe duymamaktadır. Genel olarak yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu terimlerin kelime olarak, Osmanlıların da mensup olduğu Batı Anadolu Beylikler dünyasında yaygın bir kullanımı bulunduğu açıktır. Buradaki başlıca problem gazâ/gazinin kavram olarak neyi ifade ettiğinde düğümlenmiş gözükmektedir. H. Lowry bunu vaktiyle H. Gibbons'ın oldukça aşırıya kaçan yorumlarını biraz daha kaynak bazına oturtarak makul görünebilecek bir yaklaşımla, uç toplumunun dinî bünyesi içinde, basit bir anlam dahilinde, akıncılık geleneğinin unsurlarıyla, ganimet ideolojisiyle açıklamakta, Wittek'in yaptığı gibi yüksek bir İslâmî mahiyette takdim edilmesini doğru bulmamaktadır.

Halbuki gerçekte gazâ konusu ilk Osmanlı uç toplumunda dinî duyguların çok ön plana çıktığı, bir ölçüde cihat kavramıyla eş değer, "kâfiri yok edinceye kadar bitmeyen sürekli savaş", yahut "inançsızlara İslâmiyetin mesajını yayma çabası" şeklinde algılanmamıştır. Ahmedî'nin Hristiyanları kastederek "Dünyayı çoktanrılıktan temizlemek", "inançsızları öldürmek, bütün kiliselerini yıkmak" ve "davet üzerine İslâmiyeti kabul etmeyen herkesi öldürmek" şeklinde Osmanlı gazisine rol biçtiğinin belirtilmekte olması, aslında tamamen metnin retoriğinin yansımasından ibarettir. Ahmedî'nin bir tarih yazmadığı fikri benimsendiğine göre, o vakit zaten bu ifadelerin gerçek anlamlarda kullanılmadığı rahatça anlaşılır. Üstelik konuya ister istemez, H. Lowry'nin ısrarla karşı çıktığı İslâmiyet açısından da bakmak gerektiğini düşündürür. İslâmiyetin temel öğretilerinde Hristiyanları zorla Müslüman yap-

mak gibi bir argüman -uygulamalarda nadiren rastlansa bile- en azından temel inanış olarak zaten yoktur. İslâm'ın kutsal kitabının hükmü bu yolda açık bir rehberdir. Ayrıca gazâya sonradan yüksek bir manalandırma yapıldığı, dinî ve manevî motivasyon kılıfı içine sokulduğu açık olsa bile, bunun yine yukarıda belirtilen yönlerinin olmadığını o dönemde dahi herkes bilmektedir. Burada unutulmaması gereken temel husus, Hristiyan dünyasına karşı yapılan sürekli savaş anlayışının mahiyetini iyi kavramakta yatar. Hatta XIX. asır ve sonrasında batılı devletlerin sömürgesi durumuna düşen, ona karşı mücadeleyi sert bir şekilde sürdüren ve vaktiyle İslâm ulemasının ortaya koyduğu sofistike ve şekli gazâ/cihad formülasyonuna son derece radikal bir şekilde sarılan kendisini bu uğurda feda edecek kadar işi ileri götürebilen çeşitli Müslüman grupların katı ideolojilerinde dahi herhalde Hristiyanları zorla Müslüman yapmak yoktur. Hulasa gazâ kavramı Hristiyan dünyasına karşı sürekli katı bir savaş şeklinde algılayan batılı yazarların anladıklarından çok farklıdır. Bununla beraber İslâmî mefhuma aykırı değildir ve ilk uygulamalardan bu yana gelişme çizgisi aslına uygun tarzda sürdürülmüştür. Üstelik Osmanlıların pek çok farklı tesirlerin de rolü ile yeni anlayışlar geliştirip bu kavrayışı zenginleştirdikleri söylenebilir. O kadar ki H. Lowry'nin ileri sürdüğü görüşleri, farklı bir mütalaayla, bu konuyu besleyecek veriler olarak görmek dahi mümkündür.

Öte yandan gazâ faktörüyle ilk Osmanlıların dayandığı insan gücünü hesaba katarken uç toplumunun kozmopolit yapısı yanında bölgenin yoğun Türkmen nüfus birikimini ve bunların sosyal ve dinî kavrayışlarının etkilerini göz ardı etmemek gerekir. Ganimet elde etme anlayışı kitleleri harekete geçirmede, dinî olgu kadar önemli olmuştur. Bununla birlikte Osmanlılarla çağdaş ve onlara komşu olan Türkmen beyliklerine bakıldığında gazâ/gaziliğin alt katmanında dinî vurguların yeri olduğu anlaşılır. Ancak bu çok yüksek bir idealden ziyade, istimalet siyaseti ile açıklanabilecek bir temelde kendisini gösterdi. Taban itibariyle aynı kaynaktan beslenen Türkmen beyliklerinde olduğu gibi bulunduğu coğraf-

yada farklı gurupları bünyesinde barındıran Osmanlılar da teorik anlamına ve dinî vurgularına dikkat etmeksizin yine tıpkı diğer beylikler gibi ganimet elde etme amacıyla itici bir ilahi misyonun ifadesi olarak bu tabiri kullanmışlardır. Çok sonraları mesela XVI. yüzyıl belgelerinde bu kavram ilahi bir görev niteliğine bürünmüş haliyle takdim edilmiştir. Savaşların yoğunlaştığı, yenilgilerin baş gösterdiği dönemler (mesela XVII. asır) bu vurguları daha da canlandırmıştır.

Belirtilmesi gereken önemli bir unsur, sınır hattındaki Türkmen siyasî teşekküllerinde gazâ ve akın faaliyetlerinin daha çok ön plana çıktığıdır. Özellikle denize yönelik faaliyetlerde bulunan mesela Sinop beyleri, Aydınoğulları, Menteşeoğullarının liderleri gazi unvanını sıklıkla kullanmış gözükmektedirler. İlginç olan bir başka önemli nokta bu kavramın Mevleviler vasıtasıyla dinî bir idealizm şekline büründürüldüğüdür.[12] Akın ve gazânın ganimet amaçlı seferlerle olan bağlantısı, onun dinî vurgularının önüne geçmiş gibi görünmekle birlikte, bu bağı bütünüyle görmezlikten gelmek de mümkün değildir. En azından dönemin çağdaşı yazılı kaynaklar böyle bir bağın mevcudiyetini hissettirir.[13] Ancak bu durum "bir menfaat şebekesi/ganimet konfederasyonu" gibi –hatta yazarın daha ağır ifadesiyle, "talancı/yağmacı bir konfederasyon açgözlülüğü ve hırsı ile"- tamamen dinî inançların dışında maddi kazanım peşinde koşan kitlelerin faaliyeti gibi algılanabilir mi? Bu suali teorik olarak böyle bir "haydutluktan" süreklilik kazanacak ve imparatorluğa dönüşecek bir devlet örgütlenmesi doğar mı gibi bir başka sualle karşılamak mümkündür. Bunlar, aslında cevabı kolay verilemeyecek sorulardır. Bununla beraber Osmanlı tarihçilerinin nazarında dinî idealizmle birleştirilmiş bir anlayışın yaygınlaştırılmasında devlet örgütlenmesiyle olan yakın ilişkinin etkisi göz ardı edilmemelidir. Dinî idealizm, maddi kazançlarla birleştiği ölçüde başarılı bir teşkilatlanma vücut bulacaktır. Sadece yağma/

12 Bunun için bk. F. Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 66-68, 83-85

13 Mesela beyliklerin durumu hakkında son derece dikkat çekici olan yegâne kaynakta, Eflakî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin* adlı eserinde ilginç değinmeler mevcuttur (Bunun için bk. F. Emecen, *İlk Osmanlılar*, s.137-138).

talan/menfaate dayalı birlikteliklerin ömrünün çok kısa olduğunu tarih bilgisi olan herkes rahatlıkla bilecektir.

Öte yandan Osmanlıların Batı Anadolu Türkmen dünyasında gelişen anlayışın dışında, kendi tebaasının kozmopolit yapısının bir gereği olarak farklı bir yönelim sergilediğini söylemek fazla iddialı bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Genellikle diğer beylikler kısa zamanda Osmanlı birliği içinde eridiği için modern Osmanistlerin bakış açıları daima Osmanlı merkezli olmuş, genel eğilim onları âdeta yalnızlaştıran biricik siyasî oluşum halinde görmekten kaynaklanan bir algılayışı beraberinde getirmiştir. Bu durum ise Osmanlı İmparatorluğu'nun benzersiz bir sisteme sahip olduğunu ileri sürdürecek raddelere kadar ilerletilmiştir. İlk Osmanlı siyasî teşekkülünün alt yapısını, içindeki gayri mütecanis unsurlar her ne olursa olsun, (hatta İç Anadolu'daki benzeri duruma sahip beylikler de düşünülecek olursa), geniş Batı Anadolu Türkmen beylikleri dünyası kapsamında düşünmek, uygulamaya yönelik tecrübelerin arka planda Selçuklu ve diğer İslâm devletlerinden edinilmiş olma faktörünü bütünüyle göz ardı etmemek gerektir.[14]

Bunun dışında çok nadir olan ilk Osmanlı belgelerine dayalı yorumlarda, bilhassa bunların diplomatik özelliklerine dikkat ederek ihtiyatlı davranma zarureti vardır. Bazıları çok açık şekilde anakronizm kokan bu belgelerin muhteva problemleri öteden beri bilinmektedir.[15] Böyle olmasa bile bu tür belgelerin altındaki şahit adlarına dayalı kimlik tahminleri bazen yanıltıcı olabilir. Kul asıllıların devlet hizmetine alınmaları keyfiyeti Osmanlı beyliğine has bir özellik taşımaz, geniş bir arka planı vardır. Üstelik Anadolu'da birlikte yaşama süreci de Osmanlılarca keşfedilmiş değildir. En yakın geçmiş olarak Anadolu Selçukluları önemli bir tecrübenin sahibi idiler ve mirası beyliklere de devretmişlerdi. Onların Bizans İmparatorluğu ile olan ilişkilerinin mahiyeti ve varlığı, hem Selçuklu hem de Bizans kaynaklarına dayalı olarak

14 Bu hususta İbn Bibi, Aksarayî gibi Selçuklu tarihçilerinin eserlerine gelişigüzel bir göz atmak bile yeterlidir.

15 Bak. F. Emecen, "Orhan Bey'in 1348 Tarihli Mülknamesi", *İlk Osmanlılar* içinde, s.187.

oldukça ayrıntılı bir perspektif sunar. Kısaca Osmanlı beyliğini düşünürken onun çok farklı bir toplumsal örgütlenme meydana getirdiği düsturundan hareket etmek her zaman doğru sonuçlar sağlamayabilir. Büyüme ve imparatorluk sürecini yaşama sırları, oldukça komplike bir olgudur ve sosyolojik tabanı itibariyle da ele alınmasında zaruret vardır.

Bu görüşler tahtında değerlendirilecek olunursa, H. Lowry'nin çalışması, Osmanlı beyliğinin gazâ kavramı içinde bulunduğu coğrafyanın özellikleri nazara dikkate alınarak yapılan yeni bir katkı olup komplike olgulardan birini tanımlamaya yönelik dikkat çekici bir çabanın ürünü gibi gözükür. Sonuç kısmında kendisinin de belirttiği gibi bu çaba bir ölçüde XV. yüzyıl ve sonrasında imparatorluk tarih anlatımının ortaya koyduğu tablodan hareketle farklı bir başka tablo çıkarmaya odaklanmaktadır. Şüphesiz burada asıl tehlike spekülatif kalma durumudur ki yukarıda üzerinde durulduğu gibi yer yer bundan kaçınılamadığı tespit edilmektedir. Wittek'in gazi tezi zaten uzun zamandır yeni açıklamalarla izah edilmekte ve onun çizdiği çerçevenin, belirlediği kalıpların dışına çıkılmaktadır. Yani aslında Wittek'in tezi kısıtlayıcı olmaktan çok, tıpkı Lowry'nin ortaya attığı iddialar gibi yepyeni tartışmalara zemin hazırlamak bakımından ufuk açıcı olmuşa benzemektedir. Haliyle bütün bu durum söz konusu tartışmaların bittiği anlamına gelmemelidir, gerek H. Lowry'nin açıklamalarının, gerekse onun ileri sürdüğü fikirler bağlamında tarafımdan yapılan gazâ ile ilgili değerlendirmelerin ve yorumların, uç kültürü içerisinde bir bütün teşkil eden temel sosyal yapıları belirleme yönelimine matuf yeni incelemelerin kapılarını aralayacağı inancını en azından canlı tutacağına şüphe yoktur.

BEYLİKTEN SANCAĞA BATI ANADOLU'DA İLK OSMANLI SANCAKLARININ KURULUŞUNA DAİR BAZI MÜLAHAZALAR

Beylikler dönemi Anadolusu, kaynak yetersizliği sebebiyle hakkında fazla bilgi bulunmayan bir devreyi teşkil eder. Zayıflayan ve vesayet altına giren Selçuklu merkezî idaresinin kontrolünden artık iyice çıkmış olan "uç" bölgesindeki Türkmen beyliklerinin faaliyetleri, Osmanlı hakimiyeti ile bütünleşme süreci çerçevesinde hâlâ üzerinde durulması gereken ve farklı yaklaşımlara muhtaç bir özellik göstermekte; yeni monografilere ihtiyaç hissettirmektedir. Başka bir deyişle, XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolusu'nun bilhassa uç bölgesindeki Türkmen beylikleri, siyasî faaliyetleri bir yana, sosyal bünyeleri, idare anlayışları ve bunların tesirleri itibariyle yeniden incelenmesi gereken mevzuların başında gelmektedir.[1]

1 Anadolu beylikleri hakkında arşiv kaynakları ve kitabelerin de kullanıldığı öncü çalışmalar İ. H. Uzunçarşılı tarafından gerçekleştirilmiştir: *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984; *Kitabeler ve Sahib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat*, İstanbul 1929; *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970. Son zamanlarda özellikle Batı Anadolu'daki beylikler üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır: P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986; H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968; M. Ç. Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1500-1429)*, Ankara 1974; Y. Yücel, *XIII-XV Yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980; E. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Create and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1475)*, Venice 1983; H. İnalcık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and the Crusades", *Byzantinische Forschungen*, XI (1986), 179-217.

Ancak bilindiği gibi kaynak problemi, söz konusu özelliklerin tebarüzünü geniş ölçüde engellemektedir. Gerçekten bu beyliklere ait yerli kaynaklar oldukça azdır, mevcut olanlardan da sosyal ve idarî yapı hakkında bilgi edinmek pek mümkün değildir.[2] Batı Anadolu'da Bizans hududunda yer alan Osmanlı beyliğinin, XIV. yüzyıl başlarında komşuları diğer Türkmen beyliklerinden çok farklı bir idarî yapılanma ve ictimaî kademeleşme içinde bulunmadığı düşünülecek olursa, bu beylikler veya Osmanlılar ile ilgili elde edilebilecek ilk bilgilerin onların ortak vasıflarını aydınlatmada önemli olacağı tabiidir.

XIII. ve XIV. yüzyıla ait kitabî kaynaklar, Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin kendi iç idarî teşkilatları ve bunun özellikleriyle alt birimlerinden ziyade, genel coğrafî tasvirler, dış bünye, memleket ve şehirler üzerinde durmaktadır. Bu kaynaklardaki bilgilerden söz konusu beyliklerin hudutlarını tayin edebilmek ise oldukça zordur. Bu bilgilerin büyük bölümü de coğrafyacı ve seyyahların eserlerinden istihraç edilebilmektedir. Anadolu'nun İlhanlı idaresi altında bulunduğu döneme ait kaynaklardan Hamdullah Müstevfî'nin *Nüzhatü'l-kulûb*'u,[3] "Mülk-i Rum" kısmında, belli başlı şehirleri sayarken uç bölgesindeki beyliklere ait yerleşmeleri ihmal etmektedir. İlhanlılara olan bağın iyice gevşediği döneme ait 1349-

2 Doğrudan beyliklerin tarihini konu alan yerli kaynakların en önemlisi Enverî'nin *Düstûnâme'sidir*. Osmanlı tarihini de içine alan bu eserin en kıymetli yanı Aydınoğulları tarihine ait bölümleridir (Enverî, *Düstûrnâme*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928. Aydınoğulları ile ilgili kısmın edisyonu ve Fransızca tercümesi için bk. *Le Destan d'Umur Pacha: Düstûrnâme-i Enverî*, haz. I. Melikoff-Sayar, Paris 1954. Ayrıca buradaki bilgilerin Bizans kaynakları ile mukayeseli olarak tetkiki P. Lemerle tarafından yapılmıştır: L'emirat d'Aydın, *Byzance et l'ıoccident*, Paris 1957). Ayrıca bu tür kaynaklar arasında Karamanoğulları'nı konu alan Şikârî'nin eseri (*Karamanoğulları Tarihi*, nşr. M. Koman, Konya 1946) ile Kadı Burhaneddin'in faaliyetlerini konu alan Esterâbâdî'nin eseri (*Bezm ü Rezm*, trc. M. Öztürk, Ankara 1990) sayılabilir.

3 *The Geographical Part of the Nuzhat al-Qulub*, nşr. G. Le Strange, London 1915, s. 95-100 (Burada emâkin-i Rum başlığı altında 60 kasabanın varlığından bahsedilir; verdiği bilgiler kendi zamanına ait olmayıp daha eski bir bilgiyi yansıtır); ayrıca bk. Z. V. Togan, "Moğollar Devrinde Anadolunun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, (İstanbul 1931), 21-27.

1350 tarihli bir muhasebe kaydını ihtiva eden *Risâle-i Felekiyye*'de[4] ise, "Memleket-i Rum" başlığı altında, ayrı bir bölüm halinde "ucat" ana idarî birim olarak ele alınır ve bunların arasında, Karaman, Germiyan, evlad-ı Hamid, Umur Bey (Aydın), Denizli, Orhan (Osmanlı), Eğridir, Sinop, Geredebolu, Kastamonu zikredilir; Karesi, Saruhan, Menteşe'den söz edilmez. Dikkat edilirse bütün bu beylikler için özel bir idarî terim kullanılmamaktadır. Ancak yine de siyasî bakımdan bir gruplaşma olduğu anlaşılmakta; bununla birlikte "uç" denilen ana bir vahdetin varlığı ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen aynı tarihlere ait iki kaynak, idarî terimler konusunda nisbeten yardımcı olabilmektedir:

Bunlardan İbn Battuta, etraflı olarak tavsif ettiği Batı Anadolu beyliklerinin idarî yapılanmaları hakkında fazla bir şey söylememekle beraber, her bir beyliği müstakil olarak anar ve kendi içlerindeki idarî taksimat hakkında ipuçları verir.[5] Benzeri ifadeler, Ömerî'ye bu beylikler hakkında bilgi aktaran iki sözlü kaynağın beyanlarında da görülür. Bunlardan Anadolu'da, Sivrihisarlı Haydar'ın nakillerinden "il/el" tabirinin yaygın olarak idarî birim ve coğrafî bölge anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.[6] Mahallî kaynakların en önemlisi olan *Menâkibü'l-Ârifin*'de ise "vilayet" lafzı geçmekte ve bu terim hem geniş hem de dar manada kullanılmaktadır. Mesela Aydın ve Menteşe bu terimle nitelendirildiği gibi, uç bölgesinin tamamı için de "vilayet-i uç" şeklinde bir ibareye eserde rastlanmaktadır.[7] Bunlardan biraz daha öncesine ait olup Selçuklu Anadolusu'nun idarî taksimatı hakkında ipucu veren

4 Mazenderânî, *Die Resâla-ye Falakiyya*, nşr. W. Hinz, Wiesbaden 1952 s. 162; krş. Togan, *aynı makale*, s. 31-34.

5 *Seyahatnâme*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, II, 330-352. İbn Battuta beylikleri "Sultan"lık başlığı altında verir.

6 Burada beylikler için "memleket" tabiri görülür, "il" ise müellif tarafından anlamı bilinmeden duyulduğu şekilde yazılmıştır. Mesela burada "Amid-ili"/ Hamid-ili tabirine rastlanır (*Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988, III-IV, s. 154 vd. ayrıca, s. 179).

7 Bk. Eflakî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, Farsça metin nşr. T. Yazıcı, Ankara 1980, II, 948 vd., Türkçe trc. Ankara 1989, II. 234 vd.

Aksarayî,[8] İbn Bibi[9] ve onun ilâveli tercümesi olan XV. yüzyıla ait Yazıcıoğlu'nun[10] eserlerinde, vilayet terimi hem bölge hem de idarî birimi yansıtmak amacıyla kullanılmış; uç da yine vilayet terimi ile birlikte anılmıştır. Subaşılık ise aynı zamanda "ikta" yahud "timar" sistemi çerçevesinde bir idarî ana birim olarak zikredilmiş, bunun alt birimleri yine vilayet lafzı ile kaydedilmiştir.[11]

Coğrafî maksadlara yönelik de olsa aynı zamanda askerî teşkilat çerçevesinde idarî birim özelliği de kazanmış olan bu tabirler, Anadolu'nun batısındaki Türkmen beyliklerinde ortak bir kullanım sahası bulmuştur denilebilir. Anlaşılacağı gibi söz konusu kitabı kaynaklar oldukça kısıtlı bilgiler vermektedir. Bununla birlikte Osmanlılara intikal eden statüyü tebarüz ettiren XV. yüzyıla ait Tahrir defterleri,[12] ilk idarî birimleri aksettirdikleri gibi bu beyliklerin coğrafî sınırları ve idarî yapılanmaları hakkında da son derece kıymetli bilgiler sağlayabilmektedir. Şu halde özellikle Osmanlılara intikal eden uç bölgesindeki Türkmen beylikleri hakkında söz konusu edilen hususiyetler çerçevesinde ne gibi bilgilere ulaşılabilir?

Bu sualin cevabı her şeyden önce beyliklerin Osmanlılara ilhâk süreci ile yakından alakalı görülmektedir. Burada hemen belirtilmelidir ki, Türkmen beyliklerinin Osmanlılarla bütünleşmesi konusu üzerinde pek fazla durulmayan fakat aslında Osmanlı beyliğinin yükseliş sırlarını içinde taşıyan çok önemli bir mevzudur. Bunun bir yönünü ise beyliklerin birer Osmanlı sancağı haline geliş vetiresi teşkil etmektedir. Bu konuda hareket noktası, sondan başa doğru

8 *Müsâmeretü'l-ahbâr*, nşr. O. Turan, Ankara 1944.

9 *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, nşr. A. Erzi, Ankara 1956; ayrıca bk. İbn Bibi, *Muhtasar Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. Houtsma, II, Leiden 1902.

10 Yazıcıoğlu'nun ilâveli çalışması için bk. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan nr. 1391; ayrıca, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. Houtsma, III, Leiden 1902.

11 Bu konu ile ilgili ayrıca bk. T. Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş*, Ankara 1988, s. 69-79.

12 Tahrir defterleri için bk. Ö. L. Barkan, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*, giriş kısmı, Ankara 1988; F. M. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul 1991, s. 143-156.

bir seyir izlemekte; Osmanlı arşiv kaynaklarının özellikle vakıf ve timar kayıtlarını havi defterlerinin incelenip bu bölgelerin Osmanlı devri idarî taksimatından yola çıkarak eski idare ünitelerinin tespiti imkân dahilinde gözükmektedir.[13]

Batı Anadolu'da Bizans hududunda kurulmuş Türkmen beyliklerinden biri olan Osmanlıların diğer komşu Türkmen beyliklerine nispetle, müsait coğrafî ve stratejik mevkii, manevi ve dinî ideoloji, sınır boylarındaki yerli asilzadeler ve halkla yakın temas, onları kendi sistemlerine ısındırma siyaseti çerçevesinde kısa sürede gelişme gösterdiği bilinmektedir.[14] Diğer Türkmen beylikleri gibi boy teşkilatından beyliğe geçiş sürecini tamamlamış olan Osmanlılar,[15] ilk dönemlerde Bizans ile siyasî ilişkiler dışında komşuları olan ve onlarla aynı ideal ve manevi anlayışa, hatta askerî ve idarî yapıya sahip bulunan Türkmen beylikleri ile de yakın bir temas içindeydi. Aralarında katı sınır sisteminin mevcut olmadığı bir ortam içinde, XIV. yüzyılın ilk çeyreğindeki Türkmen beylikleri siyasî bakımdan ayrı olsalar da büyük ve geniş bir birlik teşkil ediyorlardı. Osmanlıların beylikler dünyasında seçkinleşip ön plana çıkışında, Bizans ile münasebetler ve özellikle Rumeli'ye geçiş oldukça etkili

13 Bu tarz bir mantık yürütme yeni değildir. XVII. yüzyıl müelliflerinden Müneccimbaşı beylikler hakkında bilgi verirken Osmanlı dönemindeki durumu dikkate alarak beyliklerin yerini alan sancakların şehir ve kasabalarıyla idarî teşkilatını nakletmiştir. (Mesela Saruhan örneği için bk. *Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, III, 33; ayrıca bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 2, not 6).

14 Osmanlı Devleti'nin kuruluş problemi tartışmalı durumunu hâlâ muhafaza etmektedir. Bu konuda ileri sürülen fikirler arasında bugün de rağbet görenler F. Köprülü (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972) ve P. Wittek'tir (*The Rise of the Ottoman Empire*, London 1936). Bunlara yeni katkılar H. İnalcık tarafından yapılmıştır bk. "Türkler: Osmanlılar", *İA*, XII/2, 286-293.

15 Osmanlı hanedanının klasik Türkmen cemaat yapısı içinden sivrilmesi ve bey ailesi haline gelişi hakkında bk. H. İnalcık, *aynı madde*, s. 286-293. P. Lidner, hadiseye değişik bir açıdan yaklaşır: Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia, Bloomington 1983. Keza Oğuz an'anesine bağlılık meselesi hakkında bk. A. Galotta, "Il Mito Oguzo e le origini dello stato ottomano: una riconsiderazione", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, s. 41-59. Ayrıca bk. E. Zachariadou, "The Oğuz Tribes: The Silence of the Byzantine Sources", *Les Orientales*, VI (1994), 285-289.

olmuştur. İlk hamlede Karesi beyliğinin bir bölümünün ilhâkı[16] ve bunun ardından onların da yardımıyla Rumeli yakasına geçişin, fütuhatı genişletme ve yerleştirme siyasetinin fazla sayıda insan gücüne ihtiyaç hissettireceği tabiidir. Gerekli insan gücünün temini yolundaki faaliyetleri ise, hiç şüphesiz çevredeki Türkmen beyliklerinin ilhâk sürecinde önemli bir role sahip görünmektedir.

Bu konularda bize bilgi veren kuruluştan 100-150 yıl sonra yazılmış ilk Osmanlı kroniklerinin beyliğin ilk yıllarına ait muhteviyatı uzun süredir tartışma mevzuudur.[17] Ancak bunları tamamıyla bir tarafa atmadan karşılaştırılmalı bir analizle birtakım sonuçlara ulaşabileceği de aşikârdır. Bu kaynaklar ilk Osmanlı teşkilatını tam olarak yansıtmamakla birlikte, verdikleri yer adları ve topografik malzeme son derece kıymetlidir. Bu kabil bilgilerin tahlilinden, Bursa'nın fethinden önce subaşılık olarak nitelendirilebilecek iki idarî ünitenin mevcut olduğu bunların altında ikişer vilayetin yer aldığı anlaşılmaktadır.[18] Nitekim kroniklere göre, ilk idarî birimler Yenişehir, Karacahisar, İnönü üçgeni çerçevesinde teşekkül etmiştir. Osmanlı tarih geleneği, Yenişehir'in Osman Bey'in ilk merkezi olduğunu, Orhan Bey'in Karacahisar'da, Aykut Alp'in Eskişehir'de, Hasan Alp'in Yarhisar'da, Turgud Alp'in İnegöl'de, Gündüz Alp'in İnönü subaşılığında bulunduğunu, Bilecik'in ise Şeyh Edebali'ye tahsis edildiğini belirtirler.[19] İlk idarî merkezler

16 Karesi beyliğinin ilhâkı ve Osmanlılarla münasebeti hakkında en son tetkik E. Zachariadou tarafından yapılmıştır: "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", *The Ottoman Emirate*, s. 225-236.

17 Bu konu ile ilgili bk. C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, s. 12-13; a. mlf., 'The Ottoman Dynastic Myth', *Turcica*, XIX (1987), 7-27; P. Lindner, *aynı eser*, s. 2-8.

18 Bu hususta bk. T. Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş*, s. 84; Osmanlıların ilk kurulduğu bölgenin (Bithynie) XIII. yüzyıldaki topografyası J. Lefort tarafından tetkik edilmiştir ("Tableau de la Bithynie au XIIIe siecle", *The Ottoman Emirate*, s. 101-117).

19 Mesela Âşıkpaşazâde (*Târih*, Ali Bey neşri, İstanbul 1332, s. 20; Atsız neşri, s. 105), Neşrî (*Kitab-ı Cihannümâ*, faksimile nşr. Fr. Taecshner, Leipzig 1951, I, 34) ve Kemalpaşazade (*Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Ş. Turan, Ankara 1971, I, 139-140) gibi müellifler böyle bir tablo çizmektedirler. Bu bilgilerin topografik tahkiki dışında, tahrir kayıtlarıyla karşılaştırılması yerinde olacaktır.

olduğu anlaşılan bu yerler için hangi idarî terimlerin kullanılmış olabileceği hususunda kat'î bir şey söylemek güçse de daha önceki kaynaklardan hareketle bunların subaşılık, vilayet lafızları ile anıldığı düşünülebilir. Fakat ana idare kademesi olarak bu dönemlerde "sancak" teriminin kullanılıp kullanılmadığı konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Osmanlı kaynaklarında Yenişehir'in "Bey Sancağı" olarak anıldığının belirtilmesi şüphe ile karşılanmalıdır. Zira bu terimin ilk devirlerden ziyade, beyliğin güçlenip civardaki Türkmen beyliklerini ilhâka başladığı XIV. yüzyıl ortalarına doğru kullanıldığı, bunların da İlhanlılara olan bağın gevşemesi, müstakil hale geliş ve idarî yapılanmanın gerçekleştirilen fetihlerle gelişmesi neticesi ortaya çıktığı söylenebilir. Bursa'nın fethinin ardından buranın "Bey Sancağı" adıyla anıldığını[20] ve böylece "sancak" teriminin idarî taksimatın ana birimi haline geldiğini belirtmek yanlış olmasa gerektir.

Osmanlı kaynaklarına göre, Orhan Bey İznik'i aldıktan sonra burayı kendisine merkez yapınca, Bursa'yı oğlu Murad'a vermişti.[21] Böylece "Bey Sancağı" adlı idarî birim oluşmuş bulunuyordu. Osmanlı beyliğinin henüz Batı Anadolu'daki diğer beylikleri kontrol altına almadan önceki topraklarını içine alan bölgede kurulan idarî teşkilat bu şekilde daha belirgin hale gelmişti. Bursa, İznik, Bergama, Balıkesir, Biga, diğer eski beylik merkezleri yanında, yeni idarî birimler olarak ortaya çıktılar. Osmanlılar Bursa'yı merkez yaptıktan sonra idarî bakımdan buranın sınırlarını genişlettiler. Dolayısıyla orijinal şekli ile Osmanlılara has idarî birimi Eskişehir,

20 Bursa, I. Murad'ın idareciliği sebebiyle Hüdavendigar sancağı adıyla da biliniyordu. Bey sancağı lafzı bu tabirle aynı zamanda ortaya çıkmış olmalıdır. Bk. F. Emecen, "Hüdavendigar" *DİA*, XVIII (1998), 285-286.

21 Neşrî'ye göre: "Orhan İznikmid'i oğlu Süleyman Paşa'ya verüp Yenice'ye ve Göynük'e ve Mudurnu'ya havale etmişti, İznik alınacak, Bursa'yı bir oğlu Murad Han Gazi'ye verüp adını Bey sancağı kodu" (*Kitâb-ı Cihannümâ*, I, 46; aynı kayıt Âşıkpaşazâde'de de yer almaktadır: Atsız neşri, s. 120). İznik Osman Bey tarafından uzun süreli bir abluka altına alınmış daha sonra Orhan Bey zamanında 1331 Martı'nda fethedilmişti (Bk. H. İnalcık, "Osman Ghazi's siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate*, s. 91).

Karacahisar, Seydigazi, İnönü ve Günyüzü'nü içine alan Sultanönü (Sultanöyüğü) bölgesi[22] ile Bursa'nın teşkil ettiği söylenebilir. Daha sonraları diğer beyliklerin ilhâkıyla muhtemelen onlara ait terimler Osmanlı sistemi içine girmiştir. Bu bakımdan Bursa'nın idarî bölgesinin tespiti özel bir önem kazanmaktadır. Buraya ait elde bulunan en eski Tahrir defteri 1487 tarihli olup sancağın sınırlarını tebarüz ettirir. Bu deftere göre sancak, Balıkesir, Bilecik, Adapazarı, Marmara sahilleri, Bergama'nın bağlı oluşu sebebiyle de Ege kıyılarına ulaşıyor; Beypazarı, Kite, Yenişehir, Söğüt, Ermenipazarı, İnegöl, Domaniç, Akhisar, Geyve, Yarhisar, Seferihisar, Atranos, Kepsut, Mihaliçcik, Yenice-Taraklı, Göynük, Akyazı, Gölpazarı, Edincik, Kızıl1catuzla, Gönen, Mihaliç, Bergama, Tarhala, Fesleke adlı nahiyelerden teşekkül ediyordu.[23] Dikkat edilirse sancağın nahiyelerinin çoğu Osmanlıların ilk elde ettikleri ve bir kısmı da ilk idarî teşkilatı oluşturdukları yerlerdir. Ancak Hüdavendigar sancağının bu hale gelişi, XV. yüzyıl ikinci yarısında gerçekleşmiş olmalıdır. Bundan önce hiç olmazsa Bergama'nın ayrı ve müstakil bir idarî birim olduğu anlaşılmaktadır. Zira Quirini'nin 1430'lara ait listesinde Bergama ayrı bir idarî bölüm olarak gösterilmiştir.[24] Bu durum muhtemelen Karesi beyliğinin derece derece Osmanlı idaresi altına girmiş olmasıyla ilgilidir. Bilindiği gibi Karesi beyliği Osmanlılara intikal etmeden önce, ikiye ayrılmış durumdaydı: Balıkesir ve Bergama.[25] Balıkesir daha evvel Osmanlı idaresine geçince burası sınırlarına müdahale edilmeksizin bir Osmanlı sancağı oldu. XVI. yüzyıla ait Tahrir defterlerine göre Karesi sancağı, Balıkesir, Bigadiç, Sındırgı, Başgelenbe, Kemer-Edremit (Burhaniye), Ayazmend, Edremit, Kozak, İvrindi, Manyas, Fırt'ı içine alıyordu.[26] Yahşi

22 Sultanönü idarî teşkilatı için bk. BA, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 27; *TD*, nr. 152; *TD*, nr. 438, s. 219-240.

23 BA, *TD*, nr. 23; *TD*, nr. 166, s. 1-125. Ayrıca bk. *Hüdavendigar Sancağı Tahrir Defterleri*, nşr. Ö. L. Barkan-E. Meriç, Ankara 1988, s. 64.

24 Quirini'nin eseri için bk. aşağıda not: 31.

25 Bk. E. Zachariadou, "The Emirate of Karasi", s. 228.

26 Balıkesir'e ait mevcut en eski tahrir defteri XVI. yüzyıl başlarına aittir (BA, *TD*, nr. 153). Ayrıca bk. M. İlgürel, "Balıkesir", *DİA*, V (1992), 13.

Bey'in hakim olduğu ve bu yüzden Yahşi-ili de denen Bergama ise, Osmanlı idaresi altında ayrı bir idarî birim haline getirilmiş; daha sonra da Hüdavendigar sancağına dahil edilmişti.[27] Görüldüğü gibi, Osmanlılar ele geçirdikleri yerleri eski haliyle birer idare bölgesi haline getirme anlayışlarını beylikler temelinde ilk defa Balıkesir yani Karesi'de uygulamışlardı.

Orhan Bey döneminde Karesi'nin ve ardından Ankara'nın[28] bir sancak statüsü kazanmasından sonra I. Murad devrinde Germiyan'ın bir kısmının, Hamid ve Tekeili'nin ilhâkı gerçekleşmiştir. Ancak bu dönemlerdeki ilhâkların gevşek bir bağ halinde olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Zira toprakların büyük kısmı eski bey ailelerine bırakılmıştı. Yıldırım Bayezid döneminde bu gevşek bağ, biraz daha sıkı hale getirilmişse de eski beylerin ahfadı Osmanlı sistemi içinde varlıklarını sürdürüyorlardı.[29] Bu devrede teşkil edilen merkezi idare Osmanlı sisteminin tatbikini biraz daha katılaştırmıştı. Yıldırım Bayezid Saruhan, Aydın, Menteşe gibi Batı Anadolu beyliklerini zapt ederek buraları birer Osmanlı sancağı haline getirdi.[30] Her ne kadar bu zikredilen beyliklerin kan olarak zapt süreci, II. Murad devrinde tamamlanmış görünmekteyse de, idarî yapıda herhangi bir değişiklik yapılmamıştı. Nitekim 1430'lara ait olduğu anlaşılan ve Osmanlı sancaklarını gösteren bir listede Anadolu'da on altı sancak olduğu dikkati çekmektedir.

27 Bergama coğrafî olarak Saruhanili ile Karesi'ye daha yakın, Bursa'ya ise oldukça uzak bir mevkidedir. Buna rağmen buranın XV. yüzyılın ikinci yarısında Bursa'ya bağlanma sebebi daha ziyade iktisadî olsa gerektir (Bergama için bk. F. Emecen, "Bergama", *DİA*, V, 1992, 493).

28 Ankara 1354'te Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa tarafından Osmanlı ülkesine katılmıştı (M. Akdağ, "Ankara Sultan Alaeddin Camii Kapısında Bulunan Hicri 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihi Önemi", *Tarih Vesikaları*, III/18, 1963, s. 366-373).

29 I. Murad devrinde beyliklerin çoğu Osmanlı vassali durumuna gelmişlerdi, doğrudan Osmanlı toprağına katılan yerlerde de eski bey aileleri mülklerini ellerinde bulunduruyorlardı (Bu konuda Germiyan örneği için bk. M. Ç. Varlık, *Germiyan Oğulları Tarihi*, Ankara 1974).

30 Saruhan için bk. F. M. Emecen, *XVI. Asır'da Manisa*, s. 20-21; Aydın için, H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi*, s. 56-63, 84 vd.; Menteşe için, P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 78 vd.

Bu listede Batı Anadolu'daki eski beyliklerin topraklarını içine alan Menteşe, Saruhan, Aydın, Karesi, Bursa, Biga, Bergama ve Kütahya'nın adları zikredilmektedir.[31] Liste İzmir Beyi Cüneyd'in bölgede çıkardığı karışıklıklardan[32] hemen sonrasını yansıtması bakımından da ilginçtir. Bu şekilde II. Murad'ın saltanatının ilk dönemlerinde Batı Anadolu'da sancak sisteminin yerleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. Saruhan sancağı bu çerçeve içinde incelenirse, şöyle bir durum ortaya çıkar: Kroniklerden ve Vakıf tahrir defterlerinden elde edilebilen bilgilere göre, Saruhan beyliği Yıldırım Bayezid döneminde sulh yoluyla Osmanlı idaresine girmiş ve bu sırada Saruhan Beyi Hızırşah'a Demirci tarafları bırakılmıştı. Yıldırım Bayezid, Hızırşah'a bırakılan yerler hariç, Saruhan'ı Karesi ile birleştirerek oğlu Ertuğrul'a "sancak" olarak vermişti. Timur hadisesi sonrasında diğer beylikler de olduğu gibi Manisa tekrar Saruhanoğullarının eline geçmişse de Çelebi Mehmed buraya yeniden hakim olmuş, bu defa Saruhan'a merkezden bir idareci yollanmıştı. Bu şahıs ise, Timurtaşoğlu Ali Bey'dir. Börklüce, Torlak Kemal ve Cüneyd Bey olayları sonrası iyice bozulan nizam karşısında hanedanın bir temsilcisinin burada ikameti kararlaştırılınca, II. Murad'ın oğlu Alaeddin sancak beyi olarak tayin edilmiş, böylece Saruhan bir şehzade sancağı haline gelmiştir.[33] Ayrıca burası gibi diğer bazı eski beylik merkezlerine yine şehzadelerin sancakbeyi tayini, hanedan ile eski beyliklerin önde gelenleri ve halkını yakınlaştırmada, tepkileri dengelemede önemli rol oynamış olsa gerektir. Böylece eski beyliklerle bütünleşme sürecinde hanedanın meşruiyeti ve tanınması amaçlanmış oluyordu.

Bu çerçevede karşımıza çıkan mühim bir konuyu, Yıldırım Bayezid döneminde kesinleşmiş görünen idarî teşkilatın tesisindeki

31 Bu liste Venedikli Quirini tarafından verilmektedir ve idarî teşkilatı bütünüyle gösteren ilk metinlerden biri olma özelliğine sahiptir (Bk. E. Zachariadou, "Lauro Quirini and the Turkish Sandjaks, ca 1430", *Journal of Turkish Studies*, XI, 1987, 239-247).

32 Cüneyd Bey için bk. F. Emecen "Cüneyd Bey", *DİA*, VIII (1993), 122.

33 Bu konuların etraflı tasviri için bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa*, s. 19-25.

ölçülerin ve bunda beyliklerin eski yapılarının rolü oluşturmaktadır. XV. ve XVI. yüzyılda yapılan ve Batı Anadolu'daki Osmanlı sancaklarının, dolayısıyla da eski beylik topraklarının durumunu aksettiren Tahrir defterlerindeki karineler, bu hususta birtakım ipuçlarının tespitine imkân vermektedir.

Tahrir sisteminin timar, vakıf, piyade ve müsellem teşkilatının ana birimlerini aktaran verilerine göre, eski beyliklerin hemen hemen herhangi bir sınır değişikliğine bile uğramaksızın "sancak" itibar edildiği söylenebilir.[34] Osmanlılar bu beylikleri kendi topraklarına kattıklarında, o sıradaki coğrafî sınır ve haliyle, yapısını pek bozmaksızın kendi sistemlerine entegre ettiler. Aslında bu Osmanlılar zaviyesinden konuya yaklaşımı ifade eder; halbuki beylikler zaviyesinden bakılırsa ilk idarî birimin unsurları bu şekilde Osmanlı sistemine girmiştir denilebilir. Beyliklerin birer sancak haline getirildikleri nazarı itibara alınırsa, bunların herhangi bir yeni düzenlemeye tabi tutulmaksızın Osmanlı idaresinde bütünleştirilmiş olduğu anlaşılacaktır.[35] Hatta o kadar ki beylikler devrinden kalma olduğu anlaşılan birtakım idarî tabirler, onların timar sistemini yansıtan terimler olduğu gibi Osmanlı sistemine aktarılmıştır. Nitekim yukarıda da bahsedildiği vechile, zikredilen kaynaklardaki tabirler kullanıldığı gibi Tahrir defterleri de eski dönemlerden kalma olduklarına şüphe olmayan idarî birim nitelemelerini ifade eden terimlerle doludur. Basit bir örnek vermek lazım gelirse, "divan", "bölük", "tir", hatta "vilayet", "zeamet" terimleri, nahiye ve onun alt birimleri şeklinde veya askerî birliği gösterir tarzda ilgili defterlerdeki yerlerini almışlardır.[36] Burada

34 Elde bulunan tahrir defterleri bu konuda belirleyici olmaktadır. Erken tarihli defterler arasında Aydınili defterleri özel bir önem kazanmaktadır (Bunun için bk. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi*, s. 127 vd.).

35 Aydın bu konuda güzel bir örnektir. Tarihî topografyası çok iyi bilinen bu beyliğin durumu ve Osmanlı sonrası teşkilatı için bk. H. Akın, *aynı eser*, s. 84-91; F. Emecen, "Aydın", *DİA*, IV, (1991), 236-237.

36 Mesela Bolu ve Ordu yöresinde divan, bölük tabirleri geçer. Bu bölgeler konargöçer Türkmen cemaatlerinin iskânına sahne olduğundan onların eski yapıları ile ilgili terimler, idarî bir mahiyet kazanmış görünmektedir (Ordu bölgesin-

sözü edilenler timar sisteminin idarî parçalarını yansıtmaktadır; kadılık ve niyabet bölgelerini ifade eden "kazaî" terimler ayrıca bunların üzerine yerleştirilmiştir. Hatta ilk defterlerde askerî bir üniteyi belirten "nahiye" terimi, zaman zaman hem askerî ve hem de kazaî bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.[37]

Söz konusu beylikler Osmanlı idaresi altında sadece eski sınırlarını değil adlarını da korumuşlardır. Germiyan dışında, Saruhan, Karesi, Menteşe, Aydın bunun en güzel örnekleridir. Daha sonraları bunlara Karaman ve Dulkadir eklenecektir. Bunlardan yukarıda hakkında bahsedilen Karesi dışında, Aydın ve Saruhan ele alınırsa, her iki beyliğin iltihakından sonra sancak statüsü kazandıkları, buralardaki şehir, kasaba, köy gibi iskân merkezlerinin aynı idarî çerçeve içinde korunduğu görülecektir. Sancak karşılığı "il" tabiriyle de ifade edilen bu iki idarî birimden Aydın, XV. yüzyılın ortalarına ait tahrire göre, Birgi, Tire, Güzelhisar, Sultanhisarı, Arpaz, Bozdoğan, Kestel, Karacasu, Ayasuluk, İzmir, Karaburun, Çeşme, Seferihisarı, Urla, Köşk ve Nazilli'den ibaret bir bölgeyi içine almaktadır.[38] Bu durum Aydınoğlu beyliğini aynen yansıtmaktadır. Saruhan için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Bu beyliğin hudutlarının tahrir defterlerinin verilerine göre, Foçalardan Nif,

---

de divan, bölük, niyabet, geriş gibi terimler için bk. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 41-50; Bolu için BA, *TD*, nr. 88; Kayeri için BA, *MAD*, nr. 20; tir terimi için bk. BA, *TD*, nr. 47 ve nr. 61; zeamet lafzının idarî bir mahiyet kazanması için bk. Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988, s. 42).

37 İlk tahrir defterlerine bakıldığında "Sancak-Vilayet-Nahiye" şeklinde bir sınıflandırma ortaya çıkmaktadır. Bu tür defterler timar sistemini yansıttığı için nahiye temel birim olarak önem kazanmaktadır. Kaza veya niyabet terimleri, kadının yetki sahasını içine almakta olup timar sisteminin idarî bölünmesiyle ilgisi yoktur. Ancak nahiye kadıların yetki sahaları içinde temel birimlerden biridir. Kaza-Nahiye üst ve alt birim oluşması keyfiyeti ise XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir denilebilir. Zamanla bu durum daha bariz hale gelip iyice yerleşmiştir. Vilayet, nahiye sisteminin açık olarak görüldüğü defterler için bk. BA, *TD*, nr. 1/1 m. (Aydın); *TD*, nr. 14 (Teke-ili); *TD*, nr. 213 (Hüdavendigar); ayrıca bk. H. İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954, bk. metin; B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 38, tablo 1 a.

38 Aydın'ın Fatih Sultan Mehmed dönemine ait ilk defteri, BA, *TD*, nr. 1/1 mükerrerdedir. TD, nr. 8 ise XV. yüzyılın ikinci yarısına aittir.

Demirci, Bergama hattı ve Gediz Nehri boyunca Alaşehir'e kadar uzanan bölgeyi kapsadığı tespit edilmiştir.[39] Bu özellikler ufak-tefek farklılıklarla diğer beylikler için de geçerlidir.[40] Dolayısıyla bu kayıtlardan hareketle Batı Anadolu Türkmen beyliklerinin tarihî topografyasını tespit ve tayin etmek mümkündür.

Burada hemen hatıra, Osmanlıların ele geçirdikleri beylik topraklarını yeni bir idare sistemi içine niçin almadıkları suali gelmektedir. Bunda en önemli sebep Osmanlıların takip ettikleri fetih siyaseti olmalıdır.[41] Aynı dile, kültüre ve inanışa sahip beyliklerin ilhâkı katı bir savaş ortamı ve -Karamanoğulları istisna edilecek olursa- büyük bir direniş ile karşılaşmamıştır.[42] Bunu temin etmek

39 Bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa*, s. 10-13.

40 Mesela Kütahya için bk. M. Ç. Varlık, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II (987) 225-239 (II. Bayezid devrine ait defterlere göre, Kütahya'nın Kütahya merkez olmak üzere, Şıhlı-Işıklı, Homa, Uşak, Lazkiye-Denizli, Güre-Selendi, Kula, Eğrigöz, Gediz, Simav, Honaz gibi idarî bölgelere ayrıldığı zikredilmektedir). Muğla, Çine, Milas, Peçin, Pürnaz, Bozöyük, Balat, Mekri, Mazun, Tavas bölgelerini içine alan Menteşe için bk. BA, *TD*, nr. 47 ve nr. 61; Hamid için bk. Z. Arıkan, *Hamid Sancağı*, s. 42'deki liste. Öte yandan oldukça geç bir dönemde Osmanlılara intikal eden Dulkadır vilayeti, önceki uygulamalar açısından tipik bir misaldir. Şehsûvaroğlu Ali Bey'in idamından sonra buraya doğrudan merkeze bağlı idareciler tayin edilince, adı Dulkadır vilayeti olarak kalmış, burası iki liva haline getirilmiş, fakat önceki durumundan fazla bir değişiklik yapılmamıştır (Bk. 1522-1523 tarihli defter: BA, *TD*, nr. 124). Keza Dulkadırlı timar sahipleri yerlerini korumuşlardır.

41 Bk. F. M. Emecen, "The Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Referance to Sarukhan Beyliği", *The Ottoman Emirate*, s. 35-40.

42 Beyliklerin önce vassal hale getirilip sonra ilhâk edilmesi ardından da yeni idare sisteminin tatbiki, hiçbir karşı tepki görmemiştir denemez. Özellikle halk kesiminden ziyade hukuklarına riayet edilse dahi, bey aileleri ve gayrı memnun beylik aristokrasisinin sebep olduğu karışıklıklar zaman zaman görülmüştür. Nitekim Yıldırım Bayezid'in Batı Anadolu'ya yönelik gerçekleştirdiği birkaç sefer, Timur hadisesi sonrası yeniden ihya edilen beyliklerin Çelebi Mehmed tarafından kontrol altına alınma çabaları, bir kısmının II. Murad döneminde kesin olarak ilhâkı bu konuda örnek olarak ileri sürülebilir. Hatta Fatih zamanında bile bu gibi hareketlerin varlığına dair kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Öte yandan Saruhan ve Aydın bölgesinde, idarenin yeni tesis edildiği sıralarda çıkan Börklüce ve Torlak Kemal hareketleri daha ziyade konar-göçer gruplar ve eski beyliklerin ahfadının da rolü ile alevlenmiş, bilhassa bu sonuncuları, Cüneyd Bey isyanında daha etkili olmuşlardır. Ancak bütün bunların halkın

için Osmanlıların bey ailelerinin hukukuna riayet edip onların mülklerini muhafaza ettikleri, birçoğunu da timar sistemi içinde tedricen eritme siyaseti izledikleri, böylece yerli halkın tepkilerini dengelemeyi amaçladıkları söylenebilir. Bu siyasetin bir tezahürü de beyliklerin idarî yapılarının korunması olmuştur. Böylece ani uygulamalarla yerleşik sistemi alt-üst etmeyip son derece pratik ve aynı zamanda pragmatik bir yaklaşım ve anlayış tatbik edilmiştir. Muhtemelen beyliklerin adlarının dahi değiştirilmemesinin altında bu hassasiyet yatmaktadır. Timar sisteminin ve idarenin iyice yerleştiği, eski hassasiyetin kaybolduğu devirler de ise bu tatbikat bir "kanun-ı kadim" hususiyeti kazanmıştır. Ana temalarıyla değinilen bu konunun ayrı bir araştırmayı gerektirdiği de belirtilmelidir.

kuvvetli desteğini görmediği, söz konusu karışıklıkların çok zorluk çekilmeden bertaraf edilmiş olmasından anlaşılmaktadır.

2. BÖLÜM
BATI ANADOLU BEYLİKLER DÜNYASI VE OSMANLILAR

SARUHANOĞULLARI VE UC DÜNYASI (1300-1346)

XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu Yarımadası'nda Selçuklu idaresinin zayıflaması ve Moğolların istilası, bu coğrafyada etkileri modern dönemlerin şekillenmesinde mühim rol oynayacak yeni gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Anadolu'da ortaya çıkan müstakil ve yarı müstakil irili-ufaklı siyasî teşekküller, parçalanmış bir yapıyı, içlerinden birinin çıkıp diğerlerini kendi bayrağı altında birleştirdiği XV. asra kadar yaklaşık bir yüzyıldan biraz daha fazla bir süre zarfında devam ettirmişler ve dolayısıyla ilgi çekici bir devreye damgalarını vurmuşlardır. Bu dönemin siyasî teşekküllerinin bir bütünü oluşturmadaki müessir rolleri genellikle onları bünyesinde toplayan Osmanlıların tarihi gelişim çizgisi içinde ele alınır ve değerlendirilir. Şüphesiz bunların oluşturduğu "uc" veya "ucat" diye adlandırılan bu küçük dünyaya bir bütün olarak ve kendi içinden bakmak daha doğru bir yaklaşım olmalıdır.

Bilindiği üzere Kastamonu hattından Antalya -Teke yöresine kadar uzanan bölgede, Moğolların baskıları sonucu Orta ve Doğu Anadolu'daki yaylaklarını kaybeden Türkmen boyları yerleşmiş; zaman içinde bunların oluşturduğu tabanda- bir kısmı Selçuklu ümerası olan beyler ve boy beyleri, Bizans'a karşı giriştikleri mücadele, akın faaliyetleri ile sivrilerek hakim unsur haline gelip hanedan teşkil etmişler ve müstakil-yarı müstakil bir tarzda teşkilatlanmışlardır. Bunlar arasında özellikle eski Selçuklu payitahtı Konya'yı ele geçirip burayı merkez ittihaz eden Karamanoğulları üstün bir mevki kazandılar. Onların Selçukluların vârisi olma id-

diaları ve diğer beylikler üzerinde hakimiyet kurma siyasetleri, XV. asra kadar sürmüş, bir bakıma Osmanlılar ile olan rekabetin ana görünüşü, yaklaşık bir buçuk asır boyunca bu çerçevede kalmıştır.

Başlangıçta Karaman ile rekabet edebilecek iki siyasî oluşum, Kütahya merkezli olarak kurulmuş Germiyanoğulları ve Kastamonu-Sinop havâlisindeki Candaroğulları idi. Karaman ve Candarlılar hem eski hem de daha tecrübeli ve devlet geleneği açısından daha oturmuş bir yapıdaydılar. Bunların arasına önce Germiyanlıların girmiş olması dikkat çekicidir. Bir bakıma Germiyanlıların bu güç ve yapısı, daha zayıf durumdaki hemcivar beylikler için bir örnek oluşturmuştur denilebilir. Diğer küçük beylikler, Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe, yönlerini daha ziyade batıya, denize çevirmişler ve Karaman-Germiyan ve hatta Candarlılar ile dengeli bir siyaset takip etme meyli içinde olmuşlardır. Bunların aslında başlangıç itibariyle Germiyan'a tabi olduğuna dair karineler mevcuttur; fakat zamanla onun etkisinden sıyrılıp söz konusu dengeli siyasetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Şüphesiz bütün bunların tamamı ilk dönemlerde Anadolu'yu kontrolleri altında tutan İlhanlı valilerinin tutum ve davranışlarını dikkatle takip ediyor; hareketlerini ona göre ayarlamaya, tabii çok da fazla ilgi çekmemeye uğraşıyorlardı. Zaman zaman bu siyasetten vazgeçip güçlü bir beyin liderliğinde toplu olarak hareketlendikleri vakit sert bir şekilde cezalandırıldıkları da vaki idi. Ancak 1320'li yılların ortalarında Timurtaş'ın sebep olduğu karışıklık, İlhanlı nüfuzunu sarsmış; 1326'da uç beylerini sıkıştıran Timurtaş'ın durumunun kötüleşip ertesi yıl Mısır'a kaçması, bütün bu uçtaki beylere rahat bir nefes aldırmıştır.[1] Bundan sonra daha rahat hareket eden Türkmen beyleri, yine de 1350'li yıllara kadar İlhanlı etkisini üzerlerinde hissetmişlerdir.

Bu genel panorama muvacehesinde uc dünyasının 1300'lü yıllarının ilk çeyreğinde, bilhassa Batı Anadolu'nun güney ve güneybatı kesiminde, önleri denizle mahdud Menteşe, Aydın, Saruhan ve

1 Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, trc. M. Öztürk, Ankara 2000, s. 252-261, 264; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 645-650.

nihayet Karesioğulları, diğer beyliklerden daha farklı faaliyetleriyle giderek ön plana çıkmaya başlamışlardı. Bu farklılık onların genel idarî yapısından, idare teamüllerinden veya halkının terkibinden, sosyal ve iktisadî anlayışlarından değil, Türkmen savaş geleneğinin dışında olarak geniş ölçüde denize yönelmelerinden kaynaklanmaktaydı. Bu beyliklerin denize yönelmeleri ve kısa sürede denize açılmalarının sebebi, H. İnalcık'a göre Batı Anadolu sahillerindeki limanlarda bulunan mahallî Rum gemici ve gemi yapımcılarıydı. Bunlar 1284'te Bizans donanmasının dağılması üzerine işsiz kalmışlar ve Türkmen beylerinin hizmetine girmişlerdi.[2] Mecburiyetlerin zorladığı denizcilik faaliyetinin bir takım avantajları olduğu kadar, genişleme ve büyüme imkânını kısıtlayan menfi bir yönü de vardı. Bu ise muhtemelen girişilen akın ve yağma seferlerinde kalıcılığın pek düşünülmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Fakat bu anlayış, ilk önceleri bu beylikler tarafından pratik bir uygulama olarak sürekli bir iskânın benimsenmemiş olmasıyla ilgili bulunabilir. Zira Karesi dışında diğerlerinin bulundukları mevkiin Adalar denizinin ötesindeki topraklara olan uzaklığının sürekli bir münakaleyi zorlaştırdığı; öte yandan insan gücü itibariyle da böylesine geniş çaplı bir iskân hareketinin anavatanlarında tabanlarının zayıflamasına yol açabileceği endişesini de taşıdıkları söylenebilir. Ayrıca buna siyasî şartlar da ilâve edilirse, söz konusu beylikleri daha sonra Osmanlıların farklı şartlar ve müsait siyasî vaziyet tahtında başarı ile gerçekleştirdikleri iskân hareketine tevessül etmemekle itham etmenin pek yerinde olmadığı ileri sürülebilir. Osmanlıların Rumeli'de tutunabilmeleri, ancak civardaki komşu beyliklerin bağlanması ve onların tabanını yeni iskân sahasına aktarması ile mümkün olabilmiştir. Denizci Türkmen beyleri gazâ ve ganimet ideolojisiyle hareket etmeyi pratik olarak kendileri için daha müsait bulmuş olmalıdırlar.

1320'li yıllarda Osmanlı beyliği kademe kademe Bursa yöresine hakim olarak durumunu kuvvetlendirip Sakarya boyları ve Marma-

2 "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and Crusades", *The Middle East and Balkans*, Bloomington 1993, s. 311-312.

ra sahillerine doğru Bizans hinterlandında faaliyet gösterirken güçlü Germiyan beyliğinin daha güneyinde Türkmen denizci beylikleri kendi durumlarını sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Bunlardan biri olan Saruhanoğulları bu sıralarda Manisa ve etrafına hakim olup kıyılara ulaşmış bulunuyordu. Onların da bu bölgede ortaya çıkış şartları diğer beyliklere benzer bir tarzda husule gelmişti. Fakat diğerleri gibi Saruhanoğullarının da faaliyetleri hakkında bahseden muasır kaynaklar çok az olduğu için söz konusu dönemi hadiseler çerçevesinde değerlendirme imkânları azalmaktadır. Geç Osmanlı kronikleri ise beylikler tarihine Osmanlı zaviyesinden bakışı aksettirirler. Hatta bunlar yapılan araştırmaları da belirli bir şekilde yönlendirmişler; beylikler kendi müstakil yapıları ve uc dünyasının ana görünüşü çerçevesinde değil, Osmanlı tarihinin bir parçası olarak ele alınmışlardır. Bu bakımdan az ve taraflı da olsa eldeki kayıtları yeniden yorumlamak gerekmektedir. Öte yandan geç tarihli de olsalar resmî kayıtlar, yani Osmanlı belgelerindeki eskiye yönelik atıflar, kitâbeler, paralar, kitabî bilgileri ve seyyahların anlattıklarını muayyen bir zemine oturtmada önemlidir, nisbi de olsa kalın sis perdesiyle örtülü dönemi aydınlatma bakımından bir kapı aralığı oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı XIV. yüzyıl uc dünyasını bir bütün olarak ele alma eğiliminde, kaynak probleminin zorlamasıyla, arızî hadisatı lâyıkıyla tespit edememekten kaynaklanan sentetik bakış açılarının ortaya çıkması tabii görülmelidir.

Yukarıda belirtilen genel yaklaşımdan, kaynakların sağladığı imkân ölçüsünde daha özele inerek Saruhan beyliğinin ilk yılları, beyliğin kurucusu Saruhan Bey döneminde beyliğin uc dünyasında kazandığı yer ve diğer beyliklerle olan münasebetlerinin mahiyeti konularında arızî olaylar muvacehesinde anahatlarıyla elde edilebilen bilgileri toparlamaya çalışalım.

Beyliğin kurucusu ve aynı zamanda hanedana adını veren şahsın kimliği açık olarak tanımlanabilmekte ise de menşei hakkında tereddütler vardır. Çeşitli araştırmalarda hakim olan kanaat onun Harezmşahlara mensup emirlerden birinin soyundan geldiğidir. Bu bilgi İbn Bibi'nin Harezm emirleri içinde zikrettiği Saruhan'a

dayandırılmaktadır. Bunun Saruhanoğulları ile irtibatı hususunda açık bir bağ ve delil olmadığı halde, bölgede daha sonraki devirlerde yerleşmiş bulunan Horzumlu aşiretinden yola çıkılarak bu yakıştırma yapılmış bulunmaktadır. Bu bilginin doğruluğu şüpheli olup genellikle bir menşe efsanesi ortaya koymaya meraklı mahallî tarihçilerin lüzumsuz gayretlerinin bir tezahürü olarak nitelenebilir. Bu bakımdan İbn Bibi'nin maruf kaydına tekrar dönüp tahliline girişmek gerekmektedir. İbn Bibi, Celaleddin Harezmşah'ın ölümünün ardından bazı büyük Harezmli emirlerinin Sultan Alaeddin Keykubad'ın hizmetine girdiklerini, bunlardan Kırhan/Kayırhan, Bereket, Yılanboğa, Canbirdi, Saruhan ve Güçlühan'ın sultana bağlılık yemini ettiklerini, bu emirlerin başı olan Kayırhan'a Erzurum bölgesinin verildiğini, ona bağlı emirlerin de aynı bölgeye idareci olarak dağıtıldıklarını yazar. Ahlat'tan hareket edip tayin olundukları bölgeye gitmekte olan Harezm emirleri yolda karşılaştıkları Moğollara karşı yaptıkları savaşta yenilip dağlara kaçmışlar, bilahire Sultan onlardan Moğollara karşı savaşta bulunmuş olanlarını yine civardaki yerlere bey olarak tayin etmişti. Bunlardan Kayırhan'a Erzincan'ı, Bereket'e Amasya'yı, Güçlühan'a Larende'yi, Yılanboğa'ya Niğde'yi vermişti (629/1232). Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Kayırhan liderliğindeki bütün Harezm emirlerinin durumu sarsılmış, Kayırhan'ın öldürülmesinden sonra bunlar Urfa bölgesine ve Suriye taraflarına gitmişlerdi.[3]

Anlaşılacağı üzere İbn Bibi'nin kaydında Saruhan'ın izi Erzurum bölgesinde kaybolur ve diğer emirlerden bahsedildiği halde onun bir daha adı geçmez. Bu bilgiyi Şikârî'deki kayıtlarla birleştirip Saruhan'ı Karaman beyinin hizmetinde göstermek, biraz iddialı yaklaşımdır. Son derece karışık bir kronoloji veren, olayları

3 İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alaiyye li'l-umûri'l-Alâiyye*, trc. M. Öztürk, Ankara 1996, I, 430-434; II, 20-23. İbn Bibi'nin eserini tercüme eden Yazıcızâde ise Alaeddin Keykubad'a sığınan beylerin adını eksik verir. Sadece Kayır Han, Bereke Han, Saru Han, Güçlü Han'ın adlarını zikredip diğer Harezm beyleri şeklinde ifade kollanır. Ayrıca Yılanboğa'nın adını Kaplantogo şeklinde yazar. (*Târih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1391, vr. 292b-293a).

birbiriyle karıştıran, güvenilmesi zor bilgileri sebebiyle ihtiyatla kullanılması gereken, hatta bu bakımdan sonradan uydurulmuş bir eser olduğu bile iddia edilen Şikârî'nin *Tarihi*'ndeki kayıtlar[4] son derece dikkatli kullanılmalıdır. Eser hakkındaki tereddütleri bir tarafa bırakıp bu bilginin var olduğunu kabul etsek bile, doğru olma ihtimalinin düşük olduğu, bu ve benzeri bilgilerin Karamanlıların diğer beylikler karşısındaki üstünlük iddialarının birer yansıması olabileceği de düşünülmelidir. Tekrar İbn Bibi'nin kaydına dönersek, yukarıda da belirtildiği üzere Harezm kökenli olan Saruhan'ın Erzurum bölgesinde kalmış bulunduğunu söylemek şimdilik en doğru yaklaşım olacaktır. Hatta bu bölgede Saruhan adlı bir aşiretin mevcud bulunduğu ve bu aileden gelen beylerin Osmanlı döneminde sancakbeyi olarak görev yaptıkları, resmî belgelerden anlaşılmaktadır. Aslen Hizo hakimi[5] olan bu aşiretin mensuplarından Saruhan Bey'in Hizo, Hınıs gibi yerlerde XVI. asrın ortalarında sancak beyi olarak görev yaptığı tespit edilebilmektedir.[6] Bu bakımdan İbn Bibi'nin Saruhanı'nın izleri Batı Anadolu ucundan çok Erzurum yöresinde Osmanlı dönemine kadar uzanan bir sürede aranabilir ve bu bağ, Saruhanoğulları'na nisbetle daha gerçekçi bir ihtimal olarak öne sürülebilir. Menşe konusunda söylenebilecek olan kâfi husus, Saruhan Bey'in babasının adının bir vakıf kaydına müsteniden "Alpagı/Alpagu" olduğudur. Bu ad ailenin kimliği hakkında yönlendirici olabilir. Bunun bir şahıs adı olmaktan ziyade bir askeri unvan olma ihtimali yüksektir. Bu durumda hanedanın basit bir Türkmen boy beyine dayanmaktan çok bir uc veya akıncı beyi olması ihtimali ortaya çıkar. Yazıcızâde Ali'nin ve onu takip

4 *Şikârî Tarihi*, M. Koman tarafından yayımlanmıştır (Konya 1946). Fakat eser üzerindeki şüpheler ve tereddütler hiç bitmemiştir. Bu eserin ortaya çıkışı ve kaynak değeri hakkında geniş bilgi için bk. R. Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, trc. M. Günay, İstanbul 2000, s. 199-206.

5 Şeref Han, *Şerefnâme*, nşr. M. Abbasi, Tahran 1343, s. 175, 305.

6 F. Emecen-İ. Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958/1550-1551 tarihli Sancak Tevcih Defteri", *Belgeler*, XIX/23 (1999), s. 89; Başbakanlık Arşivi, *Maliyeden Müdevver Defterler*, m. 563, s. 71, 89.

eden kaynakların ortaya koyduğu gelenek, Saruhan Bey'in, Sultan Mes'ud'un nökerlerinden, Selçuklu uç emirlerinden biri olduğu bilgisini verir. Öte yandan onun Aydın Beyi Mehmed ve Karesi beyi gibi Germiyan beyinin kumandanlarından biri olarak faaliyet gösterdiği de belirtilir.[7] Anlaşılacağı gibi Saruhan Bey'in kimliğini kat'î olarak ve tartışmaya meydan bırakmayacak şekilde tanımlamak mümkün görünmemektedir. Şimdilik bu konuda Yazıcızâde geleneğini takip etmek daha makuldür.[8]

Saruhan Bey'in Manisa'dan önce 1300'lü yılların başında bu bölgede bazı yerleri ele geçirdiği ve ayrıca Batı Anadolu kesiminin önemli asker merkezi durumunda bulunan Manisa'yı abluka altına aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1302'de Manisa'da kamp kuran imparatorun oğlu Mikael (IX)'in ordusunu kıstırıp kuşatan Türk kuvvetlerinin Saruhan Bey'e ait olduğu düşünülebilir. Bizans ordusu güçlükle Edremit'e çekilebilmişti. Saruhan Bey'in 1303 senesi sonlarında 6500 kişilik bir kuvvetle Türkmenlere karşı kullanılmak üzere Bizans tarafından parayla tutulmuş olan ve Batı Anadolu'ya gelen Katalan birliğiyle mücadele ettiği de bilinmektedir.[9] Hatta Saruhan Bey'in adının doğrudan muasır kaynaklarda zikredilmesi, bu dönemlerdeki mücadelelerle ilgilidir. 1304'te Katalanların çekilmesinden sonra abluka siyasetine hız verip bölgeyi süratle ele geçiren Saruhan Bey, Manisa'yı ancak 1310'dan sonra

---

7 Bütün bu bilgiler ve kaynaklar hakkında bk. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 18.

8 Yazıcızâde, Gazan Han'ın vefatının ardından uç bölgesindeki beyliklerin istiklallerini kazanmaları hakkında dikkat çekici bir panorama sunar.(*Târih-i Âl-i Selçuk*, vr. 464a-464b). [Son yıllarda Saruhanlı beyliğinin aslında Kıpçak kökenli olduğu yolunda bir ihtimal de ileri sürülmüştür. Özellikle Manisa yöresindeki yerleşme adlarından hareketle Kıpçak/Kuman mirasının izleri tesbit edilmiştir. S. Divitçioğlu, *Meta Tarih-Ege Beylikleri*, İstanbul 2008, s. 25-39. Bütün Batı Anadolu kesiminin değişik boylara mensup kalabalık Türkmen gruplarının iskânına sahne olduğu ve bunlar arasında Kuman/Kıpçak varlığının da bulunduğu açıktır. Fakat bu Kıpçaklar muhtemelen Harezmşahlar'a bağlı iken sonra Selçuklu Sultanı Alaeddin'e sığınan beylerinin emrinde bu bölgeye yerleşmiş olmalıdırlar: bk. Üstte not. 3]

9 D. M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, 1261-1453, trc. B. Umar, İstanbul 1999, s. 135, 139-140.

zapt edebilmiştir. Ancak bunun kesin tarihini ve ne şekilde şehrin alındığını bilememekteyiz. Bu hususta 1313 tarihi genel olarak kabul edilmekte ise de bu hususta muasır kaynaklarda herhangi bir karine yoktur. Öte yandan ilginç olan husus Manisa'da fetih ile ilgili bazı rivâyetlerin bugüne kadar halk arasında söylenegelmiş olmasıdır. Bu söylentinin tarihî bir değeri belki hiç yoktur; ama rivâyetin canlı bir şekilde halk arasında yaygın olarak bilinmesi dikkat çekicidir. Rivâyete göre Saruhan Bey kurnazca yaptığı bir hücum neticesinde Kırtık-Çaybaşı mevkiinden şehre girip fethi gerçekleştirmiştir. Fakat anlatılan hikâyelerin antik çağdan beri çeşitli şehirler için söylenmiş olan efsanelerle benzerliğine hemen burada işaret edelim.

Saruhan Bey hakkındaki bilgiler, onun Manisa'ya hakim oluşu ve Adalar denizi sahillerine inişi ile birlikte bilhassa Bizans kaynaklarında artmaya başlar. Öte yandan Aydınoğulları tarihi olan *Düsturnâme*'de yer alan bilgiler onun dönemine ışık tutar. Fakat bu tür kaynaklar dolaylı olduğu için karıştırmalar ve ayrıntılı olmayan bilgiler yer alır. Saruhan Bey'i gören İbn Battuta ve Ömerî'nin sözlü kaynakları, belki de bu dönemde beyliğin durumu hakkında yegane kıymetli eserleri oluştururlar. Bu kaynaklardaki bilgilerden Saruhan beyliğinin kurucusunun zamanında diğer beylikler arasında ne gibi bir mevkide olduğuna dair ipuçları yakalanabilmektedir. Her şeyden önce Saruhan Bey genellikle deniz seferlerinde komşusu olan Aydınoğulları ile müttefikâne hareket etmeyi tercih etmiş bulunmaktadır. Bu ittifaka zaman zaman Menteşe beyliğinin de destek verdiği malumdur. Bilhassa bu üç beyliğin birbirleriyle oldukça yakın münasebetler içinde oldukları ve birbirleriyle bir nevi mutabakat dahilinde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Yani bunlar bir nevi konfederasyon oluşturmuşlar ve bu şekilde hareket etmişlerdir. Aralarındaki zaman zaman husule gelen anlaşmazlıklara rağmen bu üç beylik, gerek Bizans ve Latinlere, gerekse gittikçe güçlenmeye başlayan Osmanlılara karşı benzeri bir tutum izlemişlerdir. Bizans'ta yaşanan taht mücadeleleri, Türkmen beylikleri içinde bir kuzey-güney rekabetinin yaşanmasına yol

açmış; Aydın ve Saruhanlılar müşterek hareketlerini genel olarak sürdürmüşlerdir. Özellikle efsanevî şöhrete sahip olan Umur Bey'in önderliğindeki bu ittifakın, o sıralarda gerileyen ve Latinlere karşı önemli limanları kaybeden Bizans ile de sıkı bir şekilde gerçekleşmiş olduğu görülmektedir.

Kaynaklara yansıdığına göre Osmanoğlu Orhan Bey'in Bizans'a karşı faaliyetleri dolayısıyla III. Andronikos (1328-1341), Saruhan Bey ile ittifak yaptı. Aydınoğlu Umur'un İzmir'i sıkıştırması, denize açılarak Bozcaada'ya yönelmesi; öte yandan bundan da daha ciddi olarak Sakız'da çıkan problem, Andronikos'u sefere çıkmaya mecbur etmiş, 1329'da Sakız'a gelerek beyini değiştirmiş, bu arada da Saruhan Bey ile söz konusu ittifakı gerçekleştirmişti.[10] İttifaka derhal Aydınoğullarının da katılması dikkat çekicidir. Ancak burada Aydın ve Saruhanlıların Bizans ile olan bu ittifaklarının Orhan Bey yüzünden olduğu bilgisi tartışmaya açıktır. Zira henüz bu devirlerde Saruhan ve Aydın beyliğinin Osmanlılarla doğrudan herhangi bir ihtilaf noktası mevcut değildi. Bunun daha ziyade Latinlere karşı olan bir durumu yansıttığı veya Bizans'ın içinde bulunduğu vaziyet ile ilgili olduğu tahmin edilebilir. Yani ittifak Osmanoğlu Orhan'a karşı Bizans için önem taşıyordu; Aydın ve Saruhan beyliği için bunun ehemmiyeti yoktu. Onlar muhtemelen başka menfaatler için böyle bir ittifakın içine girmişlerdi. Nitekim anlaşmaya rağmen Umur Bey'in Sakız'a hücum ettiği; ardından Saruhanlılar ile müttefiken Gelibolu üzerine sefere çıktıkları (1331); hemen ardından Eğriboz ve Semadirek'in yağmalandığı (1332) malumdur. 1334'te Edremit'te tahrip edilen Yahşı Bey idaresindeki Karesi donanmasında Saruhan ve Aydın gemilerinin bulunduğu, fakat bu tahribatın bu sonuncular için fazla önemli olmadığı söylenebilir. Zira Saruhanoğlu Süleyman Bey de emrindeki Saruhanlı donanması, 1335'de ulu bey olan Umur ile birlikte Mora seferine çıkmıştı.[11] Orhan Bey ise bu sırada büyük bir atılım yaparak, önce

10 M. Halil, *Düstûrnâme-i Enverî, Medhal*, İstanbul, 1929, s. 26.

11 Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928, s. 25,36-38; H. İnalcık, *Aynı Makale*, s. 315-317.

İznik'i ardından İzmit'i almıştı. Böylece bu beylikler birbirlerinden doğrudan ilgisiz olmakla birlikte, bu önemli ilerleyişlerin aynı tarihî zamana tekabül etmesi ilginçtir.

Bütün bu hadiseler, Saruhanoğullarının bölgeye hakim oluşlarından kısa bir süre sonra deniz seferlerine önem veren bir beylik olarak ortaya çıkışları açısından dikkat çekicidir. Daha Manisa'ya hakim olunmasının hemen ardından Foça'daki Ceneviz kolonisinin Saruhanlılara haraç vermeye başladığı ve süratle denize yönelmenin gerçekleştiği bilinmektedir. Kaynaklardaki bilgiler, Saruhan Bey'in 1334'den sonra 1346 dolayında vefatına kadar Umur Bey, Bizanslılar, Latinler ve daha geri planda dolaylı bir şekilde Karaman, Germiyan ve Osmanlılar ile olan münasebetlerin yoğunlaştığına işaret etmektedir. Bu on iki yıllık zaman dilimindeki hadiseleri maddeler halinde hatırlatarak, dönemin manzarasını kısaca tasvire çalışalım.

1. Saruhanoğulları'na haraç veren Foça Beyi Dominik, hileyle Saruhanoğlu Süleyman'ı ve 24 kadar asilzade genci esir almış; bu arada Bizans İmparatoru III. Andronikos Foça önlerine gelmiş, Foça kuşatmasından bir netice alamamıştı. Saruhan Bey de müttefik sıfatıyla donanması ve kara askeriyle gelmiş; beş ay süren kuşatmaya ayrıca Umur Bey de katılmış; böylece üçlü ittifak bir kerre daha ortaya çıkmış; daha sonra Süleyman Bey kurtarılmıştı. Bu vesile ile 1335 sonbaharında Andronikos Saruhan Bey ile anlaşma yaptı.[12]

2. 1341'de Andronikos'un ölümünden sonra vasi sıfatıyla duruma hakim olan Kantakuzenos idareyi sağlamlaştırmak üzere birtakım faaliyetlere girişmiş ve bu çerçevede durumdan istifade ederek Rumeli'ye akınlar yapan Aydın, Saruhan ve Karesioğullarını kendi yanına çekmeye çalışmıştı.[13] Bu arada Saruhan Bey Gelibolu'ya bir donanma gönderip etrafı yağmalamış; ancak onun ardından gelen bir Bizans donanması da Saruhan sahillerini vurmuştu.

12 E. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983, s. 38 vd.

13 Kantakuzenos'un faaliyetleri hakkında ve 1341-1347 iç savaşı için genel olarak bk. Nicol, *Aynı Eser*, s. 198-223.

3. Kantakuzenos bir süre sonra Dimetoka'da imparatorluğunu ilân edince yine eski müttefiklerine başvurdu. Umur Bey onu destekledi, 1342 sonunda 300 gemi ile Meriç ağzında ona yardımda bulundu, kış yaklaştığı için de bir süre sonra geri döndü. 1343'te tekrar Trakya'ya gitti, Selanik'i yağmaladı.[14] Onun bu harekatına Saruhan askerlerinin de katılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Kıbrıs, Ceneviz, Rodos, Venedik gemilerinden oluşan Latin donanmasının Aydınoğullarını yenip 28 Ekim 1344'te İzmir'i ele geçirmesi, Saruhanoğulları için de sıkıntılı bir durum ortaya çıkardı. Denize açılma imkânı daraldı.

4. Umur ile irtibatı kesilen Kantakuzenos, Orhan Bey ile Karesioğullarına müracaat etti; bu arada İzmir'i ve donanmasını kaybeden Umur, yeni bir askerî manevra ile Kantakuzenos'un yardımına karadan gitmek üzere Saruhan topraklarından geçiş izni istedi. Saruhan Bey ona yardımcı kuvvetler verdi. Oğlu Süleyman'ın liderliğindeki bu kuvvetler, Umur'a katılarak birlikte Çanakkale Boğazı'ndan Rumeli yakasına geçtiler (Haziran 1345). Müttefikler Kantakuzenos'un düşmanlarıyla bir dizi savaş yaptılar. İstanbul üzerine yürüyen müttefikler Kantakuzenos'un şehirdeki taraftarlarının ortadan kaldırıldığı haberleri üzerine geri çekildiler; Makedonya taraflarına hareket ettiler. Bu arada Saruhanoğlu Süleyman Bey hummadan vefat etti ve böylece müttefiklerin planları alt üst oldu, Umur Bey geri döndü.[15]

5. Oğlu Süleyman'ın vefatı, Saruhan Bey'i çok üzmüş; hatta ittifaktan ayrılmasına yol açmıştı. Onun oğlunun vefatı dolayısıyla müttefiklerini suçladığı düşünülebilir. Umur'un dönüşünden sonra Kantakuzenos'un Osmanlılar ile anlaşmaya çalıştığı, hatta kızını Orhan'a vermek suretiyle ittifak yaptığı malumdur. Buna karşılık Kantakuzenos'un rakibesi İmparatoriçe Anna, Saruhan Bey'e bir elçi göndererek ittifak yapmak istedi. Elçinin kabulü, Saruhan Bey'in oğlunun kaybı dolayısıyla duyduğu rahatsızlığın

14 H. İnalcık, *Aynı Makale*, s. 318.
15 Enverî, *Düstûrnâme*, s. 67-68.

bir tepkisi olarak da yorumlanabilir. Fakat elçilik heyeti Manisa'ya geldiğinde Saruhan Bey vefat etmiş ve yerine ulu bey olarak oğlu İlyas geçmişti.[16] İlyas babasının siyasetini zımnen desteklemiş, imparatoriçeye yardım için asker göndermiş; hatta Umur da yine bu ittifaka katılmıştı. Aslında bu bir manevradan ibaretti. Saruhan ve Aydın birlikleri İstanbul'a gidip imparatoriçeden hediyeler ve para aldıktan sonra Trakya'ya geçip derhal saf değiştirmişler ve eski müttefikleri Kantakuzenos'un yanında yer almışlar, Bulgaristan'da yağmada bulunduktan sonra geri dönmüşlerdi.

Beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in 40 yılı aşkın hakimiyeti sırasında Saruhan beyliği uctaki yerini sağlamlaştırmış, hatta bu bölgeden İstanbul ve Trakya'ya kadar uzanan kesimde etkili bir siyasî ve askerî rol oynamıştı. Bu dönemde henüz yavaş yavaş yıldızı parlayan ve fazla dikkat çekmeyen Osmanlılar ile de ilk siyasî münasebet dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Saruhan Bey'in Osman Bey'den ziyade oğlu Orhan Bey ile tanışıklığının yukarıda bahsedilen siyasî hadiseler dolayısıyla bilhassa 1340'dan sonra husule geldiği düşünülebilir. Osmanlı beyliğinin diğer Türkmen beylikleriyle hasmâne bir siyaset takip etmediği ve hedefini Bizans'a yönelttiği; öte yandan Saruhan topraklarıyla aralarında doğrudan bir yakınlık bulunmadığı dikkate alınırsa, bu münasebetlerin niçin uzak olduğu anlaşılır. Bir başka ifadeyle Saruhan-Osmanlı siyasî yakınlaşmasının ilk tezahürlerinin Bizans ile olan ittifaklar çerçevesinde zuhur ettiği düşünülebilir. Siyaseten olan bu uzaklığın uç dünyasının bir bütün teşkil eden sosyal ve iktisadî yapısı için ise varid olduğu söylenemez. Zira gerek *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de ve gerekse Arap seyyahlar İbn Battuta'nın ve Omerî'nin sözlü kaynaklarının ifadeleri bu tabanının tesanüdünü ortaya koymaktadır. Ucun bu vaziyetinin siyasî parçalanma ve bundan neş'et eden idarî tasarrufun izhar ettiği arızî olaylara dayanan muhasematı tebarüz ettirme gayretine kurban edilmemesi gerekir. Söz konusu siyasî yapı ise, XIV. asrın sonlarına doğru Osmanlılar tarafından bozulacak, bu-

16 M. Halil, *Medhal*, s. 72.

nunla beraber Osmanlı bayrağı altında bir siyasî bütünleşme ortaya çıkacaktır. Bu "Osmanlılaşma"nın ilk emareleri Saruhan beyliği için 1360'lı yıllardan sonra görülecektir. Saruhan Bey zamanı uc bölgesinde beyliğin asli siyasî yapısını koruduğu bir dönemi teşkil ettiği için bu devre dair yapılacak tespitlerin önemi büyüktür.

OSMANLILARIN BATI ANADOLU TÜRKMEN BEYLİKLERİ FETİH SIYASETİ: SARUHAN BEYLİĞİ ÖRNEĞİ

Osmanlıların fetih siyasetinin gazâ ya da cihad olgusuna dayandığı genel olarak kabul edilmektedir. "Dârülküfr/dârülharb" olarak adlandırılan gayrimüslim ülkelere karşı gazâ, yalnız Osmanlı Beyliği'nin değil, aynı zamanda sınır boylarındaki tüm öteki Türkmen beyliklerinin de ana hedefini oluşturuyordu. Gazâ sırasında elde edilecek ganimet beklentisinin çekiciliği fetihlere ayrı bir canlılık veriyordu. Bu gazâ siyasetinin Alperen geleneğinin bir devamı ve İslâmî fetih kavramının doğal bir sonucu olduğu konusunda hiç kuşku yoktur. Gazâ, İslâmî ilkelerce desteklendi ve İslâmî kavramlar bağlamında gelişti. Osmanlı Beyliği "dârülküfr"e karşı İslâmî gazâ ilkelerini benimsedi ve uyguladı. Dahası, Osmanlı Beyliği'nin, topraklarına komşu olan Türkmen beyliklerini de denetim altına almaya ve ilhâk etmeye çalıştığı bilinmektedir. Ancak, Kur'an'ın iki gazi arasındaki savaşı yasaklaması nedeniyle, komşu Türkmen beyliklerinin fethi için meşru bir zemin hazırlamak zorundaydılar. Osmanlılar bu sorunu nasıl çözdüler? Türkmen beylikleri ile savaşmak konusunda herhangi bir kaygıları var mıydı? Burada yeniden gözden geçirilen kaynakların ışığında, genelde Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerine karşı Osmanlı fetih siyaseti ve özelde Saruhan Beyliği'nin ilhâkının evreleri incelenecektir.

Fıkıhçılar, toprakları "dârülharb" ve "dârülislâm" olarak ikiye bölerken, bu terimler Kur'an ve hadislerde yer almadığı için, olay-

lara ve siyasal koşullara dayandılar.[1] Bu bağlamda, dârülharb gayrimüslim egemenliğindeki bir ülke, dârülislâm ise Müslümanların egemenliğindeki bir ülkedir. İslâm fıkhında, uluslararası ilişkiler dârülharb ve dârülislâm ikiliğine göre düzenleniyordu; gazâ/cihad ve barış terimleri de bu bağlamda açıklanıyordu. İslâm hukukunda, Müslüman devletler açısından, ayaklanma (*bagy*) durumu dışında devletlerarası bir hukuk sorunu ortaya çıkmıyordu. Belki de bu nedenle, İslâm hukuku bağımsız Müslüman devletler arasındaki ilişkilere pek önem vermemiştir. Çünkü İslâmî görüş, Müslüman devletlerin aynı amacı paylaştıkları, aynı hukuka sahip oldukları ve bunlar arasındaki ilişkilerin iç sorunlar olduğu yönündeydi. Bu iç sorun, ayaklanma durumunda kendisini gösteriyordu. Ayaklanma halindeki bir ülke, fıkıhçılar tarafından "dârülbagy" olarak sınıflandırılıyor ve "dârüladl"in (barış ya da adalet ülkesi) karşıtı olarak kabul ediliyordu.[2] Gerçekte, dârülbagy kavramı nasıl doğmuştu? Bu kavram, her ne kadar ayetlerinde doğrudan değinilmemiş olsa da, Kur'an'dan kaynaklanmıştı. Devletin meşru yöneticisine itaat etmek ve ona karşı gelmemekle ilgili hüküm, aşağıdaki ayette yer almaktadır:

"Ey inananlar! Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız, bir hususta ihtilafa düşerseniz Allah'a ve Peygamber'e müracaat edin. Bu hareket hem hayırlıdır hem de sonu pek güzeldir." (Nisa, 4/59).

Aynı anlamda bir başka ayette de şöyle denir:

"Eğer inananlardan iki zümre birbirleriyle savaşırlarsa, hemen aralarını bulun. Eğer biri diğerine saldırırsa, tecavüz edenlerle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın. Eğer Allah'ın emrine dönerlerse aralarını adaletle bulun. Adil hareket edin. Şüphesiz ki Allah adil olanı sever." (Hucurât, 49/10)

---

1 Ahmed Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı: Darülislam-Darülharb*, İstanbul 1988, s. 80; A. Abel, "Dar al-Harb", *EI*^{2} , II, 126.

2 Özel, *aynı eser*, s. 28, 135-136; M. Hamidullah, *İslamın Hukuk İlmine Yardımları*, İstanbul 1962, s. 72.

Açıkça görülüyor ki, dârülbagy kavramı Müslüman devletler arasındaki mücadelenin meşru zeminini hazırlamakta son derece önemliydi. Bu İslâmî kavram, Türkmen beylikleri arasındaki mücadeleleri kâfir devletlere karşı gazânın gerçekleştirilmesi amacına bir engel olarak kabul edilmesinde kendini gösterdi. Başlangıç olarak, bu iddia Osmanlılar tarafından da son derece yalın bir biçimde ortaya kondu ve çerçevesi eski Oğuz ve Türk egemenlik geleneklerince çizildi. Komşu beyliklere yönelik Osmanlı fetih siyasetini bu çerçeve içinde inceleyebiliriz.

En eski Osmanlı vekayinâmelerinin oldukça geç döneme ait olmalarına ve hatalar barındırmalarına karşın, karşılaştırmalı çalışmalar yoluyla bu kaynaklardan bazı sonuçlara varmak mümkündür. Bu vekayinâmeler Osmanlı ideolojisini ve hiç kuşkusuz, Osmanlı bakış açısını temsil etmektedir. Gel gelelim, bu kaynakların kendi dönemlerinden etkilenmiş oldukları gerçeği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Batı Anadolu'nun öteki Türkmen beylikleri gibi, Osmanlı Beyliği de gazâ ideolojisiyle bütünleşmiş durumdaydı. Osmanlıların Bizans sınırında etkinlik gösterdikleri kuruluş yıllarında kıyı beylikleri denizden ganimet kazanırken, öteki beylikler Anadolu'nun iç kesimlerinde kalmışlardı. Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi beyliklerinin gazâ alanı Ege adaları ve Rumeli kıyılarıydı. Fakat bu sınırlı ve son derece güç bir etkinlikti. Öte yandan, Osmanlılar gazâ için son derece elverişli bir coğrafî konuma sahiplerdi ve ünleri öteki Türkmen beylikleri arasında çabucak yayılmıştı.[3] Ünleri ve propaganda yapmaktaki becerileri sayesinde Osmanlılar, diğer beyliklerin insan gücü kaynaklarından yararlanma siyasetini izlediler ve böylelikle kendi gazâ etkinliklerini daha da güçlendirdiler.

Osmanlı ideolojisini destekleyen sözleri barındıran ilk Osmanlı kaynağı olarak kabul edilen Ahmedî'nin eserinde Osmanlıların gazâdaki ünlerinin ve adaleti yaymak konusundaki katkılarının altı

3 F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1988, s. 107; H. İnalcık, "Türkler", *İA*, XII/2, 286-293; ayrıca krş. Enverî, *Düstûrnâme*, haz. M. Halil, İstanbul, 1928, s. 88.

çizilmişti.[4] *Behçetü't-tevârîh*'te, Şükrullah, gazâdaki ünü sayesinde, komşu bölgelerden birçok savaşçının Osman Gazi'nin kuvvetlerine katılmış olduğunu açıkça ortaya koyar.[5] Rumeli'ye geçip burada yeni topraklar ele geçirmeleri, Osmanlıların otoritesini bir kat daha artırdı ve bölgede gitgide daha da güçlenmelerini sağladı. Osmanlılar, Germiyanların baskılarına karşı bir himaye siyaseti izledi ve etkili propaganda aracılığıyla kendi adaletlerine olan inancı yerleştirmeyi başardı. Bundan sonra fetih yolları üzerinde olan Karesi topraklarını birer birer ilhâk etti. Osmanlı kaynaklarına göre, bu fetihte, Karesi beyinin oğulları arasındaki mücadeleye müdahale etmek, himayelerini Karesi'ye dek genişletmek ve mülk ya da tımar olarak belirli toprakları kendilerine bırakmak yoluyla Karesi ileri gelenlerini Osmanlı askerî sistemine kabul etmek gibi unsurlar önemli bir rol oynamıştı.[6] I. Murad'ın tahta çıkmasından sonra, Osmanlılar beylikler üzerinde denetim kurma çabalarını, bunları tabi birer devlet haline getirmek yoluyla daha da hızlandırdılar. Germiyan'ın topraklarından bir bölümünü evlilik bağları aracılığıyla ve Hamid'in topraklarını da satın alarak ele geçirdiler.[7] İkinci olgu, Osmanlı hazinesinin ne denli zengin olduğunu açıkça göstermektedir. Zenginliğinin temel kaynağı ganimetti. Aslında, I. Bayezid'in düğün şenlikleri sırasında, bir Osmanlı uçbeyinin sunduğu değerli ve zengin düğün armağanları, iyi bir propaganda malzemesi olmuş ve Osmanlı ekonomik gücünü ortaya koymuştu.[8] Yukarıda değinildiği gibi, öteki beyliklerden toprak satın almak da Osmanlıların ekonomik gücünü göstermekteydi.

Osmanlı Beyliği'nin merkezî bir devlet olarak sürekli gelişimi, düzenli bir ordunun kurulması ve gazâ konusundaki ününün yaygınlaşması, Türkmen beyliklerinde endişeye neden oldu ve onları

4 Ahmedî, *İskendernâme*, haz. İ. Ünver, Ankara 1983, s. 65b-66a

5 Şükrullah, *Behçetü't-tevârîh*, Atsız, Osmanlı Tarihleri'nin içinde, s. 53.

6 *Âşıkpaşazâde* (Atsız), s. 120-122; *Kitâb-ı Cihannümâ* (Taeschner), I, s. 46-47.

7 Varlık, *Germiyan*, s. 65; *Âşıkpaşazâde* (Atsız), s. 129; Anadolu'daki para darlığı için, bkz. *Kitâb-ı Cihannümâ* (Taeschner), 1, 55, 57.

8 *Âşıkpaşazâde* (Atsız), s. 130; *Kitâb-ı Cihannümâ* (Taeschner), I, 56.

zaman zaman Osmanlılara karşı birleşmeye zorladı. Şükrullah, Âşıkpaşazâde, Neşrî gibi erken dönem Osmanlı kaynaklarında, I. Murad tarafından Ankara'nın yeniden alınması konusunda ileri sürülen meşruiyet iddiası, bunun tipik bir örneğidir. I. Murad Rumeli'de kâfirlerle savaşmaya giderken, öteki beylikler durumdan yararlanmaları gerektiği konusunda anlaştılar ve Bursa'ya saldırmaya hazırlandılar. Bunu öğrenen I. Murad ulemaya danışarak ilk önce kiminle savaşması gerektiğini sordu. Ulema kâfirlere karşı savaşmanın "farz-ı kifâye", Müslümanları zorbalardan kurtarmanın ise "farz-ı ayn" olduğuna işaret etti. Kronikerlere göre, adil ve dindar bir hükümdar olarak I. Murad ikincisini seçti.[9]

Bu tutum, eğer belirli bir maksada yönelik değilse, büyük olasılıkla Osmanlıların Türkmen beyliklerine karşı egemenlik siyasetlerini nasıl meşrulaştırdıklarının iyi bir örneğiydi. Bu, İslâmî bir devlet tarafından başka bir İslâm devletine dârülbagy kavramının uygulanmasıydı. Aynı şekilde, öteki Türkmen beyliklerinin Osmanlılara karşı aynı fikir ve mülahazayla kendi aralarında birleşmiş oldukları da söylenebilir. Ne var ki, biz büyük ölçüde Osmanlı kaynaklarına dayandığımız için, öteki tarafın görüşleri hakkında yeterince fikir edinemiyoruz.[10] Ancak, gazâ ideolojisinin, öteki beyliklerin iddiaları karşısında, Osmanlı taleplerinde onlara bir öncelik ve üstünlük verdiği söylenebilir. Aslında Murad'ın Karaman elçisine söylediği "mani-i gazâya gazâ, gazâ-yı ekberdir" sözleri,[11] Osmanlı ideolojisi ve tutumuna iyi bir örnektir. Murad'ın Türkmen beyliklerini kendisine bağlı beyliklere dönüştürmek yönündeki harekatının meşruiyeti, Âşıkpaşazâde ve Neşrî gibi Osmanlı tarihçileri tarafından bu zeminde açıklanmaktaydı. Prof. İnalcık'ın işaret ettiği gibi, devletleri tabi beylikler haline getirmek, Osmanlı

9 *Kitâb-ı Cihannümâ* (Taeschner), I, 52.

10 Bk. Aziz b. Erdeşir Esterabadî, *Bezm ü Rezm*, çev. M. Öztürk, Ankara, 1990, s. 353-355; Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, haz. M. Koman, Konya 1946, s. 141, 160, 163.

11 *Kitâb-ı Cihannümâ* (Taeschner), I, 59-60.

egemenliğini kurmanın ilk adımını oluşturmuştu ve Osmanlı fetih yönteminin genel bir karakteristiğiydi.[12]

İlk Osmanlı tarihçileri tarafından yapılan yorumlar, halefleri tarafından daha iyi işlenmiş bir tarzda yeniden dile getirilmiştir. Özellikle Kemalpaşazâde, aynı zamanda bir şeyhülislam olarak, bu noktayı mükemmel bir biçimde formüle etmiş, muhtemelen Kemalpaşazâde'den etkilenmiş olan Hoca Sadeddin, Ali ve Münecimbaşı gibi daha sonraki bazı tarihçiler aynı yorumları yapmışlardı. Tam olarak söylemek gerekirse, Kemalpaşazâde, bu devletlerin ortadan kaldırılması gerektiğini, Müslüman devletler arasından kinin kaldırılmasının Müslümanların birinci ödevi olduğunu ve bu beylikler asi oldukları için ezilmeleri gerektiğini söylemişti.[13] Âlî de bu beyliklerin gazilere kılıç çeken eşkıyalar olduğuna işaret etmekteydi.[14]

Türkmen beylikleri üzerindeki Osmanlı egemenliğinin temel ilkeleri hakkındaki bu genel gözlemleri yaptıktan sonra, artık özelde Saruhan'ın fethinin evrelerini incelemeye geçebiliriz.

Saruhanoğulları, Anadolu'nun batı sınırında kurulmuş olan Türkmen beyliklerinden biriydi ve adını kurucusundan almıştı. Manisa'yı ele geçiren ve beyliği kuran Saruhan Bey'in kimliği muammadır. Babasının adının Alpağı olduğu kesindir.[15] Bugünkü araştırmalardan, Saruhan Bey'in kökenine ilişkin hikâyenin, onu Harezm emirlerinden biri olarak gösteren İbn Bibi'den geldiği anlaşılmıştır.[16] Ne var ki İbn Bibi'nin sözünü ettiği bu Saruhan'ın, Saruhan Bey'in atası olması ihtimali azdır. Sonuç olarak kökenlerine ilişkin bu öyküler sadece varsayımdan öteye gitmemektedir. Aynı şekilde, Saruhanlılar ile Osmanlılar arasındaki ilk ilişkiler

12 H. İnalcık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), 103-129.

13 Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Ş. Turan, I. defter, Ankara 1970, s. 25-27.

14 Âlî, *Fusûlü Hallü Akd ve Usûlü Harc u Nakd*, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp. nr. 2389, vr. 55b-56b.

15 BA, *TD*, nr. 398, s. 159.

16 İbn Bibi, *El-evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, haz. A. Erzi, Ankara 1956, s. 430; ayrıca bk. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 17, not 20.

hakkında da kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak, Saruhanlıların Osmanlılara karşı Aydınoğullarıyla ittifak yaptıkları kesin olarak söylenebilir. Bundan başka, Osmanlılarla ittifak halindeki Kantakuzenos'a karşı İmparatoriçe Anna'yla da bir antlaşma yaptıkları biliniyor. Aslına bakılırsa, Saruhan Bey'in yerini alan oğlu İlyas'ın 6000 kişilik bir birliği imparatoriçenin yardımına gönderdiği söylenmektedir.[17]

Bu bilgiler, Osmanlılarla Saruhanoğulları arasındaki ilişkilerin pek yakın ya da dostça olmadığı izlenimini veriyor. Ayrıca bu ikisi arasında başka beylikler bulunması nedeniyle bu iki beyliğin komşu olmaması da yönelim ve ilgileri bakımından birbirlerinden kopuk durumda olmalarının bir başka sebebidir. Ne var ki, Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'ni tedricen ilhâkı, ekonomisi Hristiyanlara karşı sürdürülen deniz seferlerine bağımlı olan Saruhan Beyliği'ni Osmanlılarla doğrudan ilişkiye zorladı. Saruhan Beyliği'nin Osmanlılarla dostluk kurmak, hatta I. Murad'ın hükümdarlığı döneminde Osmanlı üstünlüğünü ve egemenliği kabul etmek zorunda kalmasının iki nedeni vardı: İlki iki beylik arasındaki ortak sınır, ikincisi de İzmir'in Latinlerce işgalinin deniz ulaşımında düşüşe ve ekonomik kaynakların azalmasına yol açması. Görünüşte iki beylik arasında bir dostluk vardı, fakat gerçekte, tıpkı diğer Türkmen beylikleri gibi Saruhan Beyliği de Osmanlıların gönülsüz vasallerine dönüşmüştü. Öteki beylikler gibi Saruhanoğulları da Osmanlı taleplerine karşı çıkamamıştı. Osmanlı nüfuzu özellikle Kosova muharebesi (1389) döneminde hissediliyordu.[18] Saruhan Beyliği kuvvetleri Osmanlılarla yan yana savaşa katıldı. Bu, Saruhan Beyliği'nin Osmanlı egemenliğine geçişinin ilk ve en önemli evresini oluşturdu. Bu evrede doğrudan bir hakimiyet olmamakla birlikte, üstünlüğün tanınması söz konusuydu.

Öte yandan, Osmanlı nüfuzunun açıkça ortaya çıktığı dönemde, Saruhan Beyliği'nin iç ilişkileri karışıktı. İshak'ın oğulları olan

17 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1981, s. 479.
18 *Kitâb-ı Cihannümâ* (Teaschner), I, 79.

Orhan ve Hızırşah arasındaki mücadele beyliği sarstı ve sonunda kardeşini bertaraf eden Hızırşah Manisa'ya egemen oldu. Saruhanoğulları, I. Bayezid'i Anadolu seferine çıkmaya zorlayan olayların başlangıcında önemli bir rol oynadılar. Orhan ya da Hızırşah'ın bu olaylara karışıp karışmadıkları açık olmamakla birlikte, kardeşine karşı mücadeleyi kaybeden Orhan'ın Osmanlılara karşı ittifaka katıldığı söylenebilir. Çünkü Hızırşah, hiçbir şekilde karşı koymaksızın, I. Bayezid'i Manisa yakınlarında karşıladı ve ona bağlılığını bildirdi. Bayezid, onun topraklarının bir bölümünü muhafaza etmesine izin verdi.[19] Daha sonra Orhan da Osmanlılara boyun eğmek zorunda kaldı, ama onun önceki düşmanca tutumunu unutmayan Osmanlı yönetimi, ona hoşgörü göstermedi ve başka birkaç beyle birlikte Bursa ya da İznik'e sürgüne gönderdi. Dahası, Timur'a katılanın Orhan olduğunu da kabul edebiliriz.[20] Bu olaylar Osmanlı hükümranlığının ikinci evresini oluşturdu ve bu evrede Osmanlılar Saruhan Beyliği'nin tüm topraklarını zapt etmek yerine, bazı toprakları ilhâk edip kalanını Saruhan beylerine bırakma siyasetini izlediler. Bundan sonraki hedef, uzun vadede, bağımsız bir mülk olarak Hızırşah'a bırakılan toprağın, tedricen doğrudan Osmanlı denetimine alınması olacaktı. Ancak, Timur'un istilası bu dönemde ortaya çıktı ve Saruhan beyleri bir süreliğine Manisa üzerinde egemenliklerini yeniden kurmayı başardılar. Çelebi Mehmed döneminde Manisa'nın Osmanlı hakimiyetine alınmasına karşın, bu mücadele II. Murad'ın hükümranlığına değin sürdü. II. Murad döneminde, Saruhan'ın bazı ileri gelenleri Rumeli'ye sürüldüler ve böylelikle hakimiyet süreci tamamlanmış oldu.[21]

Sonuç olarak, en eski Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı Beyliği, Saruhan Beyliği de dahil olmak üzere Anadolu beyliklerine karşı yürüttüğü siyaset için meşru gerekçeler hazırlamak konusunda son derece duyarlıydı. Gelgelelim, bu kaynakların çoğunun

19 *Kitâb-ı Cihannümâ* (Teaschner), I, 85.

20 Enverî, *Düstûrnâme*, haz. M. Halil, s. 88; Ç. Uluçay, "Saruhanoğulları", *İA*, X, 241; M. Halil, *Medhal*, s. 83.

21 *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, haz. H. İnalcık, Ankara 1954.

XV. yüzyılda, o dönemin siyasî koşulları bağlamında yazıldığı unutulmamalıdır. Bu kaynaklar Osmanlı beyliğinin meşruiyet iddialarını basit ve yalın bir tarzda ortaya koydular. Fakat daha sonraki tarihçiler, bu düşünceleri kendi dönemlerine ait daha iyi işlenmiş sofistike İslâmî kavramlarla aktardılar. Siyasî açıdan ise Osmanlıların Rumeli'de uyguladıkları fetih yöntemlerinin az çok aynısını Türkmen beyliklerine de uyguladıkları söylenebilir.

BATI ANADOLU TÜRKMEN BEYLİKLERİNİN SON DİRENİŞ DEVİRLERİNDE SARUHANOĞULLARI VE OSMANLILAR

Batı Anadolu Türkmen beyliklerinin ortaya çıkışı, Türk tarihinin pek kavranamayan en önemli gelişmelerinden birini teşkil eder. XIII. yüzyıl Anadolusu'nun siyasî ve sosyal şartlarının bir sonucu olarak kurulup; bağımlı veya yarı bağımlı, XV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar siyasî varlıklarını ve etkilerini sürdüren söz konusu beyliklerin tarihi, şüphesiz onlardan biri olup zamanla hepsini kendi bünyesinde eriten bir bakıma yeni bir terkip oluşturan Osmanlı Devleti ile doğrudan bağlantılı bir hususiyet arz etmektedir. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu Türkmen beyliklerinden biri olduğu devirlerde, yani XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde hatta ilk yarısında bütün siyasî teşekküller, aslında aynı geniş tabanın farklı birer siyasî temsilcisi ve bir bütünün parçası durumundaydılar. Devrin kaynaklarında "uc" veya "ucat" diye adlandırılan Batı Anadolu kesimindeki bu beylikler, her ne kadar siyasî bakımdan farklı özellik gösterseler de taban itibariyle aynı inanış ve değerler manzumesinin hakim olduğu, hatta ekonomik bakımdan birbiriyle sıkı irtibatlı bir nevi büyük birlik görünüşündeydi. Kastamonu hattından Antalya'ya uzanan dağlık bölgede temerküz eden Türkmen beylikleri esas itibariyle, bazen müstakil bazen yarı müstakil olarak bir yüzyıl kadar ayakta durabilmişlerdi. Osmanlı beyliğinin sivrilmesi, özellikle XIV. yüzyılın sonlarına doğru bu beyliklerin kaderini değiştirdi; Osmanlılar bu büyük tabandaki siyasî parçalanmaya son verip

hepsini kendi bayrağı altına almakta gecikmedi. Bu durum taban ve idarî yapı itibariyle başlangıçta çok önemli değişmelere yol açmamış ve muhtemelen alt tabana dayalı katı bir direnişle karşılaşmamıştı. Osmanlılar da ele geçirdikleri beylik topraklarındaki halkı yerlerinden oynatıp büyük bir aksülamele sebep olmaktan titizlikle kaçınmışlar, bilakis onlara Rumeli'de "yeni topraklar" vaad ederek buraya yönelik ihtiyarî göçün teşvikçisi olmak gibi son derece yumuşak bir yol izlemişlerdir.[1] Tarihî hadisat, Osmanlı idaresine karşı mütemadi ve ısrarlı muhalefetin daha ziyade beylik aristokrasisinden geldiğini ortaya koymaktadır. Buna karşı Osmanlılar da onların hukuklarına riayet edip yerel unsurlara mülk ve timar bağışlayarak bu muhalefete cevap vermeye çalışmışlarsa da, yeni sistemi yerleştirme çabaları içerisinde vergi anlayışları, bir takım idarî kısıtlamalar rahatsız bir üst kesimin varlığını desteklemiştir. Bu kesimlerdeki rahatsızlığın izleri Osmanlıların siyasî bakımdan iç mücadelelere sürüklendikleri veya zor durumda kaldıkları dönemlerde su yüzüne çıkarak birçok problemin zuhuruna yol açmış; Osmanlı idaresine karşı bir direniş oluşmuştur. Bu genelleme, Osmanlı beyliğinin yakın komşu beylikleri için de yapılabilir. Özellikle Batı Anadolu'da temerküz eden beyliklerde bu durum daha ilk yıllardan itibaren müşahede edilebilir.

Meseleye bu açıdan bakarsak, bu bakış açısını tayine yarayacak araçların veya kaynakların neler olduğu suali ortaya çıkar. Burada şu husus hemen belirtilmelidir ki, ilk devir Osmanlı ve beylikler tarihi hakkında muasır ve mahallî çok az kaynak bugüne ulaşmıştır.[2] Özellikle Batı Anadolu'da bulunan beyliklere dair bilgiler, geç devir

1 Osmanlıların Batı Anadolu beylikleri üzerindeki siyasetleri için bk. F. M. Emecen, "The Ottoman Policy of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Referance to Saruhan Beyliği", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Rethymnon 1993, 37 vd.

2 Batı Anadolu Beylikleri tarihinin doğrudan yegane kaynağı geç tarihte kaleme alınmış Enverî'nin *Düsturnâme*'sidir (nşr. M. Halil, İstanbul 1928; Aydınoğulları kısmının neşr ve tercemesi: I. Melikoff-Sayar, *Le destan d'Umur Pacha*, Paris 1954.) Ayrıca Osmanlı dışı iki kaynaktan da istifade edilebilmektedir (Esterabadî, *Bezm ü Rezm*, trc. M. Öztürk, Ankara 1990; eserinin sıhhati tartışmalı olan Şikârî'nin *Karamanoğulları Tarihi*, nşr. M. Koman, Konya 1940).

Osmanlı kroniklerine dayalı olarak verilir ve hatta bu kaynakların zaviyesinden değerlendirilir. Dolayısıyla bu durum sağlıklı bilgilere ulaşmakta araştırıcıların önündeki en büyük engeli teşkil eder ve yan kaynakların delaletine ihtiyaç duyulur. Osmanlı dışı çağdaş Bizans kaynakları, İtalyan denizci devlet temsilcilerinin raporları, Arap seyyahların eserleri yanında Osmanlı menşeli eskiye yapılan atıfların yer aldığı vakıf defterleri, tahrir kayıtları ve yine bunları destekleyen maddi malzemeler, kroniklerin bilgilerinin yerli yerine oturtulmasını sağlayabilecek özellikte görünür. Bu kaynak problemi ve bunlara dayalı değerlendirmelerde dikkatli olunması ikazından sonra Batı Anadolu'daki beyliklerden biri olan Saruhanoğulları ile Osmanlılar arasındaki son münasebetlerin, yukarıda sözünü ettiğimiz genel çerçevenin ışığı altında, mahiyetine geçebiliriz. Burada konu ele alınırken mümkün olduğunca karşı taraf zaviyesinden bir yaklaşım deneneceğini de belirtmek isterim.

Bursa merkezli olarak Bizans sınırlarında gelişme gösteren, zaman zaman Bizans ile sıkı münasebetler tesis eden ve Rumeli cihetine geçip buraya yerleşme gayreti içinde olan Osmanlıların, başlangıçta Batı Anadolu'daki Karesi, Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerinden pek farklı olmadığı malumdur. Osmanlı beyliğinin Rumeli'ye intikal safhasında, yakın komşusu Karasi beyliğinin iç karışıklıklar sonucu bölünmesinin ardından ilhâkı, onun askerî kadrolarının rehberliği önemli rol oynamıştı.[3] Fakat ondan önce ilk yıllarda Candarlı beyliği, adı tartışmalı küçük Umurlu beyliği ve Germiyanlılarla doğrudan ilişkiler kurulmuştu. Dolayısıyla Karesi'nin daha güney ve güney batısındaki Saruhan, Aydın ve Menteşe beylikleri dış cephede yer almaktaydı. Bunların gelişme cihetleri, bir kara beyliği olan Osmanlılardan biraz daha farklı bir şekilde idi. Aynı hedefe yönelik, önleri denize açılan benzer idarî ve askerî organizasyon içinde bulunan bu üç beylik[4]

3 E. Zachariadou, "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", *The Ottoman Emirate*, s. 225-236.

4 Bunların denize yönelik faaliyetleri için genel olarak bk. H. İnalcık "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia: Byzantium and Crusades",

için Osmanlılar Bizans hududunda önemsiz siyasî teşekküllerden biri durumundaydı. Bu beyliklerin birbiriyle münasebetleri hakkında, teferruatlı bilgi veren yegâne kaynak özelliği taşıyan *Düsturnâme*'deki malumattan anlaşıldığına göre, bunlar çoğu defa birbirleriyle müttefikâne hareket edebilen ve katı bir çekişme içinde bulunmayan bir özellik göstermekteydiler. Başlangıçta Germiyanoğullarının sonra da Karamanlıların bunlar üzerinde nisbi bir nüfuzu muhakkak ki bulunuyordu, fakat bu hiç bir zaman doğrudan ilhâk etme ve katı bir savaş ortamı içine girme haline dönüşmedi. Şüphesiz Anadolu'nun İlhanlı nüfuzu altında bulunmasının ve onların da mevcut statükoyu koruma temayüllerinin, böyle bir harekete mani olduğu düşünülebilir. Fakat özellikle 1320'lerden sonra İlhanlı nüfuzunun giderek sarsılması,[5] onların yerini Karamanlıların doldurma eğilimi, uç kesimindeki beyliklere rahat bir nefes aldırmış olmalıdır. Gevşeyen Germiyanlı baskısı bir başka rahatlatıcı unsur olmuştur.[6] Ancak Karesi'nin ilginç bir şekilde Osmanlı idaresiyle bütünleşmesi, Germiyanlıların kazanılması,

Byzantinische Forschungen, XI (1985), 179-217. E. Zachariadou, "Holy war in the Aegean during the Fourteenth Century", *Mediterranean Historical Rewiev*, IV (1989), 212-225.

5 Özellikle İlhanlı Valisi Timurtaş'ın sebep olduğu karışıklıklar bu meyanda zikredilebilir: Emir Çoban'ın oğlu olup Anadolu'ya İlhanlı umumi valisi olarak gönderilen Timurtaş 1317'den itibaren valiliği döneminde çok önemli rol oynamış, daha sonra babasına karşı olan muhalefetin de rolü ile Anadolu'da daha serbest bir idare kurmuş, 1320'den itibaren İlhanlı vassali beyleri sıkı bir kontrol altında tutmak istemiş, adalet prensibini ön plana çıkartarak İslâmî katı uygulamalara girişmiş; hatta bu hareketleri dolayısıyla bir kurtarıcı olarak görülmüş; Ebu Said Han'ın baskısı ile üzerine yürüyen babası Çoban'a teslim olarak yine babasının tesiriyle hükümdar tarafından affedilmiş; 1326'da Anadolu'nun batı ucundaki Türkmen beyliklerini sıkıştırmaya başlamış, Alaşehir'e kadar ilerlemiş, ancak babası Emir Çoban ile İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in arası açılınca durumu sarsılmış, 1327'de Memlükler'e sığınmak zorunda kalmış ve 1328'de Memlükler tarafından idam edilmiştir. (Bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 645-650) Onun ölümünden sonra uç bölgesindeki beylerin rahat bir nefes aldığı, Moğollar'ın da Anadolu'ya hakim olamadıkları ve Ebu Said'in 1335'te ölümünün ardından İlhanlı tesirinin iyice zayıfladığı belirtilmektedir.

6 Germiyanlılar için bk. M. Ç. Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi 1300-1429*, Ankara 1974.

bu beylikleri telaşa düşürmüş olmalıdır. Nitekim Osmanlılar da özellikle 1360'lı yıllardan itibaren bunlar üzerindeki siyasetlerine ağırlık vermeye başlayacaklar ve muhtemelen Rumeli'nin geniş imkânları muvacehesinde bu bölgeye yönelik akın ve iskân faaliyetlerini destekleyecek insan gücü kaynaklarını temin etme yolunda komşuları üzerinde yeni politikalar oluşturmaya çalışacaklardır.

Bir taraftan Osmanlıların diğer taraftan Orta Anadolu'da Karamanlıların[7] giderek iki büyük güç haline gelişleri, Batı Anadolu bölgesindeki siyasî teşekküller açısından yeni dengelerin zuhuruna yol açtı. Beylikler üzerinde I. Murad zamanında oluşturulan hızlı siyasete Karamanlıların mukabil cevabı gelmekte gecikmedi. Osmanlılar Bizans ile ilişkilerini derinleştirip Rumeli'de fetihlere hız verirken, Karamanlılar da bir taraftan Orta Anadolu'daki beylikler üzerinde nüfuz tesisine çalışıyor, öte taraftan Güney kıyılarında Latin ve Ermeni krallıklarına karşı "cihad" yaparak Osmanlılarla imaj yarışı içine giriyordu.[8] Bu yarışın baştan kaybedildiği söylenebilir, fakat bunun başlangıçta etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü her ikisinin de siyaset sahnesi, Batı Anadolu idi. Onların şu veya bu şekilde desteği önemli bir avantaj ve konum sağlayacaktı. Fakat Karamanlılar aynı zamanda daha güçlü ve oturmuş yapılarıyla tehdit unsuru olabilecek komşulara sahiptiler ve onların bu baskılarını zaman zaman kuvvetle hissetmekteydiler.

Batı Anadolu'daki beyliklerin idareci zümrelerinin ise, kendileri gibi bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlıların nüfuzlarını yayıcı hareketlerinden rahatsızlık duydukları söylenebilir. Bunun da aksülameli ile başlangıçtan beri daha güçlü bir mevkide bulunan ve eski Selçuklu payitahtına yerleşip bir bakıma onların vârisi olma iddiasıyla ortaya çıkan Karamanoğullarına meyletmeleri tabii karşılanabilir. Nitekim 1367'de Karamanlıların Latinlere karşı ilân

7 Bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 316-330.

8 Ömerî'nin kaynağı Sivrihisarlı Haydar bu durumu açık olarak vurgular: *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, (tıpkıbasım, ed. F. Sezgin), 1988, III, 174-175.

etmiş olduğu Gorigos seferi,[9] bütün beyliklerin katıldığı bir nevi güç gösterisi haline dönüşmüştü. Bu Karamanlıların söz konusu beylikler üzerinde nüfuzunun da bir göstergesi oldu. Dolayısıyla beyliklere yönelik siyaset çekişmesinin ilk safhası Karamanlılar tarafından kazanılmış oluyordu. Ancak bu seferdeki organizasyon bozukluğu ve kuvvetleri birbiriyle dengeleyememe, otorite boşluğu yaşanması, başarısızlığa yol açtığı gibi Karamanlıların nüfuzunu sarsmış ve Osmanlıları tekrar ön plana çıkarmıştır. 1387'deki Frenkyazısı Savaşı'nda Karamanlıların Osmanlılar karşısında yenilgiye uğraması bir bakıma söz konusu bölgede uygulamakta olduğu siyasetin iflasına yol açmıştı. Dolayısıyla XIV. yüzyılın son çeyreğinde Batı Anadolu'daki beylikler üzerinde Osmanlı nüfuzu bariz bir şekil halini aldı ve uygulanan gevşek vasallik bağı siyaseti ile beylikler Osmanlılara tabi oldular. Nitekim 1389'daki Kosova Savaşı bu durumun belki de en parlak göstergesi olmuş; Karamanlıların vaktiyle başaramadıkları birliğin teşekkülünün ilk tezahürü oluşmuştu. Fakat ilginç olan durum I. Murad'ın vefatı ve Yıldırım'ın cülusu ile bu bağın derhal kopma noktasına gelmesidir. Burada Yıldırım Bayezid'in babası I. Murad'ın gevşek vasallik siyasetini terk etmesinin ve bunları doğrudan kendi hakimiyetine almak istemesinin önemli rolü olmalıdır. Buna karşı Karamanoğlu nezdinde yeni bir birlik husule gelmişse de bunun çok kuvvetli bir şekilde olduğu söylenemez. Zira Osmanlılar muhtemelen tabanın bu yöne kaymasını ve insan gücü desteği teminini önlemişlerdi. Öyle anlaşılıyor ki beylikler ne Karamanlıların ne de Osmanlıların kendi üzerlerindeki siyasetlerinden ve nüfuz mücadelesinden memnundular. Onlar muhtemelen varlıklarını idame ettirebilmek için her iki tarafın güç dengelerinin ağırlığına göre hareket etmeyi tercih ediyorlardı. Bundan başka yapılacak bir şey yoktu. Saruhan-Aydın ve Menteşe'nin bey ailelerinin kendi iç çatışmalarından kurtuldukları ve fırsatını buldukları anlarda Osmanlılara karşı müşterek bir strateji oluşturdukları söylenebilir. Bu durum 1402'ye

9 Bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi (1367)", İÜEF, *Tarih Dergisi*, VI (1954),161-174.

kadar bu şekilde sürmüş, fakat Fetret Devri denilen karışıklıklarda bütün bu siyasetler alt üst olmuştur.

Bu vakıayı ortaya koyduktan sonra içlerinde Saruhanoğullarının da bulunduğu Batı Anadolu beylikleri için *I. Murad devri vasallik, Yıldırım Bayezid devri tabilik, Fetret Devri yeniden istiklal, II. Murad devri ise, izmihlal dönemlerini* teşkil eder. Bu bakımdan Batı Anadolu beyliklerinin Osmanlılarla katı mücadele içine girmeleri ve direnişi kendi başlarına ümitsizce sürdürmeleri 1402'den sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Bunun bey ailelerince yönlendirildiği, Osmanlıları oldukça uzun süre uğraştırdığı anlaşılmaktadır. Hatta geç devirlerdeki farklı nitelikli isyan hareketlerinin altında çoğu zaman içten içe yanan bu korun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Manisa merkezli olarak kurulup gelişen ve batı ucu denize dayanan Saruhanoğullarının diğer beylikler gibi direniş yılları 1390 kışında Osmanlı fiilî idaresinin kurulmasının ardından başlamıştır. Yıldırım Bayezid Manisa'ya hakim olunca, beylik sülalesini tahttan uzaklaştırmakla birlikte haklarına riayet etmiş ve bölgeyi oğulları Süleyman ve Ertuğrul'un idaresine bırakmıştı.[10] Onun bu harekatı sırasında Saruhan tahtında oturduğu belirtilen Hızırşah Manisa'yı sulh tarikıyla Yıldırım'a terk ederek onun izniyle ülkesinin doğu taraflarına çekilmiştir. Daha ziyade Osmanlı kaynaklarına dayalı olarak verilen bu bilgiler, direniş devri öncesinde Saruhan beyliğinin durumunu ortaya koymakla birlikte, beyliğin tarihinde de önemli boşlukları beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan konunun daha iyi anlaşılması için biraz başa dönerek gelişmeleri özetlemeye çalışalım.

Öncelikle Saruhan beyliğine klasik formunu kazandıran bey, İshak Bey'dir. Onun döneminde son derece dikkatli bir politika izlendiği ve komşu beyliklerle iyi bir diyalog kurulduğu söylenebi-

10 Saruhan'ın da içinde bulunduğu beylikleri birer Osmanlı sancağı haline getirme süreci için bk. F. M. Emecen, "Beylikten Sancağa: Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülahazalar", *Belleten*, LX/227 (1996), 81-91.

lir.[11] Fakat yavaş yavaş I. Murad'ın nüfuzu etkili olmaya başlamış ve İshak da durumunu ona göre ayarlamak mecburiyetinde kalmıştır. Onun vefatının ardından Saruhan ülkesinin bir sarsıntı geçirdiği anlaşılmaktadır. Zira hem Osmanlı kaynaklarındaki bilgi kırıntıları, hem maddi malzemelerin yardımıyla bu devirdeki iktidar mücadelelerinin ciddi boyutta olduğu söylenebilir.

İshak Bey'in bugün adı bilinen iki oğlu dışında bir diğerinin de Saruhan tahtına oturduğu tespit edilebilmektedir. Bunlardan ilk ikisinin uzun süren bir iktidar mücadelesi içine girdikleri sanılmaktadır. Bunlar Orhan ve Hızır Beyler'dir. Orhan'a ait olup uzun süredir mevcut olan ve kataloglarda yer alan fakat yanlış kişilere mal edilen ve yine yanlış tarih verilen bir paranın kat'î olarak tanımlanması,[12] İshak Bey'den sonra onun yerine Orhan'ın geçtiğini açık bir şekilde ispatlamaktadır. Orhan b. İshak adına darbedilmiş olup 780/1378-79 tarihli para, İshak Bey'in vefatı ve Orhan'ın cülusunu göstermektedir. Dolayısıyla İshak'ın vefatının bugüne kadar iddia edildiği ve yaygınlıkla benimsendiği[13] gibi 1389-90 tarihi olmadığı, bunu daha erken bir tarihe almak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu durum İshak Bey'in Manisa'da yaptırttığı külliyenin müştemilatının son parçalarının 780/1378-79 tarihini taşımasıyla[14] bir başka anlam kazanmaktadır.

Orhan Bey'in iktidara geçişi muhtemelen kardeşi Hızır'ın muhalefeti ile karşılaştı ve 1380'lerden itibaren yaklaşık on yıllık bir dönem bu karışıklıklar içerisinde geçti. Muhtemelen bu dönemde I. Murad'ın beylik üzerindeki nüfuzu oldukça artmıştır. Hatta

11 İshak Bey'in ince siyaseti ve diğer beyliklerle münasebetlerinin derecesi için bk. F. M. Emecen, "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 287 vd.

12 Bu parayı ilk defa tanımlayan ve mevcut diğerlerine de bir açıklık getiren K. Zhukov olmuştur. (Bk. "Ottoman, Karasid, and Sarukhanid Coinages and the Problem of Currency Communitiy in Turkish Western Anatolia", *The Ottoman Emirate*, s. 240).

13 Mesela bu hususta bk. Ç. Uluçay, "Saruhanoğulları", *İA*, X, 239-244. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 20.

14 Bunlar için bk. F. M. Emecen, "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik", s. 289.

Osmanlı vasali olarak Kosova muharebesine Saruhan askerleri de iştirak etmişlerdir. Kosova Savaşı arefesinde veya sonrasında tahtta Hızırşah vardır. Nitekim Hızırşah 791/1389'da babasının mülkünü Saruhan beyi olarak mukarrer tutmuştur.[15] Ayrıca Yıldırım Bayezid'in yukarıda bahsedilen harekatı sırasında onu Manisa'da karşılayarak şehri teslim etmiştir.[16] Bu bilgiler Hızır'ın bir şekilde tahtı elde ettiğini açık olarak gösterir. Fakat bu sırada Orhan'ın ne durumda olduğu bilinmemektedir. Orhan muhtemelen Yıldırım'a temayül eden Hızır'a karşılık, Osmanlılar aleyhine kurulan ittifaka katılmıştır. Zira kroniklerin bilgilerine inanmak gerekirse, Kosova'dan sonra Karamanlıların liderliği altında ittifak kuran Anadolu beyleri arasında Saruhanoğlu da vardır. Ayrıca Hızır'ın babası gibi pek çok mülk bağışına dair Saruhan Tahrir defterinde atıflar bulunmaktadır.[17] Bu mülklerin bağışlanmasının kardeşi Orhan'a karşı durumunu sağlamlaştırmak ve din ulularının, diğer ileri gelen zümrelerin desteğini kazanmak amacına matuf olduğu düşünülebilir. Bunların bu kısa süren beylik devresine ait olma ihtimali oldukça kuvvetlidir.

Yıldırım'ın Manisa'yı alışının ardından Hızırşah muhtemelen Demirci, Kemaliye, Kayacık taraflarına gitmiş ve buradaki mülklerinin idaresiyle meşgul olmuştur. Fakat Orhan'ın durumu meçhuldür. Kaynaklarda İznik'e veya Bursa'ya sürülen beyler arasında gösterilen Saruhanoğlu'nun o olma ihtimali varsa da böyle bir sürgünün yapılıp yapılmadığı şüphelidir. Gerçek olan durum Timur'a sığınan Saruhan beyinin Orhan Bey olduğudur. Dolayısıyla Orhan Bey'in Osmanlılara karşı mücadeleyi ısrarla sürdüren ve organize eden diğer beylerle münasebet kuran hayli faal bir şahıs olduğu söylenebilir. Bir bakıma bu yönüyle Saruhan direnişinin timsali olmuştur. Onu daha sonra ortaya çıkacak olan Aydınoğlu Cüneyd Bey'in mübeşşiri sıfatıyla anmak yanlış olmasa gerektir. Saruhan halkının onun mücadelesine sempati ile baktığı

15 BA, *TD*, nr. 398, s. 9; Ayrıca bk. F. M. Emecen, *Manisa*, s. 20, 91.

16 Dukas, *Bizans Tarihi*, trc. V. Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s. 9.

17 Bk. Emecen, *Manisa*, s. 20.

düşünülebilir, fakat diğer beylerin Osmanlı hakimiyeti altında bulunması, kuvvetli bir tepkiyi engellemiş olmalıdır. 1390'dan 1402'ye kadar süren devre sükûnet içinde geçmiş, Osmanlı idarecileri ve hanedana mensup şehzadeler burada bulunmuşlar ve yeni sistemi yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu aksiyoner ve radikal ekonomik tedbirlerin alındığı dönemde, alttan alta bir huzursuzluğun husule geldiği düşünülebilir. Zira bunun tesirleri bölgede zuhur eden dinî mahiyetli karışıklıklarda açık olarak kendisini gösterecektir.

1402'den sonra beylikler yeniden ihya edilirken, Timur'un desteği ile Manisa'ya gelip 17 Ağustos 1402'de beyliğin başına geçen zatın Orhan Bey olduğunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.[18] Ayrıca Orhan Bey'in bu tarihten bir yıl sonrasına ait bir parası da mevcuttur. Osmanlılar için fetret, beylikler için yeniden ihya döneminde Orhan Bey'in kardeşi ile olan münasebetlerinin niteliği hakkında hiç bir karine yoktur. Ayrıca bir müddet sonra Orhan Bey'in yerine bey olarak Hızır'ın geçtiği genel olarak kabul edilmektedir. Bu bilgi, Çelebi Mehmed'in Manisa'ya yürüyüp o sırada Manisa'da bulunan Saruhanoğlu Hızır'ı idam ettirdiği şeklindeki bilgilere dayanır.[19] Muasır kaynaklara dayanmayan ve daha sonraki Osmanlı kroniklerinde bulunan bu bilgilerin sıhhati şüpheli olmakla birlikte, bu malumata değişik varyantlar halinde temas edilmesi, doğruluk ihtimalini artırmaktadır. Eğer bu bilgiler esas alınırsa, Orhan'ın bir şekilde ortadan kaldırıldığı ve yerine Hızır'ın geçtiği, bu değişikliğin ise, Bayezid'in büyük oğlu Emir Süleyman'ın bu bölgedeki faaliyetlerini hızlandırdığı sırada gerçekleştiği ileri sürülebilir. Nitekim bu sırada Cüneyd Bey bölgedeki harekatta önemli bir rol oynuyor, Aydın beylerini bertaraf etmek istiyordu. Osmanlı kroniklerdeki bilgi esas alınırsa, Hızır'ın Cüneyd Bey ile birlikte hareket ettiği ve Süleyman Çelebi'yi desteklediği;

18 Bu konu hakkında kaynaklardaki bilgilerin tahlili için bk. F. M. Emecen, *Manisa*, s. 21.

19 Bu hususta ki bilgilerin daha geç tarihli Osmanlı kroniklerinde yer alması ilginçtir. Bunların hangi kaynaklara dayandıkları hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (bk. Emecen, *Manisa*, s. 21 not 46).

hatta onun yardımıyla Orhan'ı tahttan indirdiği düşünülebilir. Zira Çelebi Mehmed'in bölgeye geldiği 1405-1406 civarında Manisa üzerine yürüyüp rakip saflarda bulunan Hızır'ı ortadan kaldırması pek tabii bir gelişmedir.[20] Böylece Çelebi Mehmed bir bakıma Cüneyd Bey, Emir Süleyman ve Hızırşah ittifakının bir ayağını yok etmiş oluyordu. Fakat 1407'de Süleyman'ın sıkıştırması üzerine İzmir yönünde dağlara çekilen Mehmed, Bodrum kalesine sığınmıştı. İşte bu dönemde Saruhan tahtında kimin bulunduğu bilinmemektedir. Eğer Orhan hayatta ise, Emir Süleyman'a muhalefeti sebebiyle kaçmış olabilir ve onun tahtı ele geçirmesi uzak bir ihtimaldir. Dolayısıyla buraya Süleyman tarafından bir idareci tayin edildiği söylenebilir.

Bu son derece karışık ortamda Saruhan sülalesine mensup İshak Çelebi'nin bir diğer oğlunun adına rastlanmaktadır. Bu zat 814/1411 tarihli parası bulunan Saruhan b. İshak'tır.[21] Bunun Manisa'ya hakim olup olmadığını bilmiyoruz, fakat istiklal alameti olarak para darbettirmesi Manisa'yı bir süre elinde tuttuğuna işaret etmektedir. Bu ise muhtemelen 1409-10 civarında Emir Süleyman'ın Rumeli'ye çekilmesinin ardından gerçekleşmiştir. Hattızatında Saruhanoğullarının Demirci kolu kuvvetli bir şekilde varlıklarını sürdürüyorlardı. Nitekim vakıf kayıtları bu aileden Yakub b. Devlethan'ın 1413 tarihli bir cami kitabesinde adı geçmektedir. Bu da ailenin varlığını ve zenginliğini sürdürdüğünün önemli bir göstergesidir. Ancak Saruhan tahtına geçen Saruhan Bey'in kimliği ve ne şekilde ortaya çıkıp istiklalini ilân ettiği ve akıbeti meçhuldür. Fakat Osmanlı

20 Mehmed'in bu bölgede kardeşi Süleyman ile olan mücadelesi Osmanlı kaynaklarında çok karışık olarak verilir. Osmanlı kaynakları ve bunlardan mülhem araştırmalarda İsa Bey'in yöredeki faaliyetlerinden bahsedilirse de İsa'nın 1403 yazında öldürüldüğü ve Batı Anadolu'da bu tarihten sonra Emir Süleyman ile Çelebi Mehmed'in nüfuz mücadelesi içine girdikleri belirtilmektedir. (Bu hususta geniş bilgi için bk. E. Zachariadou, "Süleyman Çelebi'nin Rumili and the Ottoman Chronicles", *Der Islam*, LX/2 (1983), 268-296; ayrıca, a. mlf., *Trade and Crusade*, Venice 1983, s. 86-87).

21 Bu sikke ile ilgili olarak bk. G. Kürkman, "Sarhan b. İshak Mangırı", *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, nr. 19, İstanbul 1986, s. 26-28.

kroniklerinde Çelebi Mehmed'in Manisa'yı ele geçirdikten sonra burayı kendi adamlarından birine verdiği zikredilmektedir. Nitekim Şeyh Bedreddin'in müridlerinden Börklüce ve Manisalı Torlak Kemal'in bölgedeki isyanları sırasında Manisa'da Timurtaşoğlu Ali Bey idareci olarak bulunuyordu.[22] Dolayısıyla Saruhan Bey'in çok kısa bir süre hakimiyet sürdüğü ve 1411'den hemen sonra ve 1415'ten önce, Saruhan ülkesinin Çelebi Mehmed'in idaresi altına kat'î surette alındığı söylenebilir. Bu idarenin ilk yıllarında büyük karışıklıkların yaşandığı, bu karışıklıklarda Saruhanlı gayri memnun zümrelerin etkili olduğu da ileri sürülebilir. Nitekim yukarıda zikredilen isyanlar, bölgedeki hareketliliğin henüz durulmadığının bir delilidir ve bunların sadece dinî ve ekonomik bir karakter taşımadığını, siyasî bir tepki olarak da mütalaa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bölgede özellikle Cüneyd Bey'in 1425-26'ya kadar süren faaliyetleri sırasında,[23] ona destek veren bey aileleri içinde Saruhanoğulları'nın da bulunduğu tespit edilmektedir. Bunların Saruhan-ili'nin kuzey ve kuzey batısına çekilmiş bulunan kola mensup oldukları tahmin edilebilir. Hatta ondan önce 1422'de Bursa'yı kuşatan II. Murad'ın küçük kardeşi Mustafa'ya destek veren Anadolu beyleri arasında onların da bulunma ihtimali büyüktür. İznik'e yerleşen Mustafa'nın etrafında bütün eski Osmanlı vasal bey aileleri toplanmıştı. Onun 1423'te idamının ardından bu beyler bu defa Cüneyd Bey'e destek oldular. Dolayısıyla Osmanlı hakimiyetinin yerleşme döneminde, Saruhanlılar direnişi sürdürmüşler, hatta bunda zaman zaman ön plana dahi çıkmışlardır. Bunun kırılışı, Cüneyd Bey'in 1425'teki idamının ardından gerçekleşmiş, onun soyu-sopu ile birlikte yok edilmesi, bölgede artık birer Osmanlı tebaası durumuna gelen eski aristokrat aileler için de gözdağı olmuştur. Osmanlı kaynaklarının bazılarında bu bölgenin fethinin II. Murad'a mal edilmesi şaşırtıcı gelmemelidir. Ancak II. Murad, daha sonra içte ve dışta yaşanan büyük tehditler sebebiyle eski bey ailelerine daha tavizkâr bir anlayışla yaklaşmış; onların

22 Emecen, *Manisa*, s. 23.

23 Cüneyd Bey için bk. F. Emecen, "Cüneyd Bey" *DİA*, VIII, 122.

önemli bir kısmını başka yerlere timar sahibi olarak göndermiştir. Özellikle Saruhan ümerasının ve önemli kimselerin Rumeli'ye sevk edildikleri bilinmektedir. 1431 tarihli Arvanid defterinde sadece Saruhan bölgesinden buraya timar sahibi olarak II. Murad zamanında yollananların sayılan 51'dir.[24] Bu önemli bir rakamdır ve Saruhan-ili'nin eski ümerasının pek çoğunun Rumeli'ye, sınır boylarına gönderildiklerinin delilidir. II. Murad'ın buraya 1437'de oğlunu idareci olarak yollaması,[25] bölge üzerinde hassasiyetle durulduğuna, Osmanlı varlığının bütün ihtişamıyla ve hanedanının meşru hakimiyetini bütün ana yapısıyla göstermenin amaçlandığına işaret etmektedir. Bununla birlikte II. Mehmed'in tahta ikinci defa cülusu sırasında özellikle Karamanoğullarının liderliğinde eski bey ailelerinin toplanıp muhalefet ettikleri bilinmektedir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Karamanlı İbrahim Bey, Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe'nin eski beylerinin ahfadını etrafında toplayarak harekete geçmişti.[26] İstanbul'un fethi arefesinde II. Mehmed onlara karşı tavizkâr davranmak zorunda kalmış, Karamanlılara son verilmesiyle muhalefet odakları ortadan kaldırılmıştı.

Sonuç olarak beyliklerin 1389'dan 1425'e kadar süren son katı direniş yıllarında, Saruhanoğulları faal bir rol oynamışlar; ancak bu mütemadi mücadeleyi ailenin bazı kollarından hatta geniş halk tabanından büyük bir destek alamadan sürdürmüşler, bir bakıma sonu önceden belli ümitsiz bir çabanın içine girmişlerdir. 1425'ten 1453'e kadar süren devrede ise daha sessiz bir muhalefetin temsilcileri olarak ortaya çıkmışlar; Karaman beyliğinin sona erişinden sonra ise tarihin sessiz sayfaları arasında kaybolmuşlardır. Özelde Saruhanoğulları, genelde bütün Batı Anadolu'daki beyliklerin Osmanlılarla bütünleşmesini inceler ve bunun önemini türlü iktisadî ve sosyal sebeplerin ışığı altında yeni yaklaşımlarla değerlendirmeye çalışır ve genellemeler yaparken hadisata müteallik ayrıntıları, direniş yıllarının siyasî mahiyetini mutlaka göz önüne almak mecburiyeti vardır.

24 Bk. H. İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954.
25 Emecen, *Manisa*, s. 25.
26 Bk H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 113.

SARUHANOĞULLARI VE MEVLEVÎLİK

Mevlana'nın vefatından sonra Mevlevîlik bir tarikat şeklini alarak özellikle Anadolu'nun şehir merkezlerinde yayılmış ve buralarda Mevlevî tekkeleri inşa edilmiştir.[1] XIII-XIV. yüzyıl Anadolusu'nun içinde bulunduğu fevkalade siyasî ve sosyal gelişmeler bu yeni manevi hareketin yayılmasında önemli bir rol oynadığı gibi bu faaliyet de değişik ve farklı bir yaklaşımla cemiyetin üst kademelerine nüfuz ederek siyasî birlik, toplum ahengini temin yönlerinden yepyeni oluşumlara imkân vermiştir. Özellikle Anadolu'daki Moğol hakimiyeti sırasında başlayan ve Karamanoğulları, sonra da Osmanlılar döneminde adeta resmî bir nitelik kazandığı bilinen Mevlevîliğin aynı zamanda Anadolu'nun uç mıntıkalarında kurulan Türkmen beylikleri üzerinde de tesiri olmuştur. Bu sonuncu keyfiyet ise henüz tam olarak ortaya konulmuş değildir. Yerleşmiş yüksek İslâmî kalıbın dışında daha basit bir "halk İslâmı" anlayışının hakim olduğu İslâmî gazâ-cihad ideolojisinin yeni yeni alperenlik kavramıyla bütünleşmeye başladığı bu çerçeve içinde canlı bir fetih heyecanına sahip olup dolayısıyla bu heyecana şekil veren fikrî yapıyı tayin eden çoğu gayri Sünnî tarikatlara mensup Türkmen babalarının ve dervişlerinin tesiri altında bulundukları belirtilen[2] bu uç beyliklerinin, sadece dinî temayüllerinde değil

1 Mevlevîliğin ortaya çıkışı ve yayılışı için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983; Mevcut Mevlevîhaneler listesi için ayrıca bk. M. Önder, "Konya'da Mevlâna Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhaneler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992, s. 27.

2 Özellikle gayri Sünnî tarikatların beyliklerin kuruluş yıllarında Anadolu'da çok tesirli olduğu, Osmanlı Devleti'nin teşkilinde de rol oynadıkları öteden beri üzerinde durulan bir husustur. F. Köprülü'nün bu konudaki görüşleri (*Osmanlı*

aynı zamanda siyasî yapılarında Mevlevîliğin etki ve rolü, oldukça önem kazanmaktadır. Böyle bir çalışmanın karşısındaki en büyük zorluk hiç şüphesiz kaynak temininde kendisini göstermektedir. Beylik merkezlerinde yer alan Mevlevîhaneler üzerinde arşiv kaynakları ve vakıf defterlerindeki maddi bilgiler sosyal yönü aydınlatmaktan uzak kalsalar da fonksiyonlarına dair fikir yürütme imkânını sağlayacak özellikte görülmektedir. Çeşitli merkezlerin bu daire çerçevesinde incelenmesi, Anadolu'nun geçirdiği sosyal ve manevi yapı değişiklikleri hakkında fikir verebilecek niteliği haizdir. Batı Anadolu ucunda, Osmanlıların da içinde bulunduğu diğer Türkmen beylikleriyle hemen hemen aynı şartlar altında ve aynı dönemde teşekkül eden Saruhan beyliğinin bu yönde geçirdiği değişikliklerin tespiti, XIV. yüzyıl Anadolusu'nun bu son derece hareketli bölgesinin ileride Rumeli'ye intikal edecek ve aynı zamanda siyasî-sosyal yapıyı derinden tesiri altına alacak manevi dünyasını anlama da geniş ölçüde yardımcı olacaktır.

Saruhanoğulları, 1300 yıllarında Manisa bölgesinde faaliyet gösterip Manisa'yı zapt ettikten sonra bölgedeki güçlü Türkmen beyliklerinden biri olmuşlardı.[3] Özellikle Bizans'a karşı düzenledikleri akın seferleri yanında denize açılmak suretiyle adalara ve Trakya sahillerine çıkmışlar, elde ettikleri esir ve ganimetlerle iktisadî güçlerini artırmışlardı. Aynı zamanda yakın komşuları Aydınoğulları ile de müşterek hareket etmişler, genellikle uç bölgesindeki diğer beyliklerle iyi geçinmeye çalışmışlardı. Moğol baskısı altında bulunan beylikler arasında, herhangi bir dış tehlikeye karşı zaman zaman siyasî dayanışma oluşmakta, hatta bunlar

---

İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara 1972, s. 137-172), Wittek, Barkan, İnalcık tarafından daha da geliştirilmiştir. Bu konudaki son çalışmalar için ayrıca bk. I. Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, trc. T. Alptekin, İstanbul 1993, s. 199-227; A. Y. Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980. Osmanlılar dahil beylikler üzerinde cemaat-dışı derviş gruplarının etkileri konusunda çok durulduğu halde, Sünnî tarikatların rolleri pek fazla araştırmaya konu olmamıştır. Ayrıca bk. Not 8.

3 Saruhanoğulları için bk. F. M. Emecen, XVI. *Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 17-22; Ç. Uluçay, "Saruhanoğulları", *İA*, X, 239-244.

bazen içlerindeki -mesela Germiyanoğulları veya Karamanoğulları gibi- güçlü beyliklerden birini lider olarak tanımaktaydı.[4] Saruhanoğullarının da dahil bulunduğu bu Türkmen dünyası, her ne kadar idarî bakımdan birbirinden ayrı bir siyasî yapı özelliği gösteriyorsa da taban itibariyle aynı kültür ve dinî düşünceye dayalı birbirinden pek farkı bulunmayan örf ve geleneğe sahip büyük ve geniş bir cemiyet durumunda bulunuyordu. Bu hiç şüphesiz birinin diğerine siyasî üstünlüğüne karşı tabandan gelebilecek tepkileri asgariye indirecek veya kolayca entegrasyonu sağlayacak bir özellik arz ediyordu. Nitekim Osmanlıların fetih gücünü hızlandıracak insan kaynaklarını temin etmelerinin ve Anadolu'daki Türkmen beyliklerini kolay sayılabilecek şekilde idareleri altına almalarının izâhı, aynı kültür tabanına sahip olmakta aranmalıdır. Osmanlılara karşı muhalefet ise daha ziyade iktidarı kaybeden bey ailelerinden gelmişti.[5]

Böylesine bir kültürel ve manevi dünya bütünlüğü içindeki uç bölgesi Türkmen siyasî birlikleri arasında Menteşe, Aydın, Karesi ve Saruhanoğulları, denizcilik faaliyetleri, deniz gazâları ile oldukça zenginleşmişlerdi. Onların bu faaliyetleri ise Selçukluların vârisi olma iddiaları ile beylikler üzerinde otorite kurmaya çalışan Karamanoğullarının desteğini kazanmış olan ve o sıralarda Anadolu'da önemli, zengin merkezlerde yayılmaya çalışan Mevlevîlerin ilgisini çekmişti. Nitekim geleceği parlak gözüken bu uç bölgelere Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin ziyaretleri,[6]

4 Önceleri Germiyanoğullarının beylikler üzerindeki etkili rolü (bk. M. Ç. Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, 1300-1429, Ankara 1974, s. 24-25) daha sonra Karamanoğulları ve Osmanlılar tarafından yüklenilmiştir. Özellikle Osmanlılara karşı siyasî birleşmeler, Osmanlı dışı bir kaynak olan Şikarî'de yer alır: *Karamanoğulları Tarihi* (nşr. M. Koman), Konya 1946, s. 64, 127, 141-142.

5 Osmanlılar ilk olarak muhtemel tepkiyi azaltmak için bey ailelerine mülk ya da timar olarak toprak verdiler, vakıflarını geçerli saydılar, ileri gelenleri de kendi askerî sistemleri içine aldılar. Bunların bir kısmı eski topraklarında kaldığı gibi bir kısmı başka yerlere, özellikle Rumeli'ye sevk edildiler. Mesela Saruhan'dan Rumeli'ye sürülen timar sahipleri için bk. H. İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954. Ayrıca bk. F. M. Emecen, *Manisa*, s. 25.

6 Ulu Ârif Çelebi'nin seyahatleri hakkında bk. Eflakî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, trc. T. Yazıcı, İstanbul 1989, II, 234 vd.

Konya mahreçli siyasî üstünlüğü pekiştirmenin yanısıra manevi hayatı da etki altına almak ve Mevlevîliği gayri Sünnî tarikatların tesirlerinin daha yoğun olarak görüldüğü Türkmen uç bölgesine yaymak amacını taşıyordu. P. Wittek, Mevlevîlerin bu ziyaretlerini fütuhatta şöhret kazanmış olan bey ailelerini "menfûr Türkmen babaları"nın etkilerinden kurtarmak ve Mevlana sülalesine kazanmak olarak yorumlamaktadır. Buna ilâve olarak akın ve ganimet ideolojisi ile zenginleşen bu beyliklerde Mevlevîliği siyasî bir parti halinde beylikler üstü birleştirici bir mevki'e getirme gayesini de öne sürmektedir.[7] Şüphesiz bu, Mevlevîliğe siyasî olduğu kadar iktisadî bakımdan da güç sağlayacaktı. Burada üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta, Karamanoğullarının beylikler üstünde siyasî bir güç olma isteklerinde Mevlevîliğin oynadığı roldür. Özellikle Osmanlıların giderek yükselişi, beyliklerin insan gücü kaynaklarını, tabanlarını kazanmaları, Karamanoğullarının bu siyasetlerine hız vermelerine yol açmıştır. Öte yandan cevaplanması gereken bir başka sual, beyliklerin bu hareketlere karşı ne gibi tavır takındıklarıdır. Aşağıda da görüleceği gibi diğer Sünnî tarikatlar yanında Mevlevîliğin daha kolay kabul görmesinde ve bey aileleri tarafından benimsenmesinde,[8] başlangıçta Türkmen

7 P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1986, s. 60-61.

8 Mevlevîler hariç Rıfaî, Kadirî, Nakşibendî gibi Sünnî tarikatların misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenmeyip uçtaki fetih faaliyetlerine katılmadıkları; eğer böyle olsaydı Osmanlı gazileri arasında Bektaşilik yerine Sünnî tarikat ananesinin yaygınlık kazanacağı; heterodoks dervişlerin şehirlerdeki tekkelerde toplanmak yerine fetih hareketlerine katıldıkları; gayrı müslimleri ihtida ettirdikleri; Aydınoğlu Umur Bey'in ve diğer Türkmen beylerinin yanlarında Kalenderî ve Rum abdallarının bulunduğu yolundaki görüşler (A. Y. Ocak, "Bazı Menakıbnamelere göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 36-37), İbn Battuta'nın beyanları ile bir kere daha gözden geçirilmelidir. Sünnî tarikatlar bey sülalesi, üst tabaka ve şehirli kesimde taraftar bulup tutunduklarına göre bunların yönlendirici nitelikleri hâlâ üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri olma özelliğine sahiptir. XIV. yüzyıl Anadolusu'nun uç bölgelerinde dolaşan İbn Battuta, bey aileleri çevresinde kalabalık "fakihler" zümresine rastlamıştır. Bunların hareketleri katı Sünnî çevre mensubu olarak İbn Battuta'ya hiç de garip gelmemiştir. O, Milas hakimi yanında kalabalık fakih zümresi gördüğünü, Birgi'de buluştuğu Aydınoğlu Mehmed'in yanında

babalarının geniş ölçüde tebşiriyle hızlı fetih ve ganimet siyaseti izleme sürecini aşıp bir devlet teşkil etme eğiliminde olan beylikler üzerindeki önce Moğol sonra da Karamanoğullarının nüfuzları rol oynamış olmalıdır. Diğer taraftan Mevlevîlik vasıtasıyla yüksek İslâmî anlayış ile temsil edilme görüntüsüne kavuşmak da muhtemelen bu beylikler için aynı zamanda Karamanoğullarının nüfuzunu azaltmak ve meşruiyeti sağlamak yolunda Kahire'deki hilafet merkezi yani Memlük Sultanlığı ile irtibat kurmayı kolaylaştıracaktı. Gerçekten bütün bu beylikler Memlük sultanlığınca tanınmış ve onlara yollanan mektuplarda hitab şekilleri dahi belirlenmişti.[9]

1319'da ölümünden önce ve babası Sultan Veled'in (ö. 1312) hayatta bulunduğu sırada uç beylerini ziyaret ettiği anlaşılan Ulu Ârif Çelebi'nin bilhassa Kastamonu, Denizli, Kütahya, Birgi gibi beylik merkezleri ile sıkı bir irtibat kurduğu anlaşılmaktadır. Dikkat edilirse bu merkezler o yıllarda güçlü görülen ve bir "beylik-devlet" olarak henüz yeni teşekkül etmiş olan Türkmen beyliklerine aittir. *Menakıbü'l-Ârifîn*'e göre Ârif Çelebi önce Amasya'ya gittikten

müderris ve fakih olduğunu onlarla Arapça olarak rahat anlaştığını, Mehmed Bey'in onları ayakta karşıladığını ve fakihi sağ yanında oturttuğunu, huzurunda "hadis tahriri" yaptırttığını belirtir. İzmir'de Rıfaî tekkesinden bahseder, Umur Bey ve yanında imamet eden fakihe temas edip onun gazâ niyetiyle gemilerle denize açılıp ganimet ve esir aldığını, bunları tamamen dağıttığını yazar. Bayram namazını Manisa'da Saruhan Bey ile birlikte kıldığını, Bursa'da kaldığı zaviyede aşura gecesi olmakla Kur'an okunup, vaazlar verildiğini, sabah namazı kılındığını konu eder; Kastamonu'da hanefi mezhebine mensup koyu Sünnî çevrelere rastlar, halkın cumadan sonra "salat-ı nafile" eda ettiklerini belirtir (*Seyahatnâme*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, I, 321-357). Öte yandan Umur Bey'in Mevlevîlerle olan sıkı temasını da göz ardı etmemek gerektir. Bütün bunlar, sadece tek taraflı belirli zümrelerin etkilerinin değil, uç bölgesinin bu son derece ilginç serbest hayat görüşlerinin tezahürü olmalıdır ve aynı tezahür bu dönemlerde diğer Türkmen beyliklerinden pek farklı olmayan Osmanlılarda da üst ve alt yapıları teşkil etmiştir denilebilir.

9 Anadolu uç beylerine yazılan mektuplar ve onlara hitap şekilleri Kalkaşendî'nin eserinde yer almaktadır (*Subhü'l-a'şâ*, nşr. Yusuf Ali Tavil, Beyrut 1987, VIII, s. 12-19). Burada ayrıca Ömerî'nin (ö. 1348) *et-Ta'rîf* ve Kadı Takıyuddin Abdurrahman Halebî'nin (ö. 1384) *et-Teskîf* adlı eserlerine dayanılarak hemen hemen bütün uç beyleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

sonra, Kastamonu'da etkili olmuş ardından Ladik (Denizli)'de şehrin uluları tarafından hürmetle karşılanmış, hatta ona muhalefet eden biri bertaraf edilmiş; ardından Ârif Çelebi, Germiyan emiri Alişiroğlu'nu ziyaret etmiş, Kütahya'ya geldiğinde Yakub Bey ona mürid olmuştur.[10] İlk defa Birgi'ye gittiğinde ise Alişiroğlu'nun subaşılarından olan Aydınoğlu Mehmed Bey bu yöreleri henüz yeni fethetmiş bulunuyordu. Ârif Çelebi onu tebşir ederek vilayetinin çok genişleyeceği müjdesini vermiş ve bütün evladının "Gazi olacağını söylemişti. Sultan Veled de Aydınoğlu için çok iyi hisler besliyor, Türk-Moğol emirleri içinde en çok onu övüyor, "sultanü'l-guzât" şeklinde hitab ediyordu. Öte yandan "Gazi" Umur Paşa da deniz gazâları sırasında Mevlana'nın manevi himmetine nail olmuştu.[11]

10 *Menâkıbü'l-Ârifîn*, II, 330-331, 342-343.

11 *Menâkıbü'l-Ârifîn*, II, 342-345. Burada "Sultanü'l-guzât" ve "gazi" terimlerinin kullanılışı dikkati çekmektedir. Son yapılan bazı araştırmalarda, "gazâ, gazi" terimlerinin kullanılışının ve bir ideoloji haline getirilişinin XV. yüzyıl başlarında olduğu özellikle Ahmedî'nin eserinde idealleştirilmiş şekliyle bu terimlere rastlandığı, P. Wittek'in Osmanlı beyliğinin kuruluşu ilgili gazi tezinin dayandığı Orhan Gazi'ye ait kitabenin sonradan yazılmış olduğu, bu bakımdan Osman, Orhan ve I. Murad devirlerindeki faaliyetlere "gazâ" değil başka bir ad verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Bu görüşler ve diğerleri için bk. Ş. Tekin, "Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerinde Düşünceler-Başlangıçtan Osmanlıların Fetret Devrine Kadar-" *Tarih ve Toplum*, XIX/109, Ocak 1993, s. 9-18; XIX/110, Şubat 1993, s. 916). Halbuki, *Menâkıb*'da, "Sultanü'l-guzat", "gaziyân", '"gazi" ve "gazavat" terimleri kullanılmıştır (bk. asıl Farsça metin: nşr. T. Yazıcı, Ankara 1980, II, s. 948, satır 6 ve 14; s. 949, satır 11 ve 17). Ayrıca o dönemdeki muasır diğer iki kaynaktan İbn Battuta, Umur Bey'in faaliyetleri için "gazâ" tabirini kullandığı gibi, Kastamonu emirinin oğlu Gazi Çelebi'den bahseder (*Seyahatnâme*, I, 337, 35, 5-56; asıl Arapça metin: Rıhletü İbn Battuta, Beyrut ts., s. 304-305, 319. Keza burada kendi başından geçen bir savaşı, "gazve" olarak nitelendirir, s. 410). Ömerî ise uç bölgesine dair bilgi verirken "guzat", "gazve" ve "gazavat" ifadelerini kullanır (*Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988, III-IV, 176-177). Ayrıca Aydınoğulları ve Menteşeoğulları beylerinin gazı lakabları çeşitli kitabelerde de mevcuttur (Kitabe örnekleri için bk. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 137, 139, 156; H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 104-107; Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, İstanbul 1929, s. 76, 157, 158, 162, 163). Bu bakımdan uç bölgesinde özellikle denize açılıp "küffar" ile savaşan ve ganimet alan beylerin (Aydın, Menteşe, Saruhan, Kastamonu, Sinop) unvanı olarak dönemin kaynaklarında ve ilgili beylere ait muhtelif kitâbelerde rastlanan dolayısıyla

Görüldüğü gibi özellikle Germiyan ve Aydınoğulları üzerinde Mevlevîlerin manevi etkileri oldukça fazlaydı. Bu tarihlerde henüz yeni teşekkül eden Saruhanoğulları'nın da Mevlevîlerin faaliyet sahaları arasında yer aldığı söylenebilir. Nitekim Konya'yı alan Moğollar, uç beylerini Anadolu Valisi Timurtaş'a bağlamak için Çelebi Âbid'i bu vilayetlere göndermişler, o da bütün ucu dolaşıp beylikleri ona bağlı olarak hareket etmeye sevk etmişti.[12] Bu da Moğollara taraftar görünen Mevlevîlerin manevi nüfuzlarını siyasî bir misyonda nasıl kullandıklarının açık bir ifadesidir. Timurtaş'ın 1324'te isyanı ve 1327'de Memlükler'e ilticasından sonra beylikler geniş ölçüde Moğol baskısından kurtulmuşlar, Konya Karamanlıların eline geçmiş Mevlevîler de Karamanoğullarına destek vermeye onlarla siyasî bir bütünlük içinde hareket etmeye başlamışlardır.[13] Zira Moğollar'dan sonra Karamanoğulları da beylikler üzerindeki siyasetlerinde yine Mevlevîlerin nüfuzundan istifade edeceklerdir.

Aydınoğulları ile sık sık ittifak kurup ortak hareket eden Saruhanoğulları ise özellikle 1330'lu yıllardan biraz önce Mevlevîliğin tesirini hissetmeye başlamış olmalıdırlar. Bu tesir 1360'lı yıllara doğru Alaeddin Bey'in[14] faaliyetleriyle daha da artmış görünmektedir. Çoğu defa olayları karıştırıp kronolojik bütünlüğe riayet etmeyen Şikârî'ye göre, Alaeddin Bey uç bölgesinde Aydın Menteşe beyleriyle irtibat kurmuş; Saruhan da dahil uç beyleri ona tabi olmuş; Alaeddin Kütahya'dan sonra Saruhan-ili'ne geçerek büyük bir merasimle karşılanmıştır. Hatta Alaeddin Bey'in meşhur Gorigos seferine (1367) Saruhan askerleri de katılmıştır.[15] Onun

yaygın olarak bilindiği anlaşılan bu terimin ihtiva ettiği anlamın, diğer beyliklerden pek farkı olmayan Osmanlılar tarafından bilinmemesi pek düşünülemez. Öte yandan *Menâkıb*'ın ifadeleri, gazâ ideolojisini hiç olmazsa XIV. yüzyılın başlarına indirdiği gibi bu anlayışın şekillenmesinde Mevlevîliğin rolünü de hatıra getirmektedir.

12 *Menâkıb*, II, 370-371.

13 Karamanoğulları ile Mevlevîler arasındaki münasebetler için bk. Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 42-43, 44.

14 F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 321-322; Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 322-323.

15 *Şikârî*, s. 110. Sefer için ayrıca bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", İÜEF, *Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174.

verdiği bilgilerin güvenilirliği çok defa tartışmalı olmakla birlikte, bu ifadeler ve daha sonraki artan Osmanlı gücüne karşı beyliklerin tavrı konusunda eserde yer alan bahisler, Karamanoğullarının genel olarak Anadolu ucundaki beylikler üzerinde bir nevi hamilik siyaseti izlediğini göstermekte ve bunda Mevlevîliğin rolünü ortaya koyacak karineleri yakalamaya imkân vermektedir. Alaeddin Bey'in bu faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemde Saruhan tahtında bulunan İshak Bey devrinde Manisa da Mevlevîlik adeta bir üst tarikat niteliği kazanmış, bey ailesi ve şehrin ileri gelen zümrelerini kendi safına çekmiştir. Bu arada daha aşağı kesim arasında ve taşrada özellikle yörüklerin geniş ölçüde iskânına sahne olan kır kesiminde, gayri Sünnî tarikat ve tekkelerin faaliyetlerini sürdürdükleri de belirtilmelidir.[16]

Mevlevîliği iyice benimsediği anlaşılan İshak Bey, Ulu Cami ve külliyesini yaptırırken şehre hakim bir mevkide bir de Mevlevîhane inşa ettirdi. Aslında bu eserlerin inşası, Saruhanoğulları'nın XIV. yüzyıl ortalarında iktisadî güçlerinin bir göstergesi vasfını taşımaktadır. Zenginlik kaynağı ise hiç şüphesiz bu sırada tertip edilen deniz seferleri ile kazanılan ganimet, İtalyan devletleri ile yapılan

16 Gayri Sünnî tarikatlar, özellikle kır kesiminde, bölgede kalabalık gruplar halinde bulunan konar-göçer teşekküller üzerinde etkili olmuşlardır. Saruhanili'nde bu kabil zaviyeler konar-göçerlerin yoğun olarak bulundukları Yunddağı'nda görülüyor. Bu gibi zaviyeler arasında, Karaca Ahmed, Işıklar-Kara Dede, Belen Dede, Emir Işık, Kıllı Işık, Kızıl Emeli, gibi isimler taşıyanlar dikkat çekicidir. Ayrıca, Saruhanoğulları'nın toprak verdikleri veya vergi muafiyeti sağladıkları zaviyeler arasında da (mesela Revak Sultan, Eyne Ali, Işık Yahya, Yola Geldi Baba, Kırtık, Artık Dede v.b) bu gibi gayri Sünnî tarikatlara mensup olanlar vardır. Bu hiç şüphesiz Saruhanoğulları'nın "Dede" ve "Baba"lar ile münasebetlerini ortaya koymakta ve onlara karşı, tabanın tepkilerini hesaba katarak anlayışla davrandıklarını düşündürmektedir. (Saruhanlılar devrindeki zaviyelerin bir listesi için bk. Ç. Uluçay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, II, İstanbul 1946, s. 27. Ayrıca, İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul, 1946; F. M. Emecen, *Manisa*, s. 105). Hatta Saruhan bölgesi, XV. yüzyıl başlarında çıkan Şeyh Bedreddin'in müridlerinden Torlak Kemal'e insan gücü kaynağı oluşturacak potansiyele de sahip olmuştur.

ticaret idi.[17] Ayrıca Manisa esir ticaretinin en mühim merkezlerinden biri olma özelliğine de sahipti ve bundan çok fazla kâr sağlanıyordu.[18] Bütün bu kaynaklarla inşa edilen Ulu Camii külliyesinin cami kitâbesi 768/1366-1367; minber kitâbesi 778/1376-1377; medrese kitâbesi 780/1378-1379 tarihlerini taşımaktadır.[19] Mevlevîhane kitabesi ise bugün mevcut olmamakla beraber, Evliya Çelebi'nin doğru olarak tespit ettiği üzere 770/1368-1369 tarihlidir.[20] Bütün bu tarihler nazarı itibara alınırsa, külliyenin 1365-1380 yılları arasında kısım kısım tamamlandığı, camiden hemen sonra Mevlevîhane'nin bitirildiği görülecektir. Külliyedeki kitâbelerin bazılarında "Çelebi" unvanıyla anılan İshak Bey zamanında Mevlevîliğin birden bire nüfuz ettiği düşünülmemelidir. Yukarıda genel olarak bahsedildiği üzre, İshak Bey'in babası İlyas Bey, hatta 1346'ya doğru vefat ettiği anlaşılan Saruhan Bey döneminde ilk tezahürlerin meydana geldiği ileri sürülebilir. Ulu Ârif Çelebi'nin seyahatleri sırasında, daha henüz Manisa'yı fethetmediği anlaşılan Saruhan Bey ile irtibat kurup kurmadığı bilinmemekle beraber, Âbid Çelebi'nin yukarıda da belirtildiği gibi onunla münasebet kurduğu muhakkaktır. Bu yolla nüfuz etmeye başlayan Mevlevîlik bey ailesi tarafından kat'î olarak İshak Bey (Çelebi) ile benimsenmiştir. İshak Bey bu dönemin siyasî şartları çerçevesinde, hakimiyetinin meşru zeminini sağlamlaştırmak bakımından Mevlevîliği bir çıkış kapısı olarak görmüştür denilebilir. Zira Osmanlıların yükselip Karesioğullarını ortadan kaldırması ve Saruhan-ili ile sınır olması, onları tazyike başlaması, İzmir'i ele geçirmiş olan Latinlerin faaliyetleri, beyliğin eski parlak

17 F. M. Emecen, *Manisa*, s. 1; U. Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, trc. E. Z. Karal, Ankara 1975, I, 609; Ş. Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri 1: Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990, s. 182, 183, 173-175.

18 E. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983 s. 161.

19 Ulu Camii ve kitabeleri için bk. H. Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XIX (1985),127-146; İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, s. 74-76; F. M. Emecen, *Manisa*, s. 90-92.

20 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 75.

günlerinin sona erişinin başlangıcını oluşturacaktır.[21] Tahta geçtikten sonra bu zorlamaları daha fazla hissetmeye başlayan İshak Bey Mevlevîliği üst İslâmî görüntü olarak yerleştirip Memlüklerle irtibat kurduğu gibi Memlükler tarafından desteklenen Karamanoğullarının Latinler üzerine giriştikleri seferlere de katılmıştı. Nitekim Memlük Sultanı tam bu sıralarda ona 1366 tarihli bir mektup göndermişti.[22] Bu mektup İshak Bey'in meşruiyetinin ve tanındığının bir tezahürü olarak da mütalaa edilebilir. Osmanlı-Karaman ve Memlükler arasında hassas dengelere dayalı politikasını sürdüren zaman zaman da Osmanlıların nüfuzunu kabul edip onların seferlerine yardımcı kuvvet gönderen İshak Bey,[23] bu sayede uzun sayılabilecek bir süre tahtta kalmış ve beyliğin devamını da temin etmiştir. Dolayısıyla Mevlevîlik onun bu siyasetinin genel görüntü ve imajı açısından oldukça etkili olmuştur denilebilir.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta ise İshak Bey'in "Çelebi" nisbesidir. Bu unvan, yaptırdığı Ulu Camii Külliyesi kitâbelerinde mevcut olduğuna göre, daha kendi döneminde ismiyle birlikte kullanıldığına şüphe yoktur. Cami kitâbesinde kendisinden "*...Mâlikü rikabi'l-ümem el-İskenderü's-sânî, zâcirü'l-fecere kahirü'l-kefere el-mücâhid...*", "*...Sultan Çelebi İshak b. İlyas b. Saruhan...*",[24] Minber kitâbesinde, "*...es-Sultani'l-a'zam mâlikü rikabi'l-ümem İshak Çelebi b. İlyas...*"[25] şeklinde bahsedilmektedir. Asıl ilginci, Medrese kitâbesindeki "*...es-Sultani'l-a'zam nâsırü'l-guzât*

21 İzmir'in 1344' de aşağı kısmının kaybı ve yukarı İzmir için meydana gelen sürekli mücadele için bk. Ş. Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, s. 166-170; F. M. Emecen, *Manisa*, s. 19.

22 Bu irtibat ve 1366 tarihli mektuplar, aslında Karamanlıların Gorigos seferi münasebetiyle idi. Kendilerine Şevval 767/Haziran 1366 tarihli mektup yollanan beyler arasında Saruhan oğlu İshak, Ermenak hakimi Alaeddin Ali, Alaiye Beyi Hüsameddin Mahmud, Eğirdir hakimi İlyas b. Mustafa b. Hamid, Ayasuluk hakimi İsa b. Aydın ve Menteşe beyi bulunuyordu (*Subhu'l-a'şâ*, VIII, 16-19).

23 Mesela İshak Bey Osmanlı şehzadelerinin düğünlerine katıldığı gibi Osmanlı ordusuna yardımcı birlikler de göndermişti (F. M. Emecen, *Manisa*, s. 19-20.)

24 Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, 74.

25 Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, 75.

ve'l-mücâhidîn İshak Han ibn İlyas..." ibareleridir.[26] Burada Çelebi lafzı yoksa da "*Gazi, mücahid*" ve "*Han*" unvanları yer almaktadır. "*İskenderü's-sânî*", "*Kahirü'l-kefere*", "*Sultan*" ve "*Çelebi*" ile birlikte bütün bu unvanlar, İshak Bey'in meşru hükümdar olarak siyasî hakimiyetinin ana unsurlarını ve imajını ortaya koyduğu gibi Saruhan Beyliği'nin de bir "Devlet" haline geldiğini ve en parlak devresini yaşadığını göstermektedir. İshak Bey'in "Çelebi" unvanını taşıması, vakfiyede geçtiği iddia edilen "ceddim" ibaresi, bazı yazarların, onun annesi tarafından Mevlana ailesinden olduğu, Mevlevî tarikatına girip bu unvanı aldığı yolunda yorumlarına yol açmıştır.[27] Bu ilk bilgiyi teyid edecek herhangi bir kaynak bulunmamakla ve vakfiyede de böyle bir ibare geçmemekle birlikte, Çelebi unvanı onun açık olarak tarikata girmesi ve Mevlevîlerle yakın ilgisi sebebiyledir.

İshak Çelebi'nin 770/1368-1369'da Manisa'nın güneydoğusunda Yukarı Tabakhane mahallesinde, şehre hakim bir mevkide yaptırdığı Mevlevîhane; yukarıda da belirtildiği üzere Mevlevî tesirinin bariz tezahürüdür. Hattızatında Cami ve Medrese ile aynı zaman diliminde gerçekleştirilen bu inşa faaliyetleri, Saruhan Beyliği'nin üst İslâmî görüntülerinin son halkasını teşkil eder. Mevlevîhane binasının mimari özellikleri bu yazının konusu değildir; bu konuda yapılmış kuru izâhları havi çalışmalar mevcut olduğundan[28] buranın Saruhanoğulları ve Osmanlılar dönemindeki fonksiyonu, üzerinde durulması gereken önemli konuyu oluşturur. Mevlevîhane hakkındaki ilk bilgiler ise, İshak Bey tarafından tertip edilen vakfiyede yer almaktadır. Arapça olarak tanzim edilen ve Fatih Sultan Mehmed zamanında düzenlenen kopyasıyla (tarihi: evâil-i Cumâdelahıre

26 Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, 76.

27 Bk. Keşfi Karadanışman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa ts., s. 6-7.

28 Külliyenin mimari özellikleri ve planları için bk. H. Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", s. 127-146; a.mlf., "Manisa Mevlevîhanesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, s. 109-124. Ayrıca bk. bu kitapta yer alan Barihuda Tanrıkorur'un makalesi: "Manisa Mevlevîhanesinin Restorasyonu, Tenkit ve Teklif", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 331-361.

866/1462 Mart başı) bugüne ulaşan vakfiyede,[29] cami, medrese ve imarete (Mevlevîhane) ait gelirler ve sarf cihetleri kayıtlıdır. Özellikle burada bizi ilgilendiren Mevlevîhane'den imaret adıyla da bahsedilmesi keyfiyetidir. Bu ise buranın bir zaviye niteliği taşıdığını aynı zamanda gelip-geçene hizmet eden: bir imaret durumunda bulunduğunu (zaviye-imaret) göstermektedir.[30]

Şüphesiz burada hatıra hemen vakfiyenin sıhhatli olup olmadığı gelmektedir. Ancak birçok vakfı kaldıran Fatih'in vakfiyeyi tasdik ettiği ve Tahrir defterlerindeki kayıtların da bunu doğruladığı göz önüne alınırsa, söz konusu vakfiyenin sıhhatli olduğu söylenebilir. Öte yandan 1115/1704'de ortaya çıkan bir meselede, vakfiye yeniden gündeme gelmiştir. Buna göre vakıf mürtezikalarından İmam Mehmed, Mevlevîhane mutfağı harcamalarında yolsuzluk yapıldığını ve buranın aslında Mevlevîhane olmadığını ileri sürmüştü. Bunun üzerine vakıf mütevellisi Şeyh Mehmed, devlet merkezine gönderdiği arzında, buranın en azından iki-üç yüz yıldır Mevlevîhane olduğunu, bunun da vakfiye ile sabit bulunduğunu belirterek, vaki olan müdahalenin önlenmesini ve kadı sicil defterlerinde de kayıtlı olan kendi elindeki vakfiyenin Defterhane'de muhafaza edilmesini istemişti. Ortaya çıkan bu problem üzerine yapılan tahkikatta, Tahrir defterlerindeki kayıtlar incelenerek, buranın imaret ve Mevlevîhane olduğu tespit edilmiş ve vakfiye de 1575 tarihli Saruhan Sancağı Vakıf Defteri'nin ilgili kısmına gelen arzlar ve yapılan işlemlerle alakalı evrakla birlikte eklenmişti. Öyle anlaşılıyor ki, vakfiyeye karşı duyulan tereddüt, aslında vakfiyenin sıhhatsizliğinden değil, merkezdeki kayıtlarda,

---

29 Arapça vakfiyenin şimdiye kadar bilinmeyen tam bir nüshası, 1575 tarihli *Saruhan Sancağı Vakıf Defteri* içinde yer almaktadır. Buradaki vakfiye yeniden tasdik edilmiştir (TK, *TD*, nr. 544, vr. 10 b). Vakfiye geniş bir özet halinde Ç. Uluçay (*Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940, I, 34-36) ve kısmen İ. Gökçen (*Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul 1946, I, 184-189) tarafından verilmiştir.

30 Zaviyenin aynı zamanda gezgin dervişlerin konakladıkları, gelip geçen yolcuların barındıkları, yedirilip içirildikleri yer olduğuna dair bk. A. Y. Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), 251.

(ve muhtemelen kitâbede) buradan "imaret" şeklinde bahsedilmiş olmasından kaynaklanmıştır.

Vakfiyeden anlaşıldığına göre, Mevlevîhane'de beş vakitte hazır olan cemaate namaz kıldırabilecek bir imam ve müezzin bulunacak, bir nazır masraflara bir kayyım temizlik işlerine bakacak, bir kâtip gelirleri kaydedecek, *Mesnevî* okuyup takrir edebilen bir âlim ile *Mesnevî*'yi okuyacak güzel sesli iki hanende istihdam edilecek, yemek işi için ise bir vekilharç ve bir aşçı görev yapacaktı. Ayrıca buradaki Mevlevîhane şeyhine günde on dirhem tahsis edilmişti. İmamın tahsisatı günde dört, müezzinin bir, kayyımın bir, mesnevihânın iki, manzum okuyanların ikişer, vekilharcın iki, aşçının bir ve nakibin bir dirhem idi. Zaviye için ayrılmış bütün mahsulü ve gelirleri kontrol ve sarf etmek şeyhin yetkisi altındaydı. Burada her ikindi namazı zamanı bir defa yemek pişiriliyor, fakir-zengin, misafir, her kim hazır bulunuyorsa onlara dağıtılıyor, eğer gelir kifayet ederse her cuma gecesi yarım kile beyaz pirinçten pilav pişiriliyordu. Bu sonuncusu dönemi için oldukça lüks sayılabilecek bir yemek çeşidi idi. Çünkü pirincin ekimi ve hasılâtının zor oluşu[31] fiyatını oldukça pahalı hale getiriyordu. Öte yandan imaret mutfağı için satın alınan başlıca yiyecek maddeleri et (gündelik sarfiyat: 6 dirhem), ekmek (5 dirhem), buğday (2 dirhem), pirinç (2 dirhem) idi; ayrıca yağ, tuz, odun masrafları da gösterilmişti.

Yukarıdaki bilgilere göre, zaviyede görev yapanlar on kişiydi. Bu on kişilik kadrosu ve mutfağı ile Mevlevîhane; şehrin biraz uzağında olmakla birlikte tipik bir şehir zaviyesi özelliği taşımakta, kır kesimindeki tekkeler gibi çevresinde sürekli ikamet eden mürid veya dervişler topluluğuna sahip bulunmamaktaydı. Yapılan ayinlere genellikle şehirli kesim devam ediyor, ancak gelip-geçen yolcular burada konaklayıp mutfağından istifade edebiliyorlardı. Ayinlerde *Mesnevî* okunuyor, bunun üzerinde konuşuluyor, buradan seçme manzumlar kıra'at ediliyordu. Bu manevi hava,

31 Çeltik hakkında geniş bilgi için bk. F. M. Emecen, "Çeltik", *DİA*, VIII/56 (1993), 265-266.

Saruhanoğulları döneminde olduğu gibi Osmanlılar devrinde de sürdürüldü. Diğer taraftan Mevlevîhane'nin Ulu Camii ile irtibatının uzak olması sürekli olarak imam ve müezzin kadrolarının istihdamı, burada beş vakit namazın sürekli kılındığını ve ibadete açık bir mescid görevi yaptığını izâh eder. Dolayısıyla burada daimi olarak cemaat olduğu gerek dinî ibadet ve ayinler, gerekse imareti ile sürekli ilgiye mazhar bulunduğu düşünülebilir.

İshak Çelebi tarafından bir zaviye-imaret şeklinde kurulan ve hanedan mensupları yanında şehirlileri de buraya cezbederek Mevlevîliğin yayılmasında önemli hizmetler gördüğü anlaşılan Mevlevîhane'nin fonksiyonu, Osmanlılar döneminde de önceleri zayıf fakat sonra güçlü bir şekilde sürmüştür. XVI. yüzyılın ikinci on yılı içinde düzenlenen bir *Vakıf Defteri*'ne göre,[32] buradan doğrudan doğruya imaret adıyla bahsedilmektedir. Defterde İshak Çelebi vakfının gelir ve sarf cihetleri belirtilirken Mevlevîhane'nin kadroları ve aldıkları maaşlar ile mutfak masrafları da verilmektedir. Vakfiyenin tatbik tarzını da gösteren bu kayıtlara göre, burada bir şeyh, bir vekilharç, bir tabbah (aşçı), bir nakib, bir kilerci, bir saka, bir ferraş görev yapıyordu. Görüldüğü gibi bu kayıtta imam-müezzin ve mesnevihânların zikredilmemesi ise, Cami ile yakınlığı sebebiyle burada ayrıca imam ve müezzine ihtiyaç duyulmaması veya cemaatin azlığı keyfiyetinden kaynaklanmış olmalıdır. Bütün bunlar, Mevlevîhane'nin Osmanlılara intikal edişinden itibaren tedricen etkisini yitirdiği ve buranın imaret fonksiyonun ön plana geçtiğini düşündürmektedir. Ancak bu durum muhtemelen XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlıların giderek "Sünnî-Hanefi" uygulamaları bir devlet siyaseti haline getirme anlayışlarına[33] paralel

32 BA, *TD*, nr. 398, s. 5-10.

33 Bu konu hakkında bk. A. Y. Ocak, "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı imparatorluğunda Zendeka ve İlhad (Heresie) Meselesi", *V. Milletlerarası Türkoji Kongresi, III (Türk Tarihi)*, II, İstanbul 1989, 465-472; a.mlf., "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamanî", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 473-484.

olarak değişecek ve aşağıda temas edileceği üzre, XVII. yüzyılda yeniden güçlü hale gelecektir.

Söz konusu *Vakıf Defteri*'ne göre, Mevlevîhane'nin de dahil bulunduğu bütün vakfın gelirleri, Karaoğlanlı, Erdemişlü, Karacalu köylerinin vergileri, Nifte çeltik sahaları, üç hamam kirası, dört küçük ziraat sahası ve dört mezraa, beş dükkan kirasından sağlanıyor, toplam meblağ 67.797 akçayı buluyordu. Defterde yer alan bir kayıtta yukarıda adı geçen üç köyün gelirlerinin toplanması işi, 772/1370-1371'de İshak Çelebi tarafından adamı Ahmed ve evladına bırakılmış, Saruhanoğlu Hızır Çelebi, 791/1389 tarihinde bunu mukarrer tutmuş, aynı statü Osmanlılarca da tanınmış, 830/1426-1427'da II. Murad, 857/1453'de Fatih Sultan Mehmed ve daha sonra da II. Bayezid, I. Selim ve Kanuni onun neslinden gelenlere beratlar vermişlerdi. Defterin hazırlandığı sırada Ahmed'in evladından olan Yazıcı Ahmed köylerin idaresinden vakıf adına mesuldü. Vakfın mütevelliliği ise Abdi Çelebi'nin elindeydi.[34] Bu zat bütün vakıf işleri ile ilgili olduğu gibi muhtemelen Saruhanoğlu sülalesine mensuptu. Seyyid Han adında biri nazır, Kâtib Ahmed Çelebi ise câbilik görevi yapıyordu. Ayrıca mezkûr vakfın zevâyidinden istifade edenler ve kendilerine tahsisat ayrılmış olanlar arasında Ahmed ve Lutfi Çelebiler ile Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin ahfadından Selçuk Hatun da vardı.[35] Burada gerek vakıf mütevellisi ve gerekse zevâyidden istifade edenlerin Mevlevîlik ile ilgileri olduğu söylenebilir.

Mevlevîhane'de görev yapan şeyhin ise Mevlana ailesi ile irtibatı veya yakınlığına dair Saruhanoğulları döneminden kalmış herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Osmanlılar döneminde, şeyhlerin Konya'dan gönderildiği ve Mevlana ailesine mensup bulunduk-

34 BA, *TD*, m. 398, s. 9.

35 BA, *TD*, nr. 398, s. 9'daki bu kayıtta, Ahmed ve Lutfi Çelebiler'in kardeş olup Bahaeddin Çelebi'nin oğulları oldukları anlaşılmaktadır. İsimleri bunların Mevlevîlikle ilgilerini göstermektedir. Ayrıca Sultaniye mütevellisi Taceddin, Abdülkerim, Emirşah adlı kişiler de zevayidden istifade ediyorlardı. Selçuk Hatun'un künyesi ise, "Selçuk Hatun evlad-ı İshak b. Saruhan" şeklinde belirtilmişti.

ları anlaşılmaktadır.[36] Hatta yukarıda görüldüğü gibi başlangıçta Mevlevîhane şeyhi ile vakıf mütevellisi ayrı ayrı kimseler iken zamanla nüfuzlarını artırdıkları anlaşılan şeyhler, vakıf mütevelliliğini de ele geçireceklerdir.

Saruhanoğulları dönemindeki nüfuzlarını Osmanlıların ilk dönemlerinde kaybeden ancak daha sonra yeniden devletin takip ettiği genel siyasetin de tesiri ile ön plana çıkan Mevlevîler, aynı zamanda Manisa'nın özellikle XVI. yüzyıl sonlarına kadarki siyasî önemi dolayısıyla buradaki statülerine daha da ehemmiyet vermeye başladılar. Manisa tahta çıkacak olan şehzadelerin idarî görev yaptıkları ve II. Selim'den itibaren de taht varislerinin gönderildikleri yegâne sancak merkezi olma özelliği kazanmıştı. Bu durum hiç şüphesiz onların iktidara en yakın hanedan mensubunun bulunduğu şehirdeki organizasyonlarını daha da kuvvetlendirme eğilimine yol açmış olmalıdır. Hatta Osmanlı hanedanı ile olan bu irtibat, Mevlevîliğe de tesir etmiş, bir "Âsitâne" hüviyeti kazanan Manisa Mevlevîhanesi'ne, tıpkı tahta geçecek şehzadeler gibi, Konya'da makamdaki çelebi efendi yerine geçecek olan kişi şeyh olarak gönderilmiştir.[37] Nitekim zaviyeden büyük olup çilenin çekildiği ve dervişlerin de yine burada yetiştirildiği "Âsitâne" denilen büyük Mevlevî tekkeleri arasında Manisa, Karahisar'dan sonra ikinci sırada yer almaktaydı.[38]

1580'lere doğru vakfın maddi gücünün artışı nispetinde, Mevlevîhane şeyhleri giderek nüfuz sahibi olmaya başladılar. Bu tarihlerde vakfın gelirleri 74.967 akçaya ulaşmış bulunuyordu. Ayrıca bu sıralarda yine şeyh ve mütevelli ayrı ayrı kişilerdi ve her ikisi de "Çelebi" unvanıyla defterde belirtilmişti.[39] Hem 1530'lara

36 Bu hususta bk. Ç. Uluçay, *Saruhanğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, II, 93-97.

37 Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 278. Gölpınarlı bu uygulamanın XVII. yüzyıldan itibaren başladığını yazar.

38 Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 344.

39 TK, *TD*, m. 544, vr. 11 b. Defterdeki kayıtlara göre, mütevelli Ahmed Çelebi, şeyh ise Kerim Çelebi idi. Ayrıca vakıf personeli arasında "Çelebi" unvanı ile anılanlar, nazır (Abdurrahman Çelebi), imam (Bekir Çelebi), kilerci (Lutfi Çelebi), vekilharç (Abdurrahman Çelebi) idi.

hem de 1580'lere doğru mütevelliliğin "Çelebi" unvanlı şahısların elinde bulunması, onların da Mevlevîlik ile ilgisini gösteriyor olabilir. Fakat bunların şeyhlikle bir alakaları olmadığı, Mevlevîhane'de ayrı bir "Çelebi" unvanlı zatın görev yaptığı dikkati çekmektedir. Ancak XVII. yüzyıla ait bazı sicil kayıtlarından anlaşıldığına göre, bu yüzyılda artık mütevellilik ve şeyhlik aynı şahsın eline geçmiş durumdadır. Ç. Uluçay'ın XV. ve XVI. yüzyıllarda vakıf mütevelliliğinin Mevlana ailesinden gelenlere verildiğinde şüphe izhar etmesi bu sebebe binaendir.[40] Çünkü XVII. yüzyıla ait kayıtlarda mütevelli ve şeyhin aynı şahıs olduğu ve bunun Mevlana neslinden gelenlerin elinde bulunduğu görülmektedir. Hatta zaman zaman bu yüzden bazı anlaşmazlıklar da zuhur etmiştir. Nitekim bu yüzyılda mahallî bey ve voyvodaların giderek artan baskıları vakfı da hedefleyince, buraya bağlı köylerin gelirleri ve halkının avarız vergileri konusunda problem ortaya çıkmıştır. Ancak köylerin vakıf olduğu belirtilerek Turgutlu voyvodasının avarız toplama konusundaki isteği hükümet merkezi tarafından engellenmiştir. Bu münasebetle yapılan başvuru sırasında, İshak Çelebi'nin Karaoğlanlı köyü mukataasını Mevlevîhane ve camiye vakfettiği ve halkını "Hz. Mevlana'ya hürmeten" avarızdan muaf tuttuğu şeklindeki beyanlar,[41] Mevlevîlerin manevi nüfuzlarından istifadeyi hedeflemiştir. Zira Tahrir defterlerindeki kayıtlarda, vakıf köylerin sadece gelirleri ve bunların idarecilerinden söz edilirken Mevlevîlere hiç temas edilmemektedir. Hükümet merkezi muhtemelen vakıf olduğu belli olan bu köylerin muafiyetini buna benzer başka köyler ve vakfiye metninden hareketle yorumlamış olmalıdır. Hatta daha sonraki bir belgede bu durum, "Mevlana'nın ruhuna hürmeten" şeklinde açık olarak belirtilmiştir.[42] Bu da giderek vakfın artık Mevlevîlerle birlikte anılmaya başlandığını ve onunla bütünleştiğini gösterir.

40 *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, II, 93-97.

41 Ç. Uluçay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, I, 181-182.

42 Ç. Uluçay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, II, 93-97.

Ç. Uluçay'ın tespitlerine göre şeyhlikle vakıf mütevelliliğinin aynı şahsın eline geçmesi ilk olarak XVII. yüzyıl başında gerçekleşti ve her iki vazifeyi bir arada yürüten Mevlana ailesine mensup Şeyh Ali, Manisa'nın önde gelen nüfuzlu şeyh ailesinin kurucusu oldu. Onun ölümünden sonra oğlu Mehmed Lutfi şeyhliği ve mütevelliliği bir arada yürüttü; aile XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehirdeki nüfuz ve gücünü daha da artırdı. Bunlar şehrin sözü geçen zengin eşrafı arasına girdiler; bazı mukataaların idaresini dahi üstlendiler. XVIII. yüzyılda Mevlevî şeyhleri arasında en zengini ve nüfuzlusu bu aileden gelen Mehmed Bahaeddin olup hem şeyh ve hem de mültezimdi. Vakfın tevliyet işini kendi adına kardeşi üstlenmişti. 1769 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre; şehir ve civarındaki birçok devlet işletmesini ele geçiren Mehmed Bahaeddin yanına çok sayıda adam toplamış; hatta hemen hemen Manisa'da sözü geçen tek adam olmuştu. 1771'de onun ölümünden sonra aile uzun süre daha nüfuzunu sürdürdü.[43] XVII. yüzyılda ortaya çıkan bu şeyh ailesinin yükselişi ve bunu uzun süre koruyuşları, hiç şüphesiz maddi güçleri ve manevi nüfuzları sayesinde gerçekleşmiştir. Manisa'nın mahallî tarihçilerinden K. Karadanışman'a göre, bu aileden gelen Nakibzade Mustafa Şefik Efendi tekkeyi aşağı indirmiş, Ali Bey Camii yanında müstakil bir tekke vücuda getirmiştir. Tekkeler kapatılana kadar Mevlevî ayinleri burada icra edilmiştir. Buranın son şeyhi ise Celaleddin Çelebi idi.[44]

Görüldüğü gibi manevi hayatı tanzim yanında siyasî gayeleri de bir misyon olarak üstlendiği anlaşılan Mevlevîlik, Saruhan Beyliği'nin üst idarî kademelerinde oldukça etkili olmuş, beyliğin devlet haline gelişini, hükümdarlarının meşruiyetini desteklediği gibi üst İslâmî anlayışa geçişe köprü vazifesi görmüş; Osmanlı hakimiyeti döneminde dahi devletin takip ettiği dinin siyasetine uygunluğu sebebiyle şehirde giderek etkili bir güç unsuru haline gelmiştir.

43 Ç. Uluçay, *aynı eser*, gös. yer.

44 K. Karadanışman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, s. 6-7.

BEYLİKLER DÖNEMİNDE BATI ANADOLU: MENTEŞEOĞULLARI VE İLYAS BEY

Anadolu'nun 1071'den sonra Selçuklu Türklerinin idaresi altına girmeye başlamasının, yeni bir sosyal terkibin oluşumuna yol açtığı bilinmektedir. Selçukluların hakimiyeti altında Anadolu'ya yönelik Türk göçleri bu coğrafyadaki etnik yapının da değişimine zemin hazırlamıştır. "Türkleşme süreci" şeklinde tarif edilebilecek söz konusu değişim, özellikle XIII. yüzyılda Anadolu Yarımadası'nda Selçuklu idaresinin zayıflaması ve Moğol/İlhanlı istilasıyla daha da hızlı bir ivme kazanmıştır. Nitekim Moğolların önünden kaçan kalabalık Türkmen boyları Anadolu'ya adeta akmış, bunların çoğu da artık otoritesi zayıflamış ve İlhanlıların vesayeti altına girmiş Anadolu Selçuklularının Bizans ile olan Batı sınır hatlarına yönlendirilmiştir. İşte bu ikinci büyük göç dalgası, modern dönemdeki sosyal oluşumun birinci derecede amili olacaktır. Tarihî gelişme çizgisinde bunun en çarpıcı görünüşü, batı sınır hattında ortaya çıkan irili ufaklı Türkmen beylikleridir.

Kastamonu hattından Antalya-Teke yöresine kadar uzanan hat boyunca yığılan Türkmen boyları, zamanla bir kısmı Selçuklu ümerası olan beyler ve boy beylerinin Bizans sınırında yaptıkları mücadele sonucu birer siyasî teşekkül haline gelmişlerdir. Bunların muhtelif bölgelerde liderliğini yapan beyler birer hanedan oluşturarak müstakil veya yarı müstakil halde teşkilatlanmış ve beylikler kurmuşlardır. Bu beylikler içinde eski Selçuklu payitahtı olan Konya'yı ele geçirip burayı merkez ittihaz eden Karamano-

ğulları başlangıçta üstün bir mevki kazanmışlar ve Selçuklu vârisi olarak diğer beylerin kendilerine tabi olması gerektiği iddiasıyla üstünlük tesis etme siyaseti izlemeye başlamışlardır. Onlarla rekabet edebilecek iki beylik Kastamonu-Sinop hattında yani Batı Anadolu'nun en kuzey ucunda bulunan Candaroğulları ile Kütahya merkezli kurulmuş olan Germiyanoğulları idi. Bu sonuncu beylik kendisine tabi uç kumandanları vasıtasıyla mücadeleyi güney uç kesimine doğru kaydırmıştı. Zaman içerisinde bilhassa XIV. yüzyıl başlarında Balıkesir merkezli Karesioğulları, Manisa merkezli Saruhanoğulları, Birgi-İzmir merkezli Aydınoğulları ve nihayet Muğla yöresinde Menteşeoğulları giderek müstakil birer beylik haline gelmekte gecikmeyeceklerdi. Üstelik bu sonuncu beylikler, Ege denizine yönelik gazâ ve akınlarla sivrilmişlerdi ve denizcilik geleneğine sahip olmuşlardı.

Batı Anadolu uç kesiminde önleri denizle mahdut olan Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi oğulları diğer beyliklerden daha farklı faaliyetleriyle ön plana çıkmaya başladı. Bu farklılık sosyal terkiplerinden ziyade Türkmen savaş geleneğinin dışında geniş ölçüde denize yönelmelerinden kaynaklanıyordu. Bunların denize kısa sürede yönelmeleri bazı tarihçiler tarafından Batı Anadolu sahillerinde bulunan mahalli Rum gemici ve gemi yapımcılarıydı. Bunlar 1284'te Bizans donanmasının dağılması üzerine işsiz kalmışlar ve Türkmen beylerinin hizmetine girmişlerdi[1]. Mecburiyetlerin mahkum ettiği denizcilik faaliyetlerinin bir takım avantajları olduğu kadar genişleme imkanlarını kısıtlayan bir yanı da bulunuyordu. Bu bakımdan Saruhan, Aydın ve Menteşe beylerinin Adalar denizine ve ötesindeki topraklara akınlar yapmakla beraber burada kalıcı bir varlık haline gelmeleri maddeten imkansız bir durumdu. Denizci Türkmen beyleri gazâ ve ganimet ideolojisiyle hareket etmeyi pratik olarak daha uygun buluyorlardı. 1320'lerden sonra

1 H. İnalcık, The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and Crusades", *The Middle East and Balkans*, Bloomington 1993, s. 311-312 (Türkçe trc. *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999, s. 174).

Batı Anadolu'nun kuzey kesiminde ve Sakarya vadisi boylarında ileride yeni bir büyük güç olarak sivrilecek olan Osmanlıların yıldızı parlamaya başlarken denizci Türkmen beylikleri durumlarını koruyacak faaliyetler yapmaktan başka bir atılım içinde değillerdi.[2] Bunlar içinde en güneyde yer alan Menteşeoğulları denize yönelik faaliyetleriyle başlangıçta Batı dünyasında da oldukça yakın bir ilgiye mazhar olmuştu. Bilhassa ticarî aktivitelerinin rahat şekilde idamesini temine çalışan İtalyan devletleri açısında bunların faaliyetlerinin anlaşılması özel bir önem taşıyordu.

Menteşe Beyliğinin Teşekkülü

Denizci beylikler arasında dikkat çeken Menteşeoğullarının bulundukları bölge kabaca bugünkü Muğla kesimini içine almaktaydı. Bu beyliğin kurucusu ise Menteşe Bey'dir. Kaynakların yetersizliği onun kimliğini kesin şekilde belirlemeyi imkansız kılmaktadır. Bununla birlikte yapılan araştırmalarda Anadolu Selçuklu hükümdarları tarafından onun atalarına Batı Anadolu uç kesiminde ikta verildiği belirtilir. Ayrıca Güney Anadolu'dan sahilbeyi (Salampakis)[3] unvanını taşıyan biri tarafından kurulduğu, bunun Teke kıyılarını 1269'a doğru tamamıyla kendi kontrolü altına aldığı, Karia sahillerindeki Strobilos, Stadia ve Trachia limanlarını ele geçirdiği, kışlak için her mevsim Toroslardan sahil ovalara inen Türkmenleri teşkilatlandırarak güçlü bir denizci beylik kurduğu da

2 Genel olarak bk. F. M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2008.

3 Bu bilgileri veren Bizanslı tarihçi Pachimeres'in eserindeki Salampaxides unvanının sahilbeyi karşılığı olduğu iddiası Wittek'e aittir. Ancak bunun "Alpler"i kasdetmekte olması daha mümkün görünüyor. Bu adın Selam Bey şeklinde okunması gerektiği iddiaları tamamen temelsizdir. Böyle bir ada kaynaklarda başka vesilelerle de olsa hiç rastlanmaz, kullanılan bir isim de değildir. Yazılışa göre Türkçede buna yakın kullanılan bir ad Alem Bey'dir. Bilindiği gibi Osmanlı şehzadelerinden birinin adı Alem-Şah'tır. Bununla beraber Saruhan Bey'in babasının adı olarak Osmanlı dönemine ait tahrir kayıtlarında geçen "Alpagı" adı hatırlanacak olursa o vakit buradaki benzerlik daha açık hale bürünür, Alp tezine kuvvet kazandırır. S. Divitçioğlu, Salan-pars gibi bir ad ileri sürer (*Meta Tarih-Ege Beylikleri*, İstanbul 2008, s. 43)

iddia edilir.[4] Bu bilgilerin dayandığı Bizanslı tarihçi Pachimeres, Menteşe Bey'in adını Mantachia şeklinde yazar. Menteşe Bey'in adı burada 1282'de Tralles (Güzelhisar/Aydın) ve Nyssa'yı (Sultanhisar) ele geçirmesi vesilesiyle zikredilmiştir.

Menteşe beyleri özellikle 1300 yılından itibaren Ege denizine ve sahillere yakın adalara yönelik batı kaynaklarında ses getiren akınlarda bulunmaya başladılar. Mesud Bey'in 1300'de Rodos Adası'nın bazı kesimlerini ele geçirdiği bilinmektedir. Hatta Girit ile Menteşe beyliği arasında ticarî ve siyasî ilişkiler de kurulmuştur. Hospitallier (St. Jean) tarikatı şövalyelerinin Rodos'a yerleşmesiyle Menteşe beyliği karşısında güçlü bir askerî güç buldu. Bunlarla problem yaşayan Cenevizlilerle ittifak yapıldı. Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin de 1320'den birkaç yıl önce görüşüp Mevlana'ya bağlılığını teyid ettiği Mesud Bey'in[5] vefatından sonra geride kalan altı oğlundan biri olan Orhan Bey beyliğin başına geçti. İtalyan kaynaklarında onun 1320 veya 1321'de Rodos'a karşı başarısızlıkla sonuçlanan bir sefer yaptığından söz edilir.[6] Bu sıralarda Aydınoğulları ve Menteşeoğullarının faaliyetlerinden dolayı sıkıntı yaşayan İtalyan devletleri küçük çaplı bir Haçlı ittifakı oluşturdular. Venedik, Rodos, Kıbrıs, Bizans, Papalık ve Fransa gemilerinden oluşan Haçlı donanması Edremit körfezine yönelirken aynı zamanda Menteşe sahillerini de taramıştı.

Bundan bir-iki yıl sonra Orhan Bey'i 1333'teki ziyaretinde Peçin'de gören Arap seyyah İbn Battuta onu Milas sultanı diye anar. Seyyah onun boylu poslu, temiz ahlaklı olduğunu, ayrıca âlimlere değer verdiğini, yanında fıkıh bilginlerinin toplandığını ve fakih Harizmi'nin de bunların arasında bulunduğunu yazar. Ona göre Peçin Milas'tan iki mil uzaklıkta olup yeni kurulmuş bir kasabadır, tepenin üzerinde yer alır ve Orhan Bey burada bir

4 Bütün bu tartışmalar ve iddialar için bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986, s,26-31; H. İnalcık, "Aynı Makale", s. 173. E. Merçil, "Menteşeoğulları", *DİA*, XXIX, 152.

5 Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, trc. T. Yazıcı, İstanbul 1989, II, 258-259.

6 P. Wittek, *Menteşe*, s. 64.

Cuma cami inşa ettirmekte olup yapımı sürmektedir. İbn Battuta Milas'a giderken uğradığı Muğla'da Orhan Bey'in oğlu İbrahim Bey ile de görüşmüştü.[7]

Orhan Bey'den sonra beylik oğlu İbrahim'e geçti. Diğer oğlu Hızır Bey ise Çine taraflarını idare ediyordu. Fakat 1344'te sahil İzmir'in Latinler tarafından alınması, sadece Aydınoğulları değil Menteşeoğulları için de sıkıntılı bir dönemin başlamasına yol açtı. İbrahim Bey Aydınoğullarıyla işbirliği yaptı, Girit'e yönelik tehdidin ardından İzmir'i de kurtarmayı planlamıştı (1350). Ancak Venedikliler Balat limanına bir donanma yollayarak onun bu niyetini önledi. 1352-1355 arasında Girit Dukası Marino Morosini ile bir muahede yapmaya mecbur kalan İbrahim Bey'in bu son tarihte hayatta olmadığı anlaşılmaktadır.[8]

İbrahim Bey'in vefatının ardından Menteşe beyliği kardeş kavgalarıyla karışık bir döneme girdi. Oğullarından Musa Bey, Mehmed Bey ve Gazi Ahmed Bey beyliğin muhtelif şehirlerinde hüküm sürüyorlardı. Mehmed Bey Muğla ve Çine taraflarında, Gazi Ahmed Bey ise Meğri ve Marmaris kesiminde idi. Ulu bey olarak nitelendirilen Musa Bey, Peçin, Balat ve Milas'da babasının yerinde oturuyordu. Onun Girit-Kandiye dukası ile bir anlaşma yaptığı (1358-59), Ahmed Gazi'nin Rodos ve Kıbrıs arasında donanmasıyla korsanlık faaliyetinde bulunduğu, bunun üzerine Kıbrıs kralının da Aydın ve Menteşe sahillerine bir filo yolladığı, Venedik'in araya girmesiyle bir anlaşma yapıldığı yolunda bilgiler vardır (1365). Musa Bey'in 1375'ten biraz önce vefat ettiği bilinmektedir. Sonra onun yerini Ahmed Gazi almıştır. Ahmed Gazi böylece beyliğin diğer kollarını kendi idaresi altına almayı ulu bey sıfatıyla bir hak olarak görmeye başladığı anlaşılmaktadır. Denize yönelik faaliyetlerin ise bu dönemde daha da arttığı ve Menteşe beyliğinin Nakşa Adası'na kadar uzandığı, burayı haraçgüzar hale getirdikleri belirtilir. Ahmed Gazi'nin Balat'a da kısa süre hariç, hakim olma

7 *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, haz. A. S. Aykut, İstanbul 2000, I, 411-412.

8 P. Wittek, *Menteşe*, s. 69-70. İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 71-74.

çabaları ise sonuçsuz kaldı.[9] Balat üzerindeki mücadeleler sırasında Mehmed Bey'in oğlu İlyas Bey tarih sahnesine çıktı.

İlyas Bey ve Dönemi

İlyas Bey, yukarıda da belirtildiği gibi Muğla ve Çine taraflarının idaresini üstlenen Mehmed Bey'in oğludur.[10] Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgiye rastlanmaz. Faaliyetleriyle tarihlerde asıl zikredilişi, 1402'de Yıldırım Bayezid'i mağlubiyete uğratan Timur'un Anadolu beyliklerini yeniden ihya etmesi ile başlar. Bundan önce Menteşe oğlu Gazi Ahmed'in Venediklilerle yaptığı 22 Nisan 1375 tarihli anlaşmada adı geçen Tava (Tavas) Beyi İlyas'ın onunla ilgisi olduğu düşünülebilirse de bu husus açık değildir. Resmi Venedik kaynakları onu Alies, Alias, Alis, Elias, Hellias şeklinde zikreder.[11] Aldığı unvan ise Balat'ta yaptırttığı meşhur camiin kitâbesinden anlaşıldığına göre Şücâeddin'dir.

Yıldırım Bayezid Menteşe ilini ele geçirdiği sırada (1390-1391) ulu bey olarak Ahmed Gazi, Balat hakimi olarak ise İlyas Bey bulunuyordu. Bazı araştırmalarda İlyas Bey'in kardeşi olarak gösterilen Mahmud'un 1389'dan önce Balat ve yöresine hâkim olduğu, ancak İlyas Bey ile yaptığı mücadelede yenilerek Yıldırım Bayezid'e sığındığı, Yıldırım'ın Menteşe ilini alması üzerine İlyas ve babası Mehmed'in kaçtıkları, Mahmud'un ise beyliğin başına geçirilmeyip Bergama yakınlarında iki köyün kendisine mülk olarak verildiği ileri sürülmektedir.[12] Menteşeoğullarına mensup olduğu tarihî kayıtlardan anlaşılan Mahmud'un,[13] Mehmed Bey'in oğlu olup olmadığı, İlyas Bey ile münasebetlerinin derecesi konusunda müdellel bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta kaçarak İsfendiyar Bey'in

9 P. Wittek, *Menteşe*, s.75-86.

10 F. M. Emecen, "İlyas Bey", *DİA*, XXII, 162-163.

11 E. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 238, 225, 234 ; Ş. Turan, *Türk-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, s. 152-153, 155-157.

12 İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 75-76

13 Başbakanlık Arşivi, *Tahrir Defteri*, nr. 453, s. 53, 54, 60.

yanına sığındıkları belirtilen İlyas ve Mehmed beylerin hangisinin Timur'a katıldığı da kaynaklarda yer almamaktadır. Bununla beraber Mehmed Bey'in İsfendiyar Bey ile birlikte Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'u Denizli'ye yakın Menderes Nehri civarında karşılayıp değerli hediyeler verdiği bilindiğine göre,[14] İlyas Bey'in Timur'un yanına giderek Ankara Savaşı'na katıldığı, babasının da bu sıralarda Sinop'ta kaldığı düşünülebilir. Nitekim Dukas, onun Timur'a sığınma talebinde bulunduğuna işaret etmiştir.[15]

1403 Şubatı'ndan hemen önce Venedik'in Kandiye dükalığı ile yapılan görüşmeler sırasında Balat emiri olarak Mehmed Bey'in bulunduğu tahmin edilir.[16] 1403 Nisanı'ndan önce iki taraf arasında görüşmeler bir sonuca ulaştırıldığında Mehmed Bey'in yerinde artık "Ulubey" sıfatıyla İlyas Bey vardır. Nitekim 1403 Temmuzu ortalarına doğru Balat'a gelen elçi Leonardo Dellaporta İlyas Bey tarafından Peçin'deki sarayında karşılanmış, 24 Temmuzda da bir anlaşma imzalanmıştı. Dellaporta, saraya geldiğinde "Ulubey"in onu ayakta karşıladığını, kendi yanına oturttuğunu, siyasî meselelerden konuştuklarını, anlaşmanın imzalanmasından sonra büyük bir tören düzenlendiğini ve kendisine hilat giydirildiğini de belirtir.[17] Ticarî hükümleri ihtiva eden bu anlaşma aynı zamanda bu dönemde Anadolu'nun karışık durumu sebebiyle Menteşe beyliğinin sarsıntı geçirmekte olduğunun göstergesi olarak mütalaa edilebilir. İlyas Bey bu karışık ortamda bir taraftan Venedik ile iyi ilişkiler kurmaya çalışırken Timur darbesiyle dağılan devletine hakim olmaya çalışan Osmanlı şehzadeleri arasındaki iktidar çekişmelerini ihtiyatla takip ediyordu. Fakat Aydınoğlu Cüneyd Bey'in faaliyetleri bu dikkatli siyasetinden vazgeçmesine yol açacaktı.

Cüneyd Bey Ayasuluk'a girince buradan kaçan Aydınoğlu II. Umur Bey, İlyas Bey'e sığınmıştı. Bunun üzerine İlyas Bey, yeğeni Umur ile birlikte Ayasuluk'a yürüyüp şehri yaktı. Kalede bulunan

14 Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, trc. N. Lügal, Ankara 1987, s. 315.
15 M. Doukas, *Tarih, Anadolu ve Rumeli (1326-1462)*, çev. B. Umar, İstanbul 2008, s. 9.
16 E. Zachariadou, *Trade*, s. 82.
17 Ş. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 152-155.

Cüneyd'in babasını esir alıp Menteşe iline götürdü. Umur'u da yeniden Aydın beyliğinin başına geçirmişti (1405). Bizans tarihçisi Dukas, II. Umur Bey'in dayısı İlyas'ın yanına Peçin'e gidip ona yalvardığını, onun da bu isteği geri çevirmeyip yanına yeğenini aldıktan sonra 6000 askerle Ayasuluk'a girdiğini, Cüneyd'in babası Karasubaşı'nın 3000 kişiyle kalede bulunduğunu, şiddetle direndiğini, fakat İlyas Bey'in kuvvetlerinin şehirde yangın çıkarıp şehri tamamıyla yaktığını, halkın boyun eğmek zorunda kaldığını, Karasubaşı'nın ise şehrin akropolis kısmına kapanarak uzun süre direndiğini, sonunda kapıları açarak teslim olduğunu bildirir.[18] Fakat Aydın beyliğini kendi hakimiyeti altında olduğunu iddia eden ve bu sırada Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarına hakim olan Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi, Cüneyd Bey'i desteklemeye başladı. Anadolu topraklarına hakim olmaya çalışan Çelebi Mehmed ise Aydın ve Menteşe beylerine destek çıkıyordu. Bununla beraber Cüneyd Bey, Süleyman Çelebi'den yüz çevirerek Umur'u ortadan kaldırdı, Aydınili beyliğini eline geçirdi. İlyas Bey ise bu durum karşısında onunla anlaşmaya mecbur oldu (1407). İlyas Bey ayrıca durumunu kuvvetlendirmek için kardeşi Süleyman'a karşı ittifak arayışında olan Çelebi Mehmed'i de destekledi. O kadar ki müttefik arayışı içindeki Çelebi Mehmed'in Rodos şövalyelerine bunun için taviz vererek kale inşası için Bodrum'u göstermesine bile ses çıkaramadı.[19] Bütün bu siyasî durum Venedik'i çok telaşlandırdı ve İlyas Bey ile aradaki anlaşmanın yenilenmesi için yeniden diplomatik faaliyete geçmelerine yol açtı. Kandiye Dukası Leonordo Bembo, adamlarından G. Pizamano'yu elçi olarak İlyas Bey'in yanına yolladı ve 1403 Anlaşması'nı yenileyen bir metin iki taraf arasında onaylandı (1407).[20]

İlyas Bey beyliğini sürdürmek için çeşitli siyasî teşebbüslere girişmekten geri durmadı. Bir taraftan Cüneyd Bey ile iyi ilişkilerini devam ettirirken Timur'a olan bağlılığının ifadesi olmak

18 Dukas, *Tarih*, s. 71-72.

19 Dukas, *Tarih*, s. 103; E. Zachariadou, *Trade*, s. 87.

20 Ş. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 155.

üzere torunlarının düğünlerine katılmak için bir elçi ve hediyeler göndermeyi ihmal etmemişti.[21] Bu arada 1407 Anlaşması akabinde Kandiye Dukası Leonardo Trevisian, Giorgio Sclavo adlı bir başka elçiyi yollayarak Balat'taki Venedik menfaatlerini koruyucu yeni bir anlaşma teşebbüsünde bulunmuştu. Ancak elçinin teklifleri İlyas Bey'i kızdırdı ve anlaşma gerçekleşmedi. 1409 Kasımı'nda Andrea Pantaleo, Menteşe iline giderek aynı hakları elde etmeye muvaffak oldu.[22] Bununla birlikte münasebetlerde bir takım meseleler çıktı, başta Girit olmak üzere Venedik'e ait Ege adalarını hedef alan Türk akınları Venedik'i Aydın ve Menteşe beylerine gözdağı vermek için Ayasuluk ve Balat'a bir filo yollama teşebbüsüne sevketti. Fakat bunalım fazla büyümeden ve savaşa dönüşmeden atlatıldı.

Diğer yandan Çelebi Mehmed Anadolu'ya hakim olma çabalarını artırmış Musa Çelebi'yi bertaraf edip duruma hakim olmuştu (1413). Bu durum Timur'un bağımsızlıklarını geri verdiği beylikler için önemli bir tehlike haline gelebilirdi. İlyas Bey, Anadolu birliğini temin için kuvvetle çalışan Çelebi Mehmed'e bağlılık bildirmek zorunda kaldı. Cüneyd Bey de onunla birlikte hareket ediyordu. Vasallik bağları tam olarak tesis edilmeden önce ticaret serbestisini emniyet altına almak isteyen Venedikliler yeni bir teşebbüste daha bulundular. Elçi olarak gönderilen Körfez Kaptanı Pietro Civrano, 17 Ekim 1414'te Peçin'de İlyas Bey'e eski anlaşmaların geçerliliğini ifade eden kısa bir anlaşma metnini kabul ettirdi.[23] Venedik ile Menteşe arasındaki ticarî münasebetlerin en son resmî belgesi olan bu anlaşmadan sonra İlyas Bey'in Osmanlı hakimiyetini kat'î olarak tanıdığı anlaşılmaktadır. Hatta bastırdığı paralarda kendi adıyla birlikte Çelebi Mehmed'in adı da yer alıyordu. 1415'ten itibaren Osmanlılara bağlı olarak beyliğini sürdürebilen İlyas Bey, oğulları Leys/Üveys ve Ahmed'i Osmanlı sarayına rehin olarak göndermişti. Çelebi Mehmed'in ölümünden az sonra da 1421'de

21 Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, trc. Ö. R. Doğrul, İstanbul 1975, s. 92.

22 E. Zachariadou, *Trade*, s. 87.

23 E. Zachariadou, *Trade*, s. 88; Ş. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 156.

(h.824) vefat etti.[24] Onun bu son beş yılının sakin geçtiği, bir bakıma vasal statüde durumunu koruduğu açıktır.

İlyas Bey'in beyliğin en zor yıllarında durumunu muhafaza edebilme başarısını gösterdiği söylenebilir. Venedikliler, Osmanlılar ve Cüneyd Bey ile olan münasebetler çerçevesinde bölgedeki hassas dengeleri çok iyi hesapladığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu mahir siyaseti sayesinde hiç olmazsa vefatına kadar beyliğini ayakta tutabilme başarısını gösterebilmiştir. Onun yirmi yıla yaklaşan beyliği sırasında sanat değeri çok yüksek olan bir cami, medrese ve imaret inşa ettirdiği (1404), Muğla'nın Turgut nahiyesinde bir cami yaptırttığı bilinmektedir. Sanata ve ilim adamlarına değer verdiği sarayının bir kültür muhiti olduğu da anlaşılmaktadır. Şirvanlı Mehmed b. Mehmed, onun adına İlyasiyye adını verdiği muhtasar bir tıp kitabı kaleme almıştır.[25]

24 "Hicri 858 Yılına Ait Takvim", nşr. Atsız, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Ankara 1975, s. 262.

25 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 80.

EFSANEDEN TARİHÎ KİMLİK OLUŞTURMAK: AYDINOĞLU GAZİ UMUR BEY

Batı Anadolu'da teşekkül eden Türkmen beylikleri içinde Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe beylikleri, denize yönelik faaliyetleriyle dikkati çeken ve "denizci Türkmen beylikleri" olarak anılan siyasî teşekküllerdir. Tarih sahnesinde belirdikleri 1300 tarihlerine doğru ayrı bir teknik beceri ve uzmanlık isteyen denizciliğe yönelmiş olmaları, onlara Selçuklu idaresinin zayıflayıp Moğol/İlhanlıların vesayeti altına girmesinin ardından Anadolu'nun pek çok yerinde ortaya çıkan diğer beylikler arasında farklı bir yer kazandırmıştır. Bu beyliklerden özellikle Aydınoğullarının adı, Ege adaları, Yunan ana karası ve Trakya'ya kadar uzanan ayrıca Bizans İmparatoru Kantakuzenos ile kuvvetli bir ittifak oluşturan dönemin kaynaklarında "Gazi" unvanıyla anılan Umur Bey vasıtasıyla öne çıkmış gözükmektedir. Umur Bey, hakkında daha döneminde yazıldığı anlaşılan bir menakıbnâme vasıtasıyla da hayatı ve faaliyetleri en iyi bilinen beylerden biri olarak takdim edilir. Gerçekte onun yanında bulunarak gazâlarını kaleme alan Hace Selman'ın eserini kopyaladığı anlaşılan Fatih Sultan Mehmed dönemi şairlerinden Enverî'nin *Düsturnâme* adlı manzum eseri, Umur Bey'in faaliyetlerini bazen çok ayrıntılı olarak tafsil etmekle birlikte destanî bir tarzda yazılmış olmakla bünyesinde ciddi problemleri de barındırır.[1] Bunun yanında Umur Bey'in yakın dostu ve müttefiki olan

1 Enverî'nin eserinin Aydınoğulları kısmı M. H. Yınanç tarafından yayımlanmıştı (*Düsturnâme*, nşr. M. H. Yınanç, İstanbul 1928). Daha sonra bu eserin 894/1489

Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un *Tarih*'inde yer alan bilgiler, Enverî'nin eseri kadar olmasa bile yine de onun Bizans'a yardım amaçlı faaliyetlerinin tam ve doğru bir kronolojisini ve tafsilatını aksettirir.[2] Bu yazıda iki ana kaynak temelli olarak Umur Bey'in biyografisini siyasî ve askerî faaliyetleri temelinde ana hatlarıyla yeniden kurgulamayı denemek istemekteyim.[3]

Umur Bey'in ilk yılları hakkında bilgi veren tek kaynak *Düsturnâme*'dir. Öncelikle burada yer alan çoğu epik tarzdaki bilgilerin Umur Bey üzerine odaklandığını, bütün faaliyetlerinin övgüyle ele alındığını, bu bakımdan yapılacak değerlendirmelerde "tersinden / alt satır okumalar"ın mutlaka yapılması gerektiğini önemle hatırlatmak isterim. Eserin epik bir tarza dönüşmüş olması, tarihi bilginin dikkatle ayıklanması lüzumunu beraberinde getirmektedir. Safiyâne şekilde aktarılan bilgilere sâdık kalmak, bu bağlamda hayli yanıltıcı olabilir. Bununla beraber eserin tek ayrıntılı kaynak olması, önemli ölçüde mukayese edilebilir bir başka kaynağın mevcut olmaması, ister istemez böyle bir mahzuru araştırıcının karşısına çıkarmaktadır. Yine de metne yönelik dikkatle bir tenkidi yaklaşımın nisbi de olsa bu problemi bertaraf

tarihinde istinsah edilen ve Paris nüshasından daha eski bir yazma olan İzmir nüshası Aydınoğulları Tarihi üzerinde çalışan Himmet Akın tarafından ilk defa kullanıldı (*Aydınoğulları Tarihi*, Ankara 1946, ikinci ve genişletilmiş baskı Ankara 1968). Ardından da bu iki nüshayı İ. Melikoff Latin harflerine transkripsiyonunu yaparak aktardı, Fransızcaya da tercüme etti (İ.Melikoff-Sayar, *Le Destan d'Umur Pacha*, Paris 1954).

2 *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum*, Libri IV, (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), nşr. L. Schopen, I-III, Bonnae 1828-1832. Keza Gregoras'ın da yine bu dönemde Umur Bey'den söz ettiği bilinir (*Byzantina Historia*, nşr. L. Schopen, CSHB, I-III, Bonnae 1829-1830, 1855).

3 *Düsturnâme*'de anlatılan olayların önemi ve dolayısıyla Umur Bey'in faaliyetleri konusunda, nüshayı ilk defa Paris'te bulup yayınlayan M. H. Yınanç, son derece müdekkikane bilgiler vermiştir (*Düsturnâme-i Enveri, Medhal*, İstanbul 1929). Keza anlatılan olayların Bizans tarihleriyle mukayesesi yapılmıştır (P. Lemerle, l'*Emirat d'Aydın, Byzance et l'Occident: recherches sur la geste d'Umur Pacha*, Paris 1957). Doğrudan Umur Bey'i ve faaliyetlerini konu alan bir başka araştırma T. Baykara tarafından kaleme alınmış, burada daha farklı bir biyografik yaklaşım benimsenmiştir (*Umur Bey [Paşa]*, Ankara 1990).

etme yolunda önemli bir iş olacağını belirtmeliyim. Burada Umur Bey'in hayat hikâyesini ve faaliyetlerini ana hatlarıyla değerlendirirken bu metnin retoriğinden kaynaklanan tuzaklara düşmüş olmam da mümkündür. Yine de bu kaynağa dayalı tasviri bir portre çıkarmayı, tartışılabilir bir zemin olduğu gerçeğini göz ardı etmeyerek, ortaya koymaya çalıştım.

İlk Yılları

Kaynaklarda "Gazi Umur Bey", "Umur Paşa" diye de anılan, bazı Batılı kaynaklarda ise bu sonuncusundan bozma "Morbassen" şeklinde adı geçen, yine çağdaş kayıtlarda unvanı "Gazi-i Rabbani, Bahaeddin Umur Paşa" olarak verilen Umur Bey,[4] Aydın-İzmir yöresine hakim olan Aydınoğulları beyliğinin kurucusu Mehmed Bey'in oğludur. *Düsturnâme*'den anlaşıldığına göre, 709'da (1309-1310) Birgi'de ağabeyi Hızır'ın ardından doğmuştur. *Düsturnâme*'de ondan küçük diğer kardeşlerinin adı İbrahim, Süleyman, İsa olarak sıralanır.[5] Onun henüz genç yaşta iken babası Mehmed Bey tarafından ele geçirilen Yukarı İzmir'in idaresiyle görevlendirilene kadarki faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen babasının sarayında küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almıştır. İzmir gibi önemli bir yerin, diğer kardeşleri Hızır Bey'in Ayasuluk'ta (Sultanhisarı dahil), İbrahim Bahadır'ın Bodemya'da, Süleyman Şah'ın ise Tire'de görevlendirilmiş[6] olduğu düşünülecek olursa, ona verilmesi yaşının küçük olmasına rağmen babasının onda "savaşçı bir ruh" görmüş bulunmasına yorulabilir. *Düsturnâme*'deki "Dedi bunun kılıcına kim dura / Ya bunun gibin cihânda kim göre" ifadeleri bu açıdan dikkate değer. Ele geçirilen Yukarı İzmir'in, aşağıdaki Latinlerin elinde bulunan liman kalesini hedefleyen mücadelenin yönlendirildiği bir ana üs vazifesi görmekte olması da bu bakımdan manidardır.

4 Bunlar için bk. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi*, s. 33.

5 *Düsturnâme*, nşr. İ. Melikoff, s. 48 (Bundan sonra *Düsturnâme* adıyla bu metne atıf yapılacaktır).

6 *Düsturnâme*, s. 49.

Mehmed Bey'in Yukarı İzmir'i hangi tarihte ele geçirdiği konusundaki eski tartışmalar, bugün neredeyse unutulmuş gözükmekte ve aşağıdaki satırda belirtilecek olan tarih tartışılmaksızın kabul görmektedir. Daha önceleri İzmir'in alınış tarihi 1310, 1311 olarak verilmişken şimdi 1317 tarihi esas alınmaya başlanmış, modern araştırmalarda bu tarih üzerinde bir mutabakat oluşmuştur.[7] İzmir Bizanslılarla Cenova arasındaki 1261 tarihli Nif Anlaşması'ndan bu yana Cenovalıların ticarî bir kolonisi haline gelmiş, Aşağı Kale esaslı bir şekilde tahkim edilmişti. Cenovalı Zaccaria ailesi bölgedeki diğer yerler (mesela Sakız, Foçalar vb) gibi burada da bir üstünlük kurmuştu. Umur Bey'in ilk faaliyetleri sırasında da bu aileden Martino Zaccaria buraya hakim durumdaydı.[8]

Umur Bey'in İzmir bölgesinin idarecisi olarak 727'de (1328) on sekiz yaşında iken adını duyurmaya başladığı açıktır. İlginç bir şekilde, II. Murad döneminde İbn Bibi'nin *Tarihi*'ni tercüme eden Yazıcızâde Ali, *Selçuknâme*'sinde onun ile ilgili asıl metinde bulunmayan bir ek yapmış ve 1327-1328'de İlhanlıların Anadolu valisi iken bağımsız hareket etmeye başlayıp uç kesimindeki Türkmenler üzerinde otorite kurmaya çalışan Timurtaş Bey'in yanına bir nevi elçilikle gönderildiğini belirtmiştir. Eğridir'de Timurtaş ile buluşan Umur Bey, bağlılık göstergesi olarak hediyeler vermiş, Timurtaş'ın kendisinden haraç talep etmesi üzerine de kendilerinin haracı ancak "küffar" dan aldıklarını, Müslümandan haraç istenmesinin doğru olmadığını söylemiş, Timurtaş ise kızacağı yerde bu karşı çıkışı

7 Tartışma için bk. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi*, s. 31, not 186. P. Lemerle, *L'émirat d'Aydın*, s. 61'de bu tarihi 1317 sonları olarak gösterir ve onun bu tespiti tartışılmaksızın genel bir kabul görmüştür. İlhanlı hükümdarı Olcayto Hudabende Muhammed Han adına basılan 717 (1317-1318) tarihli bir para İzmir darblı olarak bu fethin Mehmed Bey tarafından yapıldığına ve İlhanlı hükümdarı adına burada para basıldığına delil olarak gösterilir (Bk. K. Eron-G. Teoman, "İzmir'de Basılan İlk Aydınoğlu Dirhemi", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, sy. 124, İstanbul 2007, s. 113-114). Bu paranın darp yerinin İzmir değil bazı benzerleri gibi Ermenak olacağına dair iddialar da vardır.

8 Ş. Turan, *Türkiye İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, s. 41. Martino Zaccaria Sakız ve İzmir kalesine sahip olup bazı çağdaşı yazarlar tarafından "Küçük Asya Kralı ve Despotu" şeklinde tanımlanıyordu.

beğenip onu "gazâ" yapmakla görevlendirmiştir.[9] Tercümeye esas olan metinde geçmeyen böylesine bir bilgiye Yazıcızâde'nin yer vermiş olması aslında son derece dikkat çekicidir. Umur Bey'i her vesile ile övmeye özen gösteren *Düsturnâme*'de böyle bir elçilikten söz edilmediğinden bahse konu bilgi epeyi şüpheli[10] olsa bile en azından Enverî'nin eserini kaleme almasından önce de Umur Bey'in şöhretinin Osmanlı entelektüel camiasında bilinmekte olduğuna işaret eder. Yani Enverî'nin bu menakıbnâmeyi düzenlemesinin altında böyle bir tarihî geleneğin yattığı açıktır. Herhalükârda II. Murad ve II. Mehmed'in, Umur Bey'in tarihî şöhret ve faaliyetlerinden haberdar olduğu kesin gibidir.

İzmir Beyi Oluşu

Düsturnâme'ye göre İzmir yöresine tayin olunduğunda, yanında lalası Ahad Subaşı, veziri makamında Peşrev Beyoğlu Yusuf Bey, emir Dündar Bey, Hace Selman ve İlyas Bey bulunuyordu. İlk iş olarak yanındaki 1000 kişilik bir kuvvetle İzmir'in Latinlerin elinde kalan Kıyı/Liman kesimini kuşatma altına aldı. *Düsturnâme*'de kale önlerinde yapılan bir savaşta Umur Bey'in galip geldiği ve kaçanların yeniden kaleye kapandığı bilgisi bulunur. İki buçuk yıl süren muhasara sırasında da zaman zaman kaleden yapılan karşı hücumların püskürtüldüğü belirtilir. Sonunda kalenin Cenovalı idarecisi Martino Zaccaria kıyıdaki bu kaleyi ona teslim ederek Sakız'a gitmek mecburiyetinde kalmıştır (1328 sonu/ 1329 başı: Genel olarak araştırmalarda 1329 tarihi esas kabul edilir).[11] Bu durumda Umur Bey'in 1325-26'da henüz onbeş-onaltı yaşlarındayken İzmir yöresinin idaresini üstlendiği anlaşılmaktadır. Kıyıdaki bu müstahkem kalenin ele geçirilmesi hiç şüphe yok ki onun adını duyuran ilk önemli olay oldu. O sıralarda henüz yirmi

9 Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. A. Bakır, İstanbul 2009, s.908-909.

10 Benzeri bir problem Umur Bey'e atfedilen ve Denizli taraflarında bulunan "bedraka" adlı tarihsiz bir kitabede de vardır, bu kitabe Yazıcızade'nin söz konusu bilgisiyle birleştirilmektedir (bk. T. Baykara, s. 20-21).

11 *Düsturnâme*, s. 50-51.

yaşına ulaşmamıştı. Bu durumda çok genç bir idareci olarak daha ziyade etrafındaki tecrübeli devlet adamlarının yönlendirmesiyle hareket etmekte olduğu düşünülebilir. *Düsturnâme*'de sanki bütün kararların onun tarafından veriliyormuş gibi bir anlatım benimsenmiştir. Bu durum retorik olarak tabii karşılanmalı, ancak etrafında bulunanların yönlendirici etkileri gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim çıkacağı ikinci önemli sefer öncesinde eserin gerçek müellifi olduğu anlaşılan Hace Selman'a kendisi için bir gemi yapması emrini vermiş olması bu anlamda manidardır. Bir ulu kadırga inşa eden Hace Selman'ın böyle bir teknik beceriyi nasıl elde ettiği eserde belirtmemektedir. Fakat bunun için Türkmen sahil beylerinin önemli bir bilgi birikimine, hizmetlerine giren mahallî denizciler vasıtasıyla sahip oldukları düşünülebilir.[12] Öte yandan Aydınoğlu Mehmed Bey 1319'da Sakız seferine çıktığında 28 gemi ve 2600 askerle hareket etmiş, fakat ada açıklarındaki deniz savaşında yenilgiye uğramıştı.[13] Bu durum beyliğin kendisine ait donanmasının bulunduğuna işaret eder. Ayrıca Umur Bey'in limanda kalan gemilerden de istifade etmiş olması mümkündür. Çok sonra XV. asırda yaşamış Bizans tarihçisi Dukas ise onun bu sahillerde bazı küçük limanlar ve taşıma gemileriyle, üç dizi kürekli savaş gemisi yapımına elverişli keresteleri bulabileceği ormanları keşfederek, çok sayıda iki ve üç sıralı savaş gemisinden oluşan bir filo meydana getirdiğini belirtir.[14]

İlk Deniz Akınları

Umur Bey İzmir'de kontrolü tam olarak sağladıktan sonra ertesi yıl denize yönelik akınlarına başladı. Bu faaliyetleri son derece ayrıntılı olarak *Düsturnâme*'de yer alır. Buna göre ilk deniz akınını kardeşi İbrahim Bey ile birlikte 1329 yaz aylarında Bozcaada üzerine yapmıştır. Kendisine ait büyük kadırgasına "Gazi" adını

12 H. İnalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikler, Bizans ve Haçlılar", *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İ. Bostan-S. Özbaran, İstanbul 2009, I, 34-40.

13 Ş. Turan, *Türkiye İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, s. 160.

14 *Tarih, Anadolu ve Rumeli. 1326-1462*, trc. B. Umar, İstanbul 2008, s. 19.

koyan Umur Bey, hem bu kadırga hem de inşa ettirdiği yedi küçük gemiden (metinde kayık) oluşan filosuyla Bozcaada önlerinde beş kalyonla (göge) iki gün boyunca çatıştı. Bunlardan birini tahrip etti, diğerleri çıkan rüzgârla kurtulup İstanbul'a yelken açtı.[15] *Düsturnâme*'deki ifadeler, bu çatışmada Umur Bey'in filosunun çok önemli bir başarı kazandığına işaret etmezler. Kalyon tipi büyük gemilerin saldırı karşısında biraz savaştıktan sonra müsait rüzgârla geri çekildiği anlaşılmaktadır. Bu mücadele, İzmir'e dönüşünde onun büyük bir başarısı olarak duyuruldu. Fakat kalyonlara karşı bir kadırga ve yedi kayıkla yapılan çatışmanın denizlerde yeni cesur bir liderin ortaya çıktığının işareti olarak psikolojik bir etki yaptığı açıktır.

Bunun ardından onun ikinci akınında hedefini Sakız Adası teşkil etti. Bu akın ile ilgili tek kaynak yine *Düsturnâme*'dir. Ona göre İzmir'den çıkan Martino Zaccaria Sakız'a gitmiş, Bizans imparatoru da buraya gelerek onu esir alıp yerine Presto adlı bir vali tayin etmişti. Bunu duyan Umur Bey ise derhal hazırlık yapıp buraya yönelmişti. Bu vesileyle 7'si kadırga diğerleri iğribar ve kayık olmak üzere 28 gemilik bir filo oluşturdu. Ayasuluk'taki ağabeyisi Hızır Bey de ek olarak 22 gemi verdi. Umur Bey 50 gemiyle Sakız Adası'na saldırdı. Ahad Subaşı'yı 3000 askerle karaya çıkardı. Bizans Valisi Presto'nun savunduğu kaleyi ele geçirememekle birlikte pek çok esir ve ganimetle İzmir'e döndü. *Düsturnâme*'de bu çıkartma sırasında yapılan savaşa Umur Bey'in yanında kardeşi İbrahim Bey olduğu halde bizzat katılıp ata binmeksizin yaya olarak çarpıştığı ve Presto'yu kaleye kapanmaya mecbur ettiği, bütün Sakız Adası'nı yağmaladığı belirtilir.[16] Bu hadise aslında Umur Bey ile anlaşarak Sakız'a giden Martino Zaccaria'nın desteklenmesi amacını taşıyordu. Zira Umur Bey'in üstün hâkimiyetini tanıyan Sakız, bir bakıma onun haraçgüzârı konumundaydı. Umur Bey, babası Mehmed Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos'un

15 *Düsturnâme*, s. 53-55.
16 *Düsturnâme*, s. 56-59.

1329'da anlaşmış bulunmasına rağmen Bizans topraklarına yönelik akın faaliyetinden pek vazgeçmedi.[17]

Sakız'a yapılan bu sefer, onun şöhretinin yayılmasına yol açtı. Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi ile birlikte beylikleri dolaşan Eflaki de Sakız baskını sebebiyle onun kahramanlığından Mevleviliğe olan temayülünden bahseder.[18] Hatta ağabeyi Hızır Bey, tebrik için İzmir'e gelerek onu desteklediğini herkese göstermiştir. Bu durum bir bakıma yukarıda bahsedildiği gibi babalarının barışçı siyasetine karşı iki kardeşin müşterek bir tavır içinde olduğunu düşündürür. Nitekim muhtemelen ağabeyinden de cesaret alan Umur Bey, daha bağımsız olarak hareket etmeye başladı. Komşu beylik olan Saruhanoğulları ile birlikte hareket ederek 1331'de Gelibolu seferine çıktı. Gelibolu'yu baskı altında tuttu, sahildeki Lazgöl (Lazu) hisarını yağmaladı, esir ve ganimetle İzmir'e döndüğünde,[19] babası tarafından Birgi'ye çağrıldı. Burada onunla görüşüp kendisinden izinsiz niçin bu sefere çıktığını izah etmek mecburiyetinde kaldı. Bağlılığını yineleyerek İzmir'e döndü. Onun ertesi yıl Eğriboz'a ve sonra Semadrek Adası'na yöneldiği yolundaki bilgiler mevcuttur. Kantakuzenos, Semadrek'i yağmalayan Umur Bey'in Gümülcine havâlisine kadar gittiğini ve İmparatorun kuvvetleriyle çarpıştığını belirtirse[20] de bu bilgi *Düsturnâme*'de anlatılanlarla benzerlik göstermez. Muhtemelen *Düsturnâme*'de zikredilen Gelibolu seferi bu sonuncu hadiselerle ilgilidir.

Düsturnâme'ye göre Umur Bey babasının yanından döndükten sonra yine hızla yeni kadırgalar inşasına başladı, büyük yelkenli gemilerle baş edebilecek nitelikte kadırgalar yaptırttı. 100 gemiyi Ahad Subaşı'nın emrine verdi. 150 gemi de kendi idaresinde olmak üzere 1332 yazında Ege Denizi'ne açıldı. Hedefi Yunan ana karası idi. İpsara, İşkiros, İşkopelos adalarını aldı, Tuzla ve Mondoniça (Bodonitsa) iline çıktı, kaleyi kuşattı. Anlaşma karşılığı muhasarayı

17 H. İnalcık, "aynı makale", s. 178.
18 Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, trc. T. Yazıcı, II, 344-345
19 P. Lemerle, *Aydın*, s. 63-74.
20 I. Cantacuzen, *Historiarum*, I, 435.

kaldırdı ve tekrar denize açıldı, bazı adaları yağmaladı, Eğriboz'a çıktı ve buranın 1331'den beri "bailo"su olan Messire Piyer (Pierre Zeno)'in kuvvetleriyle savaştı. Ardından haraç alarak onunla anlaştı, hatta onun yönlendirmesiyle Monevesya'ya (Monembasia / Menevşe) ilerledi. Burayı da teslim aldı ve her iki şehri haraçgüzar hale getirdi ve İzmir'e döndü.[21]

Düsturnâme'de olaylar Bodonitsa hâkimesi olan hanımın, malını ve servetini Umur Bey'e vererek onunla izdivaca talip olma hikâyesiyle daha da güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu seferin neredeyse her yıl düzenli hale gelen akın-yağma amaçlı harekâtın devamı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Venedikliler bu yüzden Levant'taki topraklarını ve kolonilerini koruma niyetiyle siyasî ve askerî teşebbüslerde bulunmaya başlamışlardı.[22]

Bu başarılı sefer üzerine babası Mehmed Bey bizzat İzmir'e onu tebrike geldi. Ayrıca kardeşleri Hızır, İsa ve İbrahim de onunla birlikteydi. Bu buluşmada Umur Bey babasını ve kardeşlerini zengin hediyelerle karşıladı ve bir bakıma gücünü de onlara göstermiş oldu. Bunun ardından yeni bir seferin hazırlıklarına başladı. Bu defaki hedefi Mora Yarımadası idi. 170 gemiyle denize açılan Umur Bey, Mora'ya akıncıları sevk ettiği gibi Kuluri Adası'na asker çıkardı ve burayı yağmaladı.[23] İzmir'e dönüşünde babası tarafından karşılandı ve Birgi'ye gitti, tam bu sırada Bizans, Rodos ve Kıbrıs'tan gelen otuz geminin İzmir'e bir keşif harekâtı yaptığını öğrendi. Fakat kendisi yetişmeden bu gemiler şiddetli direniş sebebiyle geri çekilmişti. Bu bilgi 1332'den beri Venedik öncülüğünde düşünülen Haçlı ittifakının bir yansıması olabilir.[24] Bununla beraber bunun

21 *Düsturnâme*, s. 64-73. İtalyan kaynaklarındaki yankıları için bk. Ş. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 162.

22 Ş. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 161.

23 *Düsturnâme*, s. 73-74.

24 İttifak ile ilgili bk. Angeliki Laiou, "Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks. The Backgraund to the Anti Turkish League of 1332-1334", *Speculum*, XLV (1970), s. 374-392 (Türkçe trc. M. Keçiş, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/34, 2003, s. 183-204). Keza K. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, Philedelphia 1978, I, 180-182.

Düsturnâme'deki bir bilgi karışıklığından da ileri gelmiş olması mümkündür. *Düsturnâme*'de Umur Bey'in İzmir'e dönüşünün hemen ardından babasından aldığı davet üzerine yeniden Birgi'ye gittiği, onunla buluşup birlikte avlandığı, av sırasında Mehmed Bey'in suya düşüp hastalandığı ve Birgi'ye getirildiği, az sonra da vefat ettiği belirtilir (Cemaziyelevvel 734/ Ocak 1334). Yedi gün Birgi'de kalan Umur Bey'in hem amcalarının (Hamza, Osman ve Hasan) hem de ağabeyi Hızır'ın muvafakatıyla babasının yerine beyliği kabul ettiği de ifade edilir.[25]

Ulu Bey Oluşu

Düsturnâme, ilgi çekici bir şekilde Umur Bey'in babasının yerine geçişini gerekçeli bir bilgiyle açıklamak lüzumunu hissetmiştir. Burada dikkat çekici şekilde Umur Bey'in tahtı ağabeyi Hızır'a teklif ettiği, onun ise tahtın Umur Bey'in hakkı olduğunu söylediği tezi işlenir. Olayların gerçekten tam da böyle cereyan edip etmediği konusunu teyid edecek başka bir kaynak bulunmamakla birlikte bunun ilk Osmanlı kroniklerinde zikredilen Orhan Bey'in Osmanlı beyliğinin başına geçişi hadisesiyle ilginç bir benzerliği olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Üstelik bazı yazarlar Hızır'ın 1337'deki bir anlaşmayı bey sıfatıyla imzaladığı üzerinde durarak beyliğin başına Mehmed Bey'den sonra Hızır'ın geçtiği kanaatini ileri sürerler.[26] Gerçekten *Düsturnâme*'de özellikle Umur'un ulu beyliği, amcaları ve ağabeyi Hızır'ın muvafakatıyla aldığı yolundaki bilgiye yer vermesi, bu hususta dikkat çekicidir.

Aslında geleneğe ve uygulamaya göre babanın yerini "ulu bey" olarak erkek evlatlarından en büyüğü alır, diğerleri ise kendi bölgelerinde idarelerini sürdürür. Bu durumda Umur Bey'in ağabeyi Hızır'a ayrıca bir teklifte bulunmasına gerek yoktur. Fakat *Düsturnâme*, bunu Hızır'ın değil, amcalarının bir teklifi olarak sunar,

25 *Düsturnâme*, s. 77-78.

26 E. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 37, 113

böylece satır altında önemli bir meselenin mevcut bulunduğunu düşündürür. Kaynak muhtemelen Umur Bey'in ulu bey olarak takdim etmek maksadıyla "onun meşru beyliğini" kuvvetlendirmek için böyle bir senaryoyu metne eklemiş olabilir. Bu kayıt bize tersinden bir değerlendirmeyle Umur Bey'in beyliğin başına geçmesinin çok da kolay olmadığı yolunda bir alt okuma sağlar. Fakat onun ilgili kaynakta aktarıldığı gibi babasının yerine genel bir kararla biraz meşakkatli da olsa, ulu beyliğe getirilmiş bulunması mümkündür. Belki bilahire ağabeyi Hızır ile aralarında bir mutabakat oluşmuş olabilir. Yani kısaca Umur Bey'in "de facto" yahut fiilî bir durum yaratıp Aydın beyliğinin ulu beyi şeklinde faaliyet gösterdiği düşünülebilir. Gerek Eflaki'nin onun hakkındaki bilgileri, gerekse 1333 yazında İzmir'de onu gören İbn Battuta'nın ifadeleri bu yolda önemli bir veri sağlar. İbn Battuta Umur Bey'in, zenginliğinden, cömertliğinden ve gazâ şöhretinden övgüyle söz eder.[27]

Öte yandan sancılı bir sürecin ardından Umur Bey'in üç gün kadar Birgi'de kalıp alelacele yeniden İzmir'e dönüşü, buraya karşı olan tehdidin devam ettiğini gösterir. Nitekim 1334 Eylülü'nde Haçlı donanmasının İzmir'e çıkışı onun tarafından önlenmiş olmalıdır.[28] Umur Bey'in İzmir'e döndükten sonra ilk iş olarak yeni bir deniz seferine hazırlanması da bu baskına cevap vermek amaçlıdır. Bu defa Saruhanoğlu Süleyman Bey ile birlikte müşterek bir harekata girişen Umur Bey, 276 gemiyle Monembasia'ya geldi, buranın hâkiminden haraç aldıktan sonra İspen (Spanos?) kalesini kuşattı. Oradan Mora'ya uzandı, Mizistre, Gavrilopoulas gibi yerlere baskın yaptı, pek çok mal ve esir alıp İzmir'e döndü (1335). *Düsturnâme*'ye göre dönüş sırasında gemiler fırtınaya yakalanmış, Umur Bey güçlükle İzmir limanına ulaşırken Süleyman Bey'in gemisi kayalara çarparak karaya oturmuştu.[29]

27 İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, trc. A. Sait Aykut, I, İstanbul 2000, s. 425-426.

28 E. Zachariadou, *Trade*, s. 29-30.

29 *Düsturnâme*, s. 80-81.

Onu buradan kurtaran Umur Bey, daha sonra Bizanslıların elinde bulunan tek önemli müstahkem kale konumundaki Alaşehir'i kuşattı, bu zorlu savaş sırasında üç yerinden yaralandı, kale kumandanının aman dilemesi üzerine burayı haraçgüzâr hale getirip geri döndü (1335).[30] Sadece *Düsturnâme*'de yer alan bu sefer ile ilgili olarak birtakım şüpheler vardır. Ancak Alaşehir'in Bizans'ın elindeki son önemli müstahkem mevki olması, Umur Bey'in Bizans imparatorunu zor durumda bırakmak isteği böyle bir kara seferine neden çıktığı konusunu nispeten aydınlığa kavuşturur.[31] *Düsturnâme*'de de olay bir bakıma Bizans imparatoruyla bağdaştırılır ve bu olayı duyan Bizans imparatorunun Umur Bey ile irtibat kurmak için Karaburun'a geldiğinden söz edilir. Aslında İmparator III. Andronikos Midilli Adası'nı ele geçiren Foça Valisi Dominico Cattaneo cezalandırmak için İstanbul'dan hareket etmiş, Midilli'ye asker sevk etmiş, kendisi de Foça'yı kuşatmıştı (1336). Andronikos bu vesileyle Umur Bey ve Saruhan Bey ile işbirliği yapmak istiyordu. İmparatorun yakın adamı Saray nâzırı (Demostikos) Kantakuzenos ile Karaburun'da görüşen Umur Bey Bizanslılarla ittifak yaptı, bundan böyle Bizans'a ait yerlere saldırmayacak, onun düşmanlarına karşı askerî yardım göndermeyi kabul edecekti. *Düsturnâme*'ye göre, yapılan anlaşma gereği imparator Sakız'ın gelirlerini Umur Bey'e tahsis etti, o da Alaşehir halkı üzerindeki haracı kaldırdı.[32] Böylece bir bakıma Sakız Adası yeniden Aydınoğulları'nın "haraçgüzâr ülkesi" haline gelmekteydi. Üstelik artık Bizans ile yeni bir dönem başlıyordu, Umur Bey burada önemli bir diplomatik başarı da kazanmış oluyordu. Buradaki tanışma ve sıcak ilişkiler, ileride

30 *Düsturnâme*, s. 81-82.

31 Çeşitli görüşler için bk. M. Couroupou, "Le siege de Philadelphie par Umur Pacha d'apres le manuscrit de Bibliotheque patriarcale d'Istanbul. Panaghias 58", *Geographica Byzantina*, Paris 1981, s. 67-77; keza P. Lemerle, "Philedelphie et l'emirat d'Aydın", *Philadelphie et Autres Etudes*, ed. H. Ahrweiller, Sorboinne 1984, s. 55-68.

32 Bazı araştırmalarda Alaşehir haracının kaldırılmadığı, Sakız ile ilgili de herhangi bir karar alınmadığı kanaatini serdederler: P. Lemerle, *Aydın*, s. 109-115; Ş. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 367, not 140. Sakız ve Alaşehir'den haraç alınması bilgisi daha doğru olmalıdır.

Umur Bey ile Bizans tahtına geçecek olan Kantakuzenos arasında sarsılmaz bir bağın kurulmasını sağlayacaktı.[33]

İlginç olan bir başka durum ise Venediklilerin Umur Bey'in kardeşi Hızır Bey ile bir barış anlaşması akdetmiş olmasıdır (Mart 1337). Anlaşmanın Hızır Bey'in imzasını taşıması muhtemelen Ayasuluk ile ilgili olmasından kaynaklanmıştır. Aksi takdirde Umur ile Hızır beylerin birbirlerinden farklı şekilde hareket etmiş olmaları, "ulu beylik" konusundaki tartışmalar hatırlandığında son derece dikkat çekici bir ayrıntıyı ortaya koyar: Bizans ile anlaşan Umur Bey, karşısında ise Venedikle anlaşma imzalayan Hızır Bey. Ne yazık ki dönemin kaynakları *Düsturnâme* de dahil, böyle bir çekişme olduğu konusunda derin bir sessizlik içindedirler.

Bizans'ın Müttefiki Olarak Faaliyetleri

Bu hadiseden sonra *Düsturnâme*'de Umur Bey'in Atina'nın Katalan dükünün Latinlere karşı yardım talebini olumlu karşılayıp hareket geçtiği, Atina'ya geldiği belirtilir. Dönüşte ise Andros, Sifnos, İşkinos, Nakşa, Para adalarını vuran Umur Bey, Eğriboz'a çıkmış, oradan muhtemelen Bizans imparatorunun da isteği doğrultusunda asi Arnavutların üzerine yürüyerek bazı kaleleri kuşatmış, İstefe'ye gelmiş, etrafı yağmalayarak İşkiros Adası'na ulaşmış, fırtına yüzünden bir süre burada kalmış, gemilerinin bir kısmı fırtınadan zarar görmüş, zorlukla Midilli'ye gelebilmiş ve burada müttefiklerinin de yardımıyla filosunu tamir imkânı bulmuş, ardından İzmir'e dönmüştür. 1337-1338 yıllarını içine aldığı tahmin edilen bu uzun sefer sonrası Umur Bey'in, yeniden Mora seferine çıktığı *Düsturnâme*'de belirtilir.[34] Bizans tarihçilerine göre III. Andronikos'un asi Arnavutlar üzerine yaptığı sefere Umur Bey'in askerleri de katılmış, bunlar Kuzey Epir'deki asileri temizlemişler, Berat ve Kanina'yı Arnavut asilerin tasallutundan kurtarmışlardı.[35]

33 Cantacuzen, *Historiarum*, I, 481. H. İnalcık, "aynı makale", s. 35-36.

34 *Düsturnâme*, s. 85-88.

35 Cantacuzen, *Historiarum*, I, 496-499.

Düsturnâme'nin aksine bu anlatımlarda Umur Bey'in kendisinin bizzat seferde olduğuna dair bir bilgi yer almaz. Ancak *Düsturnâme* ilginç bir şekilde Umur Bey'in Mora'da gemilerini Korint körfezinde (Germe) karadan çektiği, oradan İstanbul önlerine geldiği ve müttefiki olan imparator tarafından iyi karşılandığı, ardından Karadeniz'e açılarak Kili'ye ulaştığı, etrafı yağmaladıktan sonra dört günde türlü zorluklarla yeniden Germe'ye döndüğü, orada tekrar gemileri karadan çekip esirleri ve mallarıyla İzmir'e hareket ettiği belirtilir. Ancak bu anlatılanlar, coğrafya göz önüne alındığında oldukça şüpheli gözükmektedir.

Bazı tarihçiler gemilerin karadan yürütülme olayının Epir seferinde olabileceğini, onun Germe hisarına ulaştığını ve buradan gemileri karadan çektirerek Korint körfezine indiğini ileri sürerler. Osmanlı tarihçiliğinde de gemilerin karadan yürütülme olayına yer verilmiştir. Fakat böyle bir hadisenin olmadığını bildiren modern yazarlar da vardır. Bunlar böyle bir sefer yapması için bir gerekçesi olmadığını beyan ederler. Ayrıca Bizans kaynaklarında da bir bilgi bulunmadığını eklerler. Gerçekten de *Düsturnâme*'deki onun buradan İstanbul'a yönelerek imparatorla birlikte hareket ettiği ve oradan Karadeniz'e çıkıp Kili'ye sefer yaptığı yolundaki bilgi, bünyesinde önemli problem barındırır; dolayısıyla aynı zaman sürecinde böyle uzun bir harekâtın mantıken yapılamayacağı açıktır. Eserdeki mesafeler dikkate alındığında bu Epir seferinin daha önce yapılan bir harekâtın anlatımı olduğu, gemilerin ise karadan yürütüldüğü yerin Karadeniz seferi sırasında Çanakkale Boğazı'na gelindiğinde Gelibolu Yarımadası'nın aynı adı taşıyan (Hexamilion/Eksamil/Germe: bugün Kavaklı kesimi) mevkiinde gerçekleştirilmiş bulunduğu ileri sürülür.[36] Bir başka husus Germe denilen hattın vaktiyle İstanbul'u korumak üzere Marmara'dan Karadeniz'e kadar güneyden kuzeye Trakya'yı kesen sur sistemi

36 Bu konudaki tartışmalar ve bu iki seferin ayrı olduğu, burada zikredilen Germe'nin Gelibolu Yarımadası'nda olabileceği fikri için M. Daş, "Aydınoğlu Umur Bey'in Tartışılan Epir ve Tuna Seferleri". (Basılmak üzere).

olduğu[37] ve dolayısıyla da Umur Bey'in aslında gemilerini buradan sürüklemiş olabileceğidir. Bununla birlikte eğer İmparator ile anlaşmış ise Boğaz hattı dururken neden böylesine zor bir yerin seçildiği sorusu cevap bulmaz. Her ne şekilde olursa olsun anlatılan bu harekatın tek bir sefer olma ihtimali yüksektir. İmparatora yardım etmek ve onun Bulgar ve Sırplara karşı elini rahatlatmak için sadık bir müttefik olarak Umur'un Karadeniz seferine çıkması ve Tuna ağzına kadar gelmesi ilginçtir, ama bunun imparatora ne şekilde yardım olduğu sorgulanması gereken bir başka problemi teşkil etmektedir. Ancak onun müttefiki Kantakuzenos'un yeni kazandığı güçlü konumu vesilesiyle İstanbul'a gelmiş ve oradan yanındaki askerleri Kili'ye göndermiş olma ihtimali de düşünülebilir.[38] Her halükârda Enverî'nin iki seferi bir arada anlatımında, muhtemelen eseri yeniden yazmaktan kaynaklanan ciddi bir atlama veya karıştırma problemi mevcuttur.

1341'de Kantakuzenos'un küçük yaştaki İmparator Ioannes'in vasisi olarak güçlü bir konuma gelişiyle Umur Bey Bizans İmparatorluğu için önemli bir müttefik oldu. Kantakuzenos düşmanlarına ve otoritesine karşı çıkanlara karşı en samimi müttefik olarak Umur Bey'i görüyordu. Nitekim Kantakuzenos kendisine karşı ittifak oluşturan Saruhan, Osmanoğlu Orhan ve Karesi oğlu Yahşı Beyler ile anlaştığı gibi, onlara yardım etmek için 250 gemiyle Trakya sahillerine çıkan Umur Bey'i de kendi yanına çekmeyi ve onu geri dönmeye ikna etmeyi başardı. Fakat daha sonra rakipleri karşısında zor duruma düşüp imparatorluk mücadelesinde başarısızlığa

37 Anastasius (491-518) tarafından yaptırılan Uzun Duvar, 52 km. uzunluğunda, üç metre kalınlığında idi. Umur Bey döneminde ise bu surların artık hiçbir müdafaa işlevi kalmamıştı (Surlar için bk. F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1976, s. 104-108).

38 E. Zachariadou, *Trade*, s. 40'ta meseleyi izah eder. Bu olayın III. Andronikos'un ölümünden sonra 1341'de düşmanları Bulgarlara karşı gerçekleştiğine dair Lemerle'nin atfına işaret eder (*Aydın*, s. 129-143). Keza bu harekatın 1337-38'de Tatar veya onların müttefiki Eflaklere karşı yapıldığı hakkındaki görüşü (M. Alexandresca-Dersca, "L'expedition d'Umur Beg d'Aydın aux bouchos du Danube 1337 ou 1338", *Studia Acta Orientalia*, V/2, 1957, s. 2/23) bildirir; iki ayrı sefer olma durumunu da belirtir.

uğrayınca Umur Bey'den yardım istedi. Umur Bey 1342 yılı sonlarında 20.000'e yakın kuvvet ve 380 kadar gemiyle Meriç ağzına geldi. Dimetoka'da bulunan Kantakuzenos'un hanımı ve önde gelen asiller tarafından karşılandı.[39] Bir süre burada kaldıktan sonra Kavala civarındaki Christoupolis'e yürüdü. Onun kendi üzerlerine de saldıracağından korkan Ferecik ahalisi o sırada Sırbistan'da bulunan Kantakuzenos'un ağzından sahte mektuplar yazarak Umur Bey'in daha fazla ilerlememesini sağlamaya çalıştı. O sırada havanın çok soğuması sebebiyle zor durumda kalan Umur Bey, Ferecik önlerinde bulunan donanmasına gitti ve orada adamlarından üç yüzünün donmuş olduğunu görünce daha fazla durmayıp 1343 başlarında geri döndü. Onun bu ani gidişi Kantakuzenos'u müşkilat içinde bıraktı. Tekrar İzmir'e haber yolladı.

Kantakuzenos'un Sırbistan'da öldüğü yolundaki dedikodulara inanan Umur Bey, gelen haberciden doğru bilgileri alınca 1343 yılı içinde tekrar Trakya'ya geçmek üzere hareket etti. Selanik civarında karaya çıktı. Kantakuzenos'un rakibi İmparator Ioannes ve annesi İmparatoriçe Anna taraftarı olarak büyük dük unvanını alan Apokaukos ile karşılaşmayı umuyordu, fakat onun İstanbul'a kaçtığını öğrendi. Bütün Selanik yöresine akınlar yaptı etrafı yağmaladı. Kantakuzenos ile buluştu, birlikte yapacakları harekatı planladı. Selanik şehri direnince buradan ayrılan müttefikler Christoupolis surlarını geçerek Trakya şehirlerini itaat ettirdiler. Umur Bey Kantakuzenos'un İstanbul'a imparatoriçe nezdine gönderdiği elçilik heyetine kendi adamını da katmıştı. Kantakuzenos'un elçisi İstanbul'da tutulup işkenceye uğrarken Umur Bey'in adamı büyük bir saygıyla karşılanmıştı. Hatta Apokaukos ona Umur Bey'in Kantakuzenos'un yanından ayrılması için lütufkâr ibarelerle dolu bir de mektup vermişti. Ancak Umur Bey bu mektubu Kantakuzenos'a da okuttu. Umur Bey bir süre Kantakuzenos ile Dimetoka'da kaldıktan sonra Mora'ya kadar birlikte sefere çıktı,

39 Dukas, *Tarih*, 20-21'de Umur Bey'in burada Kantakuzenos'u üç ay beklediği, 500 atlısı, gemilerde bir o kadar da piyadesi ve ayrıca gemicileri olduğu belirtilir.

fakat yolda hastalandı, tekrar Dimetoka'ya döndü. Dönüş yolunda iken İstanbul'dan Edirne muhafazasına tayin edilen ve etrafı yağmalayan Frençes'in birlikleri dağıtıldı, kendisi de öldürüldü. Umur Bey hasta hasta bizzat savaşmış, hatta hayati tehlike de atlatmıştı. Umur Bey ayrıca geri dönmesi için İstanbul'dan kendisine yapılan teklifi kabul etmedi, fakat askerinin artık burada daha fazla kalmak istememeleri üzerine Kantakuzenos'a geri dönmek istediğini, ama tekrar asker toplayıp geleceğini bildirdi. Ayrıca Kantakuzenos'un talebiyle sulh için İstanbul'a bir elçilik heyeti yolladı. Fakat bu heyet müspet bir cevap alamadı, buna karşılık imparatoriçe onun dönmesi için İstanbul'dan gemiler göndermeyi ve askerine dağıtılmak üzere de para vermeyi taahhüd etti. Bu durum Kantakuzenos'un da işine geliyordu, zaten dönüş kararı alan Umur Bey için ayrıca para sarfetmemiş olacaktı. Umur Bey böylece on ay burada kaldıktan sonra bir kısım askerini Kantakuzenos'un yanında bırakıp İzmir'e döndü (1344 Mayıs). 1343 sonlarında adamlarından Ahat ile İlyas Bey'i geri gönderdiğinden bu sırada yanında bin kadar adamı kalmıştı.[40]

Bizans kaynaklarına dayalı olarak anlatılan bu olaylar zinciri, *Düsturnâme*'de tek bir sefer bütünlüğü içinde ve yer yer tafsilatlı olarak anlatılır. Fakat bu kısım Bizans kaynaklarıyla pek çok yerde bağdaşmaz. *Düsturnâme*'ye göre Umur Bey Kantakuzenos'un yardım talebi üzerine 30.000'den fazla asker ve 300 gemiyle Trakya'ya gelir. Önce Gelibolu yöresindeki Esen Tekfur'un memleketine uğrar ve onun tarafından karşılanır. Oradan Tunca yoluyla Dimetoka'ya Kantakuzenos'un yanına gider. Yanındaki azaplar etrafa akınlar yaparken Saruhanoğlu Süleyman da gelip akına katılır. Sonra şiddetli bir kış olur, Meriç donar, gemiler buzlar kırılarak denize çekilir. Umur Bey bunun ardından İpsala'dan hareketle gemilerinin bulunduğu yere ulaşır, oradan Selanik önlerine hareket eder. Karaya

40 Cantacuzen, *Historiarum*, I, 557-562, 806-810, 840-870. Olayların Bizans kaynaklarına göre tahlili için bk. M. H. Yınanç, Medhal, s. 43-51. Keza Kantakuzenos ve Umur Bey arasındaki dostluk için bk. E. Werner, "Johannes Kantakouzenos, Umur Pascha und Orhan", *Byzantinoslavica*, XXVI (1965), s. 255-276.

asker çıkarır, mukavemet edenleri yener ve kaleyi kuşatır. Selanik'e kapananlar sulh teklif ederler, Umur bunu kabul eder. Dimetoka'da bulunan Kantakuzenos'a durumu bildirir, Kantakuzenos yanında Kaloyan (İoannes Paleologos) olduğu halde Selanik'e gelir, orada imparatora taç giydirilir ve şehir halkı da durumu görünce teslim olur. Umur Bey bunlarla birlikte daha sonra Serez ve Zihne'ye ulaşır, bunların itaatini sağlar, Chirstopolis şehri ise direnir. Buradan ayrılıp İskeçe'yi teslim alır, sahilde bulunan Beroe ise savaşla düşer. Bütün bu şehirleri Umur Bey Kantakuzenos'a verir. Tam bu sırada Sırp Beyi Momçila 4000 askeriyle Umur'un hizmetine girer. Bu müttefikler Dimetoka'ya gelirler, Umur ise buradan hareketle yanında Momçila olduğu halde Gümülcine'ye ele geçirir, Ağrican'ı ise harple zapt eder. Ardından İoannes Paleologos'u İstanbul'a yollar, kendisi Kantakuzenos ile beraber faaliyetlerini sürdürür. Bu sırada silah arkadaşlarından Peşrev Bey vefat eder, Umur adamlarını kısımlara ayırıp çeşitli yerlere sevk eder. Etrafa akınlar yaparak Dimetoka'ya döner. Uzun süre ailelerinden uzak kalmış, memleket hasreti çeken adamlarını Ahad ve İlyas beyler ile geri gönderir, bunların ayrıca memleketinden haber getirmelerini ister. Kendisinin yanında ise ancak 1000 kişi kalmıştır. Bu sırada Edirne tekfuru Dimetoka'ya saldırır, Umur büyük bir kahramanlık gösterir, bizzat savaşır, durumu kendi lehine çevirir. Hatta Edirne tekfurunu öldürür, Kantakuzenos kazandığı bu zaferden dolayı minnettar olur ve bunun nişanesi olarak kızını onunla evlendirmek ister, fakat Umur büyük bir olgunluk gösterip kardeşi olan Kantakuzenos'un kızıyla evlenemeyeceğini söyler, nazik şekilde teklifi reddeder. Hatta Kantakuzenos'un kızı Despina kendisine âşık olmuştur, onun da şahsi ricasını kabul etmez, bir bakıma dindar bir Müslüman olduğunu göstermiş olur. Kışı burada geçirdikten sonra Kantakuzenos'tan gemi tedarik etmesini ister, artık dönme vakti gelmiştir. İstanbul'da bulunan İmparator İoannes'in annesi de dönmesini rica eder, sonunda Kantakuzenos ona Enez'e kadar

eşlik eder, İstanbul'dan gelen 20 kadırga ve beş kayık ile buradan ayrılıp İzmir'e döner.[41]

Anlaşılacağı üzere *Düsturnâme* olayları karışık anlatmış, takdim tehirler yaparak araya bir takım hikâyeler eklemiş, okuyucuya Umur Bey'in ne kadar dindar olduğunu, "hava ve hevesinin" esiri olmayıp sadece gazâ ile uğraştığını belirtmek istemiştir. Böylece onun şahsında destanî bir kahraman ortaya çıkarmaya çalışmıştır. O kadarki Kantakuzenos'un kızının yaptığı teklifi reddetmesi rivayetini ise açık şekilde belirtmese de Hz. Yusuf kıssasından hareketle metne eklemiştir. Hülasa okuyucunun bu hikâyeyle Hz. Yusuf kıssasını nasılsa bağdaştıracağının farkında olduğu da düşünülebilir. Bununla beraber metindeki sefer güzergâhı ve bazı kalelerin zaptı konusunun doğru olma ihtimali çok yüksektir, buradan Kantakuzenos'un ve diğer Bizans kaynaklarının eksikliğini tamamlamak mümkün olabilir.

İzmir'in Düşüşü ve Son Mücadele Yılları

Umur Bey'in Trakya'daki faaliyetleri Latinler için şüphesiz büyük problem teşkil etmekteydi, İzmir'in kurtarılması için yeni bir teşebbüse girişilmişti. Özellikle Papa VI. Clemens'in oluşturduğu Hristiyan birliği, Kıbrıs, Venedik, Cenova ve Rodos gemilerinden oluşan bir filoyla İzmir'e 1344 Ekimi'nde ani bir baskın düzenledi. Bu kuvvetlerin başında İstanbul'un Latin patriği unvanını taşıyan metropolit Henri d'Asti bulunuyordu.[42] Umur Bey bu ani baskın karşısında kuvvet toplamakta sıkıntı çekti, aşağı liman kısmındaki kaleden çekildi. Böylece İzmir'in kıyı kalesi Latinlerin eline geçti (28 Ekim 1344). Bu durumun Umur Bey'in gazâ şöhretine önemli bir darbe vurduğu açıktır. Kaleyi geri alma çabalarının da bir sonuç vermediği anlaşılmaktadır. *Düsturnâme*'de Umur Bey'in kaleyi almak için yeni kuşatma makinelerine başvurduğundan ve büyük gayret sarf ettiğinden uzun uzadıya söz edilir. Ayrıca kendisine

41 *Düsturnâme*, s. 93-109.

42 İttifak ve sefer için bk. Setton, *The Papacy*, I, 183-195

dışarıdan diğer Türkmen beyliklerinden de yardım geldiğine dair kayıtlar vardır. Mesela Eretnalılar kuşatma için iki mancınık ustası yollamışlardı.[43]

Düsturnâme'de Umur Bey'in mücadelesi ayrıntılı şekilde nakledilmektedir ve burada anlatılanların doğru olma ihtimali büyüktür. Onun ağır baskısı altında bunalan ve kalede sıkışıp kalmış olan Latinler, kışı geçirmek üzere Eğriboz'a giden Patrik Henri'den yardım talebinde bulunmuştu. O da alelacele İzmir'e döndü, zorlukla kaleye girebildi, sonra Yukarı İzmir'e yapılan bir hücumu da Umur Bey tarafından başarısızlığa uğratıldı (17 Ocak 1345). Bu savaşta Papa'nın temsilcisi Patrik Henri, Venedik amirali Pietro Zeno ve Papa gemilerini kumanda eden Martino Zaccaria hayatını kaybetmişti. Şüphesiz bu üç büyük kumandanın ölümü Umur Bey için önemli bir zaferdi ve Latinler arasında tam bir ümitsizlik doğmuştu[44]. *Düsturnâme*'de bu nazik ortamda İzmir'e gelen Saruhanoğlu Süleyman Bey'in, Umur Bey'i yeniden akın için teşvik ettiği bildirilir. Ancak bu harekâtın Kantakuzenos imparatorluk mücadelesinde zor durumda kalarak yeniden eski müttefikine başvurmasından dolayı yapıldığı açıktır. Baskın sırasında gemilerinin çoğunun yok olmasına karşılık Umur Bey, biraz da karşı bir harekâtla intikam almak kastıyla bu teklife sıcak baktı.[45]

Umur Bey ile Saruhan ve Karesi müşterek birlikleri 1345 Haziranı'nda Gelibolu'dan Rumeli yakasına geçtiler. Dimetoka, Gümülcine, Selanik taraflarında faaliyet gösterdiler, Bulgaristan üzerine yürüyerek bölgeyi yağmaladılar. Ardından Umur Bey Kantakuzenos ile birlikte Makedonya'dan Meriç'e kadar olan kesime hâkim olup müttefiklerine ihanet eden Momçila üzerine yürüdü. Şiddetli savaşın ardından Momçila hayatını kaybetti. Müttefikler Ferecik'i kuşatırken Kantakuzenos'un rakibi Apokaukos'un öldürüldüğü haberi geldi (11 Haziran 1345). Bunu fırsat olarak gören

43 *Düsturnâme*, s. 109-117. Ayrıca bir Mağribî'nin de farklı bir çeşit mancınık yaptığından söz edilir.

44 Ş. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 168.

45 M. H. Yınanç, *Medhal*, s. 51-59.

Umur Bey ve Süleyman Bey İstanbul'a yürünmesini teklif ettiler. Ancak Kankatuzenos taraftarlarının İstanbul'da duruma hâkim olamadıkları haberi gelince Makedonya'ya dönülme kararı alındı. Yolda Süleyman Bey'in hastalanıp ölümü üzerine Umur Bey İzmir'e döndü. Bu onun son seferi oldu, bundan sonra kendi toprakların korumak ve aşağı İzmir'i ele geçirmekle uğraştı. *Düsturnâme*'de onun sefer dönüşü yeniden kıyıdaki kaleyi sıkıştırmaya başladığı bildirilir. Tam bu sırada hem buradaki Latinlere yardım etmek hem de Türklerin Ege adalarına yönelik faaliyetlerini önlemek için Papa yeni bir Haçlı seferi çağrısı yapmış, Dük Dauphin Humbert'in kumandasında 26 kadırgadan ibaret bir donanma oluşturulmuş, bunlar Ege'deki korsanları temizledikten sonra Midilli'ye gelmiş, oradan 1346 Haziranı'nda İzmir'e çıkmışlardı. Umur Bey topladığı kuvvetlerle iki İzmir kalesi arasındaki ovada onları karşıladı. Bu savaşta her iki taraf da kesin bir başarı elde edemedi. Humbert başarı kazanamayınca Rodos'a döndü. Hemen ardından Umur Bey ve Hızır Bey ile diplomatik ilişki kurmaya çalıştı. Anlaşma için papadan da destek istedi. Aşağı kalenin yıktırılıp şehrin teslimi, buna karşılık Latinlerin bazı imtiyazlarla burada kalmaları yolunda bir anlaşma zemini belirmişti. Fakat Papa bunu tasdik etmedi (1347-1348).[46] Bu arada da Umur Bey bir kısım askerlerini Saruhanoğlu ile birlikte yine Rumeli'ye göndermişti.

Düsturnâme'de Umur Bey'in aşağı İzmir'deki Latinleri sürekli baskı altında tuttuğu, sonra Birgi'ye gidip babasının türbesini ziyaret ettiği, oradan ağabeyi Hızır'ı görmek için Ayasuluk'a gittiği, buraya gelen diğer kardeşleriyle de görüştüğü, hemen sonra İzmir'de Latinlerle savaşırken hayatını kaybettiği belirtilerek bu son iki yıl kısaca anlatılır.[47] Aslında 1348 Şubatı'nda Papa anlaşmayı kabul etmeyince mücadele yeniden başlamıştı. Umur Bey aşağı İzmir üzerindeki baskısını iyice artırdı. Şiddetli hücumlar sırasında bizzat askerin önüne geçerek kaleye tırmanmak isterken

46 Gelişmeler için bk. K. Setton, *The Papacy*, I, 212-217.
47 *Düsturnâme*, s. 125-126

bir ok isabetiyle hayatını kaybetti (748 Zilhicce/1348 Mart).[48] Ölüm tarihinin 749 Saferi'ne denk düşen 1348 Mayıs ayı olduğuna dair genel bir mutabakat vardır.[49] Ancak *Düsturnâme* açık şekilde 748 tarihini verdiğine göre buna inanmak için bir sebep bulunmamaktadır. Onun ölümü üzerine muhasara kaldırıldı ve naaşı Birgi'ye götürülerek orada babasının türbesine defnedildi.

Sonuç itibariyle Umur Bey'in çarpışma sırasında hayatını kaybetmesi, onun gazi olarak şöhretinin daha da yayılmasına vesile teşkil etmiş olmalıdır. Bizans tarihçisi Dukas bile yaklaşık yüz yıl sonra onu nasıl kahramanca hayatını kaybettiğine temas etmek lüzumu hissetmişti.[50] *Düsturnâme*'de ise onun yirmi bir yıl gazâda bulunduğu, bu sürede yirmi altı sefer yaptığı ve vefatında 39 yaşında olduğu belirtilir. Onun gazâ şöhreti tabii olarak geç tarihli Osmanlı kaynaklarında da yankı bulmuştur.[51] Denizcilik geleneğinde adı özellikle öne çıkmış, XV. ve XVI. asra ait bazı kaynaklar onu Osmanlı denizcilerinin atası bile saymışlardır. Tursun Bey'in Kefe'ye hareket eden donanmadan söz ederken Umur Bey'e atıf yapması dikkat çekicidir.[52] Gazilerin, "Gazi Umur Bey canı için" yemin ettikleri, yeniçerilerin önceleri "Umur Bey kısbetidir" diye onun giydiği tarzda başlık takındıkları rivayet edilir. Yanındaki azap ve askerlerinin kendilerini "Biz Umurca oğlanıyız" diye tanıttıkları da belirtilir. Oruç Bey, deniz gazilerini "Umur Bey müridleri" diye anar.[53] Onu yakından tanıyan Bizans İmparatoru Kantakuzenos, hatıratında son derece akıllı ve mantıklı düşünen biri olduğuna temas eder.[54] Vakıf kayıtlarında Hundi Melek, Azize Melek ve

48 *Düsturnâme*, s. 130. Dukas, iki kaşının ortasına saplanan bir ok isabetiyle düşüp hayatını kaybettiğini yazar, *Tarih*, s. 22.

49 P. Lemerle, *Aydın*, s. 157, 252. Keza Latin kaynaklarından hareketle Mayıs 1348 tarihi verilir: bk. Setton, *The Papacy*, I, 216. Bu haberlerin ulaştığı tarih olabilir.

50 *Tarih*, s. 22.

51 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Ş. Turan, II. Defter, Ankara 1983, s. 109, 166, 168, 171.

52 *Tarih-i Ebu'l-Feth*, nşr. M. Tulum, İstanbul 1977, s. 169.

53 *Oruç Beğ Tarihi*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 2007, s. 184.

54 Werner, "aynı makale", s. 255-276.

Gürci Melek adlı üç kızının adı geçer. Denizli'de "bedraka" adlı bir verginin kaldırıldığına dair yer alan kitabede Mehmed Bey oğlu Umur Bey şeklinde adı geçen şahsın o olduğu ileri sürülür ve buna dayalı olarak nüfuzunun daha 1327'de bu yörelere kadar ulaştığı ifade edilirse de daha önce de belirtildiği gibi bu konu muğlaktır.[55] Osmanlı dönemine ait Tahrir kayıtlarında Umur Bey'in arazi tahriri yaptırttığı, mülk sahiplerine nişanlar verdiği, kendisinin ayrıca Birgi'de, Keles'te ve Alaşehir'de cami, mescit ve medrese gibi hayır eserleri olduğu hakkında atıflar vardır[56]. Onun adına kaleme alınan *Düsturnâme*'de, büyük bir gazi olarak ahlaklı ve son derece dindar biri gibi tanıtılmasına özel bir önem verildiği dikkatten kaçmamaktadır. Burada Enverî'nin II. Mehmed döneminde Umur Bey'in gazâlarını yazmış olmasının dayanakları hakkında kesin bir fikir ileri sürmek zordur. Enverî'nin muhtemelen inşa edilmiş bu savaşçı gazi kimliği çerçevesinde, dönemine açık bir mesaj verme niyeti taşıdığı söylenebilir. Fetih sırasında gemilerin karadan yürütülmesi hadisesine ilham vermek yanında gazâ ruhunun eski gelenekler tahtında canlandırılmak istenmesinin o dönemde kimlerin işine yarayacağı ise ayrı bir tartışma mevzuudur.

55 Baykara, *Umur Bey*, s. 20-21.
56 H. Akın, *Aydınoğulları*, s. 51.

3. BÖLÜM
İMAJLAR, KİMLİKLER VE İLK BELGELER

ESKİ BİR İMAJIN YENİDEN KEŞFİ: İLK OSMANLI KRONİKLERİNDE OĞUZ GELENEĞİ VE ORTA ASYA BİLGİSİ

Genel Türk tarihinin en önemli meselelerinden birini, Orta Asya'dan Ön Asya ve Avrupa'ya kadar uzanan coğrafyada kurulan Türk devletlerinin tarihî süreçler içerisinde birbiriyle irtibatlı olup olmadıkları; birbirlerinden haberdar bulunup bulunmadıkları; yahut tarihî geleneklerin bu irtibat ve menşe meselelerini nasıl naklettiği hususu teşkil etmektedir. Zamanımız da böyle bir bilgi entegrasyonunun önemi nasıl inkâr edilemezse, tarihte birbirleriyle aynı çağı paylaşan ve geniş bir coğrafyaya yayılan Türk devletleri için de bu konu aynı derecede ehemmiyeti haizdir. Bu cümleden olarak burada 600 yıllık bir ömür süren Anadolu yaylalarından batıda Orta Avrupa'ya, güneyde Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya; kuzeyde Rus ve Ukrayna steplerine, Kırım ve Kafkasya'ya kadar uzanan, dolayısıyla insanlık tarihinin en eski iskân sahalarının kâfi kontrolünü eline geçiren Osmanlı Devleti'nin entelektüel zümrelerinin ve tarihçilerinin kendi menşelerini ararken ne gibi bilgilere ulaştıkları ve kendi kimliklerinin farkında bulunup bulunmadıkları veya bunu bir mesele haline getirip getirmedikleri, önemli bir tarihî problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu durum, millî benliklerin farkına varıldığı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pek farklı etnik ve dinî unsurları bünyesinde barındıran bir imparatorluk halindeki Osmanlı Devleti'nin münevver kesimini, etnik mi yoksa ümmet kimliğinin mi ön planda bulunduğu yolunda ciddi bir tereddüt içine düşürmüştür. Bu dönemlerde pek alevle-

nen tartışmalar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin millî kimliği resmen ortaya koyması ile son bulmuş oldu. Fakat bütün bu ciddi tartışma ortamını, lüzumsuz şekilde batı medeniyetinin tesiri altında, kültürel ve siyasî eziklik içinde bulunmanın getirdiği "kadim ön Asya ve Anadolu tarihine sahip çıkmak" meyli ve "insanlık tarihine yön verme şerefine nail olmak" gibi bir misyon takip etmişti. Bu maksatla ortaya atılan ve devrin şartları muvacehesinde değerlendirilmesi gereken tezler, Osmanlı Devleti'nin tarihî misyonunu geri plana iterken, ana yurt Orta Asya'ya ve kadim Anadolu tarihine bağlılık konularını öne çıkarmıştı. Bu tezler kısa süre sonra temelsizliği sebebiyle tarihe mal olmakla birlikte Orta Asya geleneğine mensup olma anlayışı ilmî ve metodolojik yaklaşımlarla daha da canlanarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Orta Asya'dan Anadolu yaylalarına kadar uzanan kesintisiz Türk tarihî fikriyâtı kuvvetli delillerle desteklenmiştir.

Bu durum, XIX. yüzyıl sonlarından itibaren yeni bir anlayış olarak takdim edilirken şu sualler akla gelmektedir: Acaba Osmanlı tarihçiliğinin derinliklerinde aynı akisler mevcut mudur? İlk Osmanlı müverrihleri kendi devletlerinin köklerinin Orta Asya ile olan bağının ne ölçüde farkındaydılar? Bu suallerin cevaplarının ilk Osmanlı kroniklerine inerek aranması, sanıldığının aksine şaşırtıcı ölçüde bir bilgi birikiminin mevcudiyetini ortaya koyacaktır.

Bilindiği gibi Osmanlı beyliğinin ilk kurulduğu dönemler, Anadolu Selçuklu iktidarının sona erdiği, İlhanlı hakimiyetinin etkili olduğu son derece karışık yıllara rastlar. Moğol baskıları altında Asya'dan binlerce çadır Türkmen/Oğuz boyları Anadolu'ya akmış; bunlar, Batı Anadolu'da Bizans sınırı boylarındaki dağlık alana adeta yığılmıştır.[1] Osmanlı beyliğinin ortaya çıkış şartları işte bu garip gelişmenin bir sonucudur. Osmanlı Devleti'nin menşe; meselesini ele alan ilk Osmanlı kronikleri, XV. yüzyılda, yani kuruluştan

1 Bk. F. Emecen, "Osmanlı Siyasî Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, s. 5-9.

100-150 yıl sonrasına ait bulunmaktadır.[2] Bu kaynaklar çoğu defa birbirleriyle irtibatlı olarak menşe meselesini ele alırken kuvvetli bir Türkmen/Oğuz geleneğini ortaya koymuşlar ve beyliğin meşru zeminini bu etnik yapıda aramışlardır.[3] Yazıldıkları çağın fikir ve ideolojilerini, ilk Osmanlı tarihine yansıttıkları; devletin kuruluş yıllarını idealize ederek verdikleri ve bunu da dönemlerinin siyasî-sosyal anlayışları içerisinde yaptıkları belirtilerek, ciddi bir şekilde tenkide tabi tutulan bu kaynaklar[4] aslında önemli ipuçları vermekte ve Osmanlı hanedanının ve ona vücud veren temel unsurların hangi ırkî temele dayandığı yolunda dikkat çekici malumatı haiz bulunmaktadır. Ancak bunun belirli ve maksatlı bir bilinçlilikle aktarıldığını söylemek mümkün değildir. Verilen bilgilerin genel Türk tarihinin tabii seyri içinde, bir sürekliliği yansıtır şekilde nakledildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı söz konusu kaynakların bilgileri, bugün geniş bir coğrafyaya yayılan Türk devletlerinin tarihî zemininin genel çizgileri üzerindeki tartışmalara -ki, bunun da Türk tarihinin belli başlı meselelerini oluşturduğuna yukarıda işaret edilmişti- ve kesintisiz bütün tarihî fikriyatına yön verecek hususiyette görülmektedir. XV. yüzyıl müverrihlerinin bu konuda yazdıklarında herhangi bir sun'î ideoloji aramak muhaldir. Onların zamanımızda sıklıkla rastlanan icad edilmiş tarihî anlayışıyla değil, hadisat ve buna bağlı kuruluş efsanelerini tabii seyir içinde nak-

2 Osmanlı tarihçiliği için genel bir değerlendirme: V. L. Menage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", trc. S. Özbaran, İÜEF, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), 227-240.

3 Osmanlı beyliğinin menşei meselesinde Oğuz geleneği için ayrıca bk. A. Gallotta, "Il mito oguzo e le origine dello stato ottomano: Una riconsiderazione", *The Ottoman Emirate (1300-1389),* Rethymnon 1993, s. 41-59. (Türkçe trc. *Osmanlı Beyliği*, İstanbul 1997, s. 34-61). Gallotta burada kaynaklardaki bilgileri Oğuz efsanesi olarak adlandırsa da bunun efsane niteliğini yine tarihî realite zemininde ele alır. Ancak Osmanlıların Kızılırmak'ı geçtikten sonra Türkmen göçebelerinin yaşadığı illere komşu olmalarının Oğuz bilincini doğurduğu kanaati, yazarın Osmanlıları bu dünyanın dışından gelmiş bir topluluk olarak gördüğünü düşündürmekle beraber, daha sonraki ifadeleri bu fikrinin tutarsızlığını tebarüz ettirir. Aslında Golletta'nın ilgisi Oğuz-Türkmen geleneğinin mahiyetinden çok Osmanlıların menşei üzerinde toplanmış gözükmektedir.

4 Mesela bk. C. Imber, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX (1987), 7-27.

letme gayreti ile hareket ettikleri söylenebilir. Zira bu kaynakların kaleme alındığı dönemin güçlü bir İslâmî geleneğin iyice yerleştiği zaman olması nazarı itibara alınırsa, daha farklı bir İslâmî kaynaklı menşe hikâyesi uydurmak varken, Osmanlıların menşeinin niçin Orta Asya geleneğinde ve Oğuz boylarında arandığı ve böyle basit bir menşe bağının ortaya atıldığı meselesi ortaya çıkar.

İmdi bu ilk Osmanlı kroniklerinin söz konusu geleneği nasıl ve ne şekilde aktardıklarını izâha çalışabiliriz: Bilinen en eski Osmanlı tarihi olan Ahmedî, özellikle Osmanlı hanedanını Oğuz boyuna bağlar, Oğuz boyunun başındaki Gündüz Alp, Ertuğrul ve Gök Alp adlı ulu beylerin Konya'dan Sultanönü'ne gelip ilk nüveyi oluşturduklarını belirtir, başka herhangi bir ayrıntı vermez.[5] Onun eserinde ilk defa Osmanîler şeklinde beyliğin adının zikredildiği görülür. Türk adı ise sık sık etnik yapıyı göstermek amacıyla kullanılır.[6]

Eserini Farsça yazan ve II. Mehmed dönemi müelliflerinden bulunan Şükrullah ise, Osmanlı tarihine Cengiz Han ile başlar. Onun Türkistan'ı yağmaladığı, Semerkand'ı yaktığı, Belh'i harap ettiği belirtilir; Oğuz boylarının bu yüzden yurtlarını bırakıp Anadolu'ya hareket ettiklerini ve böylece Osmanlı beyliğinin doğuşunu hazırlayan zemini oluşturduklarını yazar. Beyliğin kurucusu Osman'ın babası Ertuğrul'u Oğuz oğullarından biri olarak tanımlar. Hatta bu meyanda 1449'da dönemin padişahı II. Murad'ın kendisini Karakoyunlu Cihanşah'a gönderdiğini, Cihanşah'ın bir Oğuz tarihi getirterek Osmanlı soyu ile akraba olduklarının bu kitaptan anlaşıldığını söylediğini de nakleder.[7] Böylece Şükrullah kat'î bir şekilde Osmanlı hanedanını ve ona vücud veren Türkmen topluluklarını Orta Asya'ya bağlar, Oğuz boylarına mensubiyetlerini

5 Ahmedî'nin eseri üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. N. Atsız bunu *Osmanlı Tarihleri Külliyâtı* içinde neşretmiştir (İstanbul 1949). Bundan önce N. S. Banarlı *Türkiyat Mecmuası*'nda bu eseri yayımlamıştı (VI, 1939). İ. Ünver ise tam metnin faksimilesini vermiştir (İskendernâme, Ankara 1983). Ayrıca bk. P. Fodor, "Ah medi's Dasitan as a Source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXXVIII (1984), 41-54.

6 *Ahmedî*, Atsız neşri, s. 15.

7 *Osmanlı Tarihleri* içinde, trc. Atsız, s. 51.

açık olarak ifade eder. Öte yandan İbn Bibi'nin meşhur eserini Türkçeye tercüme ederken bu esere birçok bilgiler de ilâve eden Yazıcızâde'nin de Oğuz geleneğinin kuvvetle savunulmasında önemli rolü vardır. Onun Reşideddin'in Oğuz boyları listesini de vermesi bu açıdan dikkat çekicidir.[8] Esasında bu durumun II. Murad döneminin tarihî ve siyasî şartlarıyla ilgili olabileceği üzerinde durulmaktadır. II. Murad o sırada gittikçe yoğunlaşan Timurlu baskısına karşı diğer Türkmen beyleriyle irtibatlar çerçevesinde Oğuz-Türkmen geleneğini ısrarla ön plana çıkarmaya çalışmıştı.[9] Gerek Yazıcıoğlu ve gerekse Şükrullah'ın bu siyaseti perçinlemek gayesini taşıdıkları ileri sürülmektedir. Ancak bunu uydurma bir menşe hikâyesi değil, hanedanın ve devletin köklerinin tebarüz ettirilmesi olarak yorumlamak gerekir. Aksi halde böyle bir gerekliliğin olmadığı bir zamanda eserini yazan Ahmedî'nin bu konudaki yazdıklarının farklı olması icap ederdi. Yazıcıoğlu ile Şükrullah'ın bu konuda yazdıkları, daha sonraki Osmanlı tarihlerinin temel dayanağı olmuş ve bu bilgiyi daha da geliştirerek "tarihî devamlılık" süreci ve bilinci içerisinde nakletmişlerdir.

Bu ilk temelin arkası geldi ve Osmanlı tarih geleneği bu çerçevede yerli yerine oturmuş oldu. Türkçe olarak kaleme alınmış ilk standart Osmanlı tarihi olan Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında, Osmanlı beyliğinin menşei basit şekilde belirtilmiş ve yukarıda adları zikredilen müverrihlerin bilgileri tekrarlanmamıştır. Burada üstü kapalı olarak Acem ve Arap mücadelesinden, Arab'ın Rum'u ve Acem'i mağlup etmesinden; bilahare Acem'in Türkü kendi yanına çekmesinden ve Arab'ı yenmesinden söz edilirken, bu mücadeleler dolayısıyla göçer Türklerin uzaklaştırıldığını, Süleyman Şah'ın Türk ve Tatarlar ile Anadolu'ya girdiğini ve bütün Anadolu'yu alt-üst ettiğini, Caber Kalesi önlerinde vefatı

8 *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Houstma nşr. III, Leiden 1902, 204-205. Buna göre Moğolların baskısı altında Bizans sınırına doğru çekilen Oğuz boylarının beyleri Osman'ı han seçmişler, kurultayda onun önünde üç kez eğilmişler ve ona bir çanak kumran sunmuşlar.

9 Bk. F. Emecen, *aynı makale*, s. 21.

vuku bulduktan sonra dağılan Türkmenlerin üç oğlunun liderliği altında yeniden Anadolu'ya yerleştiklerini, bunlardan birinin de Ertuğrul Bey olduğunu yazar.[10] Burada açık olarak Anadolu'da efsanevî şöhrete sahip olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın şahsında Osmanlı Devleti'ni meşru bir zemine yerleştirmek için hanedanın asaletini göstermek ve Türkmenler arasında hatıraları hâlâ yaşayan Süleyman Şah'ın nesebinden gelmenin kazandıracağı avantajları ortaya koymak düşünülmüş olmalıdır. Fakat bu yapılırken dahi yine hanedanın kökleri Orta Asya geleneğine bağlanmaktadır. Öte yandan Âşıkpaşazâde'nin Osmanlı lafzı yerine Türk tabirini kullandığı da belirtilmelidir. Yine II. Mehmed devri müelliflerinden Nişancı Karamanî Mehmed Paşa da biraz farklı fakat çok ilginç bilgilere yer verir: O İlhanlıların Bağdad'ı işgalleri esnasında, onların önünden kaçan ve Ahlat yöresine yerleşen Oğuz Han evladına mensup bulunduklarını belirttiği Osmanlı hanedanının Kayık Alp'in liderliğinde Anadolu içlerine yöneldiğini zikreder.[11]

II. Bayezid devrinde Osmanlı tarih telifleri en semereli devresini yaşamıştır. Yazarı belli eserler dışında birçok müellifi belirsiz Anonim Osmanlı tarihleri derlenmiştir.[12] Bu sonuncuları bir tarafa bırakarak, yazarı belli olanlardan en meşhuru olan ve aslında bir dünya tarihi tasarlamış bulunan Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı eserini ele alalım. Daha eserin girişinde Neşrî, Oğuz Han'dan beri Âl-i Osman'ın tarihini yazmayı amaçladığını belirtir. Eserinin planını da buna göre yapan müellif, ilginçtir, Orta Asya'dan beri olan bir tarihi sürekliliği açık olarak vurgular. Oğuz Han-ı Türkî evladının ahvalini üç tabaka halinde planlar; birinci tabaka Ensâb-ı EvIâd-ı Oğuz Han, ikinci tabaka Selâtin-i Selçukiyye-i

10 Bk. *Osmanlı Tarihleri içinde*, Atsız neşri, s. 92-93.

11 Bk. *Osmanlı Sultanları Tarihi*, *Osmanlı Tarihleri* içinde, trc. İ. H. Konyalı, s. 343. Âşıkpaşazâde'nin bu ilk dönem ile ilgili bilgileri Yahşi Fakih menakıbında naklettiği malumdur (bk. V. L Menage, "The Menaqib of Yakhshi Faqih", *BSOAS*, XXVI (I963), 50-54).

12 Bk. Fr. Giese, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Brasleu 1922. Bu edisyon N. Azamat tarafından latin harflerine çevrilmiş ve bu arada Anonimler hakkında ve nüshalara dair bilgi verilmiştir (İstanbul 1992).

Rumiyye, üçüncü tabaka, Selâtin-i Âl-i Osman'dır. Neşrî dikkat çekici bir biçimde, Türklerin yurdunun Ceyhun Nehri ile Çin'in arasındaki Türkistan olduğunu; tahtgâhlarının Talas adlı şehir olup konar-göçer hayat tarzı içinde bulunduklarını belirtir. Oğuz Han'ı Karahan oğlu olarak tanıtırken ona İslâmî bir motif de verir. Yüzünde nur-ı İslâmî parladığı için Türk boylarının ona büyük bağlılıklarının bulunduğunu, Etnik kavmini İslâm'a davet ettiğini, sonra da Türkistan'ın Yesi şehrinde oturduğunu, babası ile mücadeleye giriştiğini yazar; bunu takiben Oğuz'dan doğan Türk boylarını anlatır.[13] Buradaki bilgiler şüphesiz Oğuz Destanı'ndan ve önceki kaynaklardan derlenmiştir, fakat XV. yüzyılın sonlarına ait bir Osmanlı kaynağının kendi devletinin menşeini doğrudan doğruya buraya bağlaması, Türk tarihinin bütünlüğünün farkında olunması bakımından manidardır. Anlaşılacağı üzere Osmanlı entelektüel dünyasında "Türkistan" kavramı bilinmektedir ve bu en azından XV. asrın ilk yarısına kadar belgelenebilmektedir. Tabii bu bilgi birikiminde, Türkistan ulemasının Anadolu ile olan yakın bağlarının rolünü unutmamak gerekir. Nitekim ilk devir Osmanlı ulemasının biyografileri incelendiğinde, Orta Asya'dan Mısır ve Anadolu'ya uzanan bir üçgen içinde böyle bir mobiliteyi tespit etmek mümkündür.

24 Oğuz boyunu biraz acemice de olsa kaydeden Neşrî, Oğuzların Türkistan'dan Maveraünnehr'e, Horasan'a, Fars'a, Azerbaycan'a, Diyarbekir'e, Anadolu'ya, Suriye'ye, Irak'a, Mısır'a hatta Mağrib'e kadar yayıldıklarına temas eder. Ardından Selçuklu tarihini buna bağlı olarak özetler; hatta Osmanlıların nesebini verirken, Selçukluların atalarının bazı Acem tarihlerinde maksatlı olarak değişik gösterildiğini, bunun onların taassub-ı şeni'alarından kaynaklandığını belirtip Selçuklu-Osmanlı nesebi bağını ön plana çıkarır.[14]

Bu arada yine II. Mehmed'in oğlu Cem'in yanında bulunan Tebriz'den Bayatlı Hasan adlı müellif kaleme aldığı *Câm-ı Cem*

13 *Kitâb-ı Cihannümâ*, nşr. Köymen-Unat, I, 12-14.
14 I, 55-57.

Âyin adlı eserinde, şehzade için *Oğuznâme*'yi yeni bir tertiple ele alarak nakletmiştir. Şehzadenin mensubu bulunduğu hanedanın hatıralarını ortaya koymak ve eski tarihî geleneği canlandırmak amaçlı bu eserin mevcudiyeti, geleneğin sürdürülmesi bakımından ilginçtir. Eser *Oğuznâme* ile Osmanlı hanedanın atalarını bir silsile ile birbirine bağlar.[15]

İlk Osmanlı tarihçileri müttefiken, Osmanlı hanedanın köklerini, Türk tarihinin genel gelişim seyri içerisinde düşünmüşlerdi. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin imparatorluk sürecinde, ümmet fikrini ön plana çıkarıcı bir anlayışla İslâm'ın müdafii ve hamisi pozisyonunu takınması, daha sonraki dönem tarih yazarlarına bunu destekleyici bir görev de yüklemiş olmalıdır. Fakat buna rağmen bu yazarlar dahi menşe meselelerini, eski tarihlerdeki bilgilerin telifiyle, çoğu defa hiç bir tenkide tabi tutmaksızın nakletmişlerdir. Mesela asrın ilk çeyreğinde eserini kaleme alan Kemalpaşazâde, ulemadan bir tarihçi olarak, hanedanın bu kudsî misyonunu önemle vurgularken, menşe konusunda yine Cengiz Han önünden kaçan Türkmenlerin Belh'ten Anadolu'ya göçüp yerleşmeleri ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu aynileştirir.[16]

Yukarıda zikredilen kaynak gurubu hanedanın menşe meselesi dolayısıyla Türkistan'a karşı gösterdikleri ilgiyi, Timur'un Anadolu harekatı dolayısıyla yeniden canlandırırlar. Timur-Bayezid rekabeti bu kaynaklarda, iki farklı ve birbirinden uzak coğrafyayı birbiriyle irtibatlandırmıştır. Osmanlı tarihçilerinin Timur'a bakış açıları ve bunu izâh tarzları, bir başka mühim meseleyi de beraberinde getirmiştir. Osmanlı tarihçileri, Timurlular ile olan münasebetlerde ırkî yönü hiç bir zaman tebarüz ettirmemişlerdir. Onlar bu rekabette, genel olarak Bayezid'i haksız çıkarmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin yıkılışın eşiğine gelişi dolayısıyla, Timur hakkında ağır sözler sarf ederler; ancak XVI. yüzyıl tarihçilerinin olaya bakışları,

15 Bk. *Osmanlı Tarihleri*, (nşr. F. Kırzıoğlu), s. 371-403.

16 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, nşr. Ş. Turan, s. 40-41.

I. Bayezid devrinde şeriata aykırı işler yapıldığı için onun Osmanlıların başına gelen ilahi bir ceza olduğu yorumunda düğümlenir.[17]

XVI. yüzyılda genel dünya tarihi vücuda getiren Osmanlı müellifleri daha öncekiler gibi Orta Asya geleneğini biraz daha sofistike tarzda aktarırken, bu defa onlardan farklı olarak tarihin çeşitli devrelerinde kurulmuş olan irili ufaklı Türk devletlerine de temas ederler. Böylece Orta Asya'ya ve diğer bölgelere karşı olan ilgiler, sağlam bir daire içinde, tarihî irtibatlar kurularak artar. Bu tür genel tarihlerden dördünün ana hatlarıyla muhtevasına temas ederek bunların konuyu ele alışları ve yaklaşımlarını belirtmeye çalışalım:

XVI. asrın ortalarında kronolojik cetveller şeklinde eserini hazırlayan Küçük Nişancı Mehmed Paşa, İslâm tarihinin başlangıcında kurulan devletleri sıralarken, Emevî, Abbasî, Fatımî, Memlük, Selçuklu, Osmanlı silsilesini verir.[18] Buna mukabil eserini Arapça olarak 1587'de tamamlayan Cenabî Mustafa, ilk defa çok geniş pir çerçevede İslâm devletlerini konu edinir. 82 kadar devleti anlattığı eserinde Büveyhiler, Harezmşahlar gibi Asya ve Ön Asya'da kurulan devletlere yer vermektedir.[19] Bu anlayış, II. Murad devrinin cihan-şümul devletinin doğudan batıya, güneyden kuzeye çok uzak topraklara karşı duyduğu ilginin bir aksidir. Batı'da Avrupa ve yeni kıt'a Amerika'ya kadar uzanan söz konusu ilgi, Osmanlı-İran savaşları dolayısıyla, Safevi ülkesinin arka tarafındaki Sünnî Orta Asya hanlıklarına yönelmiştir. Bunda biraz da İran'a karşı siyasî ve askerî işbirliği içinde olma ihtiyacı rol oynamıştı. Özellikle Osmanlı-Özbek hanlığı arasındaki münasebetler bu devrede, daha önceki yıllara kıyasla ilk defa bu kadar yakınlaşmış, bu durum Osmanlı kaynaklarına da yansımıştır.

Bu dönemdeki yakın alakanın en bariz akislerini devrin meşhur tarihçilerinden Âlî'nin eserinde görmek mümkündür. Âlî geniş bir tarih bilinci ve kültürüyle, total tarih diye adlandırılabilecek bir

17 Geniş bilgi için bk. F. Emecen, "İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 23-37.

18 *Tarih*, İstanbul 1279.

19 *El-Aylemü'z-Zâhir*, Süleymaniye-Hamidiye Ktb., nr. 896.

yaklaşımla, Cenabî'den daha ayrıntılı olarak, Samânîler, Saffarîler, Gazneliler, Selçuklular, Harezmşahlar, Cengizliler, Fars ve Azerbaycan Hanlıkları, İlhanlılar, Timurlular, Şirvanşahlar, Şeybanîleri de konu edinir. Osmanlı entelektüel kesimine geniş bir dünya tarihi sunar ve bu arada tarihî bütünlüğü de ifade eder. *Künhü'l-Ahbâr* adlı pek meşhur eserini dört bölüm halinde planlarken,[20] üçüncü bölümü doğrudan doğruya Türk ve Moğol hanedanlarına ayırmış olması bu tarih bilincinin bir belirtisi olarak mütalaa edilebilir. Âlî, Osmanlıların, daha önceki Türk kavimleri ile olan akrabalıklarının farkındadır. Hatta üçüncü kısımda bahsettiği etrâk ve tatar kabâilinin, Osmanlı kavmi ile olan ayniliğini belirtip, bunları millet-i güzide ve ümmet-i latîfe diye anar. Devletlerinin menşeini belirtirken bunları, güzide ve seçkin bir ırka mensub olarak niteler. Böylece sanki Âlî, etnik bağların ve bundan kaynaklanan hasletlerin farkında gibi gözükmektedir. Yani bir bakıma o, Orta Asya mirasını gayet iyi bir şekilde anlamış ve aktarmıştır. Onun nazarında Osmanlı-Safevi-Babür /Timur-Özbek hükümdarları, XVI. yüzyıla damgalarını vurmuşlar ve Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar olan sahada hükümran olmuşlardır. Bu son derece dikkate değer bir izâh tarzıdır. Ayrıca onun Cengiz Han ve Timur'a karşı hususi bir ilgisinin bulunduğu da ifadelerinden anlaşılmaktadır.[21] Timur'u bir dünya fatihi sıfatıyla anıp Bayezid'i ona tabi olması gereken bir devletin hakimi gibi görmesi dikkat çekicidir. Öyle anlaşılmaktadır ki o, eski Orta Asya Türk ve Moğol geleneğini çok iyi kavramıştı.

Son olarak XVII. yüzyılın sonlarında yaşayan ve yine ulemadan bir tarihçi olan Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin *Câmi'ü'd-düvel*

---

20 *Künhü'l-Ahbâr*'ın muhteva değerlendirmesi hakkında geniş bilgi için bk. Jan Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, Leiden 1991. Eserin Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar gelen Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan 901 ve 920 numaralı nüshaları neşredilmiştir (nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997, 1/1-2).

21 Âlî'nin tarihçi olarak fikrî alt yapısı ve olayları ele alış tarzı, Orta Asya'ya karşı duyduğu ilgi hakkında bk. C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, trc. Ayla Ortaç, İstanbul 1996, s. 241-305.

adlı eseri, bütün bu umumi tarih anlayışının en olgun örneğini teşkil eder.[22] Orta Asya'daki en küçük hanlık bile eserde zikredilir. Bu kadar ayrıntılı bir tarihçilik anlayışı, esere adeta bir devletler ansiklopedisi sıfatı kazandırmıştır. Müneccimbaşı'nın XV. asrın siyasî mecburiyet ve sıkıntılarının ortadan kalktığı bir devirde, hiç bir pratik siyasî gaye olmaksızın, Osmanlı hanedanının menşeini Kayı kabilesine bağlaması ve birçok rivâyete bir arada yer vermesi, onların Maveraünnehr'den gelip Semerkand, Buhara etrafında kaldıktan sonra zamanla Anadolu'ya göçüp cihan-şümul bir devlet kurdukları fikrini işlemesi de oldukça dikkat çekicidir.

22 Eser *Sahâifü'l-Ahbar* adıyla üç cilt halinde Türkçeye tercüme edilmiştir (İstanbul 1285). Ayrıca eserin Arapça aslı muhtelif çalışmalara konu olmuştur. Mesela bk. A. Ağırakça, Müneccimbaşı *Ahmed b. Lütfullah, Câmi'ü'd-düvel, Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, İstanbul 1995.

İLK OSMANLI KRONİKLERİNDE TİMUR İMAJI

XIV. asrın sonu ve XV. asrın ibtidaları Asya ve Önasya'da üç büyük devletin güçlerini ortaya koydukları bir devreyi oluşturur. Bu üç devlet hakimiyet sahaları itibariyle genişledikçe, birbiriyle karşı karşıya kalmışlar ve birbirlerinin nüfuz sahasına girmişlerdir. Bunlar, cenubda Kahire merkezli Memlük sultanlığı, şarkta, kadim İslâm medeniyetinin parlak şehirleri Buhara-Semerkand merkezli Timurlu devleti ve nihayet en batı ucda Avrupa Hristiyan âlemine karşı gazâ ve cihad yaparak şöhret kazanmış olan Osmanlı Devleti idi. Bunların dış cephesinde kuzeyde Altınordu Devleti de varlığını sürdürüyordu, fakat ondan ziyade üç devletin müşterek mücadele ve çekişme sahasını, Anadolu'nun doğu ve güney kesimi teşkil etmiştir. Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin vârisi olmak iddiasıyla Timur, büyük bir cihangir olarak Asya'da fetih faaliyetlerini sürdürürken, bir taraftan da Ortadoğu ve Anadolu üzerinde vesayet siyaseti takip etmekteydi. Aynı coğrafyada karşısında Memlük ve özellikle Osmanlılar vardı. Osmanlı devletinin başında bulunan ve merkezî, güçlü bir teşkilat kuran Yıldırım Bayezid, Anadolu'daki küçük beyleri itaat altına alıp Memlük sultanlığının Doğu Anadolu'daki topraklarına doğru ilerliyor, cür'etkâr bir fetih siyaseti izliyor; bu da onu alakasını bu cihete çevirmiş olan Timur ile karşı karşıya getiriyordu. Yıldırım'ın merkezî iç yapıyı kuvvetlendirme faaliyetleri ve Anadolu'da vahdet sağlama gayretleri, pek çok gayrı memnun zümreyi ve eski bey ailelerini Timur'a itmiş; bunlar Timur'u bir kurtarıcı gibi görmeye başlamışlardı. Timur muhtemelen Anadolu'daki statükoyu muhafaza gayesini taşıyordu. Anado-

lu'daki muvazenenin Osmanlılar lehine sarsılması, onun hamilik ve vasilik sıfatı için önemli bir tehlike ve tehdit teşkil ediyordu.

1402'deki Ankara Savaşı, Osmanlıların kat'î mağlubiyeti ile neticelendiği gibi merkezî devletlerinin de parçalanmasına yol açtı. Osmanlılar iç mücadele içine düştüler; küçük bir beylik haline geldiler. Yeniden toparlanmaları ise yaklaşık yarım asır sürdü. Bu pek muhataralı senelerin acı izleri, uzun süre hatıralarda yer etti. İstanbul'un fatihi II. Mehmed, son derece radikal reformlara girişirken, bu tesiri hâlâ üzerinde taşımaktaydı. Kolayca anlaşılacağı üzre, Ankara Savaşı ve Timur'un Anadolu harekatı Osmanlılarca daima endişeyle hatırlanan bir hadise olmuştur. Bu endişe ve sıkıntılar dolayısıyla bu devreyi kaleme alan ve gelecek nesillerin uğranılan bu felaketten ders almalarını amaçlayan Osmanlı tarihçileri, Timur'un Anadolu seferine hususi bir yer ayırmışlar ve tabii Timur'u da bu çerçeve içinde değerlendirmişlerdir. Osmanlı tarihçiliğinde Timur'a müteveccih bu menfi tavrın teşekkülü, daha ilk kronikçilerde dikkati çeker. Bazılarının müelliflerinin Timur'la muasır olduğu ilk Osmanlı kaynaklarında nasıl bir Timur imajı tasvir edilmektedir? Bu imaj, daha sonraki tarihçiliğe ve hatta modern tarihçiliğe ne ölçüde tesirli olmuştur? Burada bu suallerin cevapları, doğrudan bahse mevzu kaynaklara inilerek tasvir edilmeye çalışılacaktır. Ele aldığımız ve incelediğimiz tarih telifleri, başka bir ifadeyle Osmanlı tarihinden bahseden ilk kronikler, XV. asırdan başlamaktadır. Bunlar Ahmedî'nin *Dâstân-ı Tevârih-i Müluk-ı Âl-i Osman*'ı; Enverî'nin *Düsturnâme*'si; Şükrullah'ın *Behçetü't-tevârih*'i; Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı; Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ*'sı; Oruç Beg'in *Târih*'i; yazarı belli olmayan Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'lardır. Şimdi hepsi XV. asırda yazılmış bu eserlere tek tek inerek Timur ve Yıldırım Bayezid arasındaki hadiseleri nasıl ele aldıklarını, nasıl bir Timur portresi çizdiklerini hülasa etmeye çalışalım.

İlk Osmanlı kroniklerinden Timur ile çağdaş olan Ahmedî, manzum eserinde Ankara Savaşı dolayısıyla şunları yazar:

Bu arada Ruma yüridi Temür
Mülk daldı fitne vü havf ü fütûr

Çün Temür'ün hîç adli yoğidi
Lâ cerem kim zulm ü cevri çoğ idi

Zikri vahşet, çünki vahşetdür yakîn
Ânı anmamak durur hîle hemîn

Ol fütûr içinde gitdi şehriyar
Yıkılub yakıldı çok şehr ü diyâr[1]

Burada anlaşılacağı üzre Timur imajı menfi yönde tasvir edilmektedir. Onun Osmanlı padişahını mağlup eden adaletten yoksun, zulüm ve eziyeti fazla bir şahıs olduğu fikri işlenmektedir. Bu ilk Osmanlı kaynağının ibareleri daha sonraki XV. asrın diğer tarihçilerini de etkilemiştir. Fakat, Ahmedî yukarıdaki ifadelerde, Timur hakkında yine de mutedil bir dil kullanmıştır. Burada onun Yıldırım'ın oğlu Süleyman Çelebi'nin hizmetinde bulunması ve Süleyman'ın da Timurlu nüfuzunu üzerinde kuvvetle hissetmesi rol oynamış olmalıdır.

Diğer muasır addedilebilecek kaynak sahibi *Behçetü't-tevârih* müellifi Şükrullah'dır. 1409'da 22 yaşında iken Osmanlıların hizmetine giren Şükrullah, 1456'da kaleme aldığı Farsça eserinde, Timur hakkında alçaltıcı bir ifadeye yer vermemektedir. Onun Anadolu'ya yürüme sebebi olarak Emir Taharten'in Yıldırım'a karşı ona başvurmasını gösterir; bunun için kıyıcı Timur'un harekete geçtiğini kaydeder.[2] Tek menfi ifade, "zalim" tabiridir.

Behçetü't-tevârih müellifi gibi, Timur'un Anadolu seferi sırasında küçük yaşta olan ve ilk mufassal Türkçe Osmanlı tarihini kaleme alan Âşıkpaşazâde'nin *Tarih*'inde, Ankara Savaşı ve Timur hakkında geniş bir bilgi vardır. Âşıkpaşazâde bu harbi, bizzat muharebelere iştirak etmiş olan birinden işitmiş ve eserine aktarmıştır. Burada,

1 Bu eserin Osmanlı tarihi ile ilgili kısmı, Atsız tarafından yayımlanan *Osmanlı Tarihleri* adlı külliyatın içinde yer almaktadır (İstanbul 1949, s. 23).

2 *Osmanlı Tarihleri* içinde, trc. Atsız, s. 58-59.

Anadolu beyliklerinden Aydınoğlu, Germiyanoğlu, Menteşeoğlu ve Saruhanoğlu gibi beylerin Timur'a sığındıklarından bahsedilirken bu beylerin Timur'a "sahib-kıran" diye hitap ettiklerini, Timur'u da sözlerine inandırdıklarını belirtir. Bu vesile ile yazdığı şiirin sonunu

Timur mel'un tekebbürlük edelden

Niçe altun gümüşler bakır oldı

ibaresiyle bitirir. Timur beylere şöyle seslenmiştir: "*Hay beyler, imdi Yıldırım Han hod gazi handur. Siz dersiz kim bizüm günahımız yokdur. İmdi hanlar hod sebebsüz kimseyi incitmezler... hem sebebleri dahı bir nice enva'dır biri bu kim sizden yarmak diledi, biri dahı eydür, gelün bana dapu kılun der, biri dahı ben gazâya varanda bana çeri verün der, imdi siz bunlarun birini kılmasanuz töredür kim sizi incideler. İmdi siz yalan veya gerçek bolgay ve gerçeksenüz hanlara bunun gibi hal layık değildür ve ger siz yalan olasız size dahı layık olmaya kim hanlara töhmet edesiz, hele elçi göndereyin, göreyin han dahı ne der.*" Tam bir epik hikâye tarzı anlatımın tercih edildiği bu cümleden Timur'un beylere karşı şüphe ile baktığı, Yıldırım'ı takdir ettiği, işin aslını araştırmak üzre elçi gönderdiği anlaşılmaktadır. Fakat Timur'un gönderdiği elçiye, Yıldırım "hışımla" cevap vermiş ve itibar etmemiş, savaşa davetkâr davranış sergilemiştir. Bu bilgiler hemen hemen diğer bütün kaynaklarda da bu minval üzre verilir. Hatta savaşa davetkâr olanın Yıldırım Bayezid olduğu zımnen ifade edilir.

Âşıkpaşazâde, bundan sonra Timur'un Anadolu-Suriye ve ikinci Anadolu seferini hikâye eder. Diğer kaynaklarda da hemen hemen aynı şekilde yer alan bu faaliyetler, müellife göre şöyle gelişmiştir: Timur Anadolu'ya yürüyüp Sivas'a gelir. Burayı alır, geri dönerek Haleb'e gider. Haleb'i zulüm yaparak alır, Humus'da Peygamber ashabının mezarlarını görünce, onlara hürmeten halkını esir etmez, buradan Baalbek'e gelir ve şehri yağmalar, Şam'ı kuşatıp ele geçirdiğinde Yezid'in mezarını buldurur, kemiklerini çıkarttırıp yaktırır, mezara necis doldurur. Âşıkpaşazâde, mensub olduğu tarikatın ruhuna uygun olarak bu hadiseye büyük önem atfeder, Timur'un bu sonuncu hareketlerini takdir eder ve okuyucularına

da bunu ihsas ettirir. Ancak bu gizli takdir hisleri, Ankara Savaşı ile değişir; fakat menfi ifadelerden Yıldırım Bayezid de nasibini alır. Onun savaş meydanında yalnız kalışı dramatik bir edebî dille aksettirilir. Burada şöyle denir: "*Kulınun biri Bayezid'e şöyle der, Hay Bayezid han, kanı ol güvendiğin oğulların, ol sancağun beyleri, ya ol sarhoş vezirlerün? Ne gökçek yoldaşluk etdiler sana, akçayı harc etmedün hazineye kodun oğlancuklarum rızkıdur dedin*." İki sultan arasındaki savaşı sanki manasız bulduğunu, onların birbirleriyle şahsi anlaşmazlıklarının ve hasedlerinin bütün Anadolu ve Şam ülkesinin harab olmasına yol açtığını belirten bir şiire yer verir ve şöyle der:

İki kötrüm sebeb oldu fesâda
Ve hem iblis safa verir hüssâda

Hased adına yandı Rum u Şam gör
Ne işler işledür oldu şurada

Ve gerçe bu o Sâni' masnu'ıdur
Sebeb bu iki kötrümdür burada

Bunlarun uyduğu nefs ü hevâdur
Âşıkî sen var uyma bu murada

Yine Âşıkpaşazâde, Yıldırım'ın esir düşüşü sonrası Timur ile olan münasebetlerinin dostça olduğunu iki sultan arasında geçen konuşmaları naklederek beyan eder. Bunları anlatırken bu defa yer verdiği bir başka şiirde ilk defa Timur'u açık olarak suçlar ve şöyle yazar:

Kâfir etmez Temür etdiği işi
Ki neler çekdi erkek ile dişi

Şerî'at ehlini durmaz kırardı
Bilinmez neyidi dutduğu duşı

Hankâh, mescid[ü] medrese yıkdı
Geçürdi Aydın elinde o kışı

Temür'ün zulmı çokdur âlem içre
K'öyle zulmi görmedi hîç bir kişi

Ayağı basduğı eller yıkıldı
Yiğidün kocanun kalmadı dişi[3]

Açıkça anlaşılmaktadır ki Âşıkpaşazâde, ifadelerinde yer yer tenakuza düşmüştür. Aslında bunu bilerek yapmış izlenimi de edinilmektedir. Çünkü hitap ettiği okuyucu zümrenin hislerine uygun davranmaktadır, ifadeleri bu hissiyata uygun olarak dalgalanmakta, yer yer heyecanı yükseltmekte, yer yer de düşürmektedir. Bu aslında "yazıcı" değil "anlatıcı" üslubudur.

Fatih Sultan Mehmed dönemi müelliflerinden *Düsturnâme* adlı manzum eserin müellifi Enverî kısaca bahsettiği Ankara Savaşı dolayısıyla Timur hakkında oldukça sert ifadelere yer verir. Burada Anadolu beylerinin Timur'a sığınmasından bahsetmeksizin Timur'un namesine Yıldırım'ın iltifat etmediği belirtilir.[4]

Oruç Bey ise, başta Taharten olmak üzere Germiyanoğlu, Menteşeoğlu, Aydınoğlu, Saruhanoğlu, İsfendiyaroğlu'nun elçisiyle Timur'a sığındıklarını, onu yerinden kaldırdıklarını Timur'un Yıldırım'a elçi gönderdiğini, kalabalık askerle Anadolu'ya yürüyen Timur'un Sivas'ı yakıp halkını helak eylediğini, Şam seferi sonrasında, yeniden Anadolu'ya yürüyüp Ankara'ya geldiğini, burada büyük bir savaş olduğunu, Yıldırım'ın "tizliğinden" askeri incittiğini, Anadolu beylerinin ve Tatar askerlerinin Timur tarafına geçtiklerini, yalnız kalan Yıldırım'ın esir düştüğünü, Timur'un ona iyi davrandığını belirtir. Demir kafes hikâyesine de yer verir. Oruç Bey Yıldırım'ı "tiz-nefs" olarak suçlayıcı ifadelerde bulunur. Bu arada Timur'un "sahib-i kerem" olduğundan bahsedilir ve

3 *Tevârih-i Âl-i Osman*, Osmanlı Tarihleri içinde, trc. Atsız, s. 142-146.

4 Mesela burada Timur için: "Kırk yıl ol kaltaban olmuş ıdı han / Girdi kabzına onun cümle cihan". Bir başka yerde "Ol lâ'in eyledi Sivas'ı harab" bir diğerinde ise "Kıldı Timur ol lâ'in Rum'u harab" ibarelerine rastlanır. (*Düsturnâme-i Enverî*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928, s. 89, 90-91.)

Yıldırım'ın isteğini kabul ettiğini yazar, Bursa talanından bahseder, Anadolu'yu harab ettiğini belirtir ve Timur hakkında galiz cümlelere yer vermez.[5]

1492'ye doğru eserini tamamlayan Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı tarihinde, bu hadiseye oldukça fazla yer ayırmış müelliflerdendir. Esas itibariyle yukarıda bahsedilen Âşıkpaşazâde'nin eserinden faydalanan ve fakat başka kaynaklardan bu malumata kıymetli ilâvelerde bulunan eserini bu bakımdan zenginleştiren müverrih, seferin sebebini Batı Anadolu'daki beylerin: Timur'a müracaatları olduğunu belirterek mevzuya girer. Timur'un dimağında "sâhibhurûçluk" hevesi bulunduğunu yazıp elçi gönderme hadisesine, bunun ardından Suriye fetihlerine temas eder. Burada Timur hakkında "a'zam-ı eşirra" tabirini kullanır. Ankara muharebesini yine diğer kaynaklarda olduğu gibi anlatır. Ancak Timur ile Yıldırım Bayezid arasında esaret dolayısıyla birçok anekdota yer verir: Burada kafes hikâyesini nakleder, Timur ile Yıldırım arasında bu hususta geçen konuşmayı verirken Yıldırım'ın "tiz-nefisliğinden" söz eder. Timur'un Anadolu'da iken giriştiği faaliyetleri hikâye başlığı altında kaydederken bunlardan birinde Timur için "*Timur-ı gaddar*" ifadesini kullanıp onun Aydın ilinde kışlarken Bursa'ya gönderdiği oğlunun (torunu olacak) burayı yakıp yıktığını, bu zatın "*...zâlim ve bî-din*" olduğu için Ulu Camii içine adamlar yerleştirip ikamet ettirdiğini ve burayı ahır olarak kullandıklarını yazar. Timur ile Yıldırım arasındaki bir başka konuşmaya yer verir ve burada bir gün Yıldırım'ı meyus gören Timur'un ona niçin böyle melûl olduğunu sorması üzerine Yıldırım'ın ona bir dileğinin olduğunu söylediğini, ocağının söndürülmemesi için söz aldığını, ancak Semerkand'a götürülme kararını işitince de kederinden hastalandığını belirtir. Bir başka rivâyete göre de Timur'un ülkesini Karamanoğlu'na vereceğini söylemesi üzerine kederinden "*kendü nefsini helak eyledi*" der. Neşrî Yıldırım Bayezid'in oğlu Mehmed ile Timur arasındaki münasebetlere de yer verir. Ona göre Çelebi Mehmed'in faaliyet-

5 *Tarih*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925, s. 33-37.

leri Aydınili'nde kışlamakta olan Timur'u rahatsız etmişti: "*...Bu mertebe münfa'il olub muztarib oldu ki, bir niçe gün yemedi içmedi...*" Timur onu ele geçirmek için babasını kullanmayı düşündü. Elçi gönderip memleket-i Rum'u kendisine vereceğini, hatta babasını serbest bırakacağını ve onu damat yapacağını bildirdi. Haberi alan Mehmed, beylerin karşı çıkmalarına rağmen Timur'un davetine uyma kararı aldı. Ancak yolda giderken birkaç defa düşmanlarının baskınına uğradığı için bilahire gitmekten vazgeçti, bu arada da Timur, Anadolu'yu terk etmişti. Buradaki ifadelerden Timur ile Mehmed arasındaki münasebetlerin son derece dikkatli bir üslupla verilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak Neşrî, Timur hakkında galiz ifadeler kullanmaz, daha sade ve kısmen tarafsız bir lisan tercih eder, zıd rivâyetlere yer verir, iki sultan arasındaki konuşmaları ibret vermek amacıyla ve daha ziyade bir dostluk havasına nakleder, itidalli ve samimi bir dille okuyucuya hadiseleri aktarır.[6]

Anonim, yani müellifi belli olmayan pek çok mütenevvi nüshaları kütüphanelerde bulunan *Tevârih-i Âl-i Osman*ların müştereken verdikleri malumat, genel olarak Âşıkpaşazâde ve Neşrî'nin eserlerindeki bilgilerle mutabakat halinde olmakla birlikte onlarda rastlanmayan teferruat mevcuttur. Burada Anadolu beylerinin Timur'a gelip, onu Yıldırım'ın üzerine sevk ettiklerinden bahsedilirken, Timur'un gönderdiği elçiye verdiği mektupta Yıldırım'a, "*oğlum Yıldırım Han*" şeklinde izzetle hitab ettiği; buna mukabil, Yıldırım'ın elçiye gazab edip Timur'u "*Leng Timur*" diye hor gördüğü ve "kâhbenin erisin, eğer benüm ile buluşup ceng itmezsen ben dahı varmazisem avratum dahı boş olsun" diye haber yolladığı ve bundan sonra iki sultan arasında hakaret-âmiz mektuplar teati edildiği yazılıdır. Sivas muhasarası sırasında diğer Osmanlı kaynaklarında rastlanmayan "*Timur yasağı*" yani kanunundan söz edilmesi calib-i dikkattir. Burada diğer kaynaklardan daha bariz olarak Yıldırım mağrurlukla suçlanır, onun yüzünden cümle

6 Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, nşr. Köymen-Unat, Ankara 1949, I, s. 343-365.

beylerin yüz döndürüp Timur'a gittiğinden bahsolunur. Ayrıca, Yıldırım'ın kimseyle meşveret etmediği, nasihat dinlemediği, körü körüne Timur'la anlaşmazlığa düştüğü üzerinde dahi durulur. Açıktır ki buradaki ifadeler, Yıldırım'ın merkeziyetçi bir devlet tesisi yolundaki gayretlerinden gayrı memnun zümrelerin hissiyatına hitab etmektedir. Özellikle ulema tabanlı aksülamelin bu müellifi belli olmayan eserlere aksettiği, bir bakıma bu menfi hareketleri dolayısıyla Timur'un Anadolu faaliyeti ve bunun sonunda feci mağlubiyetinin ilahi bir adalet şeklinde takdim edildiği söylenebilir.

Anonim Osmanlı tarihlerinde, dikkat çekici olan husus, Yıldırım'ın muharebe meydanında, kaçan çerileri durdurup geri döndürmek için ardlarına at sürdüğü ve bu sırada yakalandığıdır. Onu muhafaza eden yeniçeriler de yakalanması üzerine mecburen teslim olmuşlardır. Bu tür eserlerde bilhassa esareti sırasında Yıldırım ile Timur'un dostluk içinde samimi sohbetler yaptıkları belirtilir ve birçok kıssaya yer verilir. Mesela bunlardan birinde Timur, Yıldırım'a, iki aksak/kötürümün cihanı ellerinde tuttuklarını, esareti dolayısıyla gam çekmemesini, başı sağ olanın yine devlet bulabileceğini söylemiştir. Burada nakledilen bütün hikâyelerde, daima Timur'un Yıldırım'a çok iyi davrandığı motifi işlenir. Ancak bunlar anlatıldıktan sonra yine, Timur korkusu yüzünden Anadolu halkının kendilerini Rumeli'ye attıkları, Timur'un pek çok yeri harap hale getirdiği, mallara el koyduğu kayıtlıdır.[7]

Yukarıda bahsedilen ilk Osmanlı kaynaklarında Timur hakkındaki ifadeler, mensup oldukları devleti neredeyse yıkmanın eşiğine getirmesine rağmen, yine de mutedildir. Hissiyata tercüman olan bazı aşağılayıcı ibarelerin bu eserlerde yer alması devrin şartları çerçevesinde, makul karşılanabilir. Fakat bu ifadeleri modern tarihçinin diğer farklı kaynaklarla mukayese ederek ve tarafsız bir üslupla kaleme alması gerekir. Yeri gelmişken bu hadiseyi nakleden XVI. asrın sonlarında yaşamış Osmanlı şeyhülislâmı

7 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (Giese neşri), haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 37-50.

ve tarihçisi Hoca Saadeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârih* adlı eserine bakılacak olursa, burada belki de ilk defa, Timurlu kaynakları ile Osmanlı kaynaklarından istifade edildiği ve ikisinin ortası bir izâh tarzı tercih edildiği dikkati çeker. Hoca Saadeddin Efendi, ilk Osmanlı tarihçilerini yalan yanlış, hatalı bilgiler vermekle ve türlü haşviyatı eserlerine tahkik etmeksizin doldurmakla suçlarken, Timurlu tarihçilerin de Timur'u övmek gayesiyle pek çok hakikati sakladıklarını yazar. Hoca Saadeddin Efendi'nin yazdıkları, daha sonraki tarihçilerin eserlerine de yansımıştır. Müellif, Yıldırım ile Timur arasındaki muhabbetten söz edip onların eski kinlerinden arındıklarını, Yıldırım'ın şehzadelerini buldurup onların hukukuna riayet ettiğini, tatlı sözlerle Yıldırım'ı teselli ettiğini, hatta hususi toplantılarına onu çağırdığını, diz dize konuştuklarını, Osmanlı tarihçilerinin Yıldırım'ın kafese konduğu şeklindeki bilgilerinin hatalı olduğunu anlatır. Bu son derece anlayışlı ifade tarzının hemen ardından, Timur'un davranışlarını naklettiği bir pasajda, tarih kitaplarını inceleyenlerin Timur'un başlıca dileğinin, tek maksadının ülkeleri yakmak, halka zarar vermek olduğunu anlayacaklarını, onun merhametten yoksun, katı yürekli bir hükümdar olduğunu, yağma, talan ve zararın onun hasleti bulunduğunu, din ululanını zincire vurduğunu da belirtir.[8]

Hoca Saadeddin ile muasır bir başka müellif Âlî ise hadiseyi kendi halet-i ruhiyesi doğrultusunda aktarır. Ancak o da Hoca Saadeddin gibi, Timur'u değerlendirirken hakkaniyet ölçüsü içinde davrandığını ve bu şekilde olayı kaleme aldığını yazar. Âlî esas itibariyle Timurlu ve Osmanlı tarihlerini nazarı itibara alıp, bunlardaki malumatı kendi geniş tarih bilgisi ve görüşü çerçevesinde değerlendirerek, Hoca Saadeddin Efendi'ye benzer ifadelere yer vermiştir. Timur'u zaman zaman "*sahib-kıran*" bazen de "*emir*" unvanı ile anan Âlî, bir bakıma Timur'un tarihî bir misyonla hareket ettiğini, dinî bir gayretle, o sıralarda bozulma emareleri gösteren Osmanlı devletindeki şeriata aykırı uygulamalar sebebiyle, ilahi bir ceza olarak ortaya çıktığını belirtir. Timur'u aşağılayıcı ibarelere

8 Hoca Efendi bu kısmı "Zikr-i ba'zı mezâlim-i Timur" başlığı altında verir: *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, s. 186-188.

yer vermeyen müverrih, Bayezid'in kibir ve gurura kapıldığını yazmaktan da geri durmaz. Timur'un "*müeyyed min- 'indillah*" olduğunu bile belirtir. Hatta Timur'un Sivas önlerinde merhamet dilemek üzere başlarında Kur'an sayfaları olduğu halde gelen bin kadar çocuğu askerlerinin ayakları altında ezdirilmesini makul gören bir rivâyete dahi yer verir. Yine bir kaynaktan naklen Timur'un ordusunun peşinden nur zahir olduğunu, bunların ilahi bir görev icra ettiklerini yazar.[9] Bununla beraber Timur hadisesinin başlangıcını anlattığı yerde bulunan bir şiirde Timur uğursuz, baykuş olarak nitelenmekte, etrafı tahrip ettiği belirtilmektedir.[10] Ancak bu ifadenin bir önceki satırda yer alan Bayezid'in mektubu ile ilgili bulunduğu düşünülmektedir.[11]

Netice olarak denilebilir ki, ilk Osmanlı tarihçileri Timur'un Yıldırım Bayezid üzerine yürümesini menfi yönde değerlendirmekte

9 *Künhü-l-ahbâr*, ts. V, s. 81-105; Âlî'nin Timur ve Cengiz Han hakkındaki bilgilerini yorumlayan C. Fleischer, onun Timur'u cihan hakimiyeti telakkisiyle hareket eden "sahib-kıran" bir cihangir; ayrıca koyu bir müslüman olarak gördüğü; Yıldırım Bayezid'i ise kendi bölgesinde faaliyet gösteren henüz yeni gelişmekte olan bir devletin hükümdarı olarak Timur'a tabi olması gerektiği fikrinde olduğunu belirtir. Timur ondan daha yüksek bir mertebededir; cihangirlik geleneğine uygun hareket etmektedir. Bayezid ise kibirli ve kaba davranmış, diplomasi kurallarına uymamış, Timur'un elçilerini hakaretle karşılamıştır. Yaptığı bu hareketler sebebiyle Timur'un Anadolu'ya yürümesine sebep olmuştur. Yine Ali'ye göre Timur samimi ve koyu bir müslüman olarak İslâm dünyasında siyasî ve dinî birlik peşindedir (bk. *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı*, İstanbul 1996, s. 295-96). Ancak *Künhü'l-ahbâr*'ın ilgili kısımlarında Âlî Fleischer'in yorumlarına mahal olabilecek derecede bu konuda çok açık bir kanaat serdetmemektedir. Genellikle kaynaklardan nakillere yer vererek, burada rivâyetler şeklinde bu yorumlara müsait aktarmalarda bulunmaktadır. Ayrıca şurasını da ihmal etmemek gerekir ki, Âlî'nin Timur hakkındaki fikirleri önceki müelliflerin yazdıkları doğrultusundadır. Âlî her ne kadar Osmanlı tarihlerini tarafgirlikle suçlarsa da, aslında bunlardaki Timur'la ilgili bilgilerin tahlilini yapmış ve aktardığı rivâyetlerin sahih olup olmadığına pek bakmayarak kendi genel kanaatleri istikametinde bu rivâyetlere özellikle yer vermiştir. Bu bakımdan Âlî'nin yazdıklarında içinde yaşadığı devrin şartlarından esintiler yakalamak mümkündür. Ayrıca Âlî'nin eseri hakkında bk. J. Schmidt, *Pure Water for Thristy Muslims: A Study of Mustafa Âlî of Gallipoli's Künhü'l-ahbar*, Leiden 1991, s. 71-72, 151-152.

10 *Künhü'l-ahbâr*, V, 85. Atsız, *Âlî Bibliyoğrafyası*, İstanbul 1968, s. 7.

11 Bk. Schimidt, *aynı eser*, s. 7.

ve zaman zaman onun hakkında ağır ifadeler kullanmakla birlikte, Yıldırım'ın da bu hadisedeki hatasından açık olarak bahsederler. Timur'u bir bakıma, cür'etkar bir siyaset izleyip kuvvetli bir merkeziyetçi idare ortaya koyan, bu arada ulema ve bazı nüfuzlu grupları inciten Yıldırım için bir ilahi ceza olarak görürler. Onların devrin şartlarından etkilenerek anlattıkları ve yer yer birtakım asılsız rivâyetlerle süsledikleri hadiseler, daha sonraki tahkik gücünden yoksun müverrihlerce olduğu gibi nakledilmiş; Timur'un olumsuz imajı, müteakip asırlarda genel Osmanlı tarihi yazarlarınca da aynen benimsenmiştir. Cihan tarihinin önde gelen büyük fatihlerinden biri olan Timur hakkında XIX. ve daha sonraki yıllarda ise Türkiye'deki milliyetçi fikir akımlarının etkisiyle önemli bir müspet imaj ortaya çıkmıştır.

Zamanımızda ise Türk tarihçiliğinde, Timur'un Anadolu harekatı ve Yıldırım Bayezid'i mağlubiyete uğratması, büyük bir inkişaf gösteren, Avrupa'ya doğru yayılan ve hatta İstanbul'u abluka altına alıp fetih yolunu arayan Osmanlı Devleti'nin ilk imparatorluk hülyasının sonu olarak vasıflandırılır. Bu ilk merkeziyetçi devlet modelinin sonunun ardından Fatih Sultan Mehmed devrinde Osmanlıların yeniden merkeziyetçi bir imparatorluk kurana kadar geçen yarım asırlık devre, tam bir fetret ve çeşitli meselelerin halledilme dönemi şeklinde yorumlanır. Ayrıca İstanbul'un fethini 50 yıl geciktirdiği ileri sürülür.[12]

12 Mesela Osmanlı tarihi araştırmaları ile dünya çapında şöhret kazanmış olan H. İnalcık, Timur'un Anadolu seferini şöyle izâh eder: "Şarkî Anadolu'ya doğru genişleme Bayezid'i bir taraftan Timur'un imparatorluğu ile çatışma haline soktu. Niğbolu'da Haçlıları bozguna uğratan gazi hükümdar, Timur karşısında Ankara civarında Çubuk ovasında yenilip rakibinin eline esir düştü. Timur-Bayezid çekişmesi, umumi Türk tarihi bakımından mühim neticeler doğurmuştur. İran'a hakim olan Timur, vaktiyle Büyük Selçukluların ve İlhanlıların vârisi olmak iddiasıyla Anadolu'da da hakimiyet kurarak istiyordu. Anadolu beylikleri ve bunlardan biri gözüyle baktığı Osmanlı Devleti onun için kendine tabi olması gereken küçük uç devletlerden başka bir şey değildi. O bir taraftan bütün Sünnî İslâm âleminin koruyucusu ve hakimi olmak, diğer taraftan Türk-Moğol kağanlık geleneğini canlandırmak emelinde idi. Bunu amansız usullerle gerçekleştirdiği bilinmektedir. Kendisine karşı koyan garbdaki iki büyük

Timur'un Osmanlı tarihi üzerindeki gölgesi, sadece XV. veya XVI. asırlarda değil, XVII. asırda da farklı bir şekilde kendisini göstermiştir. XVI. asrın cihan devleti olan Osmanlı Devleti, Safevilere karşı bilhassa Şeybanî Özbek hanları ile son derece dostane, hatta müttefikane bir hareket içinde olmuştur ve Safevilere karşı ortak bir cephe teşkil etmişlerdir. Osmanlı-Özbek münasebetlerinde Timur hadisesı hiçbir menfi gelişmeye yol açmadığı halde, kendilerini Timurluların vârisi olarak gören XVI. asrın yine büyük devletlerinden Babürlüler, müslüman dünyasındaki liderlik rekabetinde, bu vasfı ön plana çıkarmışlardır. Mesela Babürlü Cihangir,[13] Sünnî âlemin temsilcisi sıfatıyla, Osmanlılarla olan rekabetin bir neticesi olarak atası Timur'un Ankara Savaşı'nda kazandığı zaferi öne sürerek Osmanlılardan üstün olduklarını vurgulamıştı. XVII. asırda bile bu hadisenin hatıralarda yer etmiş olması, hatta devletler arası münasebetlerde tahfif ve yücelik unsuru şeklinde ortaya atılması ilgi çekicidir.

Türk devletini, Altınordu ve Osmanlı İmparatorluğu'nu ezmesi ve parçalaması umumiyetle Türk tarihi ve hususiyle de Anadolu tarihi için felaketli hadiselerden biridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun yarım asır gecikmesi, Anadolu'nun parçalanmış halde kalması bunun neticesidir. Timur Anadolu'dan çekilirken Çorum Amasya-Tokat bölgesinde 30-40.000 Kara Tatarı zorla Orta Asya'ya getirmeyi denemiştir. Timur 1344'ten beri garblı Haçlı kuvvetleri elinde Anadolu'yu tehdit eden Aşağı İzmir Kalesi'ni alıp Aydınoğullarına verdi. Böylece Osmanlı Anadolu Türklerine Osmanlılardan daha kudretli bir gazi olduğunu göstermek istemişti. Timur Anadolu'dan ayrılmadan bütün beylikleri yeniden canlandırmış ve Osmanlılar dahil hepsini kendine tabi kılmıştı. Timur darbesinden sonra Anadolu'da Osmanlı ülkesi hemen hemen I. Murad devri başlarındaki sınırlarına çekilmiş, buna karşılık uç beyleri sayesinde bütünlüğünü koruyan Rumeli..." ("Türkler, Osmanlılar", *İA*, XII/2, s. 293-294.) Timurlular üzerinde kıymetli çalışmaları olan İ. Aka, Timur ve Bayezid vakasını daha ziyade Yezdî'ye (*Zafername*, yay. M. Abbasi, Tahran 1336, II, 303-327) ve diğer bazı araştırmalara (Ö. Bıyıktay, *Ankara Savaşı*, İstanbul 1934; A. Derscа-Bulgaru, *La Campagne de Timur en Anatolie*, Bükreş 1942) dayanarak aktarır, herhangi bir yorumda bulunmaz ("Timurlu Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1988, IX 206-208. Ayrıca İ. Aka, Ankara Savaşı fetihnamesinin Türkçe tercümesini ve asli metnini yayımlamıştır. "Timur'un Ankara Savaşı. 1402 Fetihnamesi" *Belgeler*, XI/15, 1-22). Y. Yücel, 1402 öncesi durum üzerinde durarak Yıldırım'ı pasiflikle itham eder (*Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu 1393-1402*, Ankara 1980, S, 130).

13 Cihangir için bk. E. Konukçu, "Cihangir" *DİA*, VII, 538.

OSMANLILARDA TÜRKLÜK KAVRAMI ÜZERİNE NOTLAR: "AŞAĞILAMA EDEBİYATI" MİTİ

Genel Türk tarihi seyri içerisinde, 600 yıllık bir ömür süren Anadolu yaylalarından başlayarak batıda Avrupa'ya, güneyde Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya, kuzeyde Rus ve Ukrayna steplerine, Kırım ve Kafkasya'ya, doğuda Azerbaycan kesimine, hatta bir ara Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. İnsanlık tarihinin en eski iskân sahaları üzerinde teşekkül eden bu büyük imparatorluk üç kıt'aya yayılmış haliyle antik/kadim imparatorlukların mirasını taşıma misyonu yanında, onun sahip bulunduğu topraklara doğru da bir yayılma temayülü göstermiş, Avrupa'nın kalbine kadar uzanmış ve Orta Avrupa'da 150 yıllık bir hakimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyet Balkanlarda bundan da fazla sürmüş, Balkanlar yahut Osmanlıların deyişiyle Rumeli coğrafyası, imparatorluğun ana hareket eksenini teşkil etmiştir. Dünya tarihine yön veren hatta daha açık belirtmek gerekirse bugün cihan medeniyetinin terakkisinde mihver rol oynadığı umumi bir kabul gören Garb dünyasının dahi –müspet yahut menfi yönde gelişmelere yol açtığı ayrı bir tartışma konusu olan- siyasî şekillenmesinde de müessir olmuştur.

Hâkim olduğu coğrafya şöyle bir göz önüne alındığında, bu siyasî teşekkülün içerisinde pek çok din, dil ve ırkı barındırdığı, tek bir millete/unsura dayalı bir devlet olmanın ötesinde ictimaî bünyeye sahip olduğu rahatça anlaşılır. Özellikle bu noktada karşımıza, adeta bir "*Babil Kulesi*" olan Osmanlı İmparatorluğu'nun

hüviyetinin tayini meselesi çıkar; problemler ve buna dayalı sualler (*Türk, Osmanlı, Rumî vb.*) bu temelde giderek çeşitlenir. Ancak söz konusu problemin sadece günümüz tarihçileri ve ictimaiyatcılarını değil zamanında Osmanlı entelektüellerinin de zihinlerini kurcaladığı, bu sonuncuların devletlerini ve hanedanlarını tarif, tavsif ve teşhise çalıştıkları dikkati çekmektedir. Bunlar içinde yetiştikleri, nimetleriyle "*perverde*" oldukları Âl-i Osman'ın kökünü ortaya koymak, hanedanın menşeini meşrulaştırmak gayretiyle bu meseleye hususi bir önem atf etmiş gözükmektedirler. Hatta millî benliklerin farkına varıldığı XIX. asrın ikinci yarısından itibaren pek farklı dinî ve ırkî unsurları bünyesinde barındırmayı, önemli toprak kayıplarına rağmen hâlâ sürdüren imparatorluğun münevver zümreleri, millî mi yoksa ümmet kimliğini mi ön plana çıkarmak gerektiği konusunda ciddi bir tartışma ortamına sürüklenmişlerdi. Giderek alevlenen tartışmalar, imparatorluğun yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin millî kimliğini resmen ortaya koymasıyla son buldu. Artık eski Osmanlı, şimdi Türk olmuştu. Fakat bu defa başka bir mesele zuhur etti. Türk kimdi, nasıl açıklanmalıydı. Bu noktada zaten var olan "*Ana Yurt Orta Asya*" tezi öne çıkarıldı. Bununla da yetinilmedi. Asırlar boyunca sürekli mücadele edilen ve sonunda üstünlüğü kabul olunan Batı dünyasının kültürel ve siyasî inkişafı karşısında eziklik içinde olmanın getirdiği lüzumsuz bir hassasiyetle "*kadim ön Asya ve antik Anadolu medeniyeti*"nin 5000 yıllık bir tarihi geçmişine -bu medeniyetin "*insanlık tarihine yön vermiş olması*" düsturuyla- sahip çıkma gibi bir anlayışın temelleri atıldı. Haliyle bu yeni tez, Osmanlı tarihini bütünüyle geri plana itip onu aşağılarken, "*Ana Yurt Orta Asya*" tezini de kısmen zayıflattı. Fakat Orta Asya kökleri ve Türklük, genel Türk tarihi misyonu, yeni çalışmalarla desteklendi, canlandı ve Orta Asya'dan başlayıp Anadolu yaylalarına oradan Balkanlara ve Avrupa'ya uzanan kesintisiz Türk tarihi fikriyatı kuvvetli tonlarla tebarüz ettirildi.

Anadolu -yahut klasik İslâm tarihçiliğindeki tanımlama ile Rum/Roma- coğrafyasına gelerek Selçuklu-İlhanlı, hatta Doğu Roma/Bizans'ın mirasını devr alarak bir cihan devleti kuranla-

rın köklerinin nerede aranması gerektiği ve umumen Osmanlı İmparatorluğu'nun tanımlanması keyfiyeti de bu bahsedilen çerçeve içinde değerlendirildi. Fakat bu konularla ilgili yapılan tartışmalar, vaktiyle içinden çıktığı ana cemaate/ kavme yani Türk unsura dayalı bir devletin, imparatorluk sürecinde söz konusu köklere duyarsız kaldığı, yabancılaştığı, hatta Türk unsuru hakir gördüğü, aşağıladığı yolunda genel bir kanaate tahvil edilebilecek genişleme kazandı. Esasen İbn Halduncu bir fikriyatın dillendirilmesini aksettiren bu durum,[1] mütecanis bir ırkî kimliğe dayalı "millî devlet" kavramını öne çıkarma amacını da taşır. Fakat böyle bir karşılaştırma yapmanın gereksizliği açık olmakla beraber meselenin varlığı, zihinlerde yerleşmiş bulunması ve sık sık çeşitli kesimlerce tekrarlanması, bunu, izah ve tavzihe muhtaç bir konu haline gelir. Hele bu anlayışın bir kısım "meslekten" tarihçilerce öne sürülmesi probleme ayrı bir renk daha kazandırır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin hor görüldüğü, aşağılandığı F. Sümer ve M. Akdağ gibi bazı tarihçiler, bunlardan mülhem sosyal bilimciler ve hatta gazetecilere kadar ortak ve yaygın bir kanaat haline gelmiştir. Hatta batılı Osmanistlerin bir bölümü dahi kendilerini aynı havaya kaptırmışlardır. Bunlardan biri Çaldıran Savaşı'nı, Osmanlı Devleti'ne ve yeniçerilerin kökenine işaret ederek, "*Hristiyanların Türklere karşı zaferi*" şeklinde bir "ironi" yapabilmektedir.[2]

Şu halde, hakikaten böyle bir aşağılama edebiyatı oluşmuş muydu? Yahut Osmanlı münevverleri Türk lafzından ne anlıyorlardı? Acaba Osmanlı kroniklerinde ve bir kısım şairlerin şiirlerinde rastlanan bu tip aşağılamalar arızî örnekler mi idi? Bu örnekler Türkiye Cumhuriyeti'nin millî karakterini daha da tebarüz ettirmek için zamanımızın bir kısım tarihçi ve entelektüellerince özellikle

1 İbn Haldun'un devletlerin büyümesi ve hanedanın yabancılaşması tezi için bk. "*Asabiyetten yüz çeviren hanedanlar*" tezi (*Mukaddime*, haz. S. Uludağ, İstanbul 1982, I, 480 vd.). Keza "*Büyük hanedanlar din esasına dayanır. Dini renk asabiyet sahipleri arasındaki hasedi ve rekabeti ortadan kaldırır*" (I,486).

2 *Kleine Geschichte der Turkei*, Haz. Chr. Neumann-K. Kreiser, Stuttgart 2003, s. 265.

mi kullanılıp genelleştiriliyordu? Aslında sorular bir bakıma cevaplarını da kendi içinde taşımakta, "tahtında mutasattır" bulunmaktadır. Fakat konuya Osmanlı tarihçilerinin eserleriyle açıklık getirme zarureti vardır.

F. Sümer'i[3] bir tarafa bırakarak bir Osmanlı tarihçisi olan M. Akdağ'ın görüşleri istikametinde konuyu ele almaya çalışalım. Akdağ oldukça eleştirilen, ancak yaygın okuyucu kitlesine ulaştığı da açık olan *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi* adlı çalışmasında ana argüman olarak 1453 tarihini bir dönüm noktası alıp bundan evvelki dönemde Osmanlı münevverlerinin Türk unsurunu daima öne çıkardıklarını, zamanla Enderunlu/Devşirmelerin ağırlık kazanıp Türklüğün hakir görüldüğünü ifade ederken XVI. asır Osmanlı tarihçilerinden İbn Kemal ile geniş tarih kültürüyle dikkati çeken Gelibolulu Mustafa Âlî'yi bu zıt iki anlayışın temsilcileri olarak takdim eder: Bunlardan ilki Türkçülüğün diğeri Osmanlılığın en önde gelen savunucularıdır. İlk Osmanlı kronik yazarları Âşıkpaşazâde, Neşrî vb., bilinçli fakat iddiasız Türkçüdür. İdris-i Bitlisi, Hoca Saadeddin ise eserlerinde Türklükten hiç bahsetmez. Âlî, imparatorluk tezini öne çıkarır. Bundan dolayı Selçuklu Türkiyesi, Padişahlık Türkiyesine dönüşmüştür, hanedanın tarihçileri bilinçli şekilde aşağılama edebiyatına girişmiştir, Türkü geri plana atmışlardır, hatta Osmanlı hükümdarları imparatorluk içinde esasen Türklerin padişahı oldukları gerçeğini XIX. asra kadar hiç hatırlamamışlardır.[4]

Akdağ'ın bu görüşlerinin ana payandası olan ve onun "*Türkiye tarihinde çağımız milliyet ve vatan anlayışının ilk ve birinci şahsiyeti*" olarak takdim ettiği İbn Kemal ve onun karşıtı gibi sunduğu "*İslam imparatorluğu/Osmanlı*" modelinin savunucusu Âlî, hakikaten bu kadar idealist bir bilinçlilikle mi davranmışlardır? Konuyu diğer tarih literatürü ile birlikte ele alarak örneklerle açıklamaya çalışalım:

3 Bk. *Oğuzlar*, İstanbul 1992, giriş kısmı.

4 İstanbul 1977, II, 17-18.

Gerçekten Osmanlı tarihinin ilk kaynakları olan XV. asır tarihçilerinin eserlerinde, Türk adı hiçbir zaman küçültücü bir şekilde kullanılmaz. Âşıkpaşazâde,[5] Neşri,[6] Anonim Osmanlı Tarihleri[7] Türk lafzını öne çıkarırlar. Ayrıca Osmanlı beyliğinin münasebette bulunduğu Bizans tekfurları veya Balkanlardaki despotlukların ileri gelenlerinin ağızlarından Osmanlı hanedanı ve askerleri için onların "Türk" deyişini aynen belirtirler. Bilindiği gibi Batı literatüründe Türk terimi doğrudan Osmanlıları kastetmek üzere kullanılır. Üstelik Türk sultanı, Türk askeri gibi tanımlamaları onların dilinden dönemin Osmanlı tarihçilerinin eserlerine de geçmiştir. XV. asır başlarında kaleme alınan ve bilinen ilk Osmanlı tarihi olan Ahmedî'nin eserinde "Osmanîler" lafzına rastlanır, Türk adı ise pek geçmez, ancak o gazi kavramını öne çıkarmıştır,[8] ayrıca bir bakıma Türk ve Osmanlı tabirlerini birbirinin alternatifi değil bütünleyicisi gibi kullanmıştır. Ahmedî ve daha birkaçı hariç, ilk Osmanlı kroniklerinin çoğu II. Bayezid devrinde kaleme alınmıştır. Bundan dolayı Akdağ'ın "*1453'ten sonra Türkiye padişahlığı döneminde Türklüğün aşağılanma edebiyatının teşekkül ettiği*" iddiası, en azında tarihi kronolojiye ters düşmektedir. Bunun hayli anakronik, zorlama bir tez olduğu açıktır. Üstelik İbn Kemal XVI. asrın başlarında II. Bayezid'in emriyle eserini kaleme almıştır. Ayrıca yine XVI. asrın ikinci yarısında tarihini yazan ve önemli görevlerde bulunan Celalzâde Mustafa Çelebi, ilginç şekilde Kanuni Sultan Süleyman için şu unvanları kullanmıştır: "*Sultan-ı Türk ve Arab, Hakan-ı Tatar ve Rum ve Acem*" .. "*Şâh-ı Türk, Şehriyâr-ı Rum, Hüsrev-i Acem, Hakan-ı Deşt ve Hân-ı Habeş, Sultan-ı Arap*" ve bir diğerinde "*Türk ve Karamana Kaan*".[9]

5 *Osmanlı Tarihleri*, içinde, nşr. Atsız, İstanbul 1949.

6 *Kitâb-ı Cihânnümâ*, nşr. Unat-Köymen, I-II, Ankara 1949-1957.

7 Kütüphanelerde pek çok nüshası bulunmakta olup bunlardan bir bölümü Fr. Giese tarafından yayımlanmıştır (bk. *Anonim Târih-i Âl-i Osman*, Fr. Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992). Diğer bir neşir: *Anonim Osmanlı Kroniği, 1299-1512*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 2000.

8 *İskendernâme*, nşr. İ. Ünver, Ankara 1983, tıpkı basım metin, 66a.

9 *Tabakatü'l-Memâlik*, nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981, faksimile metin, 136a, 351b, 434a.

Ancak tam da bu asırda Safevilerin yeni bir dinî misyon ile ortaya çıkıp Anadolu'daki kalabalık Türkmen boyları üzerinde etkili olması, bu boyların Şah İsmail'e katılmaları ve Anadolu'da büyük çaplı isyanlara yol açmaları, dönemin Osmanlı tarihçilerinde yeni bir söylemin ortaya çıkmasına vesile oldu. İdris-i Bitlisi dahil dönemin eserlerinde Anadolu'daki asi Türkmenler hakkında kötüleyici ibareler kullanılmaya başlandı.[10] Şah İsmail'e katılan ve Osmanlı Devleti'ni ciddi bir siyasî ve sosyal problemle karşı karşıya bırakan bu guruplara yönelik aşağılayıcı ibareler, daha sonraki tarihçilerce de aynen kullanıldı. Kanunî Sultan Süleyman dönemi başlarında yeniden alevlenen isyanlar (1527 Kalender İsyanı) ve asilerin Safevilerle olan bağları, bunun ardından XVI. asrın sonlarına doğru Anadolu'da baş gösteren Celali isyanları, öte yandan yine bu asrın ikinci çeyreğinde başlayan Osmanlı-Safevi mücadelesi, Osmanlı tarihçilerinin "kötüleme edebiyatı"na daha fazla katkı yaptı. Tarihî eserlerde daha önce bu gibi asiler ve eşkıya için kullanılmış olan kötüleyici ifadeler âdeta yeniden canlandırıldı. Halbuki aynı tarihçiler diğer taraftan Osmanlı hanedanının yani Âl-i Osman'ın kökünü açıklarken Türk ve Oğuz geleneğini sürdürdüler, onların Türk evladından olduğunu eski kaynaklardan hareketle yazdılar. Mesela Türk lafzını aşağıladıkları ileri sürülen Hoca Saadeddin ve Âlî bile hanedanın Orta Asya bağı ve Türk kökenine işaret etmekten geri durmamıştır. Hoca Saadeddin Osman Gazi'nin atalarının "*kabâil-i Türk'ten silsile-i Osmaniyye'nin cedd-i a'lâsı olan Kayı Han*" neslinden geldiğini açık şekilde belirtmiştir.[11] Âlî ise, Türk ve Tatar kabilelerinin Osmanlı kavmiyle aynı olduğunu belirterek, bunları "*millet-i güzide ve ümmet-i latife*" diye anar.[12] İlgi çekici bir şekilde XVI. asır doğu dünyasında Osmanlı-Safevi-Özbek ve Babürlü devletlerinin birbiriyle bağını ortaya koyar ve

10 Mesela İdris-i Bitlisi'nin *Selimname*si bu gibi ibareler bakımından dikkat çekicidir (*Selimşahnâme*, trc. H. Kırlangıç, Ankara 2001, tür. yer.).

11 *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, s.13-14.

12 Burada Âlî, Osmanlı idarecilerinin "akvâm-ı mücennese" ve "ervâm-ı mütenevvia"nın Türk'ten ve Tatar'dan ayrı olmadığını vurgular (Alıntı için bk. C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî*, trc. A. Ortaç, İstanbul 1996, s.263).

adeta müşterek bir mirasın varisleri olarak, ırkî bir bütünlüğü ima eder. Bundan dolayı Âlî'nin Osmanlılık kavramı, İslâmî misyon yanında hanedanın kökeniyle adeta aynileştirilmiş bir havadadır. Bu çerçevede onun "Rumî" kavramına coğrafî anlamının dışında kültürel bir genişleme de kazandırdığı açıktır.[13] Fakat bunun arkası gelmemiş gözükmektedir.

Yeri gelmişken bu Orta Asya bağları konusunda Kanunî'den III. Murad ve III. Mehmed'e uzanan çizgide Safevilerle mücadelenin getirdiği politik ortamda, Osmanlıların Orta Asya hanlıklarına karşı yoğun ilgi duyduklarını da belirtelim. Hatta onların bu kesimdeki hanlıkları aynı dili konuşan ve birbirini anlayan bir akraba şeklinde gördüklerini telmih eden karineler mevcuttur. Nitekim 1590'da tamamlanan ve devrin padişahına sunulan bir eser, doğrudan doğruya o sıradaki çağdaş Asya devletleri ve hanedanları hakkında ilgi çekici bilgilerle mücehhezdir. Burada Hıtay, Kaşgar, Kazak, Özbek, Kırgız, Babürlü, Bayındır, Azerbaycan, hatta Tibet, Kalmuk, Hind beylerinden ve kavimlerinden söz edilir, Asya Türk dünyasının bir nevi panoraması verilir.[14] III. Murad'ın şehnamesini yazan ve eserini tarihe meraklı bu padişaha sunan Seyyid Lokman, hanedanı Oğuz töresine göre meşrulaştırır. Ayrıca müstakil bir "*Oğuzname*" de kaleme almıştır.[15] Hatta Lokman ilginç şekilde Anadolu için "*arz-ı Türk*" der, yine eserinde "*Türk'ün aslına Oğuz derler*" gibi bir başka cümleye daha rastlanır.[16]

İmdi özetleyecek olursak şu noktaları öne sürebiliriz:

1) XV. ve XVI. asrın yazarları Türk adını küçültücü anlamda kullanmadılar. Hanedanın şeceresini daima Oğuz Han'a indirdiler,

---

13 Bu kavram ve Osmanlıların Rumîliği meselesi için bk. S. Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği. 14-17.Yüzyılda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri*, İstanbul 2004.

14 *L'ouvrage de Seyfi Çelebi: Historien Ottoman du XVe siecle*, ed. J. Matuz, Paris 1968. Burada bütün Asya hanlıkları, devletleri ve kavimleri tanıtıldıktan başka Bayındır nesebinin Oğuz Han'a ulaştığı bilgisi verilir ve Osmanlıların köklerine atıf yapılır.

15 "Seyyid Lokman ve Oğuznâmesi", nşr. H. Güngör, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy.44 (1986), s.91-103.

16 *Zübdetü't-tevârih*, Türk-İslam Eserleri Müzesi, nr. 1973, vr. 11a, 14a, 24b.

Oğuz/Türk töresine kuvvetli vurgu yaptılar. Hatta Osman Bey'in kendi atalarının Selçukluların mensup olduğu boydan daha asil ve devlet kurmaya salahiyetli olduğu beyanında bulunduğu iddiasını işlediler. Bazıları "*Oğuz Han-ı Türkî*" evladının üç tabaka olduğunu, üçüncü tabakayı Osmanlı hanedanının teşkil ettiğini belirttiler. Türk lafzını aşağılama ibaresi olarak kullandıkları söylenen tarihçiler Osmanlı hanedanının kökeni söz konusu olduğunda aynı argümanları kullanmakta bir beis görmediler. Eğer bunların gerçek amacı sistemli bir Türk düşmanlığı yahut hor görme idiyse niçin hanedanı Türk kökenine bağlama ihtiyacı duysunlar?

2) Kroniklerde horlanan küçük görülen Türk kavramının ortaya çıkışı, devşirme-Türk çatışması veya devletin devşirmeler/Enderunlular eline geçmiş olmasının tabii bir yansımasından ziyade, XVI. asır Osmanlı-Safevi çekişmesinin bir tezahürüdür. Osmanlı-Safevi çekişmesinin ideolojik, siyasî ve dinî açıdan özellikle Osmanlılar için bir dönüm noktasını teşkil ettiği açıktır. Bu hafife alınabilecek önemsiz bir siyasî çekişmeden ibaret bir olay değildir. Bundan dolayı bir nevi tekerlemeye dönüşen "*Etrâk-i bî-idrâk*" Safevilere katılan veya isyan çıkaran Anadolu köylüleri için kullanılmıştır,[17] "*sistemli ve bilinçli bir ırkî aşağılama*" anlamına gelmez.

3) Bu tür tabirler aslında bir problem kaynağı olan her etnik gurup için söz konusudur. Nitekim Arnavut, Gürcü, Abaza, Tatar vb. gibi kökene mensup olup adları yolsuzluklara, şekavete karışanlar için tıpkı Türk lafzında olduğu gibi, bu etnik milliyetlerin yanına aşağılayıcı kelimelere yer verilmiştir. Keza eşkıyalık yapan Araplar için de "*Arab-ı bed-fial*", "*Arab-ı şekavet-şiar*" türünden tanımlamalara sıklıkla rastlanır. Hatta aşağılama edebiyatının en önemli mümessili sayılan Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı eserinin giriş kısmında Osmanlı idaresindeki guruplar hakkındaki değerlendirmelerini ihtiva eden "kavimler geçidi"nde, mesela Arnavutlar için oldukça ağır ifadeler bulunur.[18] Yazarın içinde bulunduğu ortamı

17 Ayrıca bk. N. Göyünç, "Osmanlı Devleti Hakkında", *Cogito*, sy. 19 (1999), s. 86-89

18 *Künhü'l-ahbâr*, nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, I/1, Kayseri 1997, s. 17. Mesela yine burada Çerkez ve Abazalar "muannid ve hıyânetle" (s. 19),

ve mensup olduğu muhiti göz ardı edip bu tür bilgilerden hareketle bir gurubun sistemli şekilde aşağılandığı fikrine kapılmak, en azından modern tarihçilik zihniyetiyle bağdaşmaz.

Sonuç olarak bu tür kötüleme ihtiva eden nitelemelerin genelleştirilmesi ve bundan genel neticeler çıkarılması, bunun Enderunlu/Devşirme-Türk rekabetine bağlanması doğru bir yaklaşım değildir. Zira çekişme ve rekabet aynı ırka mensup idareciler arasında çok daha kavidir (Mesela XVI. asırda hepsi de Arnavut asıllı Sinan, Ferhad, Mustafa Paşalar). Üstelik Avrupa'da Osmanlılar hakkında yazılan çağdaş kitaplarda hep Türk imparatorluğu, Türk tarihi gibi kullanımlar yaygındır. Müslüman olanlar için "*Türk oldu*" denir.[19] Bu kullanım Osmanlı tarafı için hiç garipsenmemiştir, üstelik onların ağzından aynen yansıtılmıştır. Yani Batı tarih literatüründe bir bakıma Türk lafzı bir üst kimlik durumundadır. Aslında unutmamak gerekir ki millî bilinçle alakalı kavramlar modern çağa aittir, daha önce herhangi bir siyasî teşekkülde öne çıkarılmamıştır. Osmanlılar, imparatorluk olarak muhtelif etnik ve dini unsurları bünyesinde barındırdığı için bir etnik unsuru öne çıkarmak yerine kimlikleri din esasına göre bina etmiştir. Fakat bu durum Âl-i Osman'ın mensup olduğu kökenini unuttuğu, siyasetin ve teşkilatının doğası gereği hizmetine aldığı İslâmlaşmış ama "*Türk*"e verilerek bir bakıma "*toplum mühendisliği ile dizayn edilmiş*"

Gürcü, Rus, Frenk, Macar, Almanlar da yine aynı ibareler ve zalimlik ilâvesiyle vasıflandırılırlar (s. 20-21). Burada Boşnak ve Hırvatlardan övgüyle söz edilir. Ancak yazarın bu nitelemeleri niçin yapmış olduğu müteakip satırlarda açığa çıkar. O sırada, yani eserini kaleme aldığı tarihte bazı beklentileri olduğu veziriazam Bosnalı/Hırvat asıllıdır (s. 22). Bu bakımdan Âlî'nin bu kabil dengesiz ifadelerinden anlam çıkarma çabası içine girerken çok dikkatli olmak mecburiyeti vardır.

19 XVI. asrın son çeyreğinde İstanbul'da bulunan Alman seyyah S. Schweiger, "terror Avrupa olarak Attila, Timur ve Türkler'in hatıra geldiğini, Türk adının yırtıcı, yıkıcı, vahşi, acımasız anlamında olduğunu, bu yüzden kendilerine Türk denmesinden hoşlanmadıklarını" belirtir (*Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, trc. S. Türkis Noyan, İstanbul 2004, s.157). Bu ilginç tespit şüphesiz yazarın kendine has düşüncesinin ürünüdür, ama "Türk" lafzının tarihi gelişim çizgisi içindeki anlam değişmesi hakkında ilginçtir.

bürokrat ve askerleri öne çıkarıp ana unsuru olan Türkleri aşağıladığı anlamına hiç gelmez. İmparatorluk sürecinde, öyle anlaşılıyor ki, çok kısa esintileri olan ve coğrafî vurguları daha belirgin olan Rûmîlik dışında zaman içerisinde Türklük, Osmanlılığa şekli bir dönüşüm yapmış, ama her ikisi de üst kimlik olarak eş anlamlı hale gelmiş ve böyle anlaşılmaya başlanmıştır.

BATI ANADOLU'DA YÖRÜKLER

Türkmen/Yörük denilen konar göçer yapıdaki grupların Batı Anadolu bölgesiyle ilgisi, tarihî seyirin farkında olmayanlara ilk anda şaşırtıcı gelebilir. XIX. asırdaki demografik ve etnik yapıların tesiri altındaki bir kısım entelektüellerin, Ege bölgesindeki şehir merkezlerinde temerküz etmiş ve nüfus itibariyle kalabalık gayri müslim nüfusun hatıralarına bakarak bölgenin Türk hakimiyetine girişinden beri aynı durumda kaldığı, hatta müslüman nüfusun dahi ihtidalarla oluştuğu şeklindeki kanaatleri, bir kısım bölge sakinlerine bile yansımış gibidir. Bugün Anadolu'nun diğer bazı yerlerindeki gibi bu bölgedeki bir kısım köylere gidildiğinde, buralarda yaşayanlardan genellikle köylerinin nasıl, ne şekilde ve kimler tarafından kurulduğu hakkında tatminkâr cevaplar boşuna beklenir. Hatta bir kısmı köylülerin bilinçsiz bir şekilde toprakların veya evlerin vaktiyle Rumlara ait olduğu, buralarda hep onların oturduğu şeklindeki beyanlarına sanırım mahallî araştırma yapanların çoğu tesadüf etmiştir. Bütün bu gibi kanaatler sosyolojik bir vakıa olarak mahallî tarih araştırıcılarına bir takım mesajlar vermekte ve buna benzer görüşlerin sosyolojik tahlillerinin yapılmasından önce, derinlemesine tarihî kaynaklara dayalı temellendirmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bu cümleden olarak Anadolu'yu vatan haline getiren Türkmen gruplarının gelişleri, yeni yerleşim yerleri kurarak iskânları ve siyasî oluşumları temin etmeleri ilmî çerçeve dahilinde kalan seviyeli araştırmalara muhtaç olarak özel bir önem kazanmaktadır.

Batı Anadolu kesimi, Anadolu Yarımadası'nın Türk akınlarına sahne olduğu ilk yıllardan itibaren ön plana çıkmış ve çeşitli

akınlara hedef olmuş uç bölgesi vasfını taşımaktadır. Selçuklu hakimiyetinin tesisinden sonra da uç bölgesi olma hususiyetini sürdürmüştür. Bölgenin kaderinin esaslı olarak değişmesinin Selçuklu hakimiyetinin güçlü devresinde değil de onların inkıraza yüz tuttuğu sıralarda gerçekleşmiş olması şaşırtıcı gelebilir. Muhtemelen Selçuklu hakimiyeti devresinde bilhassa Kastamonu/Paflagonya, Bursa/Bitinya bölgesinden Karya (Menteşe'ye kadar uzanan sahille irtibatlanan bölge), ani ve sert bir şekilde tahrip edilmeyerek, sürekli akınlara hedef olabilecek bir canlılıkta tutulmuş; hatta zaman zaman çeşitli şekillerde beslenmiştir. Fakat Selçukluların inkırazını sağlayan Anadolu'ya yönelik Moğol akınları, bu kendi içinde mantığı olan anlayışın da alt üst olmasına vesile olmuştur denilebilir. Zira Moğollar'ın önünden çekilen kalabalık Türkmen topluluklarının Batı Anadolu Bizans sınırına yani uç hattına yığıldıkları kaynaklarla da kesin olarak desteklenen ve çok iyi bilinen bir vakıadır.[1] Bu hadisenin ne gibi bir siyasî ve sosyal gelişmeye yol açacağını o dönemde herhalde hiç kimse tahmin edemezdi. Bizans kronikleri yeni gelen toplulukların binlerce çadır halinde özellikle yukarıda adlarını verdiğimiz kuzeyden güneye inen hat boyunda yani Kastamonu-Antalya çizgisinde yığılmış bulunduğuna işaret ederler. Hatta bazıları daha da ileri giderek Menderes havzasında XIII. asır sonlarında yalnız halkın değil, manastırlardaki papazların bile kaçtığını ve buraların Türkmen çadırlarından görünmez olduğunu belirtirler.[2] Kaynaklardaki bilgilerde abartı payı bir tarafa bırakılsa bile bu vakıanın izlerinin iki asır sonrasına ait sayılabilir verilerle mücehhez kaynaklardan takip edilebilmesi, söz konusu iskânın büyüklüğünü şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde gözler önüne serer. Olaya bu zaviyeden yaklaşırsak, bu yeni gelen Türkmen gruplarının nasıl birer siyasî birlik olarak ortaya çıktıklarını ve ne gibi potansiyele sahip bulunduklarını daha rahat anlayabiliriz.

1 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 505.

2 P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1944. s. 24-25.

Siyasî oluşumların bu Türkmen nüfus potansiyeline dayalı olarak ortaya çıkışı, etkileri zamanımıza kadar uzanan yeni gelişmelere zemin hazırlamıştır. Kastamonu merkezli Candaroğullarının, önce Eskişehir, sonra Bursa merkezli Osmanlıların, Balıkesir merkezli Karesioğullarının, Kütahya merkezli Germiyanoğullarının, Manisa merkezli Saruhanoğullarının, Birgi merkezli Aydınoğullarının ve nihayet Milas ve Peçin merkezli Menteşeoğullarının bizzat kurucularının birer boy ailesine mensup bulundukları umumiyetle kabul edilmektedir. Burada önemli olan husus bölgedeki Türkmen topluluklarının siyasî birlikler kurma yolundaki kabiliyetleridir. Birer bağımsız beylik olarak bir asırdan fazla yaşayanlar, sonunda kendi içlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin bayrağı altında onların insan gücü kaynaklarını oluşturup daha geniş bir coğrafyaya açılmışlar, Rumeli'nin iskânını sağlamışlardır.[3]

Bölgedeki yörük teşekküller belki de bu siyasî oluşumlara vücud vermeleri sebebiyle tam bir göçebe hayat tarzı içinde bulunmamakta, daha yerleşik bir özellik göstermektedirler. Batı Anadolu bölgesinin pek az kesiminde yarı göçebelik kalmış; büyük bölümü ziraatın ağırlık kazandığı küçük yerleşme yerlerini kurarak buralara adlarını vermişlerdir. Osmanlı devri kaynaklarında bu gibi yerlerin hususi bir vergi organizasyonu bünyesinde mütalaa edilebilecek bir ünite halinde belirtildiğini görmekteyiz. Yani çoğu toprağa bağlı bir şekilde kaydedilmiş bu yörük yerleşmelerinin gerçek bir durumu yansıtıp yansıtmadığı önemli bir mesele olarak karşımızdadır. Ancak devlet nizamının bir gereği olarak başı boş grupların ekonomik gerekçeler dairesinde belirli bir yere iskânı için baskı uygulandığı bilinen bir vakıadır.

Daha beylikler döneminde bu gibi grupların önemli bir kısmı, vücud verdikleri beylik idarecilerince aynı gerekçelerle yerleşik hayata geçirilmişlerdir. Osmanlı idaresi kurulduktan sonra konar göçerliği sürdüren bir kısım teşekküller sürgün yoluyla Rumeli

3 F. M. Emecen, "Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanoğulları ve Osmanlılar", *Archiv Orientalni*, Supplementa, VIII (1998), s. 111-120.

yakasına aktarılmışlarken bir bölümü tam bir iskâna yol açabilecek ara formülle iktisadî yahut askerî teşkilat bünyesi içerisine alınarak, tedrici bir yerleşme sağlanmıştır. Mesela Batı Anadolu bölgesinde mevcut piyade ve müsellem teşkilatı bu yörük teşekküllerin ocaklar halindeki organizasyonuna yol açmış ve bu ocaklar zamanla birer köy haline gelmişti.[4] Keza Ellici adı verilen ve herhangi bir hizmet zuhurunda elli hanede bir haneyi nöbetleşe olarak göreve yollayan yörükler, kalabalık cemaatlerden oluşuyordu. Mukataa yörükleri denilenler ise vergilerini toplu bir rakam üzerinden vermekle yükümlü topluluklardı ve padişah hassı olarak vergileri toplanıyordu. Bir bölümü devecilik hizmeti görüyor, devlet adına çeşitli taşıma işlerini; avarız türü vergilerden muafiyet karşılığı yapıyorlardı ve bunlar da ayrı bir teşkilatın bünyesi içerisine alınmışlardı.[5] Böylece bütün bu zümreler, yerleşmeye müsait bir hale getirilmişti. Ancak hâlâ bölgede tam olmasa da yarı göçebe hayat tarzını sürdüren cemaatlerin var olduğu ve bazı bölgelerde bunların oldukça yüksek nüfus rakamları bulunduğu dikkati çeker.

Batı Anadolu'da eski adlarıyla Hudavendigar, Karesi, Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe bölgelerine ait XV-XVI. yüzyıl tahrir defterleri yörük olarak kaydedilmiş teşekküller ve gruplar hakkında en teferruatlı malzemeyi temin ettikleri gibi eskiye yönelik birtakım tahminleri yapabilme imkânı da tanımaktadır. Bir kesit vermek bakımından XVI. asrın otuzlu yıllarına ait toplu tahrir verileri esas alınarak söz konusu yörük gruplarının dağılımı hakkında fikir sahibi olabiliriz.[6] Bu tespitler daha sonraki dönemlerde pek değişmemiştir. Ancak bunlara çeşitli sebeplerle Anadolu'dan gelen yeni gruplar eklenmiştir.

4 F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 142 vd.

5 F. M. Emecen, *aynı eser*, s. 127 vd.

6 Anadolu Beylerbeyiliğine ait tahrirlerin umumi sonuçlarını yansıtan mufassal icmal defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından tıpkı basım olarak yayımlanmıştır. *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, I, Ankara 1993: Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Sultanönü, Hamid ve Ankara; II (Ankara 1994): *Bolu, Kastamonu, Kengırı ve Koca-ili: 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Ankara 1995: Hudavendigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye.

Osmanlı Devleti'nin zuhur ettiği coğrafyadan başlarsak, Bursa yöresi hariç özellikle kuzey ve kuzeybatı kesimlerinin yoğun bir yörük yerleşmesine sahne olduğu söylenebilir. Bursa kazasında XVI. asır başlarında çok az sayıda yörük cemaati kaydedilmiştir. Bu durum Osmanlıların ilk hakimiyet devresinden bu yana yerleşik düzenin kurulmuş olduğunu gösterir. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasının çekirdek kısmının sosyal yapısı hakkında bir fikir edinilebilir. Fakat Söğüt'e bakıldığında burada Sultan Murad vakfı oldukları belirtilen 556 hanelik büyük bir yörük topluluğunun mevcut olduğu görülür.[7] Bu topluluğun hangi cemaatlerden oluştuğu hakkında bir döküm yoktur. Bununla birlikte daha sonraki bazı sicil kayıtlarından bu topluluğun kısmı azamının Karakeçililerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunlar **"Söğüt perakendesi Karakeçililer"** şeklinde 1084 (1673) tarihli kayıtlarda yer almaktadırlar.[8] Bu durum II. Abdülhamid döneminden bu yana, Osmanlı hanedanının dayandığı Kayı boyunun bir parçası olarak kendilerini kabul ettiren; ancak bir kısım araştırıcılarca bu bağı hakkında şüpheler izhar edilen Karakeçililerin Osmanlıların çekirdek coğrafyasına mensup bulunduklarını delillendirme bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca zamanımızda da Söğüt'te her sene tekrarlanan ritüelleri tahfifle karşılanamayacak bir tarihî boyuta oturtmaktadır. Söğütlü cemaati diye de anılan bu topluluklar daha sonra Saruhan'ın mukataa yörükleri içine dahil edilmişlerdir. Bunlar ayrıca Edremit, Ezine Kızılcatuzla, Kemer, Balya kazalarına kadar uzanıyorlardı. Yerleşik bir hayat tarzının hakim olduğu Bursa ve yöresinde sadece Akçakoyunlu ve Saruhanlı yörükleri kaydedilmişti. Diğer grupların çoğu daha arızalı bir arazi özelliği gösteren Bergama ve Tarhala (Soma) taraflarında toplanmıştı. Özellikle Karaca yörükleri dört kazada bulunurlarken maruf bir cemaat olarak Danişmendliler Domaniç'te yer alıyorlardı. Genel olarak geniş bir alanı kaplayan Hudavendigar sancağında yerleşme vetiresinin tamamlanmış olduğu söylenebilir.

7 BA, *TD*, nr. 166, s. 57.

8 K. Su, *Balıkesir ve Civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938, s. 39'daki sicil kaydı.

Bursa'nın batısında Marmara, Çanakkale boğazı ve Ege ile çevrili olan Biga sancağında da Bursa'ya benzer bir özellik görülür. Rumeli yakasına açılan bir geçit yeri, basamak olan bu sancakta Biga, Ezine, Çan yörelerinde az sayıda yörük topluluğu vardı. Bunlar içinde bölgenin maruf cemaatleri olan Akçakoyunlu, Karacalar yanında Uluyörük de mevcuttu. Bazı Tatar kabilelerinin bakiyelerini hatırlatan Çongar cemaatinin adına rastlanmaktadır. Söz konusu cemaat bölgedeki diğer mahallerde de bulunmakta idi. Bursa'da 22 cemaat varken buradaki toplam rakam 21 idi.

Karesi (Balıkesir) sancağı söz konusu defterlere göre, sadece 4 cemaat kaydıyla şaşırtıcı bir özellik gösterir. Aksakallar, Davudlar, Keçilü, Yakublar adlı bu cemaatler Ayazmend'de yer alıyorlardı.[9] Burada bu kadar az cemaat kaydı gerçek bir durumu yansıtmıyor olabilir. Fakat pek çok yerleşme yeri yörük cemaatlerinin adlarını taşımaktaydı. Eğer tahrir anlayışının farklılığından kaynaklanmıyorsa, bunun bölgenin Rumeli yakasını besleyen ilk mahal olmasından ve buradaki teşekküllerin Osmanlıların Rumeli'ye geçişlerinden sonra Balkanların iskânı için bir ana depo vazifesi görmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. XVI. ve XVII. yüzyıla ait müteferrik sicil kayıtları, Karesi kazalarına Bursa'dan, Kütahya'dan Saruhan'dan muhtelif yörük topluluklarının geldiklerini gösterir. Hatta XVII. asrın karışıklıkları sırasında İç Anadolu ve Doğu Anadolu'dan Balıkesir yöresine Bozulus, Danişmendlü, Yeniil, Dulkadirli Türkmenlerine mensup cemaatlerin geldikleri,[10] XVIII. asırda Rakka'ya iskân edilme kararı alınan Çepnilerin de bu bölgeye gelip yerleştikleri[11] bilinmektedir. Anlaşılacağı üzere bölge önceden değil sonradan kesif yörük göçüne hedef olmuş gözükmektedir.

Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe yöreleri XVI. asrın ilk yarısında yoğun yörük gruplarının hareket alanlarını oluşturur. Bu sahadaki irili ufaklı yüzlerce cemaat birbirine yakın hususiyetler gösterir. Sırasıyla bunlara bakacak olursak; Kıyı ile bağlantısı

9 BA, *TD*, nr. 166, s. 280 vd.

10 K. Su, *aynı eser*, s. 29, 36-38, 45-48, 53-54, 66-67.

11 Evâil-i Cumâdelahır 1138/Şubat 1736 tarihli sicil kaydı için bk. K. Su, *aynı eser*, s. 103-105.

olmayan ve İç Ege'de yer alan Kütahya merkezli Germiyan bölgesi ki Uşak ve Denizli'yi de içine alan bir bölgedir, birçok yaylalık alanlara sahip olduğundan konar göçer teşekküllerin yoğun oldukları sahayı teşkil eder. Burada merkez kaza civarında dört ana cemaat grubu bulunmaktadır. Hassa yörükleri tek grup halinde 590 hane olarak belirtilmiş ve bunlar sancakbeyi hassına dahil olduklarından bu adla anılmışlardır. Diğer üç gruptan Bozguş yörükleri 42 cemaatten;[12] Kılcan yörükleri 42 cemaatten;[13] Akkeçili yörükleri 40 cemaatten[14] mürekkepti. Bu irili ufaklı cemaatler içinde maruf adlara pek rastlanmamaktadır. Yalnız Kılcan'a bağlı Karacalar, Akkeçili'ye bağlı Danişmend ve Halaçlar tanınmış gruplardır. Burada dikkati çeken husus bu üç ana gurubun hemen hemen aynı sayıda cemaat sayılarına sahip olduklarıdır. Bu bize bunun gibi büyük grupların sun'î bir tarzda yani devlet müdahalesiyle oluşturulmuş olduğu izlenimini vermektedir. Yani bu bölgedeki yörük teşekküller üzerinde devlet denetimi, mâlî ve iktisadî gerekçelerle daima etkili olmuştur denilebilir. Bununla beraber tarihî adlarını taşıyan iki büyük topluluk Lazkiye (Denizli) kazasında bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kayı yörükleri diğeri ise Çobanlar yörükleridir. Kayı ana yörük gurubu 27 köy, 8 cemaatten oluşuyordu ve toplam 1123 hane nüfusa baliğ idi.[15] Fakat gerek köy adlarında gerek cemaat adlarında bilinen isimlere rastlanmamaktadır. Çobanlar topluluğunda ise 8 cemaat kaydedilmişti.[16] Kayı ve Çobanların bir arada defterde kayıtlı bulunmaları, bunların tarihî birlikteliğinin bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Saruhan yöresinde de bu iki boy bir arada yazılmıştı.[17] Buradan hareketle Kayı boyundan

12 BA, *TD*, nr. 438, s. 18. Bu cemaatinin adının Germiyanlı toplulukları içinde Selçuklu Sultanı Mesud'a karşı savaşan Bozguş Bahadır ile ilgili bulunduğu açıktır. Bozguş ve Germiyan askerleri önce Sahip Fahreddin'in kızı oğlunun güçlerini yenmişler, sonra Sultan Mesud'un onların üzerine yürümesi üzerine kaçmışlardı. (Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*, trc. F. Nafız Uzluk, Ankara 1952, s. 47-48).

13 BA, *TD*, nr. 438, s. 19-20.

14 BA, *TD*, nr. 438, s. 22-23.

15 BA, *TD*, nr. 438, s. 49-50.

16 BA, *TD*, nr. 438, s. 53.

17 Aynı topluluğun Manisa Karamankaya mevkiinde de bulundukları hakkında bk. F. M. Emecen, *Manisa Kazası*, s. 141.

geldikleri kabul edilen Osmanlı beyliğinin teşekkülünde onların Çobanoğullarına bağlı olarak uç bölgelerde faaliyet göstermiş oldukları iddiası tarihî bir delil bulmaktadır. Uşak'ta ise asıl topluluğu 19 cemaatten meydana gelen Akkoyunlular oluşturmaktaydı. Kısaca Kütahya yöresi oldukça hareketli ve canlı bir bölgeyi teşkil ediyordu.

Biraz daha batıda Saruhan yöresinde yine kalabalık yörük gruplarının var olduğu tespit edilebilmektedir. Buradakiler esas olarak "Ellici" adıyla kaydedilmiş olup bu durum onların devlete karşı olan mükellefiyetlerinden kaynaklanmaktadır; onların kendilerine ait boy adlarıyla hiç bir ilgisi yoktur. Bu büyük ünite içinde 38 cemaat yer almaktadır. Buna benzer tarzda adlandırma mukataa yörükleri için de geçerlidir. 3600 hanelik bu büyük topluluk vergi birimi olmak dolayısıyla bu adı devlet tarafından verilmiş ve resmiyet kazanmıştır. Yine diğer sancaklarda da görülen Karacalar cemaati burada kalabalık bir grup olarak yer alıyordu. Bunlar esas olarak Aydın sancağında temerküz etmiş Karacakoyunlu yörüklerinin bir parçasıdır. Manisa'nın esas yörük toplulukları dağlık bir alan olan Yunddağı'nda ve Demirci taraflarında yaşıyorlardı. Demirci'de konar göçer hayat tarzına müsait bir coğrafyada, 120 kadar cemaatin adı deftere kaydedilmişti. Saruhan sancağı genel olarak bu konar göçer yapısını uzun süre devam ettirdiği gibi bunun getirdiği sosyal hareketlilikten de çok etkilenmişti.[18]

Aydın'da ana yörük topluluğunu 56 cemaatiyle Karacakoyunlular teşkil eder. Tire ve Ayasuluk arasındaki sahada bulunan bu büyük topluluk aynı zamanda müstakil bir kadılıktı.[19] Hatta bunlara ait özel bir kanunname de mevcuttu.[20] Bu büyük topluluk Batı Anadolu'nun birçok sancağına da dağılmış durumdaydı. Aydın yöresinde, Ayasuluk'ta Çuga yörüklerine beş; Çulluyan yörüklerine

18 Genel olarak bk. F. M. Emecen, *Manisa Kazası*, s. 127-141.

19 BA, *TD*, nr. 166, s. 374-375.

20 F. Yılmaz, "Karaca Koyunlu Yörükleri Kanunu", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX (1994), s. 349-355.

ise 34 cemaat bağlıydı.[21] Diğer müteferrik yörük grupları Bozdoğan, Yenişehir, Sart'ta bulunuyorlardı. Mesela Yenişehir'de kayıtlı 24 cemaatin tam bir konar-göçer hayat tarzı içinde olduklarını ifade eder tarzda, ilgili tahrir kaydında muayyen yerleri bulunmadığı belirtilmişti.[22] Sart'taki İsrailli cemaatinin diğer adının Kürekçi olduğu belirtilerek bunların Acem'den geldikleri ve buraya yerleştikleri kaydedilmişti.[23] Bozdoğan yörükleri içinde Çavdar, Avşar cemaatleri vardı. Çavdar'ın yanısıra Çongar cemaatinin de hem burada, hem de Saruhan, Bursa ve Biga'da bulunması, eski Tatar kabilelerinin bölgedeki bakiyeleri olarak dikkat çekicidir. Bir kısım küçük cemaatler İzmir yarımadasında bulunmaktaydılar.

İnceleyeceğimiz son bölge olan Menteşe ise dağlık arazi yapısı ile dikkati çeker. Bunun yanında ilginç bir teşkilat bünyesi içindeki yörük topluluklarıyla da tanınır. Buradaki cemaat birimi yanında, eski Türk boy yapısının kademelerinden birisi olan "tir" yani ok denilen gruplara rastlanmaktadır. Bu tabir boy altı bir birim olarak kullanılmıştır. Pek çok cemaatin yaşadığı Menteşe'de, Peçin bölgesinde, yedi büyük ana grup kaydedilmişti.[24] Bunlar Kayı, Kızılcakeçili, Horzum, okunması tereddütlü Balıkcı (?), Divane Ali ve Kızılcakoyunlu'dur. Çine'de üç küçük cemaat vardı. Muğla'da Alayundlu cemaati kalabalık nüfusuyla kaydedilmişti.[25] Mazun'da altı cemaat, Köyceğiz'de Güney Yaka'ya bağlı 13 tir, bir cemaat; Kozviran'a bağlı 19 cemaat, iki tir mevcuttu. Büyük bir grup olarak Kayı 13 tirden mürekkep olup 596 hanelik bir nüfusa sahiptiler. Ayrıca Köyceğiz'de bir başka topluluk Taş Kayı yörükleri adını taşımaktaydı ve tir başlığı altında 259 haneden ibaretti. Yine tanınmış bir topluluk olan Yüreğir tiri 80 haneden oluşuyordu.[26]

21 BA, *TD*, nr.166, s. 409.
22 BA, *TD*, nr. 166, s. 459.
23 BA, *TD*, nr. 166, s. 465.
24 BA, *TD*, nr. 166, s. 482-483.
25 BA, *TD*, nr. 166, s. 532.
26 BA, *TD*, nr. 166, s. 554.

Genel olarak dikkati çeken husus Kayı topluluklarının Saruhan, Aydın, Kütahya, Menteşe sahasına yayılmış olması ve yerleşik olmayan düzenlerini sürdürmeleridir. Bu yine Osmanlı beyliğinin doğuşu şartlarının Moğol İmparatorluk dünyası içinde ve Deşt-i Kıpçak sahasında (Pontus geleneği) değil,[27] yine dönüp Batı Anadolu Türkmen dünyasında aranması gerektiği konusundaki yaygın görüşleri desteklemek bakımından ayrı bir önemi haizdir. Bu coğrafyadaki aynı adlı toplulukların birbirlerinden haberdar olup olmadıkları ayrı bir problem olarak öne sürülür. Genel olarak aynı bölgede bulunan toplulukların birbirlerini bildikleri ve tanıdıkları üzerinde şüpheye mahal yoktur. Hatta bir Bizans kroniği olan Pachimeres, Bafeus Savaşı'nı anlatırken Osman Bey'in müttefiki olarak Menderes yöresi Türkmenlerinden söz eder.[28] Birçok araştırıcı tarafından coğrafî uzaklık bakımından ihtiyatla karşılanan bu bilgi, Kayı boyunun yayılma sahası dikkate alınırsa belirli bir temele oturmaktadır. Öte yandan XVII. ve XVIII. asırlarda İç ve Doğu Anadolu'dan gelen büyük Türkmen topluluklarının kendileri ile aynı boy adlarını taşıyan Batı Anadolu'daki yörük gruplarının bulundukları coğrafyaya göç edişleri yine tesadüf olmasa gerektir.

XVI. yüzyıldaki özellikleri yansıtan bu bilgileri daha sonraki asırlara da teşmil etmekte herhangi bir beis yoktur. Bunların durumlarında XVII. ve XVIII. asra kadar önemli bir değişme husule gelmemiştir. Fakat bölge bilhassa bu iki asır boyunca yeni Türkmen göçlerine de sahne olmuştur. Nitekim Orta ve Doğu Anadolu'nun büyük Türkmen boylarına mensup cemaatleri, yukarıda da belirtildiği üzere, söz konusu asırların sosyal şartları gereği göç etmek zorunda kalarak Batı'ya hareket etmişler, zamanla bu bölgedeki diğer akraba teşekküllerle karışmışlardır. Hatta 1690'larda bölgeye gelen Aydın, Balıkesir, Kütahya taraflarına ve Adalara kadar yayılan Danişmendlü Türkmenlerine mensup cemaatler için Ayasuluk'tan

27 C. Heywood, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi: Yeni Hipotez Hakkında Bazı Düşünceler", *Osmanlı*, I (1999),137-145.

28 Bk. H. İnalcık, "Osman Gazinin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 81.

Torbalı'ya kadar uzanan sahada tulen ve arzen 12 saatlik mesafeyi haiz boş alanlar iskân sahası olarak tespit edilmiştir.[29]

Genel olarak yörük topluluklarının bu yayılma sahaları dikkate alındığında, bu geniş coğrafyada birbirine benzer bir alt tabanı oluşturdukları söylenebilir. Gerçi defterlere yansıyan kayıtlardan bunların orijinal yapıları hakkında tam bir bilgi elde etmek mümkün olamamakta ve bütün bu topluluklar devletin kendilerine vermiş olduğu vergi sistemi çerçevesindeki nizam ve teşkilat bünyesi içerisinde takdim edilmektedir. Hattızatında çok parçalanmış ve büyük boy yapıları bozulmuş olan bu yöredeki gruplar, çok dar bir sahada yaylak kışlak hareketliliği içerisinde olmuşlardır. Çoğu da muayyen yerleşme birimlerine bağlı olarak kaydedilmiştir. Onların önceden yerleşik hayata geçmiş çiftçi-köylü gruplarla olan bağlarının mahiyeti ise ayrı bir araştırma konusudur. Devletin konar-göçer gruplara verdiği adlar ve içine aldıkları teşkilat, zamanla kendileri tarafından da benimsenmiştir. Bu durum bir bakıma sistemli bir devlet siyasetinin yansımasıdır. Onlar Batı Anadolu bölgesini XIII. asırdan itibaren sürekli bir şekilde ve kesif bir tarzda yerleşime açan ve vatan ittihaz eden ve aynı zamanda Osmanlı Devleti gibi cihan-şümul bir siyasî oluşuma vücud veren insan gücü kaynağını oluşturan ana sosyal teşekküller olarak sessiz ve fakat müessir bir rol oynamışlardır.

29 K. Su, *aynı eser*, s. 45-48.

ORHAN BEY'İN 1348 TARİHLİ MÜLKNAMESİ HAKKINDA YENİ BAZI NOTLAR VE DÜŞÜNCELER

XIV. yüzyıl başlarında tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına ait bilgilere ulaşmada karşı karşıya kalınan zorluklar, bu dönemi günümüz tarihçileri nezdinde tartışmalı hale getirmiştir. Söz konusu devre hakkında dolaylı olarak bilgi veren kaynaklar dışında doğrudan bu yıllarda kaleme alınmış muasır Osmanlı tarihlerinin mevcut bulunmayışı ve ilk Osmanlı kroniklerinin kuruluştan 100-150 yıl sonra yazılmış olması, bu konuda yapılan araştırmaları ve ileri sürülen fikirleri temellendirme, muayyen bir alt yapı teşkil etme bakımlarından ciddi meseleler ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte yukarıda bahsi geçen ilk Osmanlı kronikleri, Osmanlı tarihinin ilk yılları hakkında hâlâ araştırıcıların muhtaç oldukları malzemeyi temin eden kaynak serisi olarak önemlerini sürdürmekteyseler de bunların verdikleri malumatın esaslı bir şekilde tenkide ihtiyacı olduğu öteden beri bilinmektedir. Dolayısıyla muasır bilgiye ulaşmadaki zorluklar, araştırıcıları ister istemez, bu kaynakları yeni fikirler ve yeni yorumlarla sürekli olarak gündeme getirmelerine müncer olmuştur. Söz konusu kroniklerin verdikleri bilgilere yapılan "revizyonist" itirazlar, "ilk Osmanlı tarih geleneğinin XV. yüzyılda oluşan şartlar çerçevesinde, ideolojik bir tarzda meydana getirilip kuruluş yıllarının bu oluşan kalıplar içinde efsanelere boğularak anlatıldığı" ana fikri etrafında toplanmış ve hatta bu kroniklerin bazı batılı

yazarlarca tamamen dışlanması meyli ortaya çıkmıştır.[1] Kroniklere karşı olan bu tavır, kuruluş yıllarıyla ilgili bir başka kaynak türü olan ilk Osmanlı padişahlarına ait vesaik için daha farklı bir satılıta gelişme göstermiş ve daha ilk ortaya çıkarıldıklarında şeklî açıdan ve muhteva yönünden uzun sürecek tartışma zemini oluşmuştur.

Bilindiği üzre, Osmanlı tarihinin en eski orijinal vesikaları olarak kabul edilen bugüne ulaşan iki belge de Orhan Bey dönemine ait bulunmaktadır. Bunlardan daha eski tarihli olan Farsça vakfiye iken diğeri Türkçe kaleme alınmış bir mülknâmedir. Bu sonuncusu, Topkapı Sarayı Arşiv Kılavuzu'nda ilk olarak fotoğrafı yayımlanarak ilim âlemine sunulmuş olup Orhan b. Osman tuğralı, evahir-i Rebiülahir 749 (19-27 Temmuz 1348) tarihlidir.[2] Burada kendisinden "zaîmü'l-cüyûş ve'l-asâkir" unvanıyla bahsedilen birine, hudutları da tarif edilen Pambucuk deresinin mülk olarak bağışlanması konusuna yer verilmekte, belgede tuğranın yanı sıra şahitlerin imzaları bulunmaktadır. Bu belge yayınlanır yayılanmaz ilim çevrelerinde ilgi çekmiş, bazı tarihçiler şüphe izhar edici yazılar yazarken İ. H. Uzunçarşılı bunu latin harflerine aktarmış ve önemini ortaya koyarak ilk Osmanlı vezirlerini teşhise imkân tanıdığına temas etmiştir.[3] Özellikle tuğranın mevcudiyeti ona ilk

1 Mesela bk. C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, bk. Giriş; a. mlf, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX (1987), 7-27; R. P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 1-38; C. Heywood, "Between Historical Myth and 'Mythohistory': The Limits of Ottoman History", *Byzantine and Modern Greek Studies*, XII (1988), 315-345; Buna mukabil bu kaynaklar hakkında ayrıca bk. H. İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis-P. M. Holt, London 1962, s. 152-167; ayrıca, F. Emecen, "Gazaya Dair: XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 191-197; C. Kafadar, *Between Two Worlds The Construction of the Ottoman State*, California 1995, s. 90 vd.

2 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 10789'da yer alan bu belgenin fotoğrafı ilk defa Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Klavuzu, İstanbul 1938, Levha 1'de yayımlanmıştır. Müteaddid defalar tıpkıbasımı yapılan bu belge en son olarak bir teşhir kataloğunda ilk vesikalar arasında kısa izâhat ve bibliyoğrafya ilâvesiyle yer almıştır. *Osmanlı Padişah Fennanları Sergi Kataloğu*, Londra 1986, s. 29.

3 "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle

Osmanlı devlet teşkilatının tesisiyle alakalı ipuçlarını da vermiş, buna göre birtakım yorumlarda bulunmuştur. Uzunçarşılı'nın makalesinin yayımlandığı sıralarda, H. Scheel, Arşiv Kılavuzu'nda fotoğrafı yer alan vesikanın orijinal olmadığı üzerinde durarak, tuğra ile yazının aynı elden çıkmadığını belirtmiştir.[4] Yine meşhur türkolog P. Wittek de bu mülknameyi kılavuzda gördükten sonra yazdığı bir yazıda mülknamenin beklenmedik bir şekilde oldukça eski bir belge olduğunu belirtip Orhan Bey'e ait diğer belgelerle birlikte bunların iyice incelenmesi gerektiğini; bunun öncelikle belgelerin orijinallikleri bakımından yapılmasının lâzım geldiğini şahitlerin imzalarının kâtip tarafından yazılmış olmasının ayrıca şüpheyi celbettiğini; bunun sahte bir belge değilse bile bir kopya olabileceğini ifade etmiş ve "*1500 yılına doğru eski Türk âsârını ortaya koymaya yönelik romantik bir akımın ürünü*" olduğu gibi çarpıcı bir hükümle sözlerine son vermiştir.[5]

İ. H. Uzunçarşılı Orhan Bey'e ait olup M. Cevdet evrakı arasında yer alan tuğralı Farsça yazılmış Rebiülevvel 724 (Mart 1324) tarihli vakfiyeyi yayımlarken daha önce üzerinde durduğu mülkname hakkında yukarıda sözü edilen araştırmacılara cevap vererek her iki belgenin aynı tuğrayı taşımalarından hareketle, bunun orijinal bir vesika olduğunu beyan edip tartışmayı sürdürmüştür.[6] Tartışma zemini böylece vesikanın iç kurgusundan ziyade şekli yapısı üzerine çekilmiştir. Bu tartışmalara katılan A. Erzi her iki vesikada yer alan tuğraların orijinal olduğundan şüphe edilemeyeceğini, tuğraların benzerliğinin bunu gösterdiğini, vesikanın devrinde

Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", *Belleten*, III/9 (1939), 99-106.

4 "Compte rendu de Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Klavuzu, fasc. 1 (İstanbul 1938)", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellcshaft*, 93/2-3(1939), 410. Ayrıca Scheel, Uzunçarşılı'nın belge hakkındaki görüşlerine de cevap vererek, bu belgenin asli olup olmadığını tartışmıştır. bk. "Die staatsrechtliche Stellung der dökumenischen Kirchenfürsten in der alten Turkei: Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen Verfassung und Verwaltung", *Abhandlungen der Preubichen Akademie der Wissenschaften*, nr. 9, Berlin 1943, s. 4, not 1.

5 "Les Archives de Turquie", *Byzantion*, XIII (1938), 667.

6 "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi 724 Rebiülevvel-1324 Mart", *Belleten*, V/19 (1941), 277-289.

yazılmış olduğu kabul edilmese bile, aynı şahıs tarafından yapılması imkânsız görünen tuğraların birbirinin aynısı olmasının başka türlü açıklanamayacağını; mülkname sonradan istinsah edilmiş bir kopya olsa dahi bunun eski aslına uygun kaleme alınıp tuğranın da bu şekilde çizildiğini; bu hususun kendi tespit ettiği bir münşeat mecmuasındaki kaydın başına çizilen tuğranın benzer şekilde resmedilmesinden anlaşıldığını yazar. Tuğranın tip itibariyle dikkat çekici olduğuna temas eden Erzi, bunların uydurma olmadığını, eğer uydurma olsaydı müstensihin tuğraların en mükemmel örneklerinin verildiği XVI. asırda bu tarzda ibtidaî çizim yapmayacağını da belirtir. Dolayısıyla zımnen belgelerin XVI. yüzyıla ait kopyalar olduğu yolundaki kanaati destekler.[7]

Belgenin esaslı muhteva tahlili Elezovic ve Beldiceanu tarafından yapılmış gözükmektedir. Özellikle Beldiceanu, mülkname hakkındaki bütün görüşleri toplayarak yorumlarda bulunmuştur.[8] 19-27 Temmuz 1348 tarihli bu mülknamenin otantikliği konusunda bazı tarihçilerin tereddütlerine karşılık, bazılarının bunu savunduklarını belirten Beldiceanu, belgede aslında başka önemli problemlerin bulunduğunu ifade ederek, birtakım tahlillere girişir: Ona göre belge her şeyden önce Osmanlı sarayında hazırlanmıştır. Başında belgenin padişaha ait tuğrası vardır. Muhteva açısından üç bölüme ayrılır. İlk olarak ordu kumandanına (zaîmü'l-cüyûş ve'l-asâkir) mülk bağışı söz konusudur. İkinci olarak Hudavendigar'a (metinde hundkâr), Orhan Bey'in oğullarına atlar, vezire kıymetli kürkler verilmesi bahsi geçer. Üçüncü olarak da şahitlerin imzaları yer alır. Belge şer'î prosedüre uygun olarak kaleme alınmıştır. Fakat padişah tuğrası bulunan bir mülknamede şer'î mahkemede hazırlanmış şekilde şahit imzalarının yer alması, pek rastlanan bir durum değildir. Padişah fermanı zaten bu durumu tescil eder ve

7 "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I", *Belleten*, XIV /53 (1950), 101, 104.

8 *Recherches sur les Actes des régnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, München 1967, s. 106-110: Bu kısmın Fransızcadan çevirisini yapan Mahmut Ak'a teşekkür ederim.

tuğra da zaten geçerliliğin bir delilidir. Şahitlere ayrıca ihtiyaç duyulması düşündürücüdür. Bir başka mesele, metnin girizgâhındaki cümlelerde fiiller birinci tekil şahıs iken, ikinci kısımda üçüncü tekil şahıstır; bu sonuncusunda da özne mechuldür. Yani mülk bağışı ile bunun mukabelesinde kim tarafından verildiği açık şekilde anlaşılamayan at ve kürk bağışı arasında mantıkî bir alaka olup olmadığı sorusu ortaya çıkar.

Beldiceanu ayrıca söz konusu mülknamenin tahlilini yapar ve bunu Orhan Bey'in ordu komutanı olan oğluna (ki Süleyman Paşa olarak takdim edilir) bir mülk bağışladığı, diğer oğullarına çeşitli atlar ve vezirlere kürkler dağıttığı şeklinde izâh eden Elezovic'in görüşlerine yer vererek,[9] onun bazı yorum zaaflarını ortaya koyar. Elezovic'in bu belgeyi yazan kâtibin metni hatalı olarak kaleme aldığı görüşünde bulunduğunu belirttikten sonra eğer onun izâhı kabul edilecek olursa, hundkârın kim olduğu problemi ile karşı karşıya kalınacağı tenkidini yapar. Bu unvan Orhan Bey'i niteliyorsa o vakit onun kendi kendine at bağışladığının anlaşılacağını, bunun da mantık dışı olacağını, öte yandan Orhan Bey'in unvanları arasında "hundkâr/hudavendigar" tabirinin bulunmadığını belirtir. Belgenin muhtevası üzerinde de durarak kendisine "zaîmü'l-cüyûş ve'l-asâkir ferzend" diye hitab edilen şahsın kimliği konusunda tartışmayı sürdürür. Bu tabirin normal olarak "Orhan Bey'in ordu kumandanı olan oğlu" şeklinde anlaşıldığını fakat adının niçin yazılmadığının merak konusu olduğunu; muhtemelen bunun ordu kumandanı şahsın herkesce maruf oluşu dolayısıyla adının ayrıca belirtilmesine gerek duyulmamasından kaynaklanmış olabileceğini; "Ferzend" (yani oğul) kelimesinin özel bir manası olup olmadığının anlaşılamadığını; eğer buradaki Orhan Bey'in oğlu ise bu durumda belgede geçen Süleyman, Murad, Halil, İbrahim dışında, Sultan ve Kasım adlı oğullarının geriye kaldığını; fakat at ve kürk bağışının niçin mülknamede yer aldığı hususunun da meçhul olduğunu; bunun bir minnet, teşekkür olarak mı verildiği

9 G. Elezovic, *Turski Spamenici*, Beograd 1952, I/2, 218-220; I/1, 1107-1110'da hem faksimile metni hem de Sırpça çeviri ve yorumunu verir.

meselesinin ortaya çıktığını yazar. Ayrıca belgenin metninde ilk kısımda Orhan Bey'in ağzından bağış ifade edilmekte iken ikinci kısımda "hundkâr/hudavendigara" tabirinin geçmesinin söz konusu mülknameyi muhteva yönünden de tartışmalı hale getirdiğini; belgeyi şeklî olarak bir başka örnek ile mukayese ederek Orhan Bey'in ordu kumandanına bir mülk verdiğini fakat bunu takas usulü ile yaptığını ifade eder. Belgenin merak uyandıran şeklî yapısının da açıklanmaya muhtaç bulunduğunu, Orhan Bey zamanında nişancılık görevinin olmadığını; bundan hareketle belgenin I. Murad devrinde hazırlanmış acemice bir özet olup Orhan Bey döneminde nişancılığın bulunmaması dolayısıyla tuğranın başka örneklerde görüldüğü gibi sonradan çekildiğini; fakat yine de belgedeki problemlerin çözülemediğini ve şüphelere tatminkâr cevaplar verilemediğini belirtir.

Son olarak Ş. Tekin de Gazâ/Gazi konusu üzerinde dururken bu belgeyi incelemiş ve diğerleri ile karşılaştırmıştır. O da mülknameyi Pambucuk Deresi adlı yerin ordu kumandanı "şehzadeye" (ferzend) verilmesini emreden bir belge olarak yorumlar, "ferzendin" oğul anlamına geldiğini fakat burada şehzade veya asilzade olduğunun anlaşıldığını yazar. Ancak bu tabirin Orhan Bey'in oğullarından birini mi yoksa asil bir aileye mensub bir başkasını mı nitelediğinin anlaşılamadığına ve incelemeye değer bulunduğuna dikkat çeker. Belge hakkındaki kanaati, vakıfname de dahil olmak üzere bunların devrinde yazılmış olmayıp XVI. asırda hazırlanmış kopyalar olduğudur. Bununla birlikte belgenin "düzme ve uydurma" olmadığını, şayet düzme olsalardı, yeni devrin üslub ve terminolojisinin mutlaka sokulacağını, bunun da hemen belli olacağını ifade eder. Ona göre Orhan Bey hatta I. Murad devrine ait günümüze hiçbir belgenin aslı gelmemiştir.[10]

Mülkname hakkındaki çeşitli görüşleri özetledikten sonra, öncelikle bunlardan belge üzerindeki şüphelerin dağılmadığı ve

10 "Gazi Teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması", *Tarih ve Toplum*, XIX/110 (Şubat 1993), 77-80.

problemlerin tam olarak çözüme kavuşturulamadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla mülknameyi mukabele edecek, doğrulayacak veya nakzedecek başka belgelerin şehadetine ihtiyaç vardır. Nitekim bu konu ile ilgili olarak rastladığımız bir kayıttan hareketle mülknamenin en azından Osmanlı bürokrasisinde nasıl bir muameleye uğradığını ve buna nasıl bakıldığını tespit imkânı karşımıza çıkmış bulunmaktadır. Bu hususta başka yardımcı kayıtların da desteğiyle mülknamenin ortada duran problemlerine yeni bir izâh ve yaklaşım tarzı getirilebileceği ümid edilebilir. Burada söz konusu mülkname çevresinde oluşan esrar perdesini biraz olsun aralamaya yardımcı olacak kayıtların ışığı altında yine de kesin olmayan birtakım mütalaalarda bulunulmaya ve mülkname hakkında yukarıda ileri sürülen görüşler belirli bir temele oturtulmaya çalışılacaktır.

II. Bayezid dönemine ait bir ahkâm defterini neşre hazırlarken burada yer alan, bazı kısımları rutubet kaptığı için yanıp dökülmüş, bu yüzden bazı cümleleri eksik kalan bir hükmün varlığı dikkatimi çekmişti.[11] Bursa kadısına hitaben yazılan hükümde İznik nahiyesinde Pambucuk köyünün satışı sonrası zuhur eden mesele yer almaktaydı. Hüküm, adı tahribata uğramış kısımda bulunduğu için okunamayan bir devlet görevlisinin satın almış olduğu Orhan Bey nişanı ile yazılı mülknamesi bulunan Pambucuk adlı köyün hudutları dahilindeki bir doğancı çiftliğinin tasarruf hakkı ile alakalı nizaın tahkiki, bu çiftliğin sınırlarının mezkur köyle ilgisi konusunda talimatı ihtiva etmekteydi. Dolayısıyla hükmün atfı doğrudan doğruya Orhan Bey'in maruf mülknamesine müteveccihti. Bu tespit yapılınca mülknamenin problematiğine bir cevap olabileceği ümidi ortaya çıktı. Söz konusu atıf her şeyden önce bu mülknamenin varlığının II. Bayezid döneminde 1500'lü yılların başında bilindiğini göstermekteydi. Atıf yapılan mülknameden iktibasların da bulunduğu hüküm incelendiğinde, büyük bir talihsizlik eseri, söz konusu nakillerin yapıldığı bazı cümlelerin

11 İ. Şahin-F. M. Emecen, *Osmanlılarda Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906 (1501) Tarihli Ahkâm Defteri*, İstanbul 1994, s. 82, nr. 293; faksimile metin s. 163, hüküm evail-i Zilhicce 901 tarihini taşımaktadır.

tahribata uğramış kısımda yer aldığı görüldü. Dolayısıyla mülkname ile hükmün ifadelerinin karşılaştırılmasında kısmî de olsa bir zorluk ortaya çıkmış oldu. Bununla birlikte mülknamenin otantik olup olmadığını istintaka yarayacak ifadelerin büyük kısmı yine de hükümde bulunmaktaydı.

Her iki belgede yer alan ifadeler karşılaştırıldığında mülknamedeki "*Pambucuk deresi*", hükümde bir köy olarak "*Pambucuk karyesi*" şeklinde zikredilmektedir. Doğrudan mülknameden yapılan iktibas cümleler sınır tarifiyle ilgilidir. Mülknamede sınırlar "*...hadd-i evvel Karacakaya, ikinci haddi Asarlık (hükümde Hisarlık), üçüncü haddi Kozcuğuz deresi, dördüncü haddi Hatun yerine erişir...*" ifadesi Asarlık/Hisarlık yazılış farkı dışında hükümde aynen tekrarlanmıştır (bk. Ek III). Bu bakımdan her şeyden evvel XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı bürokrasisi için Orhan Bey'e atfedilen mülkname muteber ve geçerli bir belgedir, resmi bir evrak olarak herhangi bir şüpheye mahal olmaksızın kullanılmıştır. Nitekim hükmün iktibas cümlelerine kadar gelen ve tahribattan kurtulan kısmında yer alan ifade: "*...asıl mülknâmesi merhûm ceddim Orhan tâbe-serâhu nişânıyla yazılmış...*" şeklindedir. Açık olarak bugün elde bulunan mülknamenin aynı şekilde hükmün yazıldığı sıralarda görüldüğü ve bunun tuğralı olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu hüküm dışında mülkname ile alakalı başka bir kayıt bulunup bulunmadığı ayrı bir merak konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü böyle bir satış ve bununla alakalı problemlerin başka kayıtlara da yansıyacağı, en azından tahrir defterlerinde bulunabileceği tahmin edilebilir. Nitekim beklendiği üzre Kocaili sancağına ait tahrir defterlerinde İznik kazasının evkaf ve emlak kısmında "Panbucuk" (Pambucuk) köyüne rastlandığı gibi bunun altında bir de izâhatın yer aldığı görüldü.[12] Bu izâhat pek çok yön-

12 İznik, Kocaili sancağına dahil bulunduğu için bu livaya ait defterler incelenmiştir ve bunlardan en eskisi 1 Zilhicce 929/11 Ekim 1523'te hazırlanmış Evkaf ve Emlak Defteri'dir; Başbakanlık Osmanlı Arşivi [= BA], Maliyeden Müdevver Defterler [= MAD], nr. 22, s. 153. Tarihi tam belli olmayan ve muhtemelen XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait bulunan Tahrir Defteri'nde [=TD] de aynı kayıt yer alır

den hükmü tamamlayıcı olması, daha sonraki tatbikat ve köyün geçirdiği tasarruf hakkıyla ilgili değişiklikleri vermesi bakımlarından dikkat çekici özellikteydi. En eskisi 1523 tarihli tahrirde yer alan kayıtta hem mülkname hem de yukarıda sözü edilen hükme atıf yapılarak verilen bilgiler bulunmaktadır. Burada Pambucuk bir köy olarak zikredilmekte, Orhan Bey'in bu köyü mülk olarak "Ferzend" adlı birine verdiği, daha sonra bu zatın oğlu Hacı Murad'a, ondan oğlu İsa'ya geçtiği; İsa'nın burayı Yörgüç Paşa'ya sattığı; Yörgüç Paşa'dan oğlu Yunus Bey'e, ondan kızı Hatice Hatun'a intikal ettiği, Hatice Hatun'un burayı II. Bayezid'in kapu ağalarından olup bilahire Tırhala sancağı beyi iken vefat eden Hüseyin Bey'e sattığı onun da İstanbul'daki camiine (Küçük Ayasofya Cami) vakfettiği belirtilmektedir.[13]

Sarahatle anlaşılacağı üzere, eldeki II. Bayezid dönemine ait hüküm, buranın Kapıağası Hüseyin tarafından satın alındığı zamana rastlar ve bununla ilgili meseleye temas eder. Böylelikle hükümdeki tahrip olan cümleyi kısmen de olsa onarmak mümkün olmaktadır. Tahrir kayıtlarında asıl ilginç olan husus Orhan Bey'in mülknameyi verdiği ordu kumandanının adının "Ferzend" şeklinde geçmesidir. Osmanlı bürokratları, belgedeki "Ferzend"i oğul veya asilzade şeklinde değil doğrudan doğruya şahıs adı olarak anlamış ve nakletmişlerdir. Bu anlayışın yine Hüseyin Bey'e

(BA, *TD*, nr. 733, s. 545). Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarına ait iki defterde köy kayıtlı bulunduğu halde yukarıda sözü edilen ibareler bulunmaz (BA, *TD*, nr. 630, s. 28; *TD*, nr. 717, s. 802). Ayrıca köyün bugün nereye tekabül ettiği hususunda bk. Beldiceanu, *aynı eser*, s. 110, not 29.

13 BA, *MAD*, nr. 22, s. 153; krş. BA, *TD*, nr. 733. Köy 1523'de 6 hane 1 mücerred; XVI. yüzyıl ortalarında, 7 hane 5 mücerred; Asır sonlarında ise, 6 hane 5 mücerred nüfusa sahipti. Köyün geliri 1391 ila 1395 akça arasında değişmekteydi. XVI. yüzyılın sonlarına ait defterlerde buranın Hüseyin Ağa Camii vakfı olduğu dışında herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Hüseyin Ağa Sergios Bakkhos kilisesini zaviye ve cami haline getirererek vakfına tahsis etmiştir. Küçük Ayasofya Camii adı ile anılan bu mabedin vakıfları arasında Pambucuk köyü geliri de bulunmaktadır (bk. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) tarihli*, yay. Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, İstanbul 1970, s. 16-18). Hüseyin Ağa ve eserleri için bk. Semavi Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, A. Gabriel Özel Sayısı, Ankara 1978, s. 149-246.

yapılan satış dolayısıyla daha önceki tahrir defterlerine ("defter-i köhne") düşülen kayıtla ilgili bulunduğu düşünülebilir. Nitekim 1523'ten önceki deftere atıf yapılarak, köyün o sıralarda Hadice Hatun'un elinde bulunduğu zikredilmiş; bilahire II. Bayezid devrindeki satış konusu eklenmiştir ki burada sözü edilen defter-i köhnenin II. Bayezid devri başları veya Fatih devri sonlarına ait olduğu tahmin edilebilir. Fakat Kocaili sancağının II. Bayezid veya daha önceki devre ait tahrir defterinin bugün bulunmayışı, geriye doğru gidilerek söz konusu kaydı kontrol etmek imkânı vermemektedir. Bununla beraber bu kayıtta yeni bir bilgi, "Ferzend oğlu Hacı Murad"ın zikredilmesidir ve Ferzend kayıtta ikinci defa isim olarak yer almaktadır (bk. Ek II). Eğer bu ifadelerin bulunduğu söz konusu kaydı esas alacak olursak mülkname üzerindeki şüpheler önemli ölçüde bertaraf olmakta, tartışmalara da bir açıklık getirilebilmektedir. Şöyle ki Orhan Bey Pambucuk adlı köyü ordu kumandanı olan Ferzend'e temlik etmiş; bu zat da buna mukabil ona ve oğullarına ve vezirine çeşitli hediyeler vermiş; bu durum önde gelen zevatın şahitlikleriyle tespit edilmiş ve resmi bir belge olduğunu ifade etmek üzere baş tarafına bir de tuğra çekilmiştir. Fakat acaba Osmanlı kâtiplerinin bu nakilleri ve anlayışları gerçek durumu yansıtmakta mıydı? Başka bir ifadeyle mülknamenin şeklî yapısı ve muhtevası üzerindeki şüpheler zail olmuş muydu?

Öncelikle şeklî olarak bakıldığında şahit imzaları[14] ve tuğranın belgede yer almasının şüpheyi davet edici gözüktüğünü ifade eden Beldiceanu'nun hassasiyetle üzerinde durduğu bu husus, muhtemelen mülknamenin bizatihi kendisinden kaynaklanan bir durumdur. Benzeri örnekleri de nazarı itibara alarak bu tip şeklin klasik dönem belgeleri arasında yaygın olduğu ileri sürülebilir.[15]

14 Mülknamede şahitler, Sinaneddin, Hacı Paşa, Temürboğa, Yusuf, Nusret Beğ, Bahadır, Taştemür Ağa'dır. Bu şahıslann kimliği hakkında Uzunçarşılı bilgi vermiştir (bk. *Belleten*, III/9, 103 vd.).

15 Mesela Orhan Bey'in vakfiyesinde aynı durum görüldüğü gibi (*Belleten*, V /19, 277-289), TSMA, nr. E. 6464'de bulunan ve II. Murad'a ait tuğra taşıyan ev satışıyla ilgili 1430 tarihli bir başka belgede ve II. Bayezid tuğralı 1498 tarihli bir başka mülknamede, Kanuni'nin 1538 tarihli tuğralı mülknamesinde aynı şekle

Belki de belge sonradan hazırlandığı için sıhhatine bir alamet olmak üzere bu tarz ve şekil tercih edilmiş olabilir. Dolayısıyla bu bakımdan herhangi bir şüpheye mahal bulunmamaktadır. Üslub açısından ise mesele açık biçimde çözüme kavuşturulamamaktadır. Elezovic ve Beldiceanu'nun üzerinde durdukları ifade tarzı ilginç bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Sanki mülkname iki ayrı ifadenin bir araya getirilmesiyle kaleme alınmış izlenimi edinilmektedir. Bu durum üçüncü tekil şahıs ifadelerin kullanıldığı kısımda kendisini belli eder ve muhtemelen karşılıklı taahhüdün bir tezahürü olarak yazılmak istenmesinden kaynaklanmıştır. Öte yandan bundan önce ifade dokuzuncu satırdan sonra da birden değişerek, köyün sınırları verilmektedir. Sınırlar "*...hadd-i evvel Karacakaya, ikinci haddi Asarlık, üçüncü haddi Kozcuğuz deresi, dördüncü haddi Hatun yerine irişür, Pazarlu*[16]*Bey kızı dakı(dahi) anun mukabelesindedür, hundkara on sekiz yunt verdi...*" diye tarif edilmektedir (bk. Ek I). "*Hatun yerine irişür*" kısmına kadar ifade normal görünür; fakat "*Pazarlu Bey kızı dahi anun mukabelesindedür*" ibaresinde bağlantı olarak tutarsızlık vardır. Mukabelesinde kelimesinin sonuna "-dür/-dir" eki belli belirsiz ilâve edilmiştir ve eğer bu "-dür" eki zuhul eseriyse, ifadenin metnin devamına bağlanması düzgün bir şekil alır. Hatta sınır tarifini yapan kelime "irişür" kelimesiyle bitirilir, nokta konursa "-dür" ekli cümlenin yine ikinci kısma bağlanmasında anlam itibariyle pek yanlışlık olmaz. Fakat vesikayı yayınlayan veya tercüme eden herkes bu ibareyi bir önceki sınır tarifinin dördüncü haddini lokalize edecek şekilde anlamış ve terceme etmişlerdir. Ancak bu

rastlanır (Bu örnekler için bk. *Osmanlı Padişah Fermanları*, s. 32, 42, 49).

16 Pazarlu Bey'in adına başka vesikalarda da rastlanır. Osman Bey'in oğlu olup adı Orhan Bey'in 1324 tarihli vakfiyesinde geçen bir Pazarlu Bey vardır. Uzunçarşılı Kantakuzen'den naklen 1329 tarihinde Orhan Bey ile III. Andronikos arasındaki muharebede Orhan'ın ordusuna kumanda eden zatın kardeşi Pazarlu olduğunu yazar (*Belleten*, V/19,284. Ayrıca Pelekanon Savaşı için bk. Vl. Mirmiroğlu, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekano Muharebesi", *Belleten*, 1949, XIII/50, 309-320. Burada hatalı olarak ordu kumandanı Alaeddin Ali Bey gösterilir). Bunun mülknamede adı geçen Pazarlu ile ilgisi tahkike muhtaçtır. Eğer buradaki Orhan Bey'in kardeşi ise 1348'e kadar oldukça uzun bir süre ordu kumandanlığını sürdürmüş demektir.

durumda "Hatun yeri" denilen yer, "Pazarlu Bey kızının karşısında" anlaşılır ki burada da ifade bozukluğu vardır ve "mülkü" veya "yeri" gibi bir kelime eklenmelidir. Ancak "mukabelesinde" kelimesine "-dür" ekini ekleme hassasiyeti gösteren kâtibin niçin "yeri" veya "mülkü" gibi bir kelimeyi atladığı ve ayrıca belgede niçin böyle bir cümleye ihtiyaç duyulduğu pek anlaşılamaz. Eğer "-dür" eki olmaksızın veya ikinci kısma ait olarak cümle okunacak olursa bu durumda Pazarlu Bey kızının mülk olarak verilen yer karşılığı, hünkâra, oğullarına çeşitli hediyeler takdim ettiği anlaşılır. Şayet bu sonuncu fikir kabul ve arada herhangi bir atlama olmadığı farz edilirse, "ferzend" diye anılanın Pazarlu Bey olduğu, kızının da babasına yapılan bu bağış mukabili çeşitli hediyeler verdiği ileri sürülebilir. Ancak bu durumda da kendisinin niçin ferzend diye anılıp adının yazılmadığı, neden tahrir defterlerindeki kayıtlarda oğlu ve torununun adları da verilen Ferzend'in bir isim olarak anlaşılıp yazıldığı ve neden onun yerine kızının hediye verdiği, hundkâr unvanının kimi nitelediği ve neden böyle bir ifadenin tercih edildiği sualleri ortaya çıkar. Dolayısıyla mesele yine tam olarak açıklığa kavuşmamakta yeni yeni birçok faraziyeyi hatıra getirmektedir.

Bütün bu problemlerin kaynağı, muhtemelen asıl belgedeki ifade zaaflarından çok, bunun tanziminin muahhar bir tarihte olması ve orijinal haliyle intikal etmemesidir. Mülknamenin orijinal olmayıp sonradan aslına bakılarak yapılmış bir kopya olduğu hemen hemen kesin gibidir. Bunun istinsahına gerek duyulması ise muhtemelen yukarıda mevzu bahs edilen hüküm ile alakalıdır. Hüseyin Bey'e satış dolayısıyla ortaya çıkan sınır meselesi, bir belge ibrazını gerektirmiş olmalıdır. Mesele Divan'a aksettiğinde ibrazı gereken mülkname yeniden kopya edilerek merkeze gönderilmiştir. Zaten bu tip belgelerin devlet arşivinde yer alması beklenen bir husus değildir ve bir problemin varlığına delalet eder. Dolayısıyla aksi ispatlanmadıkça, bu mülknamenin II. Bayezid döneminde, muhtemelen de tahribata uğramış ve birtakım eksiklikler ihtiva eden aslından yapılmış dikkatsiz bir kopya olduğu söylenebilir.

Bir başka ifadeyle yukarıda tartışılan ifade problemlerinin asli belgenin fersude bir halde ele geçmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Şüphesiz XVI. yüzyılın tecrübeli kâtip zümresinin belgeyi yeterli görmeleri ve kime verildiğini önemsemeksizin hudut meselesinin gündemde oluşu sebebiyle dikkatlerini bu cihete yöneltmeleri pratik açıdan makuldür; fakat müstensihler herhalde asırlar sonra bunun önemli ve halledilemeyen meselelere yol açacağını hesaba katmamışlardır.

Sonuç olarak Osmanlı tarihinin Türkçe yazılmış ilk belgesi olan ve birçok bakımdan üzerinde hassasiyetle durulan mülknamenin şekil ve muhteva problemlerine yardımcı kayıtların desteğiyle, nisbi bir açıklık getirilebilmekle beraber meseleler kat'î bir çözüme kavuşturulamamış gözükmektedir. Ancak daha önce de herhangi bir delile ve bilgiye dayandırılmaksızın ileri sürülen fikirlerden bir kısmı nisbeten aydınlatılmış olmaktadır. Özellikle P. Wittek'in ileri sürdüğü gibi mülknamenin XV. yüzyıl sonlarında yapılmış bir kopya olduğu; fakat yaşadığı devrin yüksek millî hislerinin tesiri altında bulunması hasebiyle bunun hazırlanma sebebini "romantik bir akım"a bağlamasının isabetli olmadığı ve bunun ortaya çıkan sınır problemi ile ilgili bulunduğu anlaşılmaktadır.

***

Bu iki belge dışında Orhan Bey'e ait bir başka vakıf bağışı ile ilgili hüküm bulunmakta olduğunu, bunun orijinalinin diğer otuz dört vesika ile birlikte Akyazı, Şeyhli köyü muhtarlığında saklandığını, ancak Şeyh İzzeddin İsmail Zaviyesi'ne ait bu belgeleri muhtarlığın inceletmek üzere gönderdiğini; incelenen belgeler iade edilirken Orhan Bey'e ait belgenin diğerleri arasında yer almadığının dikkati çektiğini; fakat bu vesaiki daha önce gören biri tarafından diğer küçük boydaki belgelerle birlikte fotokopisinin çekilmiş olduğunu 1986 senesinde bu bölgede öğretmenlik yaparken konuya muttali olup bahis mevzu vesaiki neşre hazırlayan Arşiv uzmanı Murat Cebecioğlu bildirmiş ve ilgili belgenin fotokopisinden bir nüshayı

verme lütfunda bulunmuştur.[17] Ekte yer alan (bk. Ek IV) fotokopiden anlaşılacağı üzre belge devrinin orijinal yazısıyla kayıtlı değildir. Sonradan çıkarılmış kopya olmalıdır. Ancak alışılmadık biçimde belgenin baş tarafında "*Orhan b. Sultan*" şeklinde çok basit bir tuğra motifi bulunmaktadır. Bu tuğra motifindeki "b" harfi biraz farklı yazıldığı için "biti" tarzında da okunabilir. Bununla beraber hayli silik olan fotokopi nüshasından seçilebildiği kadarıyla bunun "b." olması gerektiği ileri sürülebilir. Bu durumda Sultanoğlu Orhan gibi o dönemde kullanılmayacak bir unvan ortaya çıkar. Öte yandan metnin sonundaki tarih ise 1 Ramazan 700 (10 Mayıs 1301)'dür ve iyice şüpheyi davet etmektedir. Ancak bunun da Osmanlı bürokrasisinde kabul gördüğü dikkati çekmektedir. Nitekim Hudavendigar sancağının tahrir kayıtlarında bu belgeye atıfta bulunularak Çalıca'daki bir yerin ilgili şeyh ailesine verildiği belirtilmektedir.

1521 tarihli tahrir defterinde, Akyazı'ya bağlı Çalıca mezraasını "*Orhan Bey'den Şeyh İsmail'in tasarruf*" ettiği belirtilmekte ve bunun için "*der-defter-i Kirmasti*" şeklinde atıfta bulunulduğu görülmektedir.[18] Kayda göre, bir önceki eski deftere dayanılarak buranın Şeyh İsmail'in evladından Derviş İsmail, Minnet, Bali ve Yusuf'un tasarrufunda bulunduğu ve bunların elinde de "Orhan hudavendigardan" hükümleri olduğu, Sultan Mehmed'in bunu mukarrer tuttuğu anlaşılmaktadır:

"Mezra'a-i Çalıca, vakıfdur. Orhan Beğden Şeyh İsma'il taarruf ider imiş, der-defter-i Kirmasti. Şimdi mezkûrun evlâd-ı evlâdından Derviş İsma'il ve Minnet ve Bali ve Yusuf mutasarrıflardur, ellerinde Orhan hudavendigârdan hükm-i hümâyûnları var, merhûm Sultan Mehemmed'den ve padişâhımız hullide hilafetuhu hazretlerinden mukarrernâmeleri var deyü kayd olunmuş, der-defter-i köhne."

17 Şeyh İsmail zaviyesine ait belgeleri gösteren ve incelememi sağlayan Murat Cebecioğlu'na teşekkürü borç bilirim.

18 BA, *TD*, nr. 453, 191b-192a; *TD*, nr. 531, s. 68.

Bu kayıt muhtemelen II. Bayezid dönemine ait 1482 tarihli deftere gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla Orhan Bey'in burada fotokopisi verilen vakıf hükmü II. Bayezid döneminde ilgili tahrir memurlarınca görülmüş ve sahih kabul edilmiş olmalıdır. 1482 tarihli deftere ait üç parça bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır.[19] Ancak bunlarda Akyazı'da Çalıca adlı bir mezraaya rastlanmamaktadır. Bu kaydın bugün defterin elimize ulaşmayan vakıflar bölümünde bulunması mümkündür.

Osmanlı bürolarının kabul ettiği bu belgenin orijinal olup olmadığına gelince: Öncelikle şekli açıdan Orhan Bey'in Sultan veya Sultan oğlu (Orhan b. Sultan) unvanıyla anılması, bunun yanında tarih kısmı ve nihayet yazının şekli, orijinal bir belge olmadığı izlenimini vermektedir. Bununla beraber muhteva ve ifadeler ile eklerin yazılış şekilleri, aslına bakılarak sonradan yapılmış bir kopya olduğunu da hatıra getirmektedir. Bunun bir vakıf kaydına veya aslî belgeye dayanılarak sonradan hazırlanmış olduğu düşünülebilir. Bir başka ihtimal, bu belgenin II. Bayezid döneminde uydurulmuş olması keyfiyetidir. Eğer bu ihtimal varid ise, o vakit bu devirde Fatih'in nesh ettiği vakıfların yeniden iadesi sırasında karşı karşıya kalınan problemlerin küçük bir yansıması, muhtemelen de orijinal belgelerini zayi eden vakıf veya mülk sahiplerinin durumlarını ispat etme çabalarının bir tezahürü karşımıza çıkmaktadır denilebilir.

19 BA, *TD*, nr. 23; *TD*, nr. 44; *TD*, nr. 1050. Bu defterde Çalıca köyü mevcut olmamakla birlikte *TD* 166 numaralı defterde, "*Vakf-ı 'âmm 'ân-Orhan padişah*" başlığı altında "*Mezra'a-i Çalıca, hane 10, mücerred 5, hâsıl 1216*" kaydı bulunmaktadır. (*166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, 937/1530, Ankara 1995, s. 83).

EKLER

I

Orhan bin Osman

1) Bu mektûbun sebeb-i tahrîri oldur ki, hâl-i sıhhatümde kemâl-i
2) aklum birle kendü memleketümde mutsarrıfken za'îmü'l-
3) cüyûş ve'l-asâkir Ferzende dâme-'izzühû Pambucuk
4) deresini mülklige virdüm hasbeten lillah ve hâlisen
5) li-vechihi ve taleben li-merdâtihi ve sevâben halâsen min
6) elîmi ıkabihi bu günden girü hiç âferidenün anun
7) milkiyyetine medhali olmaya mu'ârız ve müzâhim olmaya
8) her kimse ki da'vî kıla da'vîsi bâtıl ola ve zâlim
9) ola şeri'at-i İslâmda makbûl ve me'hûz olmaya
10) hadd-i evvel Karacakaya ikinci haddi Asarlık
11) üçüncü haddi Kozcuğuz deresi dördüncü haddi
12) Hâtûn yirine irüşür Pazarlu Beg kızı dakı
13) anun mukabelesinde -dür- hundkâra on sekiz yunt
14) virdi irkek kolunlu Süleyman Paşaya
15) bir eyü katır bir tazı at virdi Murad Bege
16) bir tazı at ve bir al at virdi Halil Bege
17) bir at virdi İbrahim Bege bir at virdi
18) Hacı Paşaya vezirlik bir kırmuzu kemha
19) bir hâssü'l-hâss virdi şuhûd-ı udûl ki bu
20) mektûbun mazmûnın hâzırdılar zikr kıldılar

şehide bimâfîh
Sinaneddin el-fakir

şehide bimâfîh
Yûsuf

şehide bimâfîh
Hacı Paşa

şehide bimâfîh
Nusret Beg

şehide bimâfîh
Temürboğa

şehide bimâfîh
Bahadır

şehide bimâfîh
Taştemür Ağa

Kütibe fî evâhir-i Rebi'ü'l-ahır sene tis'a ve erba'in ve seb'a-mi'e (*Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Klavuzu,* Levha 1.)

II

1) Karye-i Panbucak tâbi'-i m[ezbûr] karye-i mezbûre[yi] Orhan Beg tabe-serâhü

2) Ferzend nâm kimesneye temlik etmiş şonra Ferzend oglı Hacı Murad oglı

3) İsadan Yörgüç Paşa satun almış tarik-i irsle Yörgüç

4) oglı Yûnus Bege intikal etmiş Yûnus Beg fevt olup kızı

5) Hadîce Hâtûna müntakil olmuş elan Hadîce Hâtûn mutasarrıf Hadîce Hâtûn

6) adına Sultanımız 'azze-nasruhu adına mukarrernâme var deyü defter-i köhnede mestûr

7) hâliya Hadîce Hâtûn karye-i mezbûreyi merhûm Hüseyin Ağa ki sabıka kapu ağa-

8) lığından Tırhala sancağı begi olup fevt olandır, şirâ-yı şer'iyye ile

9) satup ol dahı Istanbulda olan câmi'ine vakf eylemişdir

10) ve karye-i mezbûre halkının bi-esrihim avârız-ı divâniyye ve tekalif-i örfiyyeden

11) mu'af ve müsellem olalar deyü ellerinde hükm-i hümâyûnları var.

(BA, *MAD*, nr. 22, s. 153.)

III

1) Bursa kadısına hüküm yazıla ki, el-hâletü hâzihi sadrü'l-ümerâi'l-kirâm kapum / ... /

2) İznik nahiyesinde Pambucak nam karyeyi ber-mûceb-i şer'-i şerif satun alup/../

3) asıl mülknâmesi merhûm ve mağfûrün-leh ceddüm Orhan tâbe-serâhu nişanıyla yazılmış / ... /

4) mezbûr karyenin hadd-i evveli Karacakaya ikinci haddi Hisarlık üçüncü haddi Kozcuğuz deresi ve dördüncü haddi Hâtûn

5) yirine irişür diyü kayd olınmuş, eyle olsa mezbûr hadd-i evvelde Karacakaya ki zikr olunup bu sınurun

6) içinde bir doğancı çiftliği varimiş ki bu çiftliğin içinde dâhil imiş, eyle olsa sana i'timad-ı tam olduğı

7) ecilden bi-nefsihi mezbûr sınurun üzerine varup zikr olunan köyün kadîmi mu'ayyen ve mümtâz sınurın

8) ibkâ ve mukarrer idesiz, şöyle ki mezbûr doğancı çiftliği mezbûr sınurun içinde dâhil olup ne tarikle

9) doğancılığa kayd olunmuşdur ve ne tarihden berü imiş ve sınur içinde duhûlı ne ne vechiledir tamâm tahkik edip

10) defter edip yazup dergâh-ı mu'allama i'lam idesiz bu bâbda onat vechile ihtimâm idesiz ol yirin kudemâsın

11) ve eski kimesneleri bulup hakîkatiyle yazup bildiresiz ve mezbûr doğancıdan gayrı yirde köyün sınurında

12) yer almış mıdır bulup şer'le kadîmîsine hükm edüp yazup bildiresiz, şöyle bilesiz alamet-i şerife i'timad idesiz

13) tahrîren fî evâil-i Zilhicce sene sitte ve tis'a-mi'e.

(*Ahkâm Defteri*, s. 82, nr. 293.)

IV

Orhan b. Sultan [Orhan Sultan biti]

1) Biti hükmi oldur biti getüren Şeyh İzzeddin İsma'il

2) ve atası İbrahim Şeyh yirin Çalıca'da vakf eyledüm

3) vakf ola kimse mani' vü mu'arız olmasun

4) biti getürenler biti sözine i'timad kılsun biti

5) hakîkat bilsünler her kim vakıflıkdan dönderirse

6) Tenri'nin la'neti ve firişteler la'neti ve peygamberler

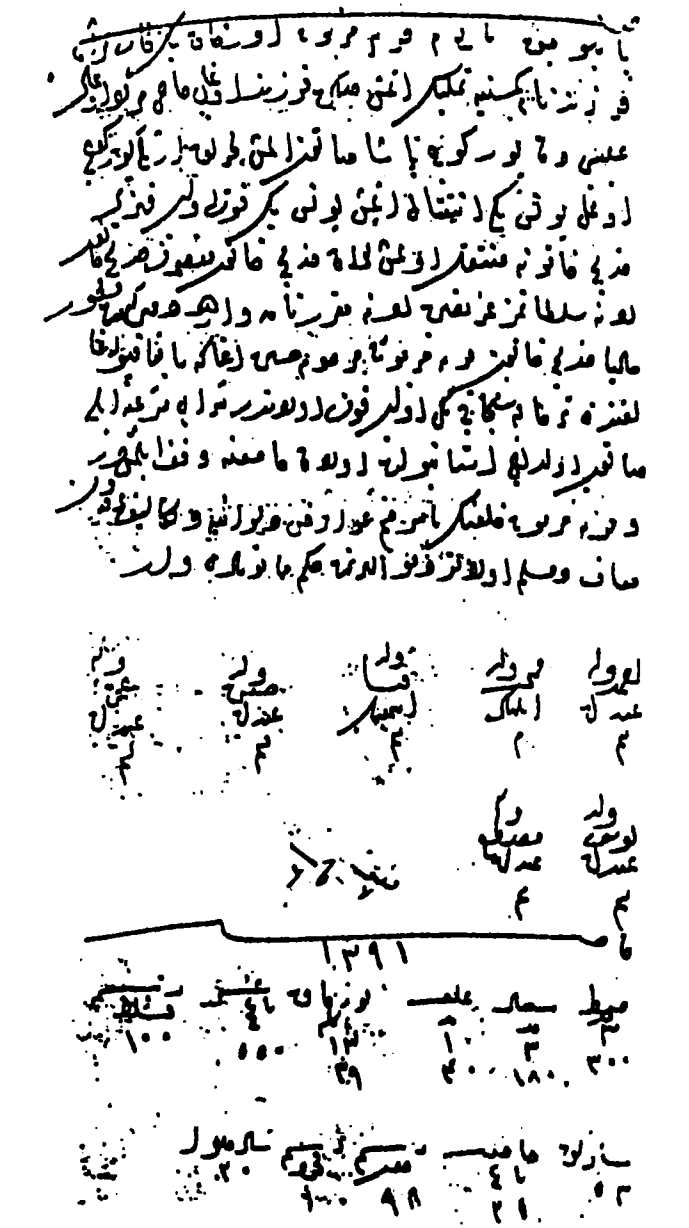
7) la'neti anun üzerine olsun ve sallallahu

8) 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ecma'în tahrîren fî gurre-i ramazânü'l-

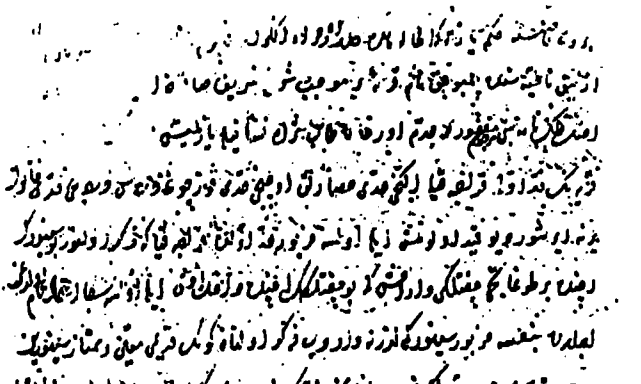
9) mübârek sene seb'a mi'e.

Levha I

Levha II

Levha III

Levha IV

MAKALELERİN KÜNYESİ

1. "Tavâif-i Mülûkdan Osmanlılaşmaya", *Türkiye Günlüğü*, sayı 58 (Kasım-Aralık 1999), s. 28-31.

2. "Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (1300-1389)", *Beylikten Cihan Devletine*, Ankara 2000, s. 44-53.

3. "Gazaya Dair: XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 191-197.

4. "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, LX/227 (1996), 81-91.

5. "Osmanlı'nın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 34-40.

6. "Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanoğulları ve Osmanlılar", *Essays on Ottoman Civilization: CIEPO XIIth. Archiv Orientalni Supplementa*, VIII (1998),111-120.

7. "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 282-297.

8. "İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 27-36.

9. "Batı Anadolu'da Yörükler", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, s. 113-120.

10."Osmanlılar'da Türklük Kavramı Üzerine Notlar: Aşağılama Edebiyatı Miti", *II. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi*, Bişkek 2005, s. 85-91.

BİBLİYOGRAFYA

I. Arşiv Vesikaları

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Tahrir Defterleri (=TD), nr. 1/1 mükerrer, 8, 14, 23, 47, 61, 88, 124, 152, 153, 166, 213, 398, 438, 453, 630, 717, 733.

Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD), nr. 8, 20, 22, 27, 241.

Şehzade Selim'in (II.) divan defteri, BA, A.DVN, nr. 792.

B. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, *Tahrir Defterleri* nr. 544.

C. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 10789, E. 6464.

II. Yayımlanmış Arşiv Vesikaları

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Kütahya Kara-hisâr-ı Sâhib Sultan-önü Hamîd ve Ankara Livâları, I haz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993; *Bolu Kastamonu Kengırı ve Koca-ili Livâları*, II, Ankara 1994.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hudavendigâr Biga Karesi Saruhan Aydın Menteşe Teke ve Alaiye, haz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995.

Hicri Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, nşr H. İnancık, Ankara 1954.

Hüdavendigâr Sancağı Tahrir Defterleri, nşr. Ö. L. Barkan-E. Meriç, Ankara 1988.

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, yay. Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, İstanbul 1970.

"Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958/1550-1551 Tarihli Sancak Tevcih Defteri", haz. F. Emecen-İ. Şahin, *Belgeler*, XIX/23 (1999), s. 53-142.

Osmanlılarda Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906 (1501) Tarihli Ahkam Defteri, haz. F. Emecen-İ. Şahin, İstanbul 1994.

III. Kaynak Eserler

AHMEDÎ, *İskendernâme*, nşr. N. S. Banarlı *Türkiyât Mecmuası*, VI (1939) s. 109-135; nşr. N. Atsız *Osmanlı Tarihleri* içinde İstanbul s. 3-35.; Tıpkıbasım nşr. İ. Ünver Ankara 1983. "Ahmedi's History of the Ottoman Dynasty", ed. K. Sılay, *Journal of Turkish Studies*, XVI (1992), s. 129-193.

AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, nşr. O. Turan, Ankara 1944. Türkçe trc. M. Öztürk, Ankara 2000.

ÂLÎ Gelibolulu Mustafa *Künhü'l-ahbâr* V Istanbul ts.

___, *Künhü'l-ahbâr*, I/1-2, nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997.

___, *Fusûlü Hallü Akd ve Usûlü Harc u Nakd*, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp., nr. 2389.

Anonim Târih-i Âl-i Osmân, (Fr. Giese neşri), haz. N. Azamat, İstanbul 1992.

Anonim, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, trc. E Nafiz Uzluk, Ankara 1952.

ÂŞIKPAŞAZÂDE, *Târih*, nşr. Ali Bey, İstanbul 1332; nşr. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri* içinde, İstanbul 1949, s. 79-319.

BAYATLI HASAN, *Câm-ı Cem Âyin*, sad. F. Kırzıoğlu, *Osmanlı Tarihleri* içinde, İstanbul 1949, s. 373-403.

CELALZADE MUSTAFA, *Tabakatü'l-Memâlik*, nşr. P.Kappert, Wiesbaden 1981, faksimile metin.

CENABÎ, *El-Aylemü'z-Zâhir*, Süleymaniye-Hamidiye Ktp., nr. 896.

CLAVİJO, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, trc. Ö. R. Doğrul, İstanbul 1975.

CÜVEYNÎ, *Târîh-i Cihângüşâ*, trc. M. Öztürk, II, Ankara 1988.

DUKAS, *Bizans Tarihi*, trc. V. Mirmiroğlu, İstanbul 1956; *Tarih, Anadolu ve Rumeli, 1326-1462*, trc. B. Umar, İstanbul 2008.

EFLÂKÎ, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, I-II, Farsça nşr. T. Yazıcı, Ankara 1980; I-II Türkçe trc. T. Yazıcı, Ankara 1989.

ENVERÎ, *Düsturnâme*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928; *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enveri, Osmanlı Tarihi Kısmı*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003.

ESTERABADÎ, Aziz B. Erdeşir, *Bezm ü Rezm*, trc. M. Oztürk, Ankara 1990.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, IX, İstanbul 1935.

GREGORAS, *Romaikes Istorias*, (ed. Bekker), Bonn 1829.

HAMDULLAH MUSTEVFÎ, *The Geographical Part of the Nuzhat al-Qulub*, nşr. G. Le Strange London 1915.

"Hicri 858 Yılına Ait Takvim", nşr. Atsız, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Ankara 1975, s. 223-283.

HOCA SAADEDDİN, *Tâcü't-tevârih*, I, İstanbul .

HOYÎ, *Gunyetu'l-kâtib ve Munyetü't-tâlib* nşr. A. Erzi Ankara 1279.

İBN BATTUTA, *Rıhletâ İbn Battuta Beyrut* ts. (, trc ve haz. A.S.Aykut, I-II, İstanbul 2000)

___, *Seyahatnâme*, I-II, trc. M. Şerif, İstanbul 1330.

İBN BİBİ, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, nşr. A. Erzi, Ankara 1956; Türkçe trc. M. Öztürk, I-II, Ankara 1996.

İBN HALDUN, *Mukaddime*, haz. S.Uludağ, İstanbul 1982, I.

İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1970.

İDRİS-İ BİTLİSİ, *Selimşahnâme*, trc.H.Kırlangıç, Ankara 2001.

KALKAŞENDÎ, *Subhü'l-a 'şâ*, VIII, nşr. Yusuf Ali Tavil, Beyrut 1987.

KARAMANÎ MEHMED PAŞA, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. İ. H. Konyalı, *Osmanlı Tarihleri* içinde İstanbul 1949, s. 323-369.

KANTAKUZENOS, *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV*, (ed. L. Schopen), *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae(=CSHB)*, I (Bonn 1828).

___, *Kavâidü'r-resâil*, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp., nr. 3369/II.

KANTEMİR, D., *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, trc. Ö. Çobanoğlu, I, İstanbul 1998.

LEUNCLAVİUS, J., *Annales Othomanidarum a Turcis Lingua scripti*, Frankfurt Main 1588.

LÜTFÎ PAŞA, *Tarih*, nşr. Âli Bey, İstanbul 1341.

MAZENDERANÎ, *Die Resâla-ye Falakiyya*, nşr. W. Hinz, Wiesbaden 1952.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, İstanbul 1285.

___, *Cami'ü'd-düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, haz. A. Ağırakça, İstanbul 1995.

NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, I-II, faksimile nşr. Fr. Taecshner, Leipzig 1951.

___, I-II, nşr. A. Köymen-E R. Unat, Ankara 1949.

NİGDELİ KADI AHMED, *el-Veledü' ş-şefik*, Süleymaniye-Fatih Ktb., nr. 4519.

NİŞANCI MEHMED PAŞA, *Tarih*, İstanbul 1279.

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, *Zafernâme*, trc. N. Lügal, Ankara 1987

ORUÇ BEY, *Tarih*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925; *Oruç Bey Tarihi, Osmanlı Tarihi 1288-1502*, haz. N. Öztürk İstanbul 2007.

Osmanlı Padişah Fermanları Sergi Kataloğu, London 1986.

ÖMERÎ, *Mesâliku'l-ebsâr if memâliki'l-emsâr*, III-IV, faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988.

Rusûmü'r-resâil ve Nücûmü'l-fazâil, Ankara 1963.

SCHWEİGER , *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, trc. S. Türkis Noyan, İstanbul 2004.

SEYFİ ÇELEBİ, *L'ouvrage de Seyfi Çelebi: Historien Ottoman du XVe siecle*, ed. J. Matuz, Paris 1968.

SEYYİD LOKMAN, *Zübdetü't-tevârih*, Türk-İslam Eserleri Müzesi, nr. 1973

_____, "Seyyid Lokman ve Oğuznâmesi", nşr. H. Güngör, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy.44 (1986), s.91-103.

ŞEREF HAN, *Şerefnâme*, nşr. M. Abbasi, Tahran 1343.

ŞİKÂRÎ, *Karamanoğulları Tarihi,* nşr. M. Koman, Konya 1946.

ŞÜKRULLAH, *Behçetü't-tevârih,* Türkçe trc. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri* içinde, İstanbul 1949, s. 39-76.

TAŞKÖPRÎZADE, *Şakaikü'n-nu'mâniyye,* Mecdî tercümesi, haz. A. Özcan, İstanbul 1989.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu, İstanbul 1938.

TURSUN BEY, *Tarih-i Ebu'l-Feth,* nşr. M. Tulum, İstanbul 1977.

YAZICIOĞLU, *Târih-i Âl-i Selçuk,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktb., Revan nr. 1391 (nşr. A. Bakır, İstanbul 2009).

___, *Târih-i Âl-i Selçuk,* nşr. M. T. Houtsma, III, Leiden 1902.

YEZDÎ, *Zafername,* II, nşr. M. Abbasi, Tahran 1336.

IV. Araştırmalar-İncelemeler

ABEL A., "Dar al-Harb", *EI,* II, 126.

ACUN H., "Manisa İshak Çelebi Küliyesi", *Vakıflar Dergisi,* XIX, (1985) 127-146.

___, "Manisa Mevlevîhanesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı,* Ankara 1992, s. 109-124.

AKA, İ. "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hakimiyet Mücadeleleri", *Türk Kültürü Araştırmaları,* XX, II/1-2 (19984), 49-66.

___, "Timurlu Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* IX, İstanbul 1988, 181-300.

___, "Timur'un Ankara Savaşı. 1402 Fetihnamesi", *Belgeler,* XI/15 (1986) 1-22.

___, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi,* IV (1989) s. 1-20.

___, *Timur ve Devleti,* Ankara 1991.

AKDAĞ, M., *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi,* II, İstanbul 1977.

ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, M, *La Campagne de Timur en Anatolie,* Bükreş 1942.

____, "L'expedition d'Umur Beg d'Aydın aux bouchos du Danube 1337 ou 1338", *Studia Acta Orientalia*, V/2, 1957, s. 2-23.

AKDAĞ, M., "Ankara Sultan Alaeddin Cami Kapısında Bulunan Hicri 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihî Önemi", *Tarih Vesikaları*, III/18 (1963) s. 366-373.

___, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, 1243*-1453, I, İstanbul 1977.

AKIN, H., *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.

ARIKAN, M., *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları* (Basılmamış Doçentlik Tezi Ankara 1966).

ARIKAN, Z., *XV-XVI. yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988.

ARNOLD, T. W., *The Caliphate*, Oxford 1924.

ASLANAPA, O., *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, İstanbul 1977.

ATSIZ, N., *Âlî Bibliyoğrafyası*, İstanbul 1968.

BABİNGER, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. C. Üçok, Ankara 1992.

BARKAN, Ö. L., *XV. ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar*, İstanbul 1953.

___, "Malikane-Divane Sistemi", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980 s. 151-208.

BARTHOLD, W., *Halife ve Sultan* trc. İ. Kamalov, İstanbul 2006 ("Khalif i Sultan", *Mir* İslama, I/1-2, Petersburg 1912).

BAYKARA, T., *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş*, Ankara 1988.

____, *Umur Bey [Paşa]*, Ankara 1990.

BELDICEANU-STEINHERR, I., *Recherches sur les Actes des regnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Munchen 1967.

____, "Le destin des fils d'Orhan", *Archivum Ottomanicum*, XXIII (2005-2006), s. 105-130.

___, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 8-22.

BONNER, M., "Some Observations Concerning the Early Development of Jihad on the Arab-Byzantine Frontier", *Studia Islamica*, LXXV (1992), s. 5-31.

BIYIKTAY, Ö., *Yediyıl Harbi içinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, İstanbul 1934.

BULDUK, Ü., "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", *A.Ü.Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 30 (1997), s. 37-52.

BUZPINAR, T., "Osmanlı Hilâfet Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, II/1 (2004), s. 113-131.

CAHEN, Cl., "Ghazi Çelebi", *EI²*, II, 1045 .

COUROUPOU, M., "Le siege de Philadelphie par Umur Pacha d'apres le manuscrit de Bibliotheque patriarcale d'Istanbul. Panaghias 58", *Geographica Byzantina*, Paris 1981, s. 67-77.

DİRİMTEKİN, F., *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1976.

DİVİTÇİOĞLU, S., *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996.

___, *Meta Tarih-Ege Beylikleri*, İstanbul 2008

ELEZOVİC, G., *Turski Spomenici*, Beograd 1952.

EMECEN, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.

___, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010.

___, "XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler", Ondokuzmayıs Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV (1989), 157-166.

___, "Aydın", *DİA*, IV (1991), 236-237.

___, "Bergama", *DİA* V (1992), 493.

___, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul 1991, s. 143-156.

___, "Cüneyd Bey", *DİA*, VIII (1993), 122.

___, "Çeltik", *DİA*, VIII (1993) 265-266.

___, "Osmanlı siyasî Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (ed. E. İhsanoğlu), İstanbul 1994, s. 1-63.

___, "Hüdavendigar", *DİA*, XVIII (1998) 285-286.

___, "İlyas Bey", *DİA*, XXII, 162-163.

___, "Nilüfer Hatun", *DİA*, XXXIII, 124.

___, "Süleyman Paşa", *DİA*, XXXVIII, 94-96.

___, "Bafeus Savaşı ve Önemi Üzerine Bir Mütalaa", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*, Bilecik 2011, s. 50-57.

ERON, K.- TEOMAN, G., "İzmir'de Basılan İlk Aydınoğlu Dirhemi", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, sy. 124, İstanbul 2007, s. 113-114.

ERZİ, A., "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I", *Belleten*, XIV/53 (1950), 101-104.

EYİCE, S., "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, Ankara 1978, s. 149-246.

FADOR, P., "Ahmedi's Dasitan as a Source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXXVIII (1984) 41-54.

___, "The way of a Seljuq Institution to Hungary: The Cerehor", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXXVIII/31 (1984), 367-399.

FLEISCHER, C. H., *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, trc. Ayla Ortaç, İstanbul 1996.

GALLOTTA, A., "Il mito oguzo e le origine dello stato ottomano: Una riconsiderazione", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 41-59; "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devletinin Kökenleri Bir İnceleme", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997 s. 34-61.

GIBBONS, E., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, trc. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928, Ankara 19982.

GİESE, F., "Das Problem der Entstehung des osmanischen Reich", *Zeitschrift für Semitistik und verwandte Gebite*, 2 (Leipzig 1924), s. 246-271.

GÖKBİLGİN, T., "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetinde Akkoyunlu Umerası", İÜEF, *Türkiyat Mecmuası*, IX (1951), 35-46.

GÖKÇEN, İbrahim, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, I, İstanbul 1946.

___, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946.

GÖLPINARLI, A., *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik,* İstanbul 1983.

GÖYÜNÇ, N., "Osmanlı Devleti Hakkında", *Cogito,* sy. 19 (1999), s. 86-89.

HAMİDULLAH, M., *İslamın Hukuk İlmine Yardımları,* İstanbul 1962.

HEYD, U., *Yakındoğu Ticaret Tarihi,* I, trc. E. Z. Karal, Ankara 1975.

HEYWOOD, C. J., "Wittek and the Austrian Tradition", *Journal of the Royal Asiatic Society,* I (1988), 7-25.

___, "Between Historical Myth and Mythohistory: The Limits of Ottoman History" *Byzantine and Modern Greek Studies,* XII (1988), 315-345.

IMBER, C., "Paul Wittek's De la defaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Osmanlı Araştırmaları,* V (1986), 65-81.

___, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica,* XIX (1987) 7-27.

___, *The Ottoman Empire 1300-1481,* İstanbul 1990.

___, "The Legend of Osman Gazi", *The Ottoman Emirate 1300-1389,* ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 67-75; "Osman Gazi Efsanesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389,* (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 68-77.

___,"Suleyman Pahsa", *EI²* (İng), IX, 843-844.

İLGÜREL, M., "Balıkesir", *DİA,* V (1992), 13.

İNALCIK, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar,* Ankara 1954.

___, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamıca,* II (1954), 103-129.

___, "Bayezid I", *EI²,* I, 1117-1118.

___, "Murad II", *İA,* VIII, 603-604.

___, "Türkler Osmanlılar", *İA,* XII/2, 286-294.

___, "Orhan", *DİA,* XXXIII, 378-381.

___, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East,* ed. B. Lewis-P. M. Holt, London 1962, s. 152-167.

___, "The Question of the Emergence of The Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies,* II/2 (1982), 71-79.

___, "The Yürüks; Their Origins Expansion and Economic Role", *Oriental Carpet and Textile Studies*, II (1986), s. 39-65.

___, "Mehemmed I", *EI*², VI, 975-976.

___, "Edirne'nin Fethi", *Edirne*, Ankara 1965, s. 137-159

___, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia Byzantium and the Crusades", *Byzantinische Forschungen*, XI (1985), 179-217.

___, "Osman Ghazi's siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 77-99; "Osman Gazinin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 78-100.

___, "İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul 2004, s. 59-85.

___, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Ankara 2010.

JENNINGS, R.C., "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 76 (1986), 151-161.

JOHNSTONE, T. M., "Ghazw", *EI*², II, 1055-1056.

KAFADAR, C., *Between Two Worlds The Construction of the Ottoman State*, University of California Press 1995.

KALDY-NAGY, Gy., "The Holy war (Jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, III-IV, (1979-1980), 467-473.

KAYMAZ, N., *Pervane Muiniddin Süleyman*, Ankara 1970.

KARADANIŞMAN, Keşfi, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa ts.

KIZILTAN, A., *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. Yüzyıl sonuna kadar)*, İstanbul 1958.

Kleine Geschichte der Turkei, Haz. Chr. Neumann-K.Kreiser, Stuttgart 2003.

KONUKÇU, E., "Cihangir", *DİA*, VII (1993), 538.

____, *Kocaeli'nin İlk Osmanlı Yöneticisi Süleyman Paşa*, Kocaeli 2009,

_____, "Orhan Gazi'nin Şehit oğlu Süleyman Paşa", *Orhan Gazi ve Dönemi*, ed. İ. Selimoğlu, Bursa 2011, s. 123-157

KÖPRÜLÜ, F., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, Ankara 1982.

___, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (1943), 459-522.

___, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten* VII/28 (1943), 284-301.

___, "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, I (1925), s. 185-211.

KUNT, M., *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1978.

KÜRKMAN, G., "Sarhan b. İshak Mangırı", *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, nr. 19, İstanbul 1986, s. 26-28.

LAIOU, ANGELİKİ, "Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks. The Backgraund to the Anti Turkish League of 1332-1334", *Speculum*, XLV (1970), s. 374-392 (Türkçe trc. M. Keçiş, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/34, 2003, s. 183-204)

LAMARTİNE, A., *Histoire de la Turquie*, Paris 1854.

LEFORT, J., "Tableau de la Bithynie au XIIIe siecle", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 101-117; "XIII. yüzyılda Bitinya", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 106-128.

LEMERLE, P., *L'emirat d'Aydın Byzance et l'occident*, Paris 1957.

____, "Philedelphie et l'emirat d'Aydın", *Philadelphie et Autres Etudes*, ed. H. Ahrweiller, Sorboinne 1984, s. 55-68.

LIDNER, P., *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983.

LOWRY, H., *Erken Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, trc. K. Tanrıyar, İstanbul 2010

MANTRAN, R., "De la titulature des demiers Seldjoukides à celle des premiers ottomans", *Varia Turcica Melanges offerts à Louis Bazin*, XIX ( ) 207-211.

MELIKOFF-SAYAR, I., *Le destan d'Umur Pacha: Dustarname-i Enverî*, Paris 1954.

___, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, trc. T. Alptekin, İstanbul 1993.

___, "Ghazî" *EI²*, II, 1043-1045.

___, "L'orgine sociale des premiers Ottomans", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 135-144.

MENAGE, V. L., "The Menaqib of Yakhshi Faqih", *BSOAS*, XXVI (1963), 50-54.

___, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", trc. S. Özbaran, İÜEF, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), 227-240.

MERÇİL, E., "Menteşeoğulları", *DİA*, XXIX, 152-153.

MIRMIROĞLU, VL., "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekano Muharebesi", *Belleten*, XIII/50 (1949) 309-320.

NAMIK KEMAL, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326.

NICOL, D., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, trc. B. Umar, İstanbul 1999.

OCAK, A. Y., "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), 247-270.

___, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980.

___, "Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, II, (1981), 31-42.

___, "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Zendeka ve İlhad (Heresie) Meselesi", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, III (Türk Tarihi)*, II, İstanbul 1989, 465-472.

___, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamanî", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 473-484.

___, "Les milieux soufis dans les territoires du Beylicat ottoman et le probleme des Abdalan-ı Rum (1300-1389)", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 145-158.

OİKONOMİDES, N., "From Soldiers of Fortune to Gazi Warriors: The Tyzmpe Affair", *Studies in Otoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, ed. C.Heywood-C. Imber, İstanbul 1994, s. 239-247.

OSTROGORSKY, G., *Bizans Devleti Tarihi*, çev. E Işıltan, Ankara 1981.

ÖNDER, M., "Konya'da Mevlana Dergahı Arşivi ve Mevlevîhaneler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 25-28.

ÖZ, M., "Kuruluş Aşamaları: Kaynaklar ve Literatüre Eleştirel Bakış", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*, Bildiriler kitabı, Bilecik 2011, s. 59-80.

ÖZBARAN, S., *Bir Osmanlı Kimliği. 14-17.Yüzyılda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri*, İstanbul 2004.

ÖZEL, Ahmed, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Darülislam-Darülharb*, İstanbul 1988.

ÖZTÜRK, N., "Ferecik'in Süleyman Paşa Tarafından Fethine Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV (1989), s. 135-145.

PERTUSİ, A., İstanbul'un Fethi, I-III, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2004-2008.

REINERT, S. W., "Manuel II Palaeblogos and His Müderris" *The Twilight of Byzantium*, (ed. S. Curcic-D. Mouriki), Princeton 1989, s. 39-51.

SAHİLLİOGLU, H., "Akça", *DİA*, II (1989), 224-227.

SCHEEL, H., "Compte rendu de Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellcshaft*, 93/2-3 (1939), 410.

___, "Die staatsrechtliche Stellung der dokumanischen Kirchenfürsten inder AltenTurkei: Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen verfassung und verwaltung", *Abhandlungen der Preubchen Akademie de Wissensehaften*, nr. 9, Berlin 1943.

SCHMIDT, J., *Pure Water for Thristy Muslims: A Study of Mustafa Âlî of Gellipoli's Künhü'l-ahbar*, Leiden 1991.

SCHWOEBEL, R., *The Shadow of the Crescent: The* Renaissance Image of Turk, Nieuwkoop 1967.

SETTON,K., *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, Philedelphia 1978, I.

Söğüt'ten İstanbul'a, (der.O. Özel- M. Öz), İstanbul 2000

SU, K., *Balıkesir ve Civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938.

SÜMER, F., "XVI. Asırda Anadolu Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi bir Bakış", İÜ, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1952), 511-522.

___, *Kara Koyunlular*, Ankara 1967.

___, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, (1989), 321-322.

___, *Oğuzlar*, İstanbul 1992.

___, "Kayı", *İA*, cilt 25, s. 77-78.

ŞAHİN, İ., "Anadolu'da Oğuzlar", *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul 2006, s. 55-83.

TANRIKORUR, Barihuda, "Manisa Mevlevîhanesinin Restorasyonu Tenkit ve Teklif", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 331-361.

TEKİN, Ş., "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası Gaziliğin Yolları Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihad Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, XIII (1989), 139-204.

___, "Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerinde Düşünceler I: Başlangıçtan Osmanlıların Fetret Devrine Kadar", *Tarih ve Toplum*, XIX/109, (Ocak 1993), 9-18; "II: Gazi Teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması" XIX/110 (Şubat 1993), 73-80.

TEKİNDAĞ, Ş., "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", İÜEF, *Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174.

___, "Karamanlılar", *İA*, VI, 322-323.

___, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", İÜEF, *Tarih Dergisi*, sayı 17-18 (1963), s. 43-76.

___, "Süleyman Paşa", *İA*, XI, 190-194;

TEZCAN, B., "Erken Osmanlı Tarih Yazımında Moğol Hatıraları", *Journal of Turkish Studies*, vol 40: *Defterology. Feststschrift in Honor of Heath Lowry*. Harvard 2013, s. 385-399.

TOGAN, Z. V., "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931), 1-42.

TURAN, Osman, "Anatolia in the period of the Seljuks and the Beyliks" *Cambridge History of Islam* I/A (1970), 231-262.

___, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971,1984.

___, *Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1982.

TURAN, Ş., *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990.

ULUÇAY, Ç., *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, I-II, İstanbul 1940, 1946.

___, "Saruhanoğulları" *İA*, X, 239-244.

Unutmadıklarımız. XIX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi, 2, İstanbul 2001.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Kitabeler ve Sahib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat*, II, İstanbul 1929.

___, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, 19842.

___, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970.

___, "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılar da İlk Vezirlere Dair Mütalea", *Belleten*, III/9 (1939), 99-106.

___, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi 724 Rebiülevvel – 1324 Mart", *Belleten* V/19 (1941), 277-289.

____,"Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa için Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı", *Belleten*, XXVII/107 (1963), s. 437-443.

VARLIK, M. Ç., *Germiyan-oğulları Tarihi 1300-1429*, Ankara 1974.

___, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II (1987), 225-239.

VRYONIS, Sp., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamizatian from the Eleventh through the Fifteenth century*, London 1971.

WERNER, E., "Johannes Kantakouzenos, Umur Pascha und Orhan", *Byzantinoslavica*, XXVI (1965), s. 255-276.

WITTEK, Paul, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938 (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, trc. Fatmagül Berktay, İstanbul 1995).

___, "Les Archives de Turquie", *Byzantion*, XIII (1938), 667.

___, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1944, 19862.

___, "De la defaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Revue des Etudes Islamiques*, XIII (1938), 1-34; Türkçe trc. H. İnalcık, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", *Belleten* VII/27 (1943), 557-589.

YEDİYILDIZ, B., *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.

YILMAZ, F.,"Karaca Koyunlu Yörükleri Kanunu", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX (1994), s. 349-355.

YINANÇ, R., *Dulkadıroğulları Beyliği* Ankara 1989.

YÜCEL, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti 1344-1398*, Ankara 1970.

___, *XIII-XIV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çoban-oğulları Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980.

___, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu 1393-1402*, Ankara 1980.

___, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, Ankara 1989.

ZACHARIADOU, E., "Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu", *Byzantine and Modern Greek Studies*, III (1977), 57-70.

___, Manuel II Palaologos on the Strife between Bayezid and Kadı Burhan al-Din Ahmad", *BSOAS*, 43 (1980), 471-481.

___, *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983.

___, "Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles", *Der Islam*, LX/2 (1983), 268-296.

___, "Lauro Quirini and the Turkish Sandjaks ca 1430", *Journal of Turkish Studies*, XI (1987), 239-247.

___, "Holy war in the Aegean during the Fourteenth Century", *Mediterranean Historical Rewiev*, IV (1989), 212-225.

___, "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 225-236; "Karesi ve Osmanlı Beylikleri İki Rakip Devlet", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul 1997, s. 243-255.

___, "Gazi Çelebi of Sinope", *Oriente e Occidente tra Medioevo ed eta Moderna Studi in onore di Geo Pistarino*, Genova 1997, s. 1271-1275.

___, "The Oğuz Tribes: The Silence of the Byzantine Sources", *Les Orientales*, VI (1994), 285-289.

___, "From Avlona to Antalya. Reviewing the Ottoman Military Operations of the 1380s", *The Via Egnatia under Ottoman Rule 1380-1699*, (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, s. 227-232.

ZHUKOV, K., "Ottoman Karasid and Sarukhanid Coinages and the Problem of Currency Community in Turkish Western Anatolia", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 237-243.

DİZİN

A

Abaza, 292

Abbasi/ler, 128, 144, 267

ABDİ ÇELEBİ, vakıf mütevellisi, 219

ABDULLAH B. el-MÜBAREK, müellif, 128

ABDURRAHMAN ÇELEBİ, Manisa mevlevîhanesi nazırı/vekilharcı, 220

ABDURRAHMAN GAZİ, 69

ABDÜLHAMİD II, padişah, 26, 299

ABDÜLKERİM, Sultaniye mütevellisi, 219

ÂBİD ÇELEBİ, 213

Acem, 263, 265, 289, 303

Adalar, 304;– denizi, 169, 174, 224

Adana, 120

Adapazarı, 158

Ağrican, 250

AHAD SUBAŞI/BEY, Gazi Umur Bey'in lalası, 237, 239, 249, 250

Ahlat, 36, 41, 42, 171, 264

AHMED BEY, Osman Bey'in oğlunun neslinden, 34

AHMED ÇELEBİ, Bahaeddin Çelebi'nin oğlu, 219

AHMED ÇELEBİ, Manisa mevlevîhanesi mütevellisi/vakıf câbisi, 219, 220

AHMED DEDE, Müneccimbaşı–, 269

AHMED EFLAKÎ, *Menâkıbnâme*'nin müellifi, 115, 131, 240, 243,

AHMED GAZİ, Menteşeoğlu–, 116, 133, 134, 228

AHMED, 272

AHMED, İshak Çelebi'nin adamı, 219

AHMED, Menteşe beyi İlyas Bey'in oğlu, 231

AHMED, vakıf görevlisi, 219

AHMEDÎ, Osmanlı tarihçisi, 24, 32, 33, 35, 36, 41, 45, 53, 74, 127, 128, 129, 130, 138, 140, 142, 145, 183, 210, 262, 263, 272, 273, 289

AKBAŞLU (GÜNDÜZ BEY [?]), 73

Akçaburgaz, 76

AKÇAKOCA, serhat beyi, 75

Akçakoyunlu Yörükleri/Türkmen cemaati, 299, 300

Akçaliman, 76

Akçay, 93

AKDAĞ, Mustafa, tarihçi, 287, 288, 289

Akdeniz/bölgesi, 48, 129
Akhisar, 158
AKIN, Himmet, tarihçi, 234, 236
Akkeçili Yörükleri, 301
Akkoyunlu/lar, 98, 99, 100, 112, 120, 302;– ümerası, 103
Aksakallar, Karasi'de cemaat, 300
Aksaray, 98
AKSARAYÎ, müellif, 133, 154
Akyazı, köy, 158, 319
ALAEDDİN ALİ BEY, Kadı Burhaneddin'in oğlu, 104
ALAEDDİN ALİ BEY, kumandan, 317
ALAEDDİN ALİ, Ermenak hâkimi, 214
ALAEDDİN BEY, II. Murad'ın oğlu, 160
ALAEDDİN BEY, Karamanoğlu–, 211, 212
ALAEDDİN KEYKUBAD I, Selçuklu sultanı, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 133, 171, 173
ALAEDDİN KEYKUBAD III, Selçuklu sultanı, 27, 40
ALAEDDİN PAŞA, Orhan Bey'in kardeşi, 74
ALAEDDİN, *bk.* Alaeddin Keykubad I
Alaiye/Kalesi, 99, 214
Alaşehir, 93, 163, 194, 244, 265
Alayundlu, cemaat, 303
ALEM BEY, Türkçe'de ad, 225
ALEM-ŞAH, Osmanlı şehzadesi, 225
ALİ BAHADIR, Türkmen reislerinden, 40, 43, 44, 57
Ali Bey Camii, Manisa'da, 222
ALİ BEY, *bk.* Timurtaşoğlu Ali Bey
ALİ BEY, Saruhanoğlu–, 104
Âl-i Osman, 286, 290, 293, *ayr. bk.* Osmanlı hanedanı
ÂLÎ, Osmanlı tarihçisi, 186, 267, 280, 292, 293
ALİAS/ALİES/ALİS, Venedik kaynaklarında Menteşe beyi İlyas Bey, 228
ALİŞİROĞLU, Germiyan emiri, 115, 131, 210
Almanlar, 293
ALPAGI/ALPAGU, Saruhan Bey'in babası, 172, 186
Altınordu/bölgesi/devleti, 94, 98, 171, 283
Amasya, 38, 41, 42, 87, 93, 95, 96, 109, 112, 114, 171, 209, 283
Amerika, 138, 267
Anadolu, 29, 34, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 60, 62, 63, 64, 65, 70, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 109, 112, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 129, 130, 131, 133, 148, 151, 152, 153, 154, 159, 167, 186, 191, 194, 199, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 223, 229, 230, 231, 236, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 271, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 286, 290, 291, 295, 296, 298;– beylerbeyliği, 112, 298;– beyleri, 65, 91, 92, 97, 98, 100, 103, 106, 111, 122, 129,

131, 140, 202, 276;– beylikleri, 188, 228, 274;– medeniyeti, 286;– Selçuklu devleti, 260;– Selçuklu/ları/hükümdarları, 70, 148, 223, 225;– Yarımadası, 167, 223, 295;– yaylaları, 259, 285, 286

ANASTASİUS, Bizans imparatoru, 247

ANDREA PANTALEO, Venedikli, 231

ANDRONİKOS ASAN (ESEN TEKFUR), Gelibolu tekfuru, 75, 76, 249

ANDRONİKOS II, Bizans imparatoru, 58, 59

ANDRONİKOS III, Bizans imparatoru, 68, 175, 176, 239, 244, 245, 247, 317

Andros adası, 245

ANGİOLELLO, yazar, 39

Ankara, 37, 38, 41, 65, 78, 92, 93, 109, 112, 159, 185;– fetihnamesi, 283;– Savaşı/muharebesi, 229, 272, 273, 275, 277, 283;– Zaferi, 94

ANNA, imparatoriçe, 177, 187, 248

Antalya, 86, 112, 191, 296;– -Teke yöresi, 167, 223

APOKAUKOS, Kantakuzenos'un rakibi/büyük dük, 248, 252

Arap, 263, 292;– Yarımadası, 259, 285

Arapgir, 43

ARİF ÇELEBİ, Ulu–, Mevlana'nın torunu, 115, 130, 131, 207, 209, 210, 213, 226, 240

Arnavut/lar, 245, 292

Arpaz, 162

Artık Dede, zaviye, 212

Arz-ı Türk, Anadolu için kullanılan tabir, 291

Asarlık/Hisarlık, 314, 317

Asya, 130, 260, 267, 271, 286;– devletleri, 291

Aşağı Kale, İzmir'de, 236, 283

Aşağı Sakarya, 57

ÂŞIKPAŞAZÂDE, Osmanlı tarihçisi, 31, 36, 37, 38, 29, 41, 53, 60, 74, 75, 76, 157, 185, 263, 264, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 288, 289

Atina, 245

Atranos, 158

ATSIZ, müellif, 273

ATTİLA, Hun imparatoru, 293

Avrupa, 19, 49, 65, 259, 267, 268, 282, 285, 293

Avşar cemaati, 303

Aya Şilonya, Gelibolu'da, 76

Ayasuluk (Selçuk/Efes), 162, 214, 229, 230, 231, 235, 239, 253, 302, 304

Ayazmend (Altınova), Karesi'de, 300

Aydın/-ili/sancağı/vilayeti, 26, 34, 76, 92, 93, 97, 99, 101, 104, 109, 111, 153, 160, 162, 203, 210, 211, 227, 235, 275, 277, 278, 278, 300, 302;– beyi/beyleri 102, 200, 231;– beyliği, 49, 86, 89, 112, 159, 162, 168, 173, 175, 178, 183, 193, 196, 207, 224, 230, 233;– bölgesi/yöresi, 163, 302

Aydınoğlu Gazi Umur Bey/Paşa, *bk.*Gazi Umur Bey/Paşa

Aydınoğlu/Aydınoğulları, beylik, 274, 276, 97, 147, 152, 174, 175, 176, 177, 187, 192, 206, 210, 211, 224, 226, 227, 233, 244, 283, 297

AYKUD ALP, 156

Azerbaycan, 28, 265, 285, 291;– hanlığı, 268

B

Baalbek, 274

Baba İshak İsyanı,/Olayı, 38, 43

Babil kulesi, 285

Babürlü/ler, 283, 290, 291;– hükümdarları, 268

Bafeus savaşı, 27, 50, 57, 60, 68, 69, 70, 71, 304, *ayr. bk.* Koyunhisarı Savaşı

Bağdad, 36, 37, 43, 264

Bağnik ili, 33

BAHADIR AĞA, mülkname şahidi, 316

Bakacık Tepesi, Tekirdağ'ın güneyinde, 80

Balat, liman, 163, 227, 228, 229, 231

Balıkcı, cemaat, 303

Balıkesir, 26, 51, 87, 90, 104, 110, 157, 158, 159, 224, 297, 300, 304

Balkan/lar, 47, 92, 99, 140, 141, 143, 285, 286, 289, 300

Balya, 299

Batı Anadolu, 44, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 59, 63, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 100, 111, 102, 103, 105, 106, 107, 118, 130, 131, 148, 151, 152, 153, 155, 157, 160, 163, 168, 169, 173, 181, 183, 191, 192, 193, 195, 196, 201, 203, 206, 223, 224, 225, 233, 260, 295, 296, 297, 298, 302, 304, 305;– beyleri, 277;– beylikleri, 109, 159, 197, *ayr. bk.* Ucat

Batı dünyası, 286

BAYAT BEY, Osman Bey'in neslinden, 33

BAYATLI HASAN, müellif, 266

BAYCU, Moğol kumandan, 39, 40

BAYEZİD I, 34, 56, 63, 65, 90, 92, 93, 94, 96, 101, 106, 110, 121, 122, 128, 144, 159, 160, 163, 184, 188, 196, 197, 199, 228, 230, 267, 268, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282

BAYEZİD II, padişah, 29, 100, 128, 219, 264, 289, 313, 315, 316, 318

BAYEZİD PAŞA, 96

Bayındır, kavim, 291

BAYKARA, T., 234

Bedreka, vergi çeşidi, 255

BEKİR ÇELEBİ, Manisa mevlevîhanesi imamı, 220

BELDİCEANU I, tarihçi, 310, 311, 317

Belen Dede, zaviye, 212

Belh, 37, 262, 266

Berat, 245

BEREKET BEY/HAN, Alaeddin Keykubad'ın emirlerinden/Harezm beylerinden, 42, 43,171

Bergama, 51, 87, 90, 104, 110, 121, 157, 158, 169, 160, 163, 299

Beroe, 250

Bey Sancağı, 157, *ayr. bk.* Yenişehir

Beypazarı, 158

Beyşehir, 98, 99

Biga, 78, 79, 111, 157, 160, 300, 303

Bigadiç, 158

Bilecik, 34, 37, 38, 136, 156, 158;– kalesi, 34

Birgi, 115, 117, 131, 133, 162, 209, 210, 224, 235, 240, 241, 242, 243, 253, 254, 255, 297

Bitinya bölgesi/yöresi, 57, 59, 60, 141, 142, 296, *ayr. bk.* Bursa

Bizans/lı/lar, 29, 44, 48, 49, 50, 52, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 68, 69, 70, 79, 80, 87, 90, 127, 128, 135, 139, 141, 143, 148, 155, 167, 170, 173, 174, 175, 176, 178, 173, 175, 206, 223, 226, 234, 236, 238, 239, 241, 244, 246, 249, 296, 304;– beyleri, 128;– birlikleri, 69, 70;– devleti/imparatorluğu, 128, 148, 247;– donanması, 169, 224;– hududu, 85, 86, 87, 152, 155, 194;– imparatoru, 44, 75, 76, 244, 245;– köylüleri, 59;– kuvvetleri/ordusu, 60, 70, 71;– sınırı, 183, 193, 260, 263, 296;– tekfurları, 289;– tahtı, 245;– toprakları, 88, 240

Bodrum/Kalesi, 201, 230

Bolayır, 75, 76, 78, 79, 80

Bolu/yöresi, 50, 87, 160

Bosna/lı, 143, 293

Boşnak, 293

Bozcaada, 175, 238, 239

Bozdoğan, 162, 303;– Yörükleri, 303

Bozguş askerleri, 301;– Yörükleri, 52

BOZGUŞ BAHADIR, Sultan Mesud'a karşı savaşan, 301

Bozöyük, 163

Bozulus, Türkmen cemaati, 300

BÖRKLÜCE, Şeyh Bedreddin'in müridi, 121, 160, 163, 202

BUDAK PAŞA, Gördes beyi, 104

Buhara, 269, 271

BUKU HAN, 42, *ayr. bk.* Kayır Han

Bulgar/devleti, 77, 128, 247

Bulgaristan, 252

Bursa, 50, 51, 52, 58, 59, 69, 73, 75, 76, 78, 80, 87, 88, 95, 97, 110, 111, 117, 135, 140, 141, 157, 158, 159, 169, 185, 188, 193, 199, 202, 209, 277, 296, 297, 299, 300, 303;– kadısı, 313

Büveyhiler, devlet, 267

Büyük Selçuklular, 282

C

Caber kalesi, 263

CANBİRDİ BEY, Alaeddin Keykubad'ın emirlerinden/Harezm beylerinden, 42, 171

Candarlı/Candaroğlu/Candaroğulları beyliği, 49, 86, 93, 96, 99, 97,168, 193, 224, 297

Canik bölgesi/yöresi, 93, 100

CELALEDDİN ÇELEBİ, Manisa mevlevîhanesinin son şeyhi, 222

CELALEDDİN HAREZMŞAH, hükümdar, 41, 42, 43, 133, 171

Celali İsyanları, 290

CEM SULTAN, Fatih'in oğlu, 266

CENABÎ MUSTAFA, müellif, 267, 268

CENEVELİ/ CENEVİZLİ BALABAN, 89, 132

Ceneviz/liler, 177, 226;– kolonisi, 176
CENGİZ HAN, hükümdar, 262, 266, 268, 280, 281
Cengizliler, 268
Cenova/lılar, 236, 251
Ceyhun nehri, 265
Christoupolis, Kavala civarında, 248, 250
CİHANGİR, Babürlü, 40, 283
CİHANŞAH, Karakoyunlu, 262
CİMRİ, Selçuklu veziri, 33
CLEMENS VI, papa, 251
CÜNEYD BEY, Aydınoğlu–, İzmir beyi, 95, 96, 97, 102, 111, 121, 160, 163, 199, 200, 201, 202, 229, 230, 231, 232,
CÜVEYNİ, 42

Ç

Çaldıran Savaşı, 287
Çan, 300
Çanakkale Boğazı, 61, 177, 246, 300
Çankırı, 97
Çavdar cemaati, 303
ÇELEBİ ÂBİD, 211
ÇELEBİ MEHMED, 96, 98, 160, 163, 188, 200, 201, 202, 230, 231, 232, 277, 278, *ayr. bk.* Mehmed I
Çepniler, Türkmen boyu, 300;– beyleri, 76, 89, 93, 100, 106
Çerkez, 292
Çeşme, 162
Çimbi/Çimpi Hisarı, 62, 76
Çin, 265
Çine, 163, 227, 228, 303
Çirmen, 106
Çobanlar Yörükleri, 301
Çobanlı, 49, 50
Çobanoğulları, 130, 302
Çongar, Tatar cemaati, 300, 303
Çorum, 282
Çubuk Ovası, Ankara civarında, 282
ÇUGA BEY, Demirci hâkimi, 104
Çuga Yörükleri, Ayasuluk'ta, 302
Çulluyan Yörükleri, Ayasuluk'ta, 302

D

Danişmend, Akkeçili'ye bağlı Yörük grupları, 301
Danişmendli/Danışmendiler, Türkmen cemaati, 299, 300, 304
DAUPHİN HUMBERT, dük/Haçlı komutan, 253
Davudlar, Karasi'de cemaat, 300
DEDE KORKUD, 38
Demirci, 104, 160, 163, 199, 201, 302
DEMİRHAN, Karasioğlu–, Balıkesir beyi, 90, 104
Denizli, 109, 153, 209, 229, 237, 255, 301;– Türkmenleri, 40
DESPİNA, imparator Kantakuzenos'un kızı, 250
Deşt-i Kıpçak, 304
DEVLET HAN, 104
Devşirme/ler/Enderunlular, 292;– -Türk çatışması, 292
Dimetoka, 80, 177, 248, 249, 250, 252
Divane Ali, cemaat, 303
Divrik, 98

Diyarbekir, 109, 265
Dobruca, 34, 44
Doğu Anadolu, 48, 84, 85, 86, 93, 98, 99, 101, 105, 107, 114, 116, 118, 129, 120, 167, 271, 300, 304
Doğu Roma/Bizans, 286;– İmparatoru, 60
Domaniç, 38, 158, 299
DOMİNİCİO CATTANEO/DOMİNİK, Foça valisi, 176, 244
DUKAGİNZÂDE AHMED PAŞA, devşirme paşa, 143
DUKAS, Bizans tarihçisi, 229, 230, 238, 254
Dulkadir/Dulkadiroğulları/Beyliği, 86, 98, 100, 112, 162;– vilayeti, 163;– ümerası, 103
Dulkadirli, Türkmen cemaati, 300
DÜNDAR BEY, Gazi Umur Bey'in emiri, 237
DÜZME MUSTAFA, 97;– İsyanı, 97

E

EBU İSHAK el-FEZARİ, müellif, 127
EBU SAİD HAN, İlhanlı hükümdarı, 194
ECE BEY, Karasi ümerasından, 76
Edincik, 75, 158
Edirne, 77, 95, 249, 250
Edremit, 158, 163, 175, 299;– körfezi, 226
EFDENZE (EFENDİ/EFTENDE/EFENDİZÂDE) HATUN, Akbaslı kızı/Süleyman Bey'in annesi, 73
EFENDİZÂDE HATUN, Süleyman Paşa'nın kızı, 80
Eflak/lar, 97, 247
Ege/adaları, 61, 158, 183, 231, 233, 253, 300;– bölgesi, 295;– denizi, 224, 226, 240
Eğirdir, 214
Eğriboz, 175, 240, 241, 245, 252
Eğridir, 109, 153, 236
Eğrigöz, 163
Eksamilye, Gelibolu'da, 76
Elbistan, 93
ELEZOVİC, tarihçi, 310, 311, 317
Ellici, Yörük yapılanması, 298, 302
Emevî, devlet, 267;– -Abbasi, 127
EMİR ÇOBAN, İlhanlı, 194
Emir Işık, zaviye, 212
EMİR SÜLEYMAN, Giresun fatihi,116
EMİRŞAH, Sultaniye mütevellisi, 219
Empithion, Meriç kıyısında, 77
Enderunlu/Devşirmeler, 288;– *Türk rekabeti*, 293
Enez, 250
ENVERÎ, müellif, 24, 35, 36, 41, 74, 75, 76, 80, 152, 192, 233, 234, 237, 247, 255, 272, 276
Epir, 246
ERATNA BEY, Eratna beyi, 104
Eratna/lılar/beyliği/devleti, 86, 89, 100, 104, 252
ERATNAOĞLU MEHMED, Eratna beyi, 78
Erdemişlü, Manisa'da köy, 219
Ereğli, 37;– baskını, 38
Ermenek/Ermeni Beli, 35, 38, 236

Ermeni, 89, 195;– beylikleri, 116
Ermenipazarı, 158
ERTUĞRUL BEY, Osman Bey'in babası, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 136, 262, 263
ERTUĞRUL BEY, Yıldırım Bayezid'in oğlu, 160, 197
ERZİ, A., tarihçi, 309, 310
Erzincan, 37, 41, 42, 94, 120, 171
Erzurum, 37, 38, 41, 42, 109, 171, 172
ESEN TEKFUR, *bk.* Andronikos Asan
Eskihisar, 69, 70
Eskişehir, 156, 157, 297
ESTERÂBÂDİ, *Bezm ü Rezm*'in müellifi, 117, 121, 122
Eşrefî, gümüş/altın, 120
Eşrefoğulları/beyliği, 86, 89, 104
Evlad-ı Hamid, *bk.* Hamid-ili
EVLİYA ÇELEBİ, 213
EVRENOS BEY, İsa Beyoğlu–, 141
Evrenosoğulları, aile, 142
Eyne Ali, 212
Eyyübiler, 43
Ezine, 299, 300

F

FAHREDDİN AYAS, 42
Fars, 265;– Hanlığı, 268
Fatımî, devlet, 266
FATİH SULTAN MEHMED, *bk.* MEHMED II
Ferecik, kasaba, 80, 81, 248, 252
FERHAD PAŞA, Arnavut asıllı, 293
Fesleke, 158
Fetret devri/dönemi, 95, 121, 140, 196, 197
Fırat nehri, 37, 43
Fırt, 158
Filokrene (Tavşancıl), 60
Foça/lar, 162, 176, 236, 244
FRANÇES, komutan, 249
Fransa, 226
Frenk, 293
Frenkyazısı Savaşı, 64, 92, 196

G

Gavrilopoulas, 243
GAZAN HAN, 34, 39
GAZİ AHMED BEY, Menteşe beyi İbrahim Bey'in oğlu, 227, 228
GAZİ ALİ BEY, Köse Mihal'in oğlu, 141
GAZİ ÇELEBİ, Kastamonu emiri, 34, 131, 210
GAZİ FAZIL, Karasi ümerasından, 76
GAZİ UMUR BEY/PAŞA, Aydın beyi, 62, 75, 76, 80, 88, 109, 115, 116, 131, 133, 175, 176, 177, 178, 208, 209, 210, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255
Gazi-i Rabbani, Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in unvanı, 235
Gaziler Sultanı, Orhan Bey'in unvanı, 140
Gazneliler, 268
GEDİK AHMED PAŞA, devşirme paşa, 143
Gediz/nehri, 163

Gelibolu, 62, 75, 76, 78, 79, 80, 106, 175, 176, 240, 249;– seferi, 240;– Yarımadası, 51, 62, 73, 75, 76, 78, 246, 252, 288

Gerede, 74

Geredebolu, 109, 153

Germe Hisarı (Kavaklı kesimi), 246

Germiyan/lılar/Germiyanoğlu/Germiyanoğulları/beyliği, 49, 61, 64, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 99, 112, 114, 138, 142, 153, 159, 162, 168, 170, 173, 176, 184, 193, 194, 203, 210, 207, 224, 226, 276, 297, 298, 300, 301;– askerleri, 301;– /Kirman Türkleri, 43

Geyve, 158

GIYASEDDİN KEYHÜSREV, Selçuklu sultanı, 33, 34, 38, 43

GIYASEDDİN MEHMED BEY, Eretna beyi, 104

GİBBONS, H., tarihçi, 21, 141, 145

GİORGİO SVLAVO, elçi, 231

Giresun/yöresi, 93, 100, 106, 116

Girit, 226, 227, 231

Gorigos/Grigos seferi, 64, 91, 196, 211, 214

GÖK ALP, 24, 32, 23, 25, 26, 262

Gölpazarı, 158

Gönen, 158

Gördek, 104

Gördes, 104

Göynük, 74, 157, 158

GREGORAS, tarihçi, 68, 69, 74

GREGORY PALAMAS, Selanik metropoliti, 134

GÜÇLÜHAN, Alaeddin Keykubad'ın emirlerinden/Harezm beylerinden, 42, 171

Gümülcine, 240, 250, 252

GÜN HAN, 22, 24, 34

GÜNDOĞDU, 37

GÜNDÜZ ALP, 24, 32, 33, 35, 26, 27, 41, 156, 262

Güney Anadolu, 119, 120, 225

Güney Yaka, 303

Günyüzü, 158

GÜRCİ MELEK, Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in kızı, 255

Gürcü, 292, 293

Güre-Selendi, idari bölge, 163

Güzelhisar/Aydın, 162, 226

H

HACE S ELMAN, Gazi Umur Bey'in emiri/müellif 233, 227, 238

Hacı Emiroğulları, 86, *ayr. bk.* Çepni Beyleri

HACI PAŞA, mülkname şahidi, 316

Haçlı donanması/kuvvetleri, 226, 243, 283;– ittifakı, 241;– seferi, 253

HADIM ALİ PAŞA, devşirme paşa, 143

HADIM SİNAN PAŞA, devşirme paşa, 143

Hakan-ı Deşt ve Hân-ı Habeş, Kanuni'nin unvanlarından, 289

Hakan-ı Tatar ve Rum ve Acem, Kanuni'nin unvanlarından, 289

Halaçlar, Akkeçili'ye bağlı Yörük grupları, 301

Haleb, 37, 38, 41, 43, 274

Halebî akçe, para birimi, 120
HALİL BEY, Osman Bey'in neslinden, 33
HALİL, Orhan Bey'in oğlu, 79, 311
HAMDULLAH MÜSTEVFÎ, müellif, 152
Hamid/ili/sancağı, 87, 93, 96, 97, 101, 109, 153, 159
Hamidoğulları/beyliği, 86, 89, 90
HAMZA, Gazi Umur Bey'in amcası, 242
Harezm/li/ler, 27, 28, 42, 43, 44, 172;– beyleri/emirleri, 42, 43, 44, 170, 171, 186;– kuvvetleri, 43;– toplulukları, 43
Harezmşahlar, 170, 173, 267, 268
HARİZMİ, fakih, 226
Harran, 43
HAS MURAD, devşirme paşa, 143
HASAN ALP, 156
HASAN B. ABDÜLMÜMİN el-HOYÎ, *bk.* Hoyî
HASAN, Gazi Umur Bey'in amcası, 242
Hassa Yörükleri, 301
HATİCE HATUN, Yörgüç Paşa'nın torunu, 315, 316
Hatun Yeri, 317, 318
HAYDAR, Sivrihisarlı–, müellif, 89, 153, 195
Hayrabolu, 80
HAYREDDİN ÇELEBİ, Menemen beyi, 104
Hazar Denizi, 285
HENRİ d'ASTİ, metropolit, 251, 252
Herat, 98
HERSEKZÂDE AHMED PAŞA, devşirme paşa, 143
HEYWOOD, C., 138
Hınıs, 172
Hırvat/lar, 293
Hıtay, beylik, 291
HIZIR BEY, Aydınoğlu–, 235, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 253
HIZIR BEY, Menteşe beyi Orhan Bey'in oğlu, 227
HIZIR BEY/ŞAH, Saruhanlı İshak Bey'in oğlu, 160, 188, 197, 198, 199, 200, 201, 219
Hind, beylik, 291
Hizo, 172
HOCA SAADEDDİN EFENDİ, şeyhülislam/tarihçi, 186, 280, 288, 290
Homa, 163
Honaz, 163
Hora, 80
Horasan, 265
Horzum/lu, aşiret/cemaat, 44, 171, 303
Hospitallier (St. Jean) tarikatı, 226
HOYÎ, müellif, 130, 132, 133
Humus, 274
HUNDİ MELEK, Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in kızı, 255
Hundkâr/Hudavendigar, ıstılah, 310, 311, 319
Hüdavendigar sancağı/yöresi, 59, 101, 110, 157, 158, 159, 298, 299, *ayr. bk.* Bursa

HÜSAMEDDİN ÇOBAN, 33
HÜSAMEDDİN MAHMUD, Alaiye beyi, 214
Hüseyin Ağa Cami Vakfı, 315
HÜSEYİN BEY, Tırhala beyi, 315, 318
Hüsrev-i Acem, Kanuni'nin unvanlarından, 289

I

IONNES V, imparator, 77, 79, 248, 250, *ayr. bk.* Kaloyan
IMBER, C., 30, 126, 128, 129, 138
Irak, 265
Isparta, 65, 92
Işık Yahya, zaviye, 212
Işıklar-Kara Dede, zaviye, 212

İ

İBN BATTUTA, Arap seyyah, 52, 88, 115, 117, 131, 153, 174, 178, 208, 210, 226, 243
İBN BİBİ, Selçuklu tarihçisi, 33, 42, 43, 44, 123, 130, 132, 154, 170, 171, 172, 186, 236, 263
İBN HACER, Memlük tarihçisi, 39
İBN HALDUN, 39, 67, 287
İBN KEMAL, Osmanlı tarihçisi/şeyhülislam, 54, 186, 266, 288, 289
İBRAHİM BAHADIR/BEY, Aydınoğlu–, 235, 238, 241
İBRAHİM BEY, Karamanoğlu–, 99, 103, 203
İBRAHİM BEY, Menteşe beyi Orhan Bey'in oğlu, 227
İBRAHİM, Orhan Bey'in oğlu/şehzade, 311
İç Anadolu, 148, 300
İç Ege, 301
İDRİS BEY, Kayacık beyi, 104
İDRİS-İ BİTLİSİ, *Selimname*'nin müellifi, 288, 290
İkinci Roma, 39
İlhanlı/lar, 61, 63, 87, 89, 94, 106, 109, 119, 142, 144, 152, 168, 194, 223, 236, 264, 268, 271, 282;– hâkimiyeti, 94, 260;– valileri, 49, 86
İLYAS B. MUSTAFA B. HAMİD, Eğirdir hâkimi, 214
İLYAS BEY, Gazi Umur Bey'in emiri, 237, 249, 250
İLYAS BEY, Menteşe beyi, 223, 228, 229, 230, 231
İLYAS BEY, Saruhan Bey'in oğlu, 178, 187, 213
İLYAS BEY, Tava (Tavas) beyi, 228
İMAM MEHMED, vakıf mürtezikası, 216
İNALCIK, H., tarihçi, 22, 29, 50, 69, 125, 139, 143, 169, 185, 282
İnegöl, 35, 156, 158
İnönü, 156, 158
İpsala, 79, 80, 249
İpsara adası, 240
İran, 94, 114, 118, 119, 267, 282
İSA BEY, Saruhanlı, 201
İSA BEY, Yıldırım Bayezid'in oğlu, 95, 144
İSA, Aydınoğlu–, 214, 235, 241

İSA, Hacı Murat oğlu, 315
İSFENDİYAR BEY, 97, 228
İsfendiyaroğlu/İsfendiyaroğulları, 96, 97, 100, 102, 276
İSHAK BEY (ÇELEBİ), Saruhan beyi, 116, 134, 187, 197, 198, 201, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 221
İSHAK, Karamanoğlu İbrahim Bey'in oğlu, 103
İSHAK, Süleyman Paşa'nın oğlu, 80
İskeçe, 250
İSMAİL, Süleyman Paşa'nın oğlu, 80
İspen (Sponos [?]) kalesi, 243
İsrailli cemaati, Sart'ta, 303
İstanbul, 40, 44, 60, 69, 70, 79, 81, 92, 99, 177, 178, 203, 239, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 272, 282, 293, 315;– Boğazı, 70
İstefe, 245
İşkinos adası, 245
İşkiros adası, 240, 245
İşkopelos adası, 240
İvrindi, 158
İzmir/yöresi, 97, 117, 160, 162, 175, 177, 187, 201, 209, 213, 214, 224, 227, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 251, 252, 253;– Kalesi, 236, 243;– yarımadası, 303; yukarı–, 235, 236, 252
İzmit/yöresi, 59, 60, 70, 75, 157, 176;– körfezi, 59;– kuşatması, 60
İznik, 34, 44, 50, 58, 59, 60, 74, 75, 80, 87, 97, 135, 157, 176, 188, 199, 202, 313, 314;– imparatoru, 40
İZZEDDİN KEYKAVUS II, Selçuklu sultanı, 40, 42, 43, 44
İZZEDDİN, 40

J

JENNİNGS, R. C., 126, 127, 138

K

KADI AHMED, Niğdeli–, müellif, 133
KADI BURHANEDDİN, 93, 104, 116, 122;– beyliği/devleti, 86, 100
KADİR BUKU HAN, 42, *ayr. bk.* Kayır Han
Kadirî, tarikat, 208
KAFADAR, C., 139
Kafkasya, 259, 285
Kahire, 115, 172
Kahta, 33
KALDY-NAGY, GY, 138
Kalender İsyanı, 290
Kalenderi, tarikat, 208;–
KALKEŞENDİ, müellif, 131, 209
Kalmuk, kavim, 291
KALOYAN, 250, *ayr. bk.* Ioannes V
Kandiye, 227;– dukası, 229, 230
Kanina, 245
KANTAKUZENOS, saray nazırı/Bizans imparatoru/tarihçi, 59, 60, 62, 63, 68, 69, 74, 76, 77, 78, 79, 142, 176, 177, 178, 187, 233, 234, 245, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 317
KANTEMİR, D., 21

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN, 100, 219, 289, 290, 291

Kapıdağ, 75

KAPLANTOGO, 42, 171, Harizmli emir, *ayr. bk.* Yılanboğa

Kara Tatar, 283

KARA YÜLÜK, 98

Karaburun, 162, 244

Karaca Ahmed, zaviye, 212

Karaca akçe, para birimi, 120

Karaca Yörükleri, 299

Karacadağ, 35, 36, 41

Karacahisar, 35, 36, 27, 38, 39, 156, 158

Karacakaya, 314, 317

Karacakoyunlu/lar, Yörük cemaati, 302

Karacalar, Kılcan'a bağlı Yörük grupları/Türkmen cemaati, 300, 301, 302

Karacalu, Manisa'da köy, 219

Karacasu, 162

KARADANIŞMAN, K., 222

Karadeniz, 70, 246;– seferi, 247

KARAHAN, Oğuz Han'ın babası, 265

Karahisar, 38, 220

Karakeçililer, 26, 28, 299

Karakoyunlu/lar, 96, 98, 89, 100, 262

KARAMAN BEY, 103

Karaman/lılar, 24, 49, 63, 64, 78, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 106, 109, 112, 114, 115, 153, 168, 172, 186, 194, 195, 196, 199, 203, 211, 214;– beyi, 89, 171;– beyliği/devleti, 49, 89, 100, 103 112, 120, 162, 185, 203;– toprakları/ülkesi, 93, 121

KARAMANÎ MEHMED PAŞA, Nişancı, 36, 39, 41, 44, 264

Karamankaya, Manisa'da mevkii, 301

Karamanoğlu/Karamanoğulları, 43, 64, 86, 94, 97, 99, 152, 163, 167, 195, 203, 207, 209, 211, 212, 214, 223, 277

Karamanoğulları Tarihi, Şikârî'nin eseri,192

Karaoğlanlı, Manisa'da köy, 219, 221

Karasi (Karesi)-ili/sancağı, 34, 52, 53, 59, 75, 76, 78, 87, 88, 90, 101, 104, 109, 110, 111, 132, 153, 159, 160, 161, 169, 184, 298, 300;– beyliği, 49, 51, 52, 61, 86, 87, 90, 112, 156, 158, 168, 173, 183, 187, 193, 207, 233, 252;– donanması, 175;– ümerası, 52, 62, 76

Karasioğulları, 50, 61, 87, 169, 176, 177, 213, 224, 297

KARASUBAŞI, Cüneyd Bey'in babası, 230

Karia sahilleri, 225

Karya, 296

KASIM, Orhan Bey'in oğlu, 311

Kastamonu/bölgesi, 34, 49, 86, 87, 96, 103, 109, 117, 130, 131, 134, 153, 167, 168, 191, 209, 210, 223, 224, 295, 296, 297;– beyi/beyleri, 87, 89;– emirliği, 87

Kaşgar, beylik, 291

Katalanlar, 58;– birliği/dükü, 173, 245

Kavala (Chistoupolis), 77, 248

Kayacık, 104, 199

Kayı boyu, 19, 21, 23, 27

KAYI HAN, 34, 290

Kayı, Osmanlı hanedanının dayandığı Oğuz boyu, 32, 33, 34, 50, 61, 122, 123, 269, 299, 303, 304;– Yörükleri, 301

KAYIK ALP, 36, 41, 44, 264

KAYIR/BUKU HAN, Harezm emirlerinin reisi, 28, 33, 34, 44

Kayıtbeği, gümüş/altın, 120

Kayseri, 42, 98, 100, 104, 268

Kazak, kavim, 291

Keçilü, Karasi'de cemaat, 300

Kefe, 254

Keles, 255

Kemaliye, 199

KEMALPAŞAZÂDE, *bk.* İbn Kemal

Kemer, 75, 76, 299

Kepsut, 158

KERİM ÇELEBİ, Manisa mevlevîhanesi şeyhi, 220

Kestel, 162

Keşan, 78, 80

Kıbrıs, 177, 226, 227, 241, 251;– Frank krallığı, 64, 91

Kılcan Yörükleri, 52

Kıpçak/Kuman, 173;– kuvvetleri, 43;– seferi, 33

Kırgız, kavim, 291

KIRHAN/KAYIRHAN BEY, Alaeddin Keykubad'ın emirlerinden, 171

Kırım, 40, 259, 285

Kırşehir, 99

Kırtık, zaviye, 212;– -Çayırbaşı, mevkii, 174

KIZIL AHMED, Anadolu beylerinden, 100

Kızıl Emeli, 212

Kızılcakeçili, cemaat, 303

Kızılcakoyunlu, cemaat, 303

Kızılcatuzla, 158, 299

Kızılırmak, 107, 261

Kili, 246

Kite, 158

Kocaili, 75;– sancağı, 314, 316

KONSTANTİN MİHAİLOVİÇ, yazar, 39

KONURALP, serhat beyi, 75

Konya, 33, 35, 36, 38, 40, 44, 49, 114, 130, 167, 208, 211, 219, 220, 223, 262;– kuşatması, 41

Korint körfezi (Germe), 246

Kosova, 108, 122, 199;– savaşı/muharebesi, 65, 187, 196, 199

Koyunhisarı savaşı, 57, *ayr. bk.* Bafeus Savaşı

Kozak, 158

Kozcuğuz deresi, 314, 317

Kozludere, 75

Kozviran, 303

KÖPRÜLÜ, Fuat, 21, 22, 28, 29, 125, 139, 203

KÖSE MİHAL, 141

Kösedağ bozgunu/savaşı, 40, 43
Köşk, 162
Köyceğiz, 303
Kula, 163
Kuluri Adası, 241
KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN ŞAH, 41, 264
Kuzey Afrika, 269, 285
Kuzey Anadolu, 102, 105
Kuzey Batı Anadolu, 48
Kuzey Epir, 245
Küçük Ayasofya Camii, 315, *ayr. bk.* Sergios Bakkhos kilisesi
KÜÇÜK NİŞANCI MEHMED PAŞA, 267
Kürekçi cemaati, 303, *ayr. bk.* İsrailli cemaati
Kütahya, 49, 111, 160, 163, 168, 209, 210, 224, 297, 300, 301, 302, 304

L

Ladik (Denizli), 210
Ladik/İnançoğulları beyliği, 86, 89
Lapseki, 75
Larende, 42, 171
Latin/ler, 174, 175, 176, 187, 195, 213, 227, 235, 237, 245, 251, 252, 243;– beylikleri, 116;– donanması, 187
Lazgöl (Lazu) hisarı, 240
Lazkiye (Denizli), 301;– -Denizli, idari bölge, 163
Leng Timur, Timur'un lakabı, 278
LEONARDO TREVİSİAN, Kandiye dukası, 231
LEONORDA DELLAPORTA, elçi, 229
LEONORDO BEMBO, Kandiye dukası, 230
Levant, 241
LEVS/ÜVEYS, Menteşe beyi İlyas Bey'in oğlu, 231
Limni, 142
LİNDNER, R., 126, 127, 138
Lora, 243
LOWRY, H., 139, 144, 145, 146, 148
LÜTFİ ÇELEBİ, Bahaeddin Çelebi'nin oğlu, 219, 220, 222

M

MUALLİM CEVDET, arşivci, 309
Macar, 293
Maçka, 142
Mağrib, 265
Mahan, 37, 38, 41
MAHMUD PAŞA (ANGELOVİC), devşirme paşa, 143
MAHMUD, Menteşe beyi İlyas Bey'in kardeşi, 228
MAHMUD, Yavlak Arslan'ın oğlu, 130
Makedonya, 252, 253
Malatya, 34, 93, 98, 109, 122
Malkara, 78, 80
Maltepe, 69
Manisa, 26, 104, 114, 160, 170, 173, 174, 176, 178, 186, 188, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 206, 209, 212, 213, 215, 220, 222, 224, 297, 301, 302;– Mevlevîhanesi, 220
MANUEL, Bizans imparatorunun oğlu, 93
Manyas, 158

Mardin, 120

MARİNO MOROSİNİ, Girit dukası, 227

Marmara/sahilleri, 51, 61, 75, 78, 80, 158, 169-170, 246, 300

Marmaris, 227

MARTİNO ZACCARİA, Cenovalı idareci, 236, 237, 239, 252

MATHİASOS, Kantakuzenos'un oğlu, 77, 79

Maveraünnehr, 265, 269

MAZENDERÂNİ, *Risâle-i Felekiyye*'nin müellifi, 153

Mazun, 163, 303

Meander (Menderes) nehri, 57

MECDEDDİN MUHAMMED, İbn Bibi'nin babası, 43

Meğri, 227

MEHMED B. MEHMED, Şirvanlı–, 232

MEHMED BAHAEDDİN, Manisa'da mevlevî şeyhi, 222

MEHMED BEY, Aydınoğlu–, Aydın beyi, 115, 116, 117, 131, 173, 208, 209, 210, 235, 236, 238, 239, 241, 242, 255

MEHMED BEY, Karamanoğlu–, 103

MEHMED BEY, Menteşe beyi İbrahim Bey'in oğlu, 227, 228, 229

MEHMED I, 95, 96, 144, *ayr. bk.* Çelebi Mehmed

MEHMED II, padişah, 24, 94, 99, 100, 120, 121, 143, 162, 163, 203, 215, 216, 219, 233, 237, 255, 262, 266, 272, 276, 282

MEHMED III, padişah, 291

MEHMED PAŞA, *bk.* Küçük Nişancı Mehmed Paşa

MEHMED, Eşrefoğulları'ndan, 104

Mekece Vakfiyesi, 73, 74, 142

Mekri, 163

MELİK BEY, Esen Tekfur'un oğlu, 75

MELİK GAZİ, Eyyubiler'in Meyyafarikin idarecisi, 43

MELİK HALİL, Türk beyi, 62

MELİK KAMİL, 42

MELİK NASIR, Süleyman Paşa'nın oğlu, 75, 80

MELİKOFF, İ, 234

Memleket-i Rum, 109, 153

Memlük/ler, 91, 94, 98, 99, 100, 112, 119, 120, 194, 211, 214, 267;– sikkesi, 120;– sultanlığı, 64, 209, 271

Menderes havalisi/nehri, 57, 229;– havzası, 296;– yöresi, 304

Menemen, 104

Menteş, 153

MENTEŞE BEY, Menteşe beyliğinin kurucusu, 225, 226

Menteşe/-ili/Menteşeoğlu/Menteşeoğulları, 59, 87, 92, 93, 87, 89, 103, 104, 109, 111, 114, 120, 133, 124, 153, 160, 163, 196, 203, 210, 211, 224, 227, 230, 231, 296, 297, 298, 303, 300, 304;– beyi/beyleri 102, 226, 231;– beyliği, 49, 86, 97, 112, 147, 159, 162, 168, 174, 183, 193, 207, 210, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 274, 276;– ili, 228, 231;– sahilleri, 226;– vilayeti, 109;– Yörükleri, 108

Meriç, 77, 177, 248, 249, 252;– vadisi, 78

Merzifon, 109

MESİH PAŞA, devşirme paşa, 143

MESSİRE PİYER (PİERRE ZENO), Eğriboz bailosu, 241

MESUDBEY, Menteşe beylerinden, 226

Mevlana ailesi, 219, 221

MEVLANA AYAS, 39

MEVLANA CELALEDDİN-İ RÛMÎ, 115, 130, 205, 207, 210, 215, 219, 221, 226

Mevlevi/ler, 114, 116, 117, 130, 147, 209, 211, 215, 220, 221;– tekkeleri, 205

Mevlevîhane, 206, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221

Mevlevilik, 115, 134, 135, 205, 206, 208, 209, 211, 212, 214, 221, 219, 222, 240

Meyyafarikin, 43

Mısır, 87, 168, 119, 265,

Midilli/Adası, 244, 245, 253

Mihaliç, 158

Mihaliççik, 158

Mihaloğulları, aile, 142

MİKAEL IX, Bizans imparatoru, 173

MİKAEL VIII, Bizans imparatoru, 58

Milas, 163, 208, 226, 227, 297; – Camii, 133

MİR SÜLEYMAN, Şah Melik'in babası, 35, 36, *ayr. bk.* Süleyman Şah

Mizistre, 243

Moğol/lar, 28, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 48, 86, 115, 119, 121, 167, 171, 194, 209, 211, 223, 263, 282;– akınları, 296;– baskısı, 38, 206, 211, 260;– birlikleri, 40;– emirleri, 115, 131;– geleneği, 268;– hâkimiyeti, 205;– hanedanı, 268;– /İlhanlı istilası,167, 223;– imparatorluğu, 304

MOMÇİLA, Sırp beyi/kumandan, 250, 252

Mondoniça (Bodonitsa), 240, 241

Monovesya (Monembasia/Menevşe), 243

Mora, 241, 245, 246, 248;– seferi, 175;– Yarımadası, 241

MORBASSEN, Batılılarca Gazi Umur Bey, 235

Mudurnu, 74, 157

Muğla, 163, 224, 225, 227, 228, 232, 303

Mukataa Yörükleri, 298, 299

MURAD I, padişah, 26, 53, 64, 65, 88, 90, 91, 92, 94, 97, 100, 105, 110, 121, 122, 128, 129, 141, 157, 159, 184, 187, 195, 196, 197, 198, 210, 283, 311, 312, 315, 3016

MURAD II, padişah, 22, 24, 27, 96, 98, 99, 105, 110, 122, 159, 160, 163, 188, 202, 203, 236, 237, 262, 263, 267, 291, 316

MUSA BEY, Menteşe beyi İbrahim Bey'in oğlu, 227

MUSA ÇELEBİ, I. Bayezid'in oğlu, 95, 144, 242

MUSTAFA ÂLÎ, GeliboluLU–,288, 290, 291

MUSTAFA ÇELEBİ, Celalzâde–, 289

MUSTAFA ÇELEBİ/KÜÇÜK MUSTAFA, Çelebi Mehmed'in oğlu, 97, 202

MUSTAFA PAŞA, Arnavut asıllı, 293

MUSTAFA ŞEFİK EFENDİ, Nakibzâde–, Mehmed Bahaddin Efendi'nin ahfadından, 222

Muzafferüddin Medresesi, Taşköprü'de, 133

MUZAFFERÜDDİN YAVLAK ARSLAN, Çobanoğulları'ndan, 130, 133

Mülk-i Rum, 152

MÜNECCİMBAŞI, Osmanlı tarihçisi, 155, 186

N

Nakaşa/Nakşa adası, 227, 245

Nakşibendî, tarikat, 208

Nazilli, 162

NEŞRÎ, Osmanlı tarihçisi, 36, 37, 38, 39, 41, 53, 60, 74, 75, 76, 136, 157, 185, 264, 265, 272, 277, 278, 288, 289

NİCOL, D., 60

Nif, 104, 162;– Anlaşması, 236

Niğbolu, 282

Niğde, 42, 171

NİLÜFER HATUN, Orhan Bey'in eşi, 73

NUSRET BEĞ, mülkname şahidi, 316

O

ODEGAY, Cengiz Han'ın oğlu, 37

Odköklük (Balabancık), 76

OĞUZ HAN, 35, 264, 265, 291;– *-ı Türkî*, deyim, 264, 292

Oğuz/lar, 34, 38, 183, 262, 265, 291;– beyi/beyleri, 32, 34;– bilinci, 261;– boyu/boyları, 19, 21, 23, 24, 262, 263;– *Destanı*, 265;– efsanesi, 261;– geleneği, 32, 122, 259, 261, 263, 290;– nesli, 35, 36;– obaları, 35;– oğlu, 262;– taifesi, 37;– töresi, 33, 34, 38;– /Türk töresi, 292;– / Türkmen geleneği, 261, 263

Oğuznâme, 266

OLCAYTO HUDABENDE MUHAMMED HAN, İlhanlı hükümdarı, 236

Ordu/yöresi, 93, 100, 106, 160

ORHAN BEY, Menteşeli, 226, 227

ORHAN BEY, Saruhanlu İshak Bey'in oğlu, 188, 198, 199, 200, 201

ORHAN BEY/GAZİ, 39, 50, 51, 52, 53, 59, 60, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 88, 89, 127, 128, 129, 140, 141, 142, 153, 156, 157, 159, 175, 177, 178, 210, 247, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 321

Orta Anadolu, 36, 48, 63, 65, 77, 84, 85, 86, 89, 92, 93, 94, 98, 99, 101, 102, 107, 108, 121, 123, 124, 126, 118, 119, 120, 121, 122, 167, 195, 304

Orta Asya, 48, 94, 114, 259, 260, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 283, 286, 290, 291;– geleneği, 262;– hanlıkları, 267

Orta Avrupa, 259, 285

Orta Doğu, 271

Orta Karadeniz, 49

ORUÇ BEG/BEY, Osmanlı tarihçisi, 36, 37, 38, 41, 74, 75, 76, 80, 272, 276

ORUÇ REİS, 254

OSMAN BEY/GAZİ, Osmanlı hanedanının kurucusu, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 50, 56, 57, 58, 59, 68, 71, 127, 136, 141, 142, 143, 144, 156, 157, 178, 184, 210, 263, 290, 292, 304

OSMAN, Gazi Umur Bey'in amcası, 242

Osmanlı beyi/beyleri/beyliği *;– birlikleri, 68, 79;– bürokrasisi, 121, 313, 314, 315, 320;– coğrafyası, 58, 141, 299;– denizcileri, 254;– Devleti, 19, 47, 56, 68, 83, 84, 94, 118, 125, 137, 155, 191, 205, 230, 259, 260, 264, 266, 271, 282, 287, 290, 297, 299, 305, 307;– devri/dönemi, 172, 225, 255, 297;– gazileri, 208;– hâkimiyeti/egemenliği, 85, 92, 94, 96, 102, 105, 111, 112, 120, 123, 151, 185, 186, 188, 200, 202, 222, 231;– *hanedanı*, 19-21, 29, 30, 32, 38, 39, 65, 121, 144, 155, 220, 261, 262, 264, 269, 290, 292, 299, *ayr. bk. Âl-i Osman*;– hudutları, 80;– hükümdarları, 141, 268, 288;– idarecileri, 65, 103, 107, 145, 200;– idaresi, 22, 84, 97, 108, 112, 123, 143, 158, 159, 160, 161, 162, 190, 192, 194, 297;– İmparatorluğu, 19, 21, 141, 144, 148, 283, 285, 287;– -İran savaşı, 267;– kavmi, 268;– kaynakları, 39, 40, 65, 61, 69, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 81, 90, 97, 129, 139, 157, 184, 185, 188, 197, 198, 254, 267, 272, 278, 279, 280;– kronikleri, 29, 30, 31, 32, 44, 52, 56, 69, 108, 110, 118, 138, 156, 170, 193, 200, 202, 232, 250, 252, 261, 262, 277, 289, 307;– kuvvetleri, 77;– müellifleri, 39, 126, 267;– münevverleri, 287, 288;– nüfuzu, 92, 96, 187;– ordusu, 214;– -Özbek hanlığı/münasebetleri, 267, 283;– padişahları, 308;– rivayetleri, 39;– -Safevi çekişmesi/mücadelesi, 290, 292:– sancağı/sancakları, 120, 121, 154, 158, 159, 160, 197;– sarayı, 231, 310;– savaşları, 68;– sistemi, 94, 95, 102, 103, 104, 109, 111, 112, 133, 158, 159, 161;– şehzadeleri, 214, 225, 229;– tahrirleri, 59;– tahtı, 95;– tarihçileri/tarihçiliği, 76, 127, 147, 185, 186, 260, 266, 272, 280, 281, 288, 289, 290;– tarihi/tarihleri, 31, 32, 35, 47, 60, 74, 260, 261, 262, 263, 279, 280, 281, 282, 286, 289, 307, 308, 319;– tesiri, 51;– toplumu, 53, 144;– toprağı, 92, 96, 110, 159;– uç beyleri, 63, 90, 184;– uleması, 265;– ülkesi, 159, 283;– vezirleri, 308;– yayılışı, 83, 100, 121;– yazarları, 36

Otlukbeli, 100

Ö

ÖMERÎ, Arap seyyah, 52, 88, 89, 115, 131, 132, 153, 174, 178, 209

Ön Asya, 260, 267, 271

ÖZ, M., 141

Özbek, kavim, 290, 291

* Hemen her sayfada geçtiği için dizine alınmamıştır.

P

PACHİMERES/PACHYMERES, Bizanslı tarihçi, 57, 58, 225, 226, 304

Paflagonya, 295, 296;– dağları, 58;– Türkmenleri, 57, *ayr. bk.* Kastamonu

Paleologlar, aile, 143

Pambucuk deresi/köyü, 308, 312, 313, 314, 315, 316

Papa/lık, 226, 253

Para adası, 245

Paris, 234

Pasin, 38, 41;– ovası, 37

PAZARLU BEY, Osman Bey'in oğlu, 317, 318

Peçin, Milas yakınlarında kasaba, 133, 134, 163, 226, 227, 229, 230, 231, 297, 303

Pelekanon Savaşı, 59, 60, 67, 68, 69, 71, 72, 75, 317

PERVÂNE, 44

PEŞREV BEYOĞLU YUSUF BEY, Gazi Umur Bey'in veziri/silah arkadaşı, 217, 250

PİETRO CİVRANO, Körfez kaptanı, 231

PİETRO ZENO, Venedik amirali, 252

PİR AHMED BEY, Anadolu beylerinden, 100

PİZAMANO, Kandiye elçisi, 230

Pontus geleneği, 304

PRESTO, Bizans valisi, 239

Pürnaz, 163

Q

QUİRİNİ, 110, 158, 160

R

RADOŞİN OSTOYA, Bosnalı Hadım Ali Paşa'nın babası, 143

Rakka, 43, 300

Ramazanoğulları beyliği, 86

Resülayn, 43

REŞİDEDDİN, 263

Revak Sultan, zaviye, 212

Rifaî tekkesi, 209

Rodos/adası, 177, 226, 227, 241, 251, 253;– şövalyeleri, 230

Rufaî tekkesi/tarikatı, 117, 208

RUHİ, kronik sahibi, 38, 74

RUKNETTİN KILIÇARSLAN IV, Selçuklu sultanı, 40, 43

Rum abdalları, ıstılah, 208

Rum/lar, 128, 141, 295;– gemici, 169, 224;– /memleketi, 36, 37, 38, 39, 89, 112, 272, 275, 278, *ayr. bk.* Anadolu;– /Roma coğrafyası, 286;– sultanlığı, 34;– tekfuru, 38

Rumeli/Rumili, 34, 51, 52, 63, 62, 63, 64, 65, 73, 75, 80, 81, 87, 88, 91, 97, 98, 99, 103, 107, 108, 116, 135, 155, 156, 169, 176, 184, 185, 188, 189, 192, 193, 195, 201, 203, 206, 207, 230, 252, 253, 279, 285, 297, 300;– fütuhatı, 141;– gazileri, 80;– hareketi, 77;– kıyıları/yakası, 183, 300

Rumî/Rûmîlik, coğrafi kavram, 286, 291, 294

Rus/ya, 293;– stepleri, 119, 259, 285

RÜKNETTİN SÜLEYMANŞAH, 33

S

SADREDDİN KÖPEK, vezir, 43

SADREDDİN KUTLUŞİR, Harezmli idareci, 43

Safevi/ler, 100, 112, 283, 290, 291;– hareketi, 118;– hükümdarları, 268;– ülkesi, 267

Saffariler, devlet, 268

SAHİP FAHREDDİN, 301

Said ili, 96

Sakarya, 57, 58;– boyları, 169;– ırmağı/nehri, 58, 59;– vadisi, 225

Sakız/kalesi/Adası, 175, 236, 237, , 239, 240, 244;– baskını, 240;– seferi, 238

Salampakis (Sahilbeyi/Selam Bey), Menteşe Bey'in unvanı, 225

Samâniler, devlet, 268

Samsun, 34, 96

Sandıklı, 33

SARI SALTUK, 44

SARIYATI, Ertuğrul Bey'in oğlu, 37, 38

SARKUK ALP, 36

Sart, 303

Saruhan askerleri, 199

Saruhan aşireti, 172

SARUHAN B. İSHAK, 201

SARUHAN BEY, Saruhan beyi, 104, 117, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 186, 187, 201, 202, 209, 213, 225, 244, 247

SARUHAN, Harezm beylerinden, 42, 171

Saruhan/-ili, 27, 34, 87, 92, 93, 99, 109, 111, 114, 120, 134, 153, 159, 160, 178, 186, 196, 197, 201, 202, 203, 207, 210, 211, 212, 213, 224, 252, 298, 299, 300, 303, 304;– bölgesi, 107, 163, 203;– sancağı, 160, 216, 302;– toprakları, 177;– ülkesi, 198, 202;– ümerası, 203;– yöresi, 301, 302;– Yörükleri, 299

Saruhanoğlu/Saruhanoğulları/beyliği/beyleri, 49, 86, 97, 102, 104, 112, 159, 160, 162, 167, 168, 170, 171, 172, 175, 176, 178, 179, 181, 183, 186, 187, 191, 193, 197, 199, 201, 202, 205, 206, 207, 211, 212, 215, 218, 219, 220, 222, 224, 240, 274, 276, 297

Sava, 143

SCHEEL, H., tarihçi, 309

SCHWEİGER, S., Alman seyyah, 293

Seferihisar, 158, 162

Selanik, 77, 134, 177, 248, 249, 250, 252

SELÇUK HATUN, Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin ahfadından, 219

Selçuklu/lular, 31, 32, 36, 38, 39, 42, 49, 61, 63, 64, 67, 83, 91, 94, 107, 117, 121, 130, 140, 141, 142, 144, 148, 151, 173, 207, 223, 224, 265, 267, 268, 271, 292, 296, 301 Anadolusu, 153;– bakiyeleri, 36, 48;– bölgesi, 106, 118;– hâkimiyeti/idaresi, 167, 223, 233, 295, 296;– -İlhanlı, 286;– merkezleri, 119;– -Osmanlı, 265;– payitahtı, 50, 86;– soyu, 41;– sultanları, 34, 38;– şehirleri, 118;– Türkiyesi/Türkleri, 223, 288;– ümerası, 167, 223

SELİM I, 100, 219, 268

SELİM II, 220

Semadrek/Adası, 175, 240
Semarkand, 171, 262, 269, 277
Serez, 77, 250
Sergios Bakkhos kilisesi, 315, *ayr. bk.* Küçük Ayasofya Camii
Seydigazi, 79, 158
Seydişehir, 99
SEYYİD HAN, vakıf nazırı, 219
SEYYİD LOKMAN, müellif, 291
SEZER, Baykan, 137
Sırbistan, 248
Sırp/lar, 76, 77, 247, 250;– -Bulgar birlikleri, 77;– devleti, 128:– Sındığı savaşı, 77;–
Sifnos adası, 245
Simav, 163
Simre, 34
SİNAN PAŞA, veziriazam, 293
SİNANEDDİN BEY, mülkname şahidi, 316
Sinop, 34, 49, 86, 100, 109, 114, 131, 134, 153, 168, 210, 224, 229;– beyleri, 147;– bölgesi, 117
Sis (Kozan), 120
Sivas, 38, 42, 87, 92, 94, 96, 98, 109, 274, 276, 281;– muhasarası, 278
Sivrihisar, 40, 43, 132, 153
Söğüt, 25, 26, 33, 35, 37, 38, 40, 41, 158, 299
SPANDUGNİNO, Theodore, tarihçi, 141, 142
Stadia, liman, 225
STEFAN DUŞAN, Sırp Çarı, 76-77
Strobilos, liman, 225
Struma Irmağı, 77
Suçluklu, 49
SULTAN ALAEDDİN, *bk.* Alaeddin Keykubad I
SULTAN HATUN, Süleyman Bey'in kızı, 80
Sultan Karahisar, 33
SULTAN MESUD, Selçuklu sultanı, 34, 173, 301
Sultan Murad Vakfı, 299
SULTAN VELED, 115, 130, 209, 210
Sultanhisarı, 162, 235
Sultan-ı Türk ve Arap, Kanuni'nin unvanlarından, 289
Sultaniye, vakıf, 219
Sultanönü/Sultanöyüğü, 33, 35, 26, 41, 158, 262
Sultanü'l-guzât, Aydınoğlu Mehmed Bey'in unvanı, 115, 131, 210
SUNGURTEKİN, Süleyman Şah'ın oğlu, 37
Suriye, 119, 171, 265, 274, 277
Suruc, 43
SÜLEMİŞ, 34, 40
SÜLEYMAN BEY II, Candaroğlu–, 74, 80
SÜLEYMAN BEY, Eşrefoğulları'ndan, 104
SÜLEYMAN BEY, Saruhanoğlu–, 175, 176, 177, 243, 249, 252, 253
SÜLEYMAN ÇELEBİ, Yıldırım Bayezid'in oğlu, 95, 197, 200, 201, 230, 273
SÜLEYMAN I, *bk.* Kanuni Sultan Süleyman

SÜLEYMAN PAŞA, Orhan Bey'in oğlu/Rumeli fatihi, 62, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 157, 159, 311

SÜLEYMAN ŞAH, Aydınoğlu–, 235

SÜLEYMAN ŞAH, Kutalmışoğlu–, 264

SÜLEYMAN ŞAH, tarihi geleneğe göre Osmanlının atası, 32, 35, 26, 37, 38, 39, 41, 74, 263

SÜMER, F., 22, 287, 288

Sürmeli Çukur, Pasin Ovasında, 37

Ş

ŞAH İSMAİL, Safevi-Türk Devletinin kurucusu, 290

ŞAH MELİK, Osmanlı hanedanının atalarından, 35, 36, 41

Şâh-ı Türk, Kanuni'nin unvanlarından, 289

ŞAHRUH, Timurlu, 96, 98, 122

Şahrukî, gümüş/altın, 120

Şam, 274, 275, 276;– ülkesi, 275

Şarki Anadolu, 282

Şehadet Camii, Bursa'da, 140

Şehriyâr-ı Rum, Kanuni'nin unvanlarından, 289

ŞEHSÛVAROĞLU ALİ BEY, 163

ŞEMSEDDİN, 43

Şeybanî/ler, 268;– Özbek hanları, 283

ŞEYH ALİ, Manisa'da Mevlana ailesinden, 222

ŞEYH BEDREDDİN, mutasavvıf/âlim, 95, 121, 202, 212

ŞEYH EDEBALİ, âlim/mutasavvıf/Osman Gazi'nin kayınpederi, 156

ŞEYH HAYDAR URYAN, 132

Şeyh İzzeddin İsmail Zaviyesi, 319

ŞEYH MEHMED, vakıf mütevellisi, 216

Şeyhli, köy, 319

Şıhlı-Işıklı, idari bölge, 163

ŞİKÂRÎ, tarihçi, 171, 172, 192, 208, 211

Şirvanşahlar, 268

Şuhud, 33

Şücâeddin, Menteşe beyi İlyas Beyin unvanı, 228

ŞÜKRULLAH, Osmanlı tarihçisi, 25, 35, 36, 40, 41, 63, 88, 184, 185, 262, 263, 272, 273

T

TACEDDİN, Sultaniye mütevellisi, 219

Taceddinoğulları, 86

TAHARTEN, emir, 273, 276

TAKIYUDDİN ABDURRAHMAN HALEBÎ, Kadı, 131, 209

Talas, 265

Taraklı, 74

Tarhala (Soma), 158, 299

Taş Kayı Yörükleri, 303

Taşköprü, 121

TAŞTEMÜR AĞA, mülkname şahidi, 316

Tatar/lar, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 95, 247, 263, 290, 292, 300, 303;– askerleri, 276;– bozgunu, 35;– fetreti, 33;– gailesi, 35

Tava (Tavas), 163, 228

Tebriz, 266

Teke-ili, 159;– kıyıları, 225
Tekeoğulları beyliği, 86
TEKİN, Ş., 126, 127, 129, 132, 312
Tekirdağ, 78, 79, 80
TEMÜR, *bk.* Timur
TEMÜROĞA, mülkname şahidi, 316
Tesalya, 77
THEODORA, Orhan Bey'in eşi, 62, 76
Tırhala, 315
Tibet, beylik, 291
TİMUR, 65, 94, 98, 100, 120, 188, 199, 200, 228, 229, 231, 266, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 293;– -BAYEZİD rekabeti, 266;– 160, 163;– -Özbek hükümdarları, 268;– *Timur yasağı*, 278
Timurlu/lar, 94, 95, 96, 100, 120, 263, 266, 268, 271, 280, 283
TİMURTAŞ, İlhanlı Anadolu valisi, 86, 168, 194, 211, 236
TİMURTAŞOĞLU ALİ BEY, 160, 202
Tire, 162, 235, 302
TOGAN, Z. V., 22, 28
Tokat, 109, 114, 283;– ulusları, 33
Topkapı Sarayı, 308
Torbalı, 305
TORLAK KEMAL, Şeyh Bedreddin'in müridi, 121, 160, 163, 202, 212
Toroslar, 100, 225
Tosya, 97
Trabzon, 109;– Rum İmparatorluğu, 86, 100, 112, 116
Trachia, liman, 225
Trakya, 62, 63, 75, 77, 78, 88, 177, 178, 206, 233, 246, 248, 251
Tralles, 226, *ayr. bk.* Güzelhisar/Aydın, 226
Tuna ağzı, 247
Tunca, 249
TURAHANOĞLU, 141
TURGUD ALP, 156
Turgut, Muğla'nın nahiyesi, 232
Turgutlu, 221
TURSUN BEY, Osmanlı tarihçisi, 254
Tuzla, 240
Türk/ler, 33, 37, 54, 58, 60, 63, 77, 183, 191, 253, 259, 262, 263, 282, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 303 akınları, 231, 295;– *âsâr*ı, 309;– askeri, 289;– beyleri, 34, 76;– boyları, 265;– devlet geleneği, 90;– Devleti/Devletleri, 259, 261, 267, 283;– dili, 123;– 115, 131;– evleri, 44, 44;– geleneği, 268, 290;– göçleri, 223;– hanedanı, 268;– *imparatorluğu*, Avrupa'da Osmanlılar için kullanılan tabir, 293;– İslam devletleri, 135;– kavimleri, 268;– kuvvetleri, 173;– obaları, 44, 70;– problemi, 60;– soyu, 32;– sultanı, 289;– taifesi, 44;– tarihçileri/tarihçiliği, 29, 282;– tarihi, 260, 265, 266, 285, 286;– toplulukları, 60
Türkistan, 262, 265, 266
Türkiye, 282;– Cumhuriyeti, 23, 260, 286, 287;– tarihi, 288

Türklük, 285, 286, 288

Türkmen/ler, 41, 43, 44, 48, 57, 60, 63, 71, 78, 88, 95, 106, 118, 130, 146, 147, 148,169, 170, 172, 173, 207, 208, 224, 225, 236, 238, 264, 266, 295, 297, 300, 304;– ahali, 105;– ananesi, 123;– babaları, 125, 205, 208, 209;– beyleri, 32, 52, 64, 92, 168, 169, 208, 224, 263;– beylikleri, 48, 49, 51, 57, 60, 62, 63, 64, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 103, 108, 110, 116, 126, 134, 144, 146, 148, 151, 152, 154, 155, 156,163, 174, 178, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 194, 205, 206, 207, 209, 223, 212, 232, 252;–boyları, 57, 86, 167, 223, 290, 304;– cemaat/leri, 48, 160;– çadırları, 296;– dünyası, 50, 53;– göçebeleri, 261;– göçleri, 304;– grupları, 107, 296;– -Moğol emirleri, 210;– /Oğuz boyları, 260;– /Oğuz geleneği, 260;– reisleri, 62;– toplulukları, 262, 296, 297, 304;– /Yörük, 295

Tzympe hisarı, 78, *ayr. bk.* Çinbi/Çimbi

U

Ucat/Uc, 85, 109, 153, 167, 191, *ayr. bk.* Batı Anadolu/beylikleri

Uç beyleri, 115, 125, 130;– 108, 121

Ukrayna stepleri, 259, 285

Ulu Cami, Birgi'de, 133, 134

Ulu Cami, Manisa'da, 116, 212, 213, 214, 218, 277

Ulubat, 58

ULUÇAY, Ç., 221, 222

Uluyörük, Türkmen cemaati, 300

Umur Bey (Aydın), 153

UMUR BEY II, Aydınoğlu–, 229, 230

Umur Bey kısbeti, Umur Bey'in giydiği başlık tarzı, 254

UMUR BEY/PAŞA, *bk.* Aydınoğlu Gazi Umar Bey/Paşa

Umurlu beyliği, Bolu yöresinde, 50, 193

Urfa, 35, 41, 43, 120, 171

Urla, 162

Uşak, 163, 301, 302

Uzakdoğu, 119

UZUN HASAN, Akkoyunlu, 100

UZUNÇARŞILI, İ. H., 308, 309, 317

V

Venedik/liler, 177, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 241, 245, 251, 252;– sikkesi, 120

Vize, 79

W

WITTEK, P., 21, 22, 24, 29, 125, 126, 128, 129, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 149, 208, 210, 225, 309, 319

Y

YAĞAN TAYŞİ, Celaleddin Harzemşah'ın yeğeni, 43

YAHŞİ BEY, Karasioğlu–, Bergama beyi, 90, 104, 158-159, 175, 247

Yahşi Fakih Menakıbnâmesi, 31

YAHŞİ FAKİH, 31, 37, 264

Yahşi-ili, 159

YAKUB B. DEVLETHAN, 104, 201,

YAKUB ÇELEBİ, Germiyanoğlu–, 97, 210

Yakublar, Karasi'de cemaat, 300
Yarhisar, 156, 158;– Tekfuru, 73
Yassı Çimen, 42
Yayladağ, Keşan-İpsala arasında, 80
YAZICI AHMED, vakıf görevlisi, 219
YAZICIOĞLU/YAZICIZÂDE ALİ, Osmanlı müellifi, 21, 23, 24, 27, 32, 33, 34, 35, 44, 123, 154, 172, 173, 236, 237, 263
Yenice, 74, 157;– -Taraklı, 158
Yeni-il, Türkmen cemaati, 300
Yenişehir, 156, 157, 158, 303
Yesi, 265
YEZDÎ, müellif, 283
YEZİD, Şam'da medfun, 274
YILANBOĞA, Harezm beylerinden, 42, 171, *ayr. bk.* Kaplantogo
Yola Geldi Baba, zaviye, 212
YÖRGÜÇ PAŞA, 315
Yörük/ler, 212, 295, 297;– cemaatleri, 107;– grupları, 300
Yukarı Tabakhane, Manisa'da, 215
Yunan, 240
Yund dağı, 212, 302
YUNUS BEY, Yörgüç Paşa'nın oğlu, 315
YUSUF BEĞ, mülkname şahidi, 316
YUSUF ÇELEBİ, Gördek beyi, 104
Yüregir, tir, 303

Z

Zaccaria ailesi, Cenovalı, 236
ZACHARİADOU, E., 10
Zamantı Kalesi, 43
Zihne, 250

Osmanlı Beyliği'nin kurucularının kimliği ve devlete adını veren ailenin menşei hakkında bugün doğrudan dönemin çağdaş kaynaklarına dayalı olarak çok az şey bilinmektedir. Bu durum haliyle bu konu üzerinde çalışan araştırmacılar için ciddi bir problem oluşturmuştur. İlk dönem Osmanlı tarihiyle ilgilenen tarihçilerin çoğu bu sağlam kaynaklara dayalı bilgi boşluklarını, teorik çıkarımlarla kapatmak yolunu tercih etmişlerdir. Bununla beraber mevcut kaynaklardan elde edilen menkıbevi bilgiler, bazı tarihçiler için gerçek bir bilgi gibi algılanıp bir ölçüde kurgulanmış bir tarih yazımına da yol açmıştır. O kadar ki bunlar bazen genel kabullerle benimsenerek iyice yerleşmiş, hatta ders kitaplarına kadar yansımıştır. Aslında bu kaynaklardan tarihi gerçekliğe tam anlamıyla erişmek pek de kolay görünmemektedir.

Feridun M. Emecen

- Moğol istilâsı Osmanoğulları'nın kaderini nasıl belirledi?
- Anadolu'nun kuzeybatı ucunda ortaya çıkan Osmanoğulları'nın ataları kimlerdi?
- Kayı boyuna mensubiyetleri sonradan uydurulmuş bir bilgiye mi dayanıyordu?
- Osmanoğulları'nın coğrafî konumları, sınırlarını genişletip bir cihan devleti haline gelmelerinde nasıl bir rol oynadı?
- Birçok Anadolu Beyliği arasında Osmanoğulları'nı öne çıkaran unsurlar neydi?
- Osmanoğulları'nın küçük bir beylikten üç kıtaya hükmeden bir imparatorluğa dönüşmesinde gazâ/cihad ideolojisinin rolü var mıydı?

Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağı alanında uzman Prof. Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* kitabıyla; Osmanlı Devleti'nin kaynakları itibariyle "karanlık / bilinmeyen çağı" olarak adlandırılan kuruluş dönemini aydınlatıyor ve zihinlerde oluşan bütün sorulara cevap veriyor.

2018 THG 06 THG 0649217 FCB

TİMAŞ
TARİH
OSMANLI TARİHİ
₺25
ISBN 978-605-08-0497-3
9 786050 804973
timas.com.tr timasyayingrubu

KORSAN KİTAP
TBYM
BENİ OKU